T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

MER'Î HUKUKLA MUKAYESELİ OLARAK İSLÂM HUKUKUNDA NAFAKA

Yahya BİLGİNER

DOKTORA TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
MAYIS - 2023

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

MER'Î HUKUKLA MUKAYESELİ OLARAK İSLÂM HUKUKUNDA NAFAKA

DANIŞMAN: Prof. Dr. Nuri KAHVECİ

JÜRİ: Doç. Dr. Mustafa GENÇ

JÜRİ: Doç. Dr. Erol ÇETİN

JÜRİ: Doç. Dr. Bekir KARADAĞ

JÜRİ: Doç. Dr. Üzeyir KÖSE

Yahya BİLGİNER

DOKTORA TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
MAYIS - 2023

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ÖZET

DOKTORA TEZİ

MER'Î HUKUKLA MUKAYESELİ OLARAK İSLÂM HUKUKUNDA NAFAKA

Yahya BİLGİNER

Danışman : Prof. Dr. Nuri KAHVECİ

Yıl : 2023, Sayfa: VIII + 200

Jüri
: Prof. Dr. Nuri KAHVECİ (Başkan)
: Doç. Dr. Mustafa GENÇ (Üye)
: Doç. Dr. Erol ÇETİN (Üye)
: Doç. Dr. Bekir KARADAĞ (Üye)
: Doç. Dr. Üzeyir KÖSE (Üye)

İslâm hukukunda ve mer'î hukukta üzerinde önemle durulan nafaka, sadece aile ve akrabalık nafakasıyla sınırlı olmayıp mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan canlılar ve cansız varlıklar için yapılan harcamaları da içine almaktadır. Bu nedenle çalışmanın ana mihverini, İslâm hukukundaki bütün nafaka çeşitlerinin incelenmesi ve bunların mer'î hukukla mukayesesi oluşturmaktadır. Araştırmanın genelinde nafakanın her çeşidi ele alınmış olsa da çalışmanın odağında aile-birey-nafaka ilişkisinden kaynaklanan nafaka çeşidi yer almaktadır. Çalışmada bu ilişkinin daha net bir şekilde ortaya konulabilmesi için kavramsal çerçeve bağlamında nafaka ile ilişkili mehir ve mut'a kavramı; mer'î hukuktaki tedbir, iştirak ve yoksulluk nafakası kavramları incelenmiştir. Çalışmada evlilik ve iddet nafakası, evlilik nafakasının kapsamı ve evlilik nafakasını düşüren haller; akrabalık nafakası ve mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan hayvanların bakım ve gözetimi, cansız varlıkların tamiri, bakım ve imarı gibi hususlar da mer'î hukukla mukayese edilerek incelenmiştir. Özellikle günümüzde sıkça tartışılan süresiz nafaka meselesi de tartışılmış, konuya İslâm hukuku mihverinde çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Sonuç ve tartışma kısmında elde edilen bulgular değerlendirilerek bu hususların mer'î hukukla mukayesesi yapılmıştır. Son tahlilde zamanın ve şartların değişimiyle nafakanın kapsamının değişebileceği, mer'î hukukta nafakanın süresine yönelik kanunlaştırma çalışmalarında, İslâm hukukunun içtihatlarından yararlanılması gerektiği ve bunlara benzer başka sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Mer'î Hukuk, Nafaka, Evlilik, Yoksulluk Nafakası.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

ABSTRACT

PhD THESIS

ALIMONY IN ISLAMIC LAW COMPARED TO CIVIL LAW

Yahya BİLGİNER

Supervisor : Prof. Dr. Nuri KAHVECİ

Year : 2023, Pages: VIII + 200

Jury : Prof. Dr. Nuri KAHVECİ (Chairperson)
: Doç. Dr. Mustafa GENÇ (Member)
: Doç. Dr. Erol ÇETİN (Member)
: Doç. Dr. Bekir KARADAĞ (Member)
: Doç. Dr. Üzeyir KÖSE (Member)

Alimony, which is emphasized in Islamic law and legal law, is not limited to family and kinship alimony, but also includes expenditures made for living and non-living things arising from property relations. For this reason, the main focus of the study is the examination of all types of alimony in Islamic law and their comparison with legal law. Although all types of alimony are discussed throughout the study, the focus of the study is on the type of alimony arising from the family-individual-alimony relationship. In order to reveal this relationship more clearly in the context of the conceptual framework in the study, the concept of mahr and mut'a related to alimony; The concepts of precaution, participation and poverty alimony in the current law have been examined. In the study, marriage and iddah alimony, the scope of marriage alimony and the situations that reduce the marriage alimony; Issues such as maintenance and surveillance of animals, repair, maintenance and development of inanimate objects arising from kinship alimony and property relations have also been examined by comparing them with civil the law. In particular, the issue of indefinite alimony, which is frequently discussed today, has also been discussed, and solution proposals have been tried to be brought to the subject within the framework of Islamic law. In the conclusion and discussion part, the findings obtained were evaluated and these issues were compared with the legal law. In the final analysis, it has been reached that the scope of alimony can change with the change of time and conditions, that the jurisprudence of Islamic law should be used in the codification studies for the duration of alimony in the legal law, and other similar results.

Keywords: Islamic Law, Civil Law, Alimony, Marriage, Poverty Alimony.

ÖN SÖZ

Hukuk sistemleri bireylerin yaşamlarını belirli bir düzen çerçevesinde devam ettirebilmeleri ve birbirleriyle sağlıklı ilişkiler kurup sürdürebilmeleri için ortaya konulmuş kurallar bütünüdür. Bu kurallar bireylerin birbirleriyle ilişkilerinin nasıl olması gerektiğinden tutun da her bir ferdin toplum içerisindeki hak ve sorumluluklarının da sınırını belirler. Bu gayeye yönelik olarak İslâm hukuku, öncelikle Kur'an ve sünnet ışığında gelişen ve değişen şartlara göre, insanların fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlarının hakkaniyete uygun olarak karşılamasına yönelik düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerden en önemlilerinden biri de nafakadır.

İslâm hukukunda nafaka, yaşamsal alanın her yönünü kuşatan bir özellik taşıması, nafaka alacaklısının hayatını kolaylaştırması bakımından önemlidir. Zira fertlerin hayatlarının devamı, iâşe ve mesken gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Kişi öncelikle kendisinin daha sonra ise ailesinin yani eşi ve çocuklarının, şartları oluşması halinde akrabalarının ve gerektiğinde mülkiyeti altında bulunan hayvanların ve cansız varlıkların bakım ve gözetimini sağlayacak masrafları temin etmekle mükelleftir. Bu öneminden dolayı nafaka konusunun hem İslâm hukukunda hem de mer'î hukukta titizlikle ele alındığını görmekteyiz. Toplumsal yapının esas unsurunu teşkil eden ve her dönemde güncel kalabilen âile ve evlilik kurumundan kaynaklanan edimlerin yerine getirilmesinde, mer'î hukukun yasa ve yönetmeliklerle şekillenen müdahaleci düzenlemeleri bulunduğu gibi İslâm hukukunun da buyurgan yapısının yanında, olumlu bir üslupla ahlakî ve hukûkî düzenlemeleri bulunmaktadır.

Fıkhî açıdan Müslümanları yakından ilgilendiren, üzerinde çokça konuşulması, değerlendirmeler yapılması gereken nafaka konusunda aynı yoğunlukta ilmi çalışmalar en azından doktora seviyesinde çok fazla değildir. Bu noktada araştırmanın, bu eksikliği telafi etmeye katkı sağlaması, yapılacak çalışmalara basamak oluşturabilmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

İslâm hukuku ile mer'î hukuktaki nafakanın mukayesesini konu edinen bu çalışma, girişle birlikte yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu açıklanarak çalışmanın amacı ve önemi üzerinde durulmuş, araştırmanın yöntemi, kapsamı ve sınırlılıkları belirlenmiştir. İkinci bölümde öncelikle İslâm hukukundaki çalışmalara, sonrasında ise mer'î hukuktaki konuyla ilgili önceki araştırmalara yer verilerek bu çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ayrıca tezin, konuyla ilgili önceki çalışmalardan farklı yönlerine vurgu yapılmıştır.

Üçüncü bölüme nafakaya dair teorik açıklamalar ile başlanmıştır. Nafakayla ilişkili kavramlar mer'î hukukla mukayeseli olarak ele alınarak İslâm hukukundaki mehir ve mut'a kavramlarıyla mer'î hukuktaki tedbir, iştirak ve yoksulluk nafakası kavramlarına yer verilmiştir. Bilindiği üzere İslâm hukukunda *"nafaka"* gibi bir konunun bir tez çalışmasında bütün yönleriyle ele alınması mümkün olmadığından bu bölümde,

yalnızca araştırma konusunun kapsamı ve sınırlılıkları dikkate alınarak İslâm hukukundaki ve mer'î hukuktaki nafakaya temel oluşturacak bilgilere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde nafakanın İslâm hukukundaki yeri, nafaka ile ilgili hükümlerin niteliği, nafakanın hukûkî sebepleri ve kaynağı üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölüm, sonuca ulaşılmasına, önemli tespitlerde bulunulmasına katkı sağlayan ve çalışmanın ana gövdesini oluşturan bölüm olmuştur. Bu bölümde İslâm hukukundaki nafaka çeşitleri bağlamında ilk olarak evlilik nafakası, devamında ise iddet nafakası, akrabalık nafakası ve en son olarak da mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan hayvanların bakım ve gözetim nafakası ele alınmıştır. Evlilik nafakası başlığı altında evlilik nafakasının şartları, kapsamı ve bu nafaka çeşidini ıskat eden durumlar tartışılmıştır.

Beşinci bölümde ele alınan diğer bir konu iddet nafakası oldu. Mer'î hukuktaki tedbir nafakasının İslâm hukukundaki ric'î talâk nafakasına; bâin talâk nafakasının ise yoksulluk nafakasına benzerlik ve farklılık arz eden yönlerine değinilmiştir. İslâm hukukunda, hem Kur'an hem de sünnette geniş bir yer bulan iddet nafakasından sonra, günümüzde her geçen gün önemi daha da artan akrabalık nafakası incelenmiştir. Mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan hayvanların ve cansız varlıkların bakımı, gözetimi ve imarı, nafakanın miktarı, süresi ve kapsamı gibi hususlar hakkında mer'î hukukla mukayeseli olarak ele alınmıştır. Çalışmada, altsoy-üstsoy ile nesepleri müşterek bir usûlde birleşen yakınlar arasındaki nafakayı ifade etmek için konuyla ilgili yapılan araştırmaların birçoğunda *"akrabalık nafakası"* yerine *"hısımlık nafakası"* ifadesinin kullanılmasının eksik bir kullanım olduğu düşünülerek *"hısımlık nafakası"* yerine *"akrabalık nafakası"* ifadesi kullanılmıştır.

Altıncı bölümde, İslâm hukukunda ve mer'î hukuktaki nafakanın kapsamından, süresinden ve tahsilinden kaynaklanan sorunların çözüm yolları üzerinde durulmuştur. Yedinci bölümde ele alıp incelediğimiz nafaka çeşitleri ulaştığımız sonuçlar çerçevesinde tartışılmıştır. Araştırmanın her bölümünde, İslâm hukukçularının konu hakkındaki görüşleri ve değerlendirmeleri ele alınmış devamında ise nafakanın hüküm ve sonuçlarına ilişkin hususlar, mer'î hukukla örtüşen ve ayrışan yönleri mukayese edilmiştir.

Yahya BİLGİNER
KAHRAMANMARAŞ / MAYIS - 2023

TEŞEKKÜR

Lisans döneminden tezin hazırlanmasına kadar ilminden ve irfanından istifade ettiğim, saygıdeğer danışman hocam Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Nuri KAHVECİ'ye, tezin hazırlanmasında ve şekillenmesinde çok büyük katkı ve desteklerini gördüğüm ve akademik tecrübeleriyle çalışmaya katkı sağlayan Doç. Dr. Mustafa GENÇ'e ve Doç. Dr. Erol ÇETİN'e, görüş ve önerileriyle kendilerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Alpaslan ALKIŞ'a, tezin olgunlaşmasına büyük bir katkı sağlayan Doç. Dr. Üzeyir KÖSE'ye, Doç. Dr. Bekir Karadağ'a ve eğitimim süresince bana katkı sağlayan herkese ayrı ayrı teşekkür eder minnet ve şükranlarımı sunarım.

Yahya BİLGİNER

İÇİNDEKİLER

ÖZET ---- I
ABSTRACT ---- II
ÖN SÖZ ---- III
TEŞEKKÜR ---- V
İÇİNDEKİLER ---- VI
KISALTMALAR LİSTESİ ---- VIII
1. GİRİŞ ---- 1
1.1. Problemin Tespiti ---- 1
1.2. Araştırmanın Önemi ve Amaçları ---- 2
1.3. Araştırmanın Zorlukları ---- 4
1.4. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırları ---- 5
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR ---- 9
2.1. İslâm Hukukundaki Çalışmalar ---- 9
2.2. Mer'î Hukuktaki Çalışmalar ---- 12
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE ---- 16
3.1. Nafakanın Tanımı ---- 16
3.2. İslâm Hukukunda Nafakayla İlişkili Kavramlar ---- 22
3.2.1. Mehir Kavramı ---- 22
3.2.1.1. Mehirin Hukûkî Niteliği ---- 23
3.2.1.2. Mehir ile Nafaka İlişkisi ---- 27
3.2.1.2.(1). Amaçları Bakımından ---- 27
3.2.1.2.(2). Konusu Bakımından ---- 29
3.2.1.2.(3). Talep Hakkına Sahip Olan Kişiler Bakımından ---- 30
3.2.1.2.(4). Dava Yoluyla Talep Edebilme Bakımından ---- 31
3.2.2. Mut'a Kavramı ---- 32
3.2.2.1. Mut'a'nın Hukûkî Niteliği ---- 32
3.2.2.2. Mut'a ile Menevî Tazminat İlişkisi ---- 35
3.3. Mer'î Hukukta Nafakayla İlişkili Kavramlar ---- 37
3.3.1. Tedbir Nafakası ---- 37
3.3.2. İştirak Nafakası ---- 38
3.3.3. Yoksulluk Nafakası ---- 39
4. NAFAKANIN HUKÛKÎ NİTELİĞİ, SEBEPLERİ VE KAYNAKLARI ---- 42
4.1. Nafakanın Hukûkî Niteliği ---- 42
4.1.1. Nafakanın Kişisel Bir Sorumluluk Alanı Olması ---- 46
4.1.2. Kamu Düzeninden Sayılması ---- 47
4.1.3. Devredilemezliği ---- 48
4.1.4. İmtiyazlı Bir Alacak Olması ---- 49
4.1.5. Haciz Edilmezliği ---- 49
4.2. Nafakanın Hukûkî Sebepleri ve Kaynakları ---- 51
5. NAFAKA ÇEŞİTLERİ ---- 54
5.1. Evlilik Nafakası ---- 54
5.1.1. Evlilik Nafakası Mükellefinin Koca Olması ---- 59
5.1.2. Evlilik Nafakasının Kapsamı ve Miktarı ---- 61
5.1.2.1. İaşe Giderleri ---- 63
5.1.2.2. Giyim ---- 65
5.1.2.3. Mesken ---- 66
5.1.2.4. Ev Eşyası ---- 68
5.1.2.5. Hizmetçi ---- 68
5.1.2.6. Sağlık Giderleri ---- 70
5.1.2.7. Temizlik ve Bakım Giderleri ---- 71
5.1.2.8. Evlendirme Giderleri ---- 72
5.1.2.9. Teçhiz ve Tekfin Harcamaları ---- 73

5.1.3. Evlilik Nafakasının Şartları ---- 73
5.1.3.1. Evlilik Sahih Bir Akdiyle Vücuda Gelmiş Olmalı ---- 73
5.1.3.2. Evlilik Birlikteliği İmkânının Olması ---- 75
5.1.4. Evlilik Nafakasını Düşüren Haller ---- 77
5.1.4.1. Evlilik Nafakasını Sürekli Olarak Sona Erdiren Durumlar ---- 78
5.1.4.1.(1). Kocanın Ölümü ---- 78
5.1.4.1.(2). İrtidat ---- 79
5.1.4.1.(3). Sıhrî Yakınlarla Hürmet-i Musâhere ---- 81
5.1.4.2. Evlilik Nafakasını Geçici Olarak Sona Erdiren Durumlar ---- 82
5.1.4.2.(1). Nüşûz ---- 82
5.1.4.2.(2). Gelişim Bakımından Evliliğe Hazır Olmama ---- 85
5.1.4.2.(3). Kocanın Nafakayı Ödeyememesi ---- 86
5.1.4.2.(4). Hapsedilme ---- 87
5.1.4.2.(5). Hastalık ---- 88
5.1.4.2.(6). Zamanaşımı ve İbrâ ---- 89
5.2. İddet Nafakası ---- 91
5.2.1. İddet Kavramı ---- 92
5.2.2. İddetin Mahiyeti ---- 92
5.2.3. İddet Bekleyen Kadının Nafakası ---- 96
5.2.4. Bâin Talâk Nafakası ile Mer'î Hukuktaki Yoksulluk Nafakası ---- 103
5.2.5. Kocası Vefat Eden Kadının İddet Nafakası ---- 106
5.2.6. Fâsid Nikâh Akdinde İddet Nafakası ---- 107
5.3. Akrabalık Nafakası ---- 108
5.3.1. Akrabalık Nafakasının Şartları ---- 111
5.3.1.1. Akrabalık Nafakası Alacaklısının Fakir Olması ---- 112
5.3.1.2. Nafaka Alacaklısının Kazanç Temininden Aciz Olması ---- 112
5.3.1.3. Nafaka Borçlusunun Zengin Olması ---- 114
5.3.1.4. Tarafların Farklı Dinden Olmaları ---- 116
5.3.2. Akrabalık Nafakasının Sübûtu ---- 117
5.3.3. Akrabalık Nafakasının Yükümlüleri ---- 119
5.3.3.1. Akrabalık Nafakasında Usûl ve Furuun Kapsamı ---- 119
5.3.3.2. Ebeveyne Karşı Nafaka Yükümlülüğü ---- 120
5.3.3.3. Çocuklara Karşı Nafaka Yükümlülüğü ---- 124
5.3.3.4. Yakın Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü ---- 129
5.3.4. Akrabalık Nafakası Yükümlülüğünde Sıralama ---- 130
5.3.5. Akrabalık Nafakasının Düşmesi ---- 134
5.4. Mülkiyet İlişkisinden Kaynaklanan Hayvanların ve Cansız Varlıkların Bakım ve Gözetim Masrafları ---- 135
5.4.1. Mülkiyet İlişkisinden Kaynaklanan Hayvanların Bakım ve Gözetim Masrafları ---- 136
5.4.1.1. Hayvanların Bakım ve Gözetiminin Kapsamı ---- 139
5.4.1.2. Hayvanların Bakım ve Gözetiminin İhlali ---- 139
5.4.2. Cansız Varlıkların Bakım ve Gözetim Masrafları ---- 140
5.4.2.1. Cansız Varlıkların Bakım ve İmarının Kapsamı ---- 143
5.4.2.2. Cansız Varlıkların Bakım ve İmarının İhlali ---- 143
6. İSLÂM HUKUKUNDA VE MER'Î HUKUKTA UYGULAMADAN KAYNAKLANAN SORUNLARIN ÇÖZÜM YOLLARI ---- 144
6.1. Nafakanın Kapsamından Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Yolları ---- 144
6.2. Nafakanın Süresinden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Yolları ---- 155
6.3. Nafakanın Tahsilinden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Yolları ---- 157
7. SONUÇ VE TARTIŞMA ---- 168
KAYNAKLAR ---- 183
ÖZ GEÇMİŞ ---- 203

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Bin, ibn (oğlu)
bk.	: Bakınız
bnt.	: Binti
b.y.	: Basım Yeri Yok
(c.c.)	: Celle Celâluhû
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
HMK	: 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu
Hz.	: Hazreti
İBK	: İçtihadı Birleştirme Kararları
İİK	: İcra ve İflâs Kanunu
md.	: Madde
M	: Mîlâdî
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radiyallâhu‘anhu/‘anha
s.a.s.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
ts.	: Tarihsiz
Trc.	: Tercüme eden
thk.	: Tahkik eden
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
y.y.	: YayıncıYok

1. GİRİŞ

İslâm hukukunun temel kaynaklarında insana değer verilmiş onun hakları ve sorumlulukları belirlenerek sağlıklı bir hayat sürdürmesi için gereken düzenlemeler yapılmıştır. Kur'an ve sünnet toplumsal bir varlık olan insanın aile, evlilik ve diğer canlı ve cansız varlıklarla olan ilişkisinden kaynaklanan hak ve sorumlulukları çerçevesinde dünyevî ve uhrevî hayatını ilgilendiren itikadî, ahlakî ve fıkhî alana dair hükümler ortaya koymuştur. Bu düzenlemelerin en önemlilerinden biri de nafaka konusudur.

1.1. Problemin Tespiti

Bir araştırmanın konusunun belirlenmesinde, temel ve alt sorularının yapılandırılmasında ve bunların kavramlaştırılmasında, verilerin değerlendirilmesinde, araştırmanın gidişatının ve temalarının oluşturulmasında, araştırmayı yürüten kişinin değerlerinin ve yaşamsal alanının etkili olduğu bir gerçekliktir. Yapılan bu araştırma açısından da nafaka konusunun ele alınması benzer metodolojik yansımaların sonucunda gerçekleşmiştir.

Bir taraftan İslâm hukukundaki şer'î hükümlerin, diğer taraftan mer'î hukuktaki mahkemelerin nafaka uygulamalarının benzeşen ve ayrışan yönlerinin gözlemlenmesiyle nafakaya dair birçok soruya akademik açıdan cevap verilmesinin elzem olduğu görüldü. Örneğin nafakanın süresiyle ilgili verilen kararlar vicdanlarda kabul görmemektedir. Bunun altında yatan sebepler acaba ne olabilir diye literatürü incelediğimizde bizi şaşırtan gerekçelendirmelerle karşılaşıldı. Mer'î hukukun aksine ilahiyat alanyazınındaki okumalarımızda, erkeğin eşine karşı nafaka sorumluluğunun hukûkî kurgusu, düşündürücü bir şer'î açıklamaya dayanmaktaydı. Buna göre şer'î hükümde koca, nafaka sorumluluğuna sahip tek bireydir. Ancak mer'î hukukta bu sorumluluk eşlerin birbirlerine karşı şartlarıyla sınırlı bir sorumluluk alanını ihtiva etmektedir.

Diğer yandan cevabı aranan önemli sorulardan birisi de bireyin mülkiyetindeki malların bakım ve gözetim masraflarının karşılanmaması hâlinde nasıl bir yol takip edilecekti. Sahipsiz eşyaların veya kamuya ait malların bakımı ve korunmasına yönelik hususlar da çalışmamızın temel sorularını oluşturdu. Sosyal devletin kanunî düzenlemeleri bu sorunları çözmeye yeterli olacak mıydı? Nafaka mükellefiyetini ihmal eden kişiye nasıl bir yaptırım uygulanacaktı ya da hayvanlar için yeterli koruma ve bakım alanı düzenlenmiş miydi? Nafaka uygulamalarındaki aklıma takılan bu gibi sorular, ön literatür taramasıyla edinilen teorik bilgi, zihnimdeki soru işaretlerini daha da artırdı. İslâm hukukundaki nafaka, mer'î hukukun nafaka uygulamalarından farklı mıdır? Farklıysa bunun boyutu nedir? İslâm hukukundaki uygulamaların çok mu uzağındadır?

Benzeşen ve ayrışan yönleri nelerdir? Bu açıklamaların mukayesesi nasıl yapılmalıdır? Bu soruların cevaplarının aranması akademik bir araştırmaya doğru evirilince, çalışmanın temel sorusu da belirginleşmeye başladı. Araştırmaya dair çıkılan bu yolda farklı duraklar, tesadüfler, veri taramaları ve daha derinlemesine okumalar sonucu nafaka konusunun sadece İslâm aile hukukuyla sınırlı alanda işlenmemesi gerektiği düşüncesine varıldı. Her iki hukuk sistemindeki bütün nafaka çeşitlerini, mer'î hukukla mukayeseli olarak ele almanın çalışmaya özgünlük katacağı ve böyle bir çalışmanın daha verimli olacağı düşünüldü. Zira hukuk, toplumsal ilişkilerin bir boyutu durumundadır. Bu anlamda sosyal ilişkiler ve hukuksal teoriler, hukûkî düzenlemelerin yapıldığı bağlamları aydınlığa kavuşturmada önemli bir işleve sahip olur. Bu anlamda toplumun her ferdi konumlandırıldığı noktaya veya sahiplendiği eşyaya göre nafaka sorumluluğu ile yükümlü kılınır. Ancak evli birey, yükümlülük alanıyla ilgili zihninde oluşan temel soru ve alt sorulara cevap ararken kimi zaman yetersiz kalabilir. Tam da bu noktada çalışmada oluşturulan kurgular, bu soruların kaynakları çözümlenirken bir tür mercek işlevi üstlendi. Böylece aile, evlilik ve nafaka gibi yakın ilişki ağlarının söz konusu olduğu kurumları anlamak ve ilgili sorunları çözümlemek noktasında İslâm hukuku dışında mer'î hukuk alanyazınındaki farklı bir yaklaşım sergilenmesine gereksinim duyuldu. Bu noktada medeni hukuk literatürü önümüzü açtı ve *"mukayeseli nafaka"* yaklaşımının sorunların çözümlenmesinde en uygun merceği sunduğu fark edildi. Nihayetinde araştırma başlığı *"Mer'î Hukukla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Nafaka"* olarak şekillendi.

1.2. Araştırmanın Önemi ve Amaçları

Dünden bugüne hukuk sistemlerinin temel meselelerinden biri olan nafakanın niteliği, kapsamı, süresi ve tahsili yönünde yoğun tartışmaların yapıldığına şahit olmaktayız. Gün geçmiyor ki nafakayla ilgili bir tartışma yaşanmasın. Bu gerçeklikten hareketle, sosyal ve iktisadi yaşam alanlarını düzenleyen hukuk sistemlerinin en önemli çalışma alanlarından biri de nafaka konusudur. Ailenin korunması düşüncesi, aileyi oluşturan bireylere birtakım görev ve sorumluluklar yüklemiştir. İslâm hukukunda aile birliği kurulmasına önem verilmiş ve bazı ayet ve hadislerle bu teşvik edilmiştir.[1] Mer'î hukuk bağlamında da Anayasa'da güvence altına alınan, ailenin korunması gerekliliğine yönelik yapılan hukûkî düzenlemeler bulunmaktadır.[2]

[1] *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8. Baskı, 2003), en-Nahl 16/72; en-Nûr 24/32; er-Rûm 30/21; Yasîn 36/36; eş-Şûrâ 42/11; ez-Zâriyât 51/49; Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahih-i Buharî* (İstanbul: y.y.,1981), "Nikâh", 15; Muhammed b. Yezîd İbn Mâce*, Sünen-i İbn Mâce* (İstanbul: y.y., 1981), "Nikâḥ", 1, 49.

[2] Hüseyin Hatemi - Rona Serozan, *Aile Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993), 14; Korkut Kanadoğlu, "Evlilik ve Ailenin Anayasal Korunması", *Anayasa Mahkemesinin Medeni Hukuka İlişkin Kararlarının Değerlendirilmesi Sempozyumu* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2013), 95.

Toplumun temelini oluşturan ailenin varlığını devam ettirmesinin en önemli ekonomik unsurunu nafaka teşkil etmektedir. Bu önemine rağmen inceleme esnasında önceki çalışmalarda nafaka konusunun sınırlı bir şekilde ele alındığı görülmüştür. Bu verilerin sınırlı oluşu, konuyu derli toplu araştıran çalışmaların bulunmaması, İslâm hukukuyla mer'î hukuk açısından mukayeseli bir araştırma yapılmasını gerekli kılmıştır. Zaten araştırmanın asıl gayesi, mer'î hukukla mukayeseli bir çalışma yapılarak günlük hayatta karşılaşılan nafakanın her çeşidinin incelenmesidir. Zira nafaka her yönden iki hukuk sisteminin de vazgeçilmez bir sorumluluk alanıdır. Bu, neredeyse bütün toplumu ilgilendirecek kadar yaygın bir kullanıma sahiptir. Nafakanın neredeyse toplumun her ferdini ilgilendirmesi sebebiyle önemlidir. Ancak yapılan çalışmalar, nafakanın her çeşidini kapsamadığı gibi mer'î hukukla mukayeseli çalışmalar da yok denilebilecek kadar azdır. Araştırmanın, alandaki bir eksikliği telafi etmeye katkı sağlaması ve daha kapsamlı çalışmalara vesile olması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmayla, günümüzde önemli bir yere sahip olan nafakanın, İslâm hukuku ve mer'î hukuk kaynaklarında yer alan nafaka çeşitlerini karşılaştırmak, bu iki hukuk arasındaki benzerlikleri veya farklılıkları tespit ederek bunlara açıklık kazandırma hedeflenmiştir. Böylece hem teoriye hem de pratiğe dönük olarak her iki hukuk sisteminde önemli bir yere sahip olan nafakanın, güncel uygulamalarının hemen her çeşidinin ve yönünün tespit edilmesiyle konu mukayeseli olarak ortaya konulmuş olacaktır. Yapılan bu araştırma, sosyo-ekonomik alandaki gelişmelere paralel olarak yapılacak çalışmalara bir basamak oluşturmayı da amaçlamıştır.

Nafaka konusu kadim bir konudur. Ancak klasik fıkıh literatüründe, konunun her yönünün derli toplu bir şekilde etraflıca ele alındığını söylemek pek mümkün değildir. Nafaka konusundaki bu çalışmalar, kendi dönemlerindeki ihtiyaçları karşılayacak kadarıyla sınırlı tutulmuştur. Çağdaş dönemdeki çalışmalar ise, nafakanın bütün çeşitlerini ele almamaktadır. Nafaka üzerine birkaç doktora çalışması yapılmıştır. Ancak yapılan çalışmaların da nafakanın sınırlı bir alanında özellikle evlilik nafakası üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Bundan dolayı tezde, önceki çalışmalarda eksik bırakılan yönler giderilmeye çalışılarak, nafakanın her çeşidi mer'î hukukla mukayeseli olarak ele alınmıştır.

Çalışmada İslâm hukukunda yer alan ric'î talâk iddetinden kaynaklanan nafaka ile mer'î hukuktaki tedbir nafakasının; bâin talâk nafakasıyla yoksulluk nafakasının mukayesesinin yapılması; akrabalık nafakasının mer'î hukuktaki durumuyla karşılaştırılması ve günümüzde sıkça tartışılan yoksulluk nafakasından kaynaklanan sorunların çözümüne yönelik öneriler getirilmeye çalışılmasından dolayı, araştırmanın alanyazınına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, İslâm hukukunun her zamana ve mekâna uygun olmadığı yönündeki yersiz söylemlere karşı bir cevap olarak zamanın değişmesiyle bazı hükümlerin

değişmesinin reddedilemeyeceği iddialarıyla nafaka gibi güncel meselelerin çözümünde örnek alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Çalışmada, söz konusu meseleye bir açıklık kazandırmak ve bir kriter koymak adına gerekli şer'î ve mer'î kaynaklar ve akademik çalışmalar çerçevesinde nafakanın hemen hemen her çeşidinin, iki hukuk sistemindeki durumlarının açıklanmasına gayret gösterilmiştir. Zira günümüzde *"mer'î hukukla mukayeseli olarak nafaka yükümlülüğü"* üzerinde önemle durulması gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu sebeple, İslâm hukukunun klasik ve çağdaş kaynaklarındaki, nafakanın her çeşidi ile ilgili bilgileri tarayıp, bunların mer'î hukukla karşılaştırması, çalışmanın temel amacını oluşturmuştur.

Günümüzde özellikle kapsamının ve süresinin yenilenmesine yönelik tartışmaların yaşandığı *"nafaka"* gibi önemli bir fıkhî ve hukûkî meselenin, çalışmada ele alınması bu çalışmanın önemine ve orijinalliğine işaret ettiği düşünülmektedir.

Çalışma, İslâm hukukunun kendi dinamikleri çerçevesinde sosyal ve toplumsal alana yönelik esnekliğini ortaya koyma, güncel meseleleri çözme güç ve dinamizmine sahip olduğunu belirtme, birilerine cevap vermek telaşına düşmek yerine, güncel meselelerin çözümüne sağlıklı bir şekilde odaklanmayı amaçlamaktadır. Araştırma konusu sorunsalın, fıkhî ve mer'î hukuk yönlerinin birlikte değerlendirilerek eklektik bir metot kullanılması çalışmayı özgün kılan en önemli husus olduğu düşünülmektedir. Zira İslâm hukukçuları ve mer'î hukukçular nafaka konusunun sadece belli bir boyutuyla ilgilenmişlerdir. Ancak bu çalışmayla, her iki hukuk sistemine göre nafaka çeşitlerinin benzeşen ve ayrışan yönleri mukayese edilerek ele alınmıştır.

1.3. Araştırmanın Zorlukları

Konunun güncel tartışmaları barındırıyor olmasından kaynaklı araştırma sürecine yansıyan birçok zorlukla karşılaşıldığı söylenebilir. Bunlar kimi zaman *"nafaka"* gibi bir kavramın, insanlığın var oluşuyla başlayan kapsam/anlam evirilmesine uğramış olması, kimi zamansa mer'î hukukla İslâm hukukunun farklı söylemler barındırıyor olmasıdır. Bazen öyle bir kanıya varıyorum ki acaba İslâm hukukuna dair yapılacak *"nafaka"* konulu bu çalışma, mer'î hukukta dahası pratik hayatta karşılığını bulabilecek mi? Bu tür zorlukların araştırma sürecine ve sonucuna nasıl yansıyacağı, hangi teorik çerçevelerin hangi gerekçelerle kullanılacağı, önemli ve hassas bir konu olan nafaka konusuyla ilgili öne çıkan diğer zorluklarıdır.

Önceki fukahâ nafakaya dair görüşlerini kendi dönemlerindeki örfen bilinen şartları göz önünde bulundurarak şer'î hükümler üzerine inşa etmişlerdir. Oysa şartlarının değişmesiyle, nafakanın süresi yönünde hararetli tartışmaların olduğu zamanımızda, herkesi memnun edecek bir sonuca ulaşmanın mümkün olmaması da araştırma konumuzla ilgili önemli bir sorun teşkil etmektedir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırları

Çalışma, tümevarım (istikrâ) yöntemle başlayıp ve sonrasında da karşılaştırmalı analitik yönteme dayanmaktadır. İstikrâ yönteminde inceleme yapılan meselenin cüz'îlerinden genel bir sonuca ulaşma arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. İstikrâ yöntemiyle yapılan çalışmalarda önemli olan, araştırmacının bu metotla genel nitelikteki bir sonuca varabilmesi için fıkhî örneklerin her birini ayrı ayrı inceleyerek analizini yapmasıdır.[3] Bu doğrultuda çalışmada, nafakanın kavramsal çerçevesi ele alınmış, sonrasında da bu temel üzerine araştırmanın meseleleri açıklanarak bir sonuca gidilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, dört mezhebin fukahâsının ve son dönem İslâm hukukçularının nafakaya dair şer'î çözümleri yine tümevarım yöntemiyle incelenmiştir. Bu çerçevede en meşhur delilleriyle birlikte önceki fukahânın fetvâları özellikle göz önünde bulundurulmuştur. Daha sonra her iki hukuk sistemindeki nafaka konusu ele alınmış, benzeşen ve ayrışan yönlerin tespitine yönelik bulgular tahlil edilmiş, elde edilen veriler mer'î hukukun ulaştığı sonuçlarla karşılaştırma yapılmıştır.

Sosyal alana yönelik araştırmalarda, elde edilen veriler çözümlenirken, nitel veri analizlerinin doğası gereği yorumlayıcı olduğu düşünülse de şer'î/hukûkî alana dair yapılan çalışmalarda, verilerin analizi birbirinden kolayca ayrılabilir aşamalar değildir. Bu nedenle literatür taraması, araştırma probleminin belirlenmesi, verilerin toplaması, analizi ve bunların çözümlenmesi eş zamanlı olarak ele alınmıştır. Diğer çalışmalarda analiz ve sentez kodları kullanılırken *"bütünü kaybetme"* eleştirilerini ve kaygılarını bir anlamda haklı bulduğumuzdan, çalışmada bağlamdan kopmamak için her bir tema ve tespit araştırmanın bütün aşamalarında elimizin altında bulundurulmuştur. Bu yaklaşım, araştırmanın bütünü üzerine düşünülmesine imkân verdiği ve çalışma süresince kullanılan istikrâ ve nitel veri analiz yöntemini güçlü kıldığı için tercih edilmiştir. Araştırmada tercih edilen cümlelerin bağlamlarına daha titiz yaklaşılması gerektiğinden yine okumalarımızda tespit ettiğimiz bulguların yanı sıra, analiz boyunca kodlanmış başlıklar eliminizin altında yer almıştır. İslâm hukukundaki fetvalar ve mer'î hukuk alanyazınındaki Yargıtay kararlarının, araştırmadaki temel soru ve alt sorularla şekillenen temalar kapsamında analiz edilmesinin, isabetli bir yaklaşım olacağı düşünülmüştür.

Diğer yandan çalışmada, araştırma konusunun tespiti doğrultusunda bir metodoloji oluşturulmuştur. Zira metodoloji, bir araştırmada sistematik olarak kullanılacak araç ve yöntemlerin nedenlerini açıklamayı öngörmektedir. Bu anlamda metodoloji verimli, geçerli ve güvenilir bir sonuca ulaşmak için araştırma süresince bize

[3] Muhammed b. Ahmed el-Hatîb Şirbînî, *Takrîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1984), 2/345; Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fıkıh* (Kahire: Dâru'-Safve, 1994), 6/10.

rehberlik ederek, çalışma süresince yolumuzu çizen haritadır. Bir araştırma kurgusunun oluşturulması ve süreç boyunca elde edilen sorular, araştırma yönteminin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda çalışmada araştırma yönteminin belirlenmesi, araştırma sorularının işaret ettiği yönü takip etmekle oluşmuştur.

Hukuk sistemlerinin pratiğe dönük çok şey söylediği bir konuda, nafaka sorumlusunun bu mükellefiyetini her iki hukuk açısından vicdanları da tatmin edecek bir şekilde nasıl yerine getirebileceğini irdelemek gerektiği fark edildi. Önümüzdeki ilk ve hukukta daha sık kullanılan yol, doktriner ve sadece bir hukuk sistemine dair bir çalışma yapmaktı. Ancak bu tür çalışma toplumsal yansımaların göz ardı edilmesine sebep olacağından, farklı ama pratikte daha işlevsel olacağı düşünülen bir yaklaşım sergilemenin gerekli olduğu kanaatine varıldı. Hukuk kurallarının yorumlaması ve uygulamaya yönelik sürecin şekillenmesi yargısal normların, tutum ve pratikleri de içinde barındıran toplumsal bir bağlamda gerçekleşir.[4] Nafakanın hem hukuksal bağlayıcılığı hem de toplumsal bir yönü olması nedeniyle çalışmada bu sosyal yöne de vurgu yapılmıştır. Zaten bu tür çalışmaların en karakteristik yönü hukuku sosyal bir olgu olarak ele alması ve toplumun sosyal ve ekonomik yapısından oldukça etkilenmesidir.

Çalışma kapsamında, nafaka mükellefiyeti bulunan bireyin özerkliğine dair uygulamaya yönelik tespitlerde bulunurken, başta İslâm hukukundaki naslar olmak üzere mer'î hukuktaki nafaka mükellefinin devlet-nafaka ve birey-hukuk-nafaka ilişkilerinin nasıl evirildiği ve bu alana ait hukuk uygulamalarının ne tür dış faktörlerden etkilendiği de göz önünde bulundurularak konu ele alınmıştır. Sosyal boyutları da olan bir çalışmanın doğası, disiplinlerarası olmayı gerektirmektedir. Disiplinlerarası olmak, bu tür araştırmaların, başka disiplinlere ait yöntem, metot ve teori bileşenlerini sentezleyerek sınırlarını zorlayıp karşılıklı bir etkileşim kullanması demektir. Keza birey-hukuk-nafaka ya da aile-evlilik-nafaka ilişkileri toplumun ve bireyin yaşadığı sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamdan kopuk değildir. Bunlar zaten disiplinlerarası konulardır. Öyle ki tek bir disiplin tüm soruları sorup hepsinin cevaplarını veremez.[5]

Nafakaya dair mukayeseli bir anlam ve algı arayışı içinde olunacak bu çalışmada, sosyal bilimlerin nitel araştırma yönteminin en doğru seçenek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda her iki hukuk sisteminin temel normlarına yönelik derinlemesine okumalarımızla hem İslâm hukuku hem de mer'î hukuk alanyazınındaki akademik çalışmalara ve Yargıtay ilamlarına dair veri inceleme tekniğinin isabetli bir tercih olduğunu gösterdi. Sahadan gelen veriler eşliğinde tıpkı bir ağaç motifi gibi araştırma sorunsalındaki sorular alt sorulara, alt sorularsa her birinin aynı kökten beslendiği daha büyük bir kavrama işaret etti: Nafaka Mükellefiyeti.

[4] Dennis J. Galligan, "Legal Theory and Empirical Research", *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research* (New York: Oxford University Press, 2010), 984.
[5] J. Ross Eshleman-Richard A. Bulcroft, *The Family* (Boston: Pearson, 2006), 135.

Nafakanın bütün alanlarına dair özellikle de aile ve evliliğe dair nafaka mükellefiyetinin şer'î ve mer'î hukuk uygulamalarının sosyo-kültürel kodlardan bağımsız ele alınması ve verileri anlamlandırma sürecinde kişinin nafaka mükellefiyetindeki konumuna göre bu kodları göz ardı etmek de mümkün değildi. Bu anlamda nafaka sorumlusu bireyin erkek veya kadın olunmasına göre nafaka sorumluluğunun da farklı bir anlama bürüneceği hususu varsayımlarımız içerisinde yer almıştır. Araştırmanın mukayeseli bir yaklaşımla ele alınması bu doğrultuda çalışmanın temel paradigmasını oluşturdu. Bu temel paradigma veri toplama tekniklerimizi, teorik tercihlerimizi, verilerin değerlendirilmesini ve diğer hususları da şekillendirdi.

Mukayeseli metodolojiyle nitel araştırma metotlarının yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Nitel araştırmacı anlamlar üzerinde çalışır.[6] Çalışma açısından da mukayeseli nafaka yaklaşımı ve nitel araştırma ilişkisi önemli bir husustur. Bireylerin sosyal koşullar, etkileşim, mer'î hukuktaki vicdanları rahatsız eden süresiz nafaka uygulamaları, bu çalışma konusu bakımından da önem arz etmektedir. Örneğin mer'î hukukta verilen mahkeme kararlarında özellikle kadın lehine süresiz nafaka bağlanması toplumun evli bir bireyi olarak, araştırma konusuna olan ilgi ve merakımızı uyandıran bu husus, bizi mukayeseli metodolojiye daha da yaklaştırdı. Zaten mukayeseli araştırmalar, teoriden pratiğe, araştırma sorularının oluşturulmasından verilerin analizine dek araştırmanın tüm aşamalarını kapsayan bir amacı taşır.[7] Bu gayenin farkında olan akademisyenler, metodolojiyle epistemoloji arasındaki ilişkisel bağlama ve sinerjik yapıya dikkat çekerler. Çünkü epistemolojik bakımından bütün bilgi, bilen kişinin konumuyla ve konuya nereden baktığıyla ilgilidir. Bu anlamda araştırmanın temel sorularını ve kavramsal çerçeveyi belirlerken; nafaka mükelleflerinin veya mağdurlarının sorunlarını tespit ederken, İslâm hukukunun ve mer'î hukukun araştırma alanına dair ilişkilerini görmemizi kolaylaştıran mukayeseye dayalı perspektifi kullanmamızı gerektirdi. Bu bakış açısıyla ilgili temalar çerçevesinde, problemlerin saptanmasına yönelik okumalar yapıldı. Özellikle aile hukukuna müteallik nafaka gibi cinsiyetçi söylemlerin etkisini hissettirdiği bir konuda, kavramsal çerçevenin ve temel varsayımların sorgulanmasına ihtiyaç duyulur. Bu ihtiyacın fark edilerek çalışma kapsamında giderilmesine katkı sağlayacak önermelerde bulunmamız da söz konusu paradigma değişiminin desteklenmesi olarak çalışmaya yansıdı. Çalışma boyunca, yükümlülük altında bulunan kişilerin veya toplumun yaşamlarını anlamaya yönelik sorulan sorular ve bu soruların cevaplandırılmasında, sosyal adaleti ve değişimi destekleyen ve güç ilişkilerinin farkında olan bir yaklaşım sergilememizi gerektirmiştir. Tez, bir kodifikasyon çalışması olmadığından, nafakanın sadece iki hukuk sistemindeki

[6] Douglas Ezzy, *Qualitative Analysis: Practice and Innovation* (London: Routledge, 2002), 81.
[7] Sharlene Nagy Hesse Biber - Patricia Lina Leavy, *Feminist Research Practice* (California: Sage Publications, 2007), 4.

mukayesesi yapılmış, İslâm hukuku ve mer'î hukukla doğrudan ilişkili olan hususlar incelenmiş, bu iki hukuk sistemi dışında kalan diğer hukuk sistemlerinden bir şey zikredilmemiştir. Çalışmanın sınırlarını aşacağı düşünüldüğünden diğer kültür ve medeniyetlerdeki nafaka uygulamalarıyla mukayeseler yapılması mümkün olmamışsa da ileride yapılması muhtemel çalışmalar için örnek bir zemin tesisi hazırlanmıştır. Bu anlamda çalışma konumuzla doğrudan bağlantısı olmayan ya da ayrı bir çalışma konusu teşkil edebilecek yoğunlukta ele alınması gereken konulara çalışmamızla ilişkisi kadarına değinilmekle yetinilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları kapsamında, ayrıntısına girilmeden nafakanın sosyolojik yönlerinin bulunduğu ifade edilmiş, buna sadece atıf yapılarak geçilmiştir.

Araştırmanın ana problemi ve alt problemlerine cevap aranırken İslâm hukuku ve mer'î hukukla ilgili yerli ve yabancı kitaplar, dergiler, klasik ve çağdaş basılı yayınlar, web internet siteleri ve dijital yayınlar önemli bir veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Ayrıca nicel veya nitel araştırma yöntemleri esas alınarak, bilimsel yöntemler çerçevesinde planlı, sistemli ve sınırlılık ilkesine riayet edilerek ulaşılan verilerin çözümlenmesi, yorumlanması ve çözüm önerileri süreciyle konuya ışık tutulmaya çalışılmıştır.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Araştırma neticesinde nafaka çeşitlerinin hepsini ele alıp nafakaya dair konuları mer'î hukukla birlikte mukayeseli bir şekilde inceleyen kapsamlı bir çalışma tespit edilememiştir. Fakat İslâm hukukunun klasik eserlerinde aile hukukuyla ilgili görüşlerini dile getiren mezheplerin, nafakayı kendi dönemlerindeki mezheplerle karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmalar olduğu gibi günümüz akademik çalışmalarda da konunun bazı yönlerine temas eden birçok çalışma bulunmaktadır. Araştırma konumuza dair yapılan çalışmaları, İslâm hukukunda ve mer'î hukukta yapılan çalışmalar olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür.

2.1. İslâm Hukukundaki Çalışmalar

İslâm hukuku alanında nafakayla ilgili konular, klâsik fıkıh kaynaklarında farklı bölümlerde yer almaktadır. Hanefîlerin klasik fıkıh kitaplarında aile hukukunun *"nikâh"* ve *"talâk"* alt başlıkları incelenecek olursa aile hukukunun dolayısıyla *"nikâhın"* hem ibadetlerle hem de muâmelâtla yakından ilgili olduğu görülecektir.[8]

Nafaka konusunu müstakil bir eserde toplamaya çalışan ilk fakîh tespit edebildiğimiz kadarıyla Hanefî Âlim el-Hassaf (öl. 261/875)'dır. Konuyla ilgili ilk orijinal telif diyebileceğimiz *"Kitabu'n-nafakât"* adındaki bu çalışmadan hariç, diğer bir çalışma İbn Âbidîn'in (vf. 1250/ 1836) *"Tahrîru'n-nukûli fî nafakati'l-fürû'i ve'l-usûl"* isimli risalesidir. Bu çalışma Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilan edilişinin sonrasında 1915 tarihli *"Nafaka Kanunu"*[9] ve 1917 tarihli *"Hukûk-ı Âile Kararnâmesi"* gibi hukuk alanında yapılan yeniliklere ve gerçekleşen çalışmalara önemli bir mesnet olmuştur. Ayrıca M. Kadri Paşa'nın, *el-Aḥkâmü'ş-şerʿiyye fi'l-aḥvâli'ş-şaḫṣiyye*; M. Ebû Zehra'nın, *el-Aḥvâlü'ş-şaḫṣiyye*; Abdurrahman Tâc'ın, *Aḥkâmü aḥvâli'ş-şaḫṣiyye fi'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye*; M. Muhyiddin Abdülhamîd'in, *el-Ahvâlü'ş-şaḫṣiyye*; Hüseyin Tevfik Rızâ'nın, *el-Aḥvâlü'ş-şaḫṣiyye li'l-Mışriyyîn gayri'l-müslimîn*, Ahmed Abîd el-Kübeysî'nin, *el-Aḥvâlü'ş-şaḫṣiyye fi'l-fıḳh ve'l-ḳazâʾ ve'l-kanûn*, M. Mustafa Şelebî'nin, "*Aḥkâmü'l-üsre fi'l-İslâm"* ve Zekiyyüddin Şa'bân'ın, "*el-Aḥkâmü'ş-şerʿiyye li'l-aḥvâli'ş-şahsiyye"* gibi çalışmaları nafaka konumuz açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

[8] Mehmet Akif Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196; Bekir Karadağ, "İslâm Hukuku Sistematiğine Dair Bir İnceleme (Kitâbu'n-Nikâh Örneği)". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Haziran 2020), 108, 118.

[9] Mecelle'de yer almayan nafaka konusunu açıklamak üzere 1915 yılında yürürlüğe giren 634 maddelik Nafaka Kanunu -orijinal ismiyle Kitâbü'n-Nafakât-, Hanefî mezhebi esas alınarak Mecelle şârihi Ali Haydar Efendi tarafından hazırlanmıştır. Orhan Çeker, *Nafaka Kanunu* (İstanbul: Ebru Yayınları, 1985), 11-12.

Nafaka Konusuyla İlgili Araştırma İnceleme Eserleri;

- Hayrettin Karaman, *"İslâm'da Kadın ve Aile"*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.

- Hasan Güleç, *"İslâm Hukukunda Nafaka"* Anadolu Matbaacılık, İzmir 1996. Güleç çalışmasında, genel hatlarıyla evlilik nafakasını ele almıştır. Çalışma bizim yaptığımız gibi mer'î hukukla mukayeseye dayanmadığı gibi nafakanın bütün çeşitlerini de ele almamıştır.

- Nuri Kahveci, *"İslâm Aile Hukuku"*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2014.

- Sezai Bekdemir *"Nafaka İlmihali'*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2019. Bekdemir çalışmasında, birinci derecedeki yakınların ve hanımın, zevi'l-erhâm'ın nafakasını, anne babası ayrılmış veya biri ya da her ikisi de vefat etmiş çocukların bakımı ve korunmasını, hayvanların ve cansız varlıkların nafakasını ele almıştır. Bizim çalışmamızda olduğu gibi mer'î hukukla herhangi bir mukayeseye de girmemiştir.

Nafaka Konusuyla İlgili Doktora/Doçentlik Tezleri;

1. Ruhi Özcan, "*İslâm Hukukunda Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti"*, Atatürk Üniversitesi İslâmi Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1976.

Özcan'ın üç kısımdan oluşan basılmamış doktora tezinin birinci kısmında, karı koca nafaka hukukunu tanzim eden en temel prensipler ele alınmıştır. İkinci kısımda nikâhtan sonra, boşanmadan önceki evlilik nafaka mükellefiyetiyle, boşanmadan sonraki nafaka hukuku teferruatıyla tetkik edilmiştir. Üçüncü ve son kısımda karı koca nafakası ile ilgili olarak mahkemenin yeri ve muhtelif nafaka davaları ele alınırken bu davalardaki muhakeme usûllerine yer verilmiştir. Özcan bu çalışmasında, sadece evlilik nafakasını karı koca bağlamında ele almış, mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan hayvanların bakım ve gözetim nafakasına değinmediği gibi akrabalık nafakasına da değinmemiştir. Bizim çalışmamız bütün nafaka çeşitlerini mer'î hukukla mukayeseli olarak ele alması bakımından bu çalışmadan farklılık arz etmektedir.

2. Ruhi Özcan, *"İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası"*, Çağlayan Yayınları, İzmir 1996.

Özcan basılmış olan doçentlik tezinde, hısımlık nafakası kavramını, nafakanın İslâm hukukundaki kaynaklarını, nafakanın hukûkî vasıflarını, miktarını, hısımlık nafakasının temel unsurlarını, nafaka davalarındaki davacı olabilme ehliyetlerini, husumet problemini, nafaka davası ile ilgili mahkemenin vazife ve salahiyetini ele almıştır. Özcan kitabında konuyu işlerken mukayeseli hukuka yardımcı olabilmesi bakımından bir tek fıkıh mezhebine bağlı kalmamış Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî, Zâhirî ve Câferî mezheplerini de tetkik etmiş, zaman zaman da aynı mezhepteki farklı görüşler söz konusu edilirken ülkemizde yürürlükte bulunan Türk medeni hukukunun tatbikatlarına da temas etmiştir. Bu çalışma evlilik nafakasına ve mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan hayvanların ve cansız varlıkların nafakasına kısaca değinmiş ve hısımlık nafakasını teferruatlı bir şekilde ele almıştır. Özcan çalışmasının birçok yerinde mer'î

hukukla kısaca mukayeselerde bulunmuştur. Bizim yaptığımız çalışmada ise bütün nafaka çeşitleri mer'î hukukla mukayese edilmiştir. Ayrıca Özcan çalışmasında, nafakayla ilişkili kavramlara değinmemiştir. Bizim yaptığımız çalışmada ise İslâm hukukundaki mehir ve mut'a kavramlarıyla mer'î hukuktaki tedbir, iştirak ve yoksulluk kavramlarına yer verilmiş, bu kavramların nafakayla ilişkisi ele alınmıştır.

3. Celal Erbay, *"İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası"*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.

Erbay 1984 tarihli basılmış doktora tezinde, evlilik nafakasıyla akrabalık nafakasını, nafakanın tarafları, borçlusu ve alacaklısı olabilme durumlarını ve hukûkî özelliklerini Osmanlı Nafaka Kanunu ve Türk yargı kararları ile mukayese ederek açıklamıştır. Erbay çalışmasında, bizim çalışmamızda olduğu gibi bütün nafaka çeşitlerini, ric'î talakla tedbir nafakasının, bâin talakla da yoksulluk nafakasının mukayesesini ele almamıştır.

4. Necla Yasdıman, *"Aile Hukuku ile İlgili Hadislerin Tahlili Tenkidi ve Mezhep İmamlarının Anlayışları"*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri, İzmir 2002.

Yasdıman basılmamış doktora tezinde, nikâhın tanım ve şartlarını, ikinci bölümde mehir kavramını, nafakanın tanımını, miktarını, hukûkî yönünü ve nafaka sorumluluğunu ortaya çıkaran şartları incelemiştir. Üçüncü bölümde kadının nafaka ve mehir haricindeki hakları ile ilgili konuları ele almıştır.

Nafaka Konusuyla İlgili Yüksek Lisans Tezleri;

1. Üzeyir Durmuş, *"İslâm Hukukunda İddet ve Hükümleri"*, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2006.

Durmuş tezinde, iddet bekleyen kadının hak ve sorumluluğunu ele alırken iddet nafakası ve boşanma durumunda mesken hakkına belli başlı yönleriyle değinmiştir.

2. Fatih Karataş, *"İslâm Hukukunda İddet ve Boşanmış Kadının Evliliği"*, KSÜ, Kahramanmaraş 2010.

Karataş tezinde, boşanmış kadının hakları bağlamında iddet ve yoksulluk nafakasına kısaca değinmiş, boşanmış kadının mesken hakkından kısaca bahsederek günümüzdeki problemlere yönelik bir çözüm önerme gayretine gitmiştir.

3. Muhammet Sarı, *"İslâm Hukukunda Borçlusu ve Alacaklısı Bakımından Nafaka Mükellefiyeti"*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 2006. Sarı tezinde, pozitif ayrımcılık konusunu ele almış diğer kısımlarda nafakanın hemen her çeşidini ise yüzeysel olarak incelemiştir.

4. Hatice Acar, *"İslâm Hukukunda Boşama Sonrası Kocanın Karısına Nafaka Ödeme Mükellefiyeti"*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2019. Acar tezinde, İslâm hukukunda evlilik süresince ve iddet müddetince kocanın özellikle boşama sonrasında

nafaka sorumluluğunu ve medeni hukukla İslâm hukuku açısından değerlendirerek aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları incelemiştir.

5. İbrahim Hayrullah Erdem, *"İslâm Hukukunda Nafaka"*, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır 2019. Erdem tezinde, nafakanın tarihini ve İslâm hukukundaki evlilik, iddet, hısımlık nafakalarını ele almıştır.

6. Hatice Boyalı Gürpınar, *"İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Sükna Hakkı"*, Selçuk Üniversitesi, Konya 2011.

Gürpınar tezinde, boşanmanın gerçekleşmesiyle birlikte erkeğin kadına vermesi gereken nafakadan bahsederek, kadının nafaka hakkını hangi durumlarda kaybedeceğini incelemiştir. Özellikle evlilik birlikteliğinin kadının dirliksiz tutumu nedeniyle yani kadının kusuru sebebiyle son bulması durumunda nafaka hakkını kaybedeceği hususunu ele almıştır.

7. Zahit Köseoğlu'nun *"İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü"*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Çanakkale 2010.

Köseoğlu tezinde, İslâm aile hukukunda nafaka mükellefiyetini günümüz hukuk sistemiyle ve diğer medeniyetlerle karşılaştırarak ele almaktadır. Bizim çalışmamamız nafaka çeşitlerinin tamamını mer'î hukukla mukayeseli olarak ele almaktadır.

8. Özlem Çelik,*"İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası Mükellefiyetinde Din Farkı"*, Ankara Üniversitesi, Ankara 2014.

Çelik tezinde, hısımlık nafakasının vasıflarını, hısımlık nafakasının borçlusu ve alacaklısında aranan şartları; din farkından kaynaklanan nafaka alacağını, usûl ve furuun birbirlerine karşı nafaka yükümlülüğünü incelemiştir.

9. Ayşegül Ata, *"İslâm Hukukuna Göre Boşanma Sonrası Nafaka ve Manevi Tazminat"*, KSÜ, Kahramanmaraş 2019. Ata tezinde, mut'a kavramından ve kadına mut'a verilmesinin öneminden bahsederek bu kavramla mer'î hukuktaki manevi tazminat ilişkisine değinmiştir.

10. Hamiyet Ayık, *"Eşin Nafakasını Düşüren Haller"*, Selçuk Üniversitesi, Konya 2010. Ayık tezinde, kadının nafakasını düşüren sebepleri mezheplere göre ele alıp incelemiştir.

11. Makbule Bayır, *"Boşanan Eşlerin Sorumlulukları"*, KSÜ, Kahramanmaraş 2019. Bayır tezinde, evliliğin sonlandırılması neticesinde taraflara getirilen hak ve sorumlulukların yanı sıra iddet nafakasına değinerek, boşanmanın hukûkî sonuçlarından olan nafakayla maddi ve manevi tazminat konularını ele almıştır.

2.2. Mer'î Hukuktaki Çalışmalar

Çalışmanın diğer ayağını mer'î hukuk oluşturduğu için bu başlık altında mer'î hukuk alanyazınındaki çalışmalara değinilecektir. Mer'î hukuk alanındaki çalışmalarda nafaka çeşitlerinin tümünün ele alınarak İslâm hukukuyla mukayeseye yönelik herhangi

bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan çalışmalar aile hukuku bağlamında ele alınan tedbir, iştirak ve yoksulluk nafakasına yöneliktir.

Nafaka Konusuyla İlgili Araştırma İnceleme Eserleri;

1. Yılmaz Ergenekon, "*Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakaları"*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara 1966.

2. Turgut Akıntürk, *"Aile Hukuku Dersleri"*, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1967.

3. Engin Nomer, *"Devletler Hususî Hukukunda Nafaka"*, Cezaevi Matbaası, İstanbul 1967.

4. Feyzi Necmeddin Feyzioğlu, *"Aile Hukuku Dersleri"*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1971.

5. Ahmet Mithat Kılıçoğlu, *"Aile Hukuku"*, Turhan Kitabevi, Ankara 2019.

6. Ömer Uğur Gençcan, Nafaka Hukuku, Yetkin Yayınevi, İstanbul 2021.

Nafaka Konusuyla İlgili Doktora/Doçentlik Tezleri;

1. Gonca Gülfem Bozdağ, *"Türk Hukukunda ve Uluslararası Hukukta Nafaka"*, Gazi Üniversitesi, Ankara 2014.

Bozdağ basılmış doktora tezinde, Türk hukukundaki nafaka çeşitlerini, nafakanın gerek ulusal gerekse uluslararası alanda taşıdığı önemi ele almış uygulamada karşılaşılan sorunları tespit ederek çözüm önerileri sunmuştur.

2. Safa Koçoğlu, *"Boşanmanın Çocuk Açısından Sonuçları"*, İstanbul Üniversitesi, Beta Basım Yayım, İstanbul 2018. Koçoğlu basılmış doktora tezinde, boşanmanın çocuk açısından hukûkî sonuçlarını inceleyerek iştirak nafakasının bütün yönlerini teferruatlı bir şekilde ele almıştır.

3. Ahmet Kalender, *"Türk Aile Hukukunda Boşanma Nafakası"*, Atatürk Üniversitesi, Adalet Yayınevi, Erzurum 2021. Kalender basılmış doktora tezinde, Türk aile hukukundaki boşanma yani yoksulluk nafakasını genel hatlarıyla incelemiştir.

4. Burçin Yazıcı, *"İcra ve İflâs Hukukunda Nafaka Alacağı",* Atatürk Üniversitesi, Yetkin Hukuk Yayınevi, Erzurum 2022.

Yazıcı basılmış doktora tezinde, nafaka alacağının İcra ve İflâs Kanunu'nda yer alan takip yollarını ve konkordato süreci çerçevesinde nafakanın tahsilinde özellik arz eden durumlar ile cezai yaptırım sürecini ele almıştır.

Ayrıca nafaka alacağının yakın aile ilişkileri kapsamında kurulan bir hukûkî münasebet olması nedeniyle nafaka alacağının tahsiline yönelik başvuru yollarını Yargıtay ve doktrinde ileri sürülen görüşler çerçevesinde incelemiştir.

Nafaka Konusuyla İlgili Yüksek Lisans Tezleri;

1. Özgecan Sırma, *"Yoksulluk ve İştirak Nafakası"*, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul 2021.

Sırma tezinde, boşanmadan dolayı yoksullaşacak tarafın, kusuru daha ağır olmamak şartıyla geçimini temin için diğer tarafın malî imkânlarınca süresiz olarak istenebilen yoksulluk nafakasını ve velâyeti kendisine verilmeyen eş tarafından çocuğunun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katkıda bulunmasına yönelik talep edebileceği nafaka çeşitlerini incelemiştir.

2. Hüseyin Bulut, *"Yoksulluk Nafakasının Kusur, Süre ve Yoksulluk Kavramları Işığında Değerlendirilmesi"*, Karatay Üniversitesi, Konya 2021.

Bulut tezinde, kanun, doktrin ve uygulamadaki sorunlar, bilhassa boşanmanın malî sonuçlarından olan yoksulluk nafakasını ve süresini değerlendirmiş ve bu konuda çözümler getirmeye çalışmıştır.

3. Merve Bilge Akbulut, *"Türk Medeni Kanunu Kapsamında Yoksulluk Nafakası"*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2021.

Akbulut tezinde, aile kurumunun sona ermesindeki taraflar arası menfaatlerin dengelenmesi noktasında ve toplum düzeninin korunmasında aile hukukunun önemli bir rol oynadığından bahsetmektedir. Ayrıca aile kurumunun sona ermesi ile yoksulluğa düşecek olan tarafın lehine hükmedilen aile hukukunun alt başlıklarından olan yoksulluk nafakası düzenlendiğinden; 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu kapsamında yoksulluk nafakasından ve yoksulluk nafakasının düzenlendiği TMK md. 175 hükmünü ayrıntılarıyla incelemiştir.

4. Hilal Dikmen, *"Türkiye'de Nafaka Tartışmaları: Eril Restorasyon, Erkeğin Kendini Mağdurlaştırması ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği"*, Koç Üniversitesi, İstanbul 2021.

Dikmen tezinde, 2016'dan bu yana Türkiye'de kamuoyunun gündeminde olan nafaka tartışmalarını, toplumsal cinsiyet eşitliği, aile ve boşanmaya yönelik neo liberal sosyal politikalar ve neo muhafazakâr aileci siyasi söylemler bağlamında ele almıştır.

5. Sinem Çakmak, *"Türkiye'de Yoksulluk Nafakası Tartışmalarının İslâmcı Basına Yansımaları: Yeni Akit Gazetesi Örneği"*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2021. Çakmak sosyoloji alanda yaptığı tezinde, İslâmcı basının yoksulluk nafakası tartışmaları, cinsiyet rolleri, aile ve evliliğin kadınlar için konumlandırılan anlamı, toplumsal cinsiyet eşitliğine bakış açısını Yeni Akit Gazetesi örnekleminde ele almıştır.

Bunların dışında nafaka konusunu ele alan yüksek lisans çalışmaları olarak; Halük Gedikli'nin *"Boşanma ve Ayrılık Davalarında Alınacak Geçici Önlemler ve Tedbir Nafakası"*, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2006; Esra Şeren Demirel'in *"Yoksulluk Nafakası"* Gazi Üniversitesi, Ankara 2007; Hatice Perktaş'in *"Boşanmada Yoksulluk Nafakası"*, Çankaya Üniversitesi, Ankara 2008; Burçak Çıtak'ın *"Eşler Arasındaki Nafaka Yükümlülüğü"*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2016; Hilal Nur Güncan'ın *"Türk*

Hukukunda Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası", Beykent Üniversitesi, İstanbul 2019; Hilal Hanay'ın *"İslâm Aile Hukukunda Evliliğin Malî Hükümleri ve Modern Hukuktaki Durum"*, Kırıkkale Üniversitesi, SBE Kamu Hukuku, Kırıkkale 2017 ile Büşra Baştürk'ın *"Türk Medeni Kanununda ve Uygulamada Yoksulluk Nafakası"*, Ankara Üniversitesi, Ankara 2021 başlıklı çalışmaları zikredilebilir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın merkezine alınan nafaka kavramıyla, nafakayla ilişkili İslâm hukukundaki mehir ve mut'a kavramlarıyla mer'î hukuktaki tedbir, iştirak ve yoksulluk nafakası kavramlarının teorik çerçevesi ele alınacaktır.

3.1. Nafakanın Tanımı

Nafakanın, İslâm hukuku kaynaklarında ve mer'î hukuka dair akademik çalışmalarda, çeşitli tasnifleri ve bunlara bağlı tarifleri yapılmıştır. Nafaka, *"enfaka"* fiilinin mastarı olan *"infâk"* kelimesinden türemiş bir isimdir.[10] Sözlükte nafaka, *"bir malın tükenmesi, uygun bir yere harcanması, bir şeyin sarf edilmesi, azalması ve bitmesi"*[11] gibi anlamlarda kullanılmıştır.

İslâm hukuku terimi olarak nafakayı *"yiyecek, maişet ve diğer zaruri ihtiyaçların giderilmesi maksadıyla kişinin; kendisine ve ailesine;[12] sahibi olduğu hayvan ve cansız eşyanın, varlıklarını ve verimliliklerini sürdürmesine yönelik yaptığı harcamalar"*[13] olarak tarif edenler yanında, evlilik birliğinden kaynaklanan nafaka kapsamında *"aile reisinin ev ehli için temin etmesi gereken beslenme, giyinme, mesken;[14] geçimlik masraf, para, aile ve çocuklarını geçindirecek iâşe";[15] birinin bakmakla mükellef olduğu, mahkeme kararıyla bağlanan aylık"*[16] şeklinde tanımlayanlar da olmuştur.

---

[10] Celal Erbay, "Nafaka", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/282.

[11] Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru sâdır, 1993), 10/357; Komisyon, *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, "Nafaka" (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2002), 18/34; Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü,* haz. Abdullah Kahraman (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 159; Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, haz. Raşit Gündoğdu - Niyazi Adıgüzel - Ebul Faruk Önal (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 4. Basım, 2014), 146; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005), 443; Muhsin Koçak vd., *İslâm Hukuku: İslâm Hukukuna Giriş Aile Hukuku Miras ve Ceza Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 215.

[12] Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Kamusu'l-Muhit* (Mısır: y.y., 1371), 3/296; Muhammed Murtaza el-Hüseynî Zebîdî, *Tâcü'l-arûs* (Mısır, 1306); "nfk"; 981-982.

[13] Erbay, "Nafaka", 32/284.

[14] Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu Bekir Merğînânî, *el-Hidâye Tercemesi*, çev. Ahmed Meylânî (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2015), 2/155; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 1/286; Ahmet Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyatı: Özel Hukuk-1 (Şahsın Hukuku ve Aile Hukuku)* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012), 2/260; Halil Cin - Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011), 518-519; Halil Cin - Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi* (Konya: Sayram Yayınları, 5. Basım, 2013), 421; Celal Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası: Kitabu'n-nafakat ve Türk Yargı Kararları ile Mukayeseli* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Basım, 1998), 13; Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 142; Mehmet Dirik, "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015), 138; Abdullah Çolak, "İslâm Hukukunda Evlilik Nafakası", *Mehir Aile Dergisi* 1 (2001), 25.

[15] Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 2/444.

[16] *Türk Dil Kurumu*, "Nafaka" (Erişim 1 Ocak 2022).

İslâm hukukunda bu tanımlarla nafakanın kapsamı, *"evlilik, akrabalık ve mülkiyet nafakası"* çeşitlerini içine alacak şekilde kullanılmıştır. Istılahta nafaka, *"şahsın nafakasını ödemekle mükellef olduğu kişilerin beslenme, giyim-kuşam ve mesken ihtiyaçlarıyla bunlara tâbî olan şeyleri temin etmesi"*[17] şeklinde ifade edilmiştir. Bu tanımlardan hareketle nafakanın sözlük anlamıyla terim anlamı arasında sıkı bir bağ olduğunu söyleyebiliriz. Zira sözlük anlamı itibariyle *"azalmak ve tükenmek"* ifadeleri, nafakanın terim anlamındaki *"harcanan aynî veya nakdî şeyin azalması ve tükenmesi"* sonucunu doğurmaktadır.

Mer'î hukukta ise nafaka; *"kanunların belirlediği durumlarda, genellikle maddi zorluk içerisinde olan kişiye kanunda belirtilen yükümlüleri tarafından karşılanması gereken yardım"* şeklinde ifade edilmiştir.[18] İslâm hukukunda nafaka aynî veya nakdî olabilir. Ancak mer'î hukukta nafaka, kısmen aynî olarak yapılabilse de doktrinde ve mahkeme kararlarında yaygın olan görüş, bunun nakdî olarak yapılması yönündedir.[19]

Buna göre İslâm hukukunda nafaka, iaşe, giyim eşyası ve süknâ yani meskende oturma hakkıdır.[20] Normal bir hayatın devamına yönelik iaşe için lüzumlu olan şeyler; her mevsime uygun zarûrî giyimlik elbise; yaşamını sağlıkla devam ettirmeye uygun mesken, nafaka yükümlülüğünün içerisindedir.[21] Bazı İslâm hukukçuları nafakayı, *"bir şeye varlığının kendisi sayesinde sürdürebilmelerine yönelik şer'î bir yükümlülük"*[22] olarak ifade etmişlerdir. Bu tanımlardan hareketle bir İslâm hukuk terimi olarak nafaka, kişinin bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sosyal konumlarına ve örfe uygun bir yaşam standardı sürdürmeleri için ihtiyaç duyulan ve yükümlüsünün de temin etmekle sorumlu olduğu şeylerin tümüne denilmektedir. Bazı fıkıhçılar ise nafakayı, iaşe ve giyim eşyası ile konutta barınma hakkıyla sınırlandırmışlardır.[23] Ancak günümüz İslâm

[17] Muhammed Emin Alauddin İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003), 5/278; Bilmen, *Kamus*, 3/572; Ruhi Özcan, *İslâm Hukukunda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1976), 15; Halil İbrahim Acar, *İslâm Âile Hukuku* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 172.

[18] Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2011), 1001.

[19] Yargıtay 12. Hukuk Dairesi, E.1997/14205 K. 1997/14713 (29 Aralık 1997) kararında "Nafaka zaruret içinde bulunan kimseye nakdî veya aynî olarak yapılan yardım anlamındadır" denilmiştir.

[20] Kadri Paşa, *el-Ahkâmü'ş-şer'iyye fi'l-ahvâli'ş-şahsiyye (Kitâbu'n-Nafaka)* (İstanbul: Muhammed Atıyye el-Kütübî, 1327), 5; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr,* 3/572; Erdoğan, *Fıkıh Sözlüğü*, 443.

[21] Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts), 5/181,184; Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali et-Tûsî, *el-Mebsût fi Fıkhî'l-İmamîyye* (Tahran: Mektebetü'l-Murtazâvi, ts.), 6/2; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr,* 3/572; Bilmen, *Kamus*, 2/444-445; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe vd. (Konya: Risale Yayınevi, 1994), 10/79; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/288.

[22] Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire: y.y., 1970), 4/378; Osman b. Ali ez-Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik* (Kahire: el-Matbaatü'l-kübrâ el-emîriyye, 1313), 3/50; Muhammed Amîmü'l-İhsân el-Müceddidî el-Bereketî, *et-Ta'rîfâtü'l-fıkhiyye* (Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye: y.y., 1424/2003), 231; Muhammed Revvâs Kal'acî, *Mu'cemü lugati'l-fukahâ* (Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1408/1988), 485.

[23] Şemsüddîn Muhammed el-Kuhistânî, *Câmiʿu'r-rumûz* (İstanbul: Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1299), 1/348; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râʾik* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 4/188; Abdülganî el-Guneymî el-Meydânî**,** *el-Lübâb fi Şerhi'l-*

hukukçularından Celal Erbay'ın, *"yararlanmanın ve hayatiyetin devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalar"* şeklindeki tanımı, nafakanın kapsamını, kişilerin nafakası haricinde, canlıların ve nebatatın varlığının devamını sağlayacak şekilde geniş tutması,[24] nafakanın her varlık ve canlı için zaruri olduğuna işaret etmesi bakımından önemli bir tanımdır. İslâm hukukuna göre nafaka bir bütün olarak düşünüldüğünde yapılan tarifin daha kapsayıcı olduğu görülecektir.

Nafakaya dair yapılan mezkûr tanımlarda, nafakanın muhatabının insan yerine *"şey"* ifadesinin kullanılmış olması, tarifin İslâm hukukçularının tasnifinde yer alan bütün nafaka çeşitlerini kapsama amacı taşıdığını ifade edebiliriz. Zira İslâm hukukçularının eserlerinde, nafakanın sadece insanlar için değil şahsın mülkiyetinde bulunan canlı varlık ve eşyalar için de kullanıldığını, nafakanın her çeşidine yönelik düzenlemeler ve yaptırımlar içeren teorik bilgiler olduğunu görmekteyiz. İslâm hukukçularının tanımlardaki yaşamlarını sürdürme ifadesi kişiler, hayvanlar ve bitkiler; yararlanma tabiriyse canlı olmayan eşya için kullanılmıştır.[25] Böylece cansız mal ve eşyadan istifade imkânının devam etmesi, canlıların da hayatlarını sürdürebilmesi için yapılması gereken bütün harcamalara *"nafaka"* denilmiştir. Öyle ki insan haricindeki diğer canlıların ve bitkilerin bakıma ihtiyaç duydukları düşüncesinden hareketle nafakanın kapsamı son derece geniş tutulmuş, hatta canlılar dışındaki varlıkların da verimlilik ve varlıklarını sürdürebilmeleri için yapılması gereken harcamalar nafaka kapsamına dâhil edilmiştir.[26] Böylece *"bir şeye varlığını kendisi sayesinde sürdürdüğü ihtiyaçları vermek"* olarak ifade edilebilen her şey için kullanılabilen[27] bir kavram haline gelmiştir. Haccâvî'nin (ö. 968/1560) nafakayı *"şahsın bakmak zorunda olduğu karısına ihtiyaç duyduğu kadar ma'rûfa uygun olarak yiyecek, katık, elbise ve mesken temin etmesi"*[28] şeklindeki tanımında, nafakayı dar bir çerçevede ele aldığını görmekteyiz. En azından nafaka kişinin geçimini üstlendiğine yiyecek, giyecek ve mesken temini ve bunlara tabi olan şeylerden ibaret olduğunu söyleyebiliriz.

Günümüzdeki işlevine çok daha uygun olan örfen nafaka; gıdayı, içecek ve katık maddelerini; giyecek eşyalarını; meskenle birlikte ev eşyalarını ve evde kullanılacak aydınlatma, temizlik malzemelerinin yanında, duruma göre kadın kendi işlerini tek başına yapamayacak durumdaysa hizmetçi giderlerini de kapsamaktadır.[29] Buna göre İslâm

Kitâb, çev. Okan Kadir Yılmaz (İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.), 2/323; Abdurrahman Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 4/553.

[24] Erbay, "Nafaka", 32/282.

[25] Celal Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 13.

[26] Erbay, "Nafaka", 32/282; Özlem Çelik, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası Mükellefiyetinde Din Farkı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013), 9.

[27] İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 4/378.

[28] Şerefüddîn Ebu'n-Necâ Musa b. Ahmed el-Haccâvî, *el-İknâ' fî fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdüllatîf Muhammed Musa es-Sübkî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 4/136.

[29] Alâuddîn Muhammed b. Ali el-Haskefî, ed-Dürrü'l-muhtâr, thk. Abdülmün'im Halil İbrahim

hukukunda kişilerin nafakasını genel olarak, alacaklısının hayatını örf ve âdete göre yeterli düzeyde sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu şeylerin temini için yapılan geçim harcamaları olarak ifade edebiliriz.

Mecelle'de nafaka *"havâyice ve taîşe sarf olunacak akçe, zâd ve zahîre makûlesi"*[30] olarak tanımlamıştır. Türk Hukuk Lügati'nde nafaka *"zaruret içinde bulunan kimseye nakdî ve istisnâî hallerde aynî olmak üzere yapılan yardım"*[31] şeklindeki tanımlamayla nafaka borçlularının kimlerden oluşabileceği ifade edilmektedir. Osmanlı Nafaka Kanunu'nda ise *"Nafaka lügaten kişinin ıyaline infâk ettiği nesnedir. Şer'an taam ve kisve ve süknâdan ibarettir"*[32] şeklinde tarif edilerek, yiyecek, giyecek, mesken, sağlık giderleri nafaka kapsamında yer almamıştır. Prensip olarak Hanefî mezhebinin muteber kaynaklarına göre düzenlenmiş, nafaka konusunda ilk kodifikasyon çalışması olma özelliği taşıyan bu kanun,[33] nafakayı sadece evlilik ilişkisi kapsamında tanımlayarak, erkeğin, eşi ve nesep akrabaları için karşılamakla mükellef olduğu şey[34] olarak ifade ettiğini görüyoruz. Buna göre cansız maldan ve eşyadan istifade imkânının devam etmesi, canlıların da hayatlarını sürdürebilmesi için yapılması gereken bütün harcamaları *"nafaka"* kapsamına dâhil edebiliriz.[35]

İslâm hukukunda fıkıhçıların ortak görüşüne göre nafaka, zevciyyet, karâbet ve mülkiyet ilişkisinden doğmakta ve nafakayla ilgili tanımlar da buna göre şekillenmektedir.[36] Bu üç sebebe bağlı olarak doğan her nafaka çeşidi için yapılan tanımlarda ortak bir özellik nafakanın, yaşanılan dönemin örfüne uygun olarak ma'ruf çerçevesinde yerine getirilmesi gereken bir görev olduğunu söyleyebiliriz.[37] Buna göre nafaka alacaklısı pozisyonundaki kişi, nafaka borçlusundan, nafakası için lüzumlu olan şeyleri; her mevsime uygun normalinden gıda ve katık malzemeleri, giyimlik eşya, sağlıklı yaşamaya uygun zorunlu ihtiyaçlarını giderebileceği bir meskeni talep edebilecektir.[38]

(Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1423/2002), 2/886;; Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd Mevsılî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* (Kahire: Dârü'l-fikri'l- 'Arabî, ts), 4/3; Bilmen, *Kamus*, 2/482; Talip Türcan vd., *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Basım, 2015), 324.

[30] *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye*, md. 1054.

[31] Komisyon, *Türk Hukuk Lûgatı* (Ankara: Türk Hukuk Kurumu Yayınları,1991),"Nafaka", 1/265.

[32] Osmanlı Nafaka Kanunu, md.1. (Bk. Çeker, *Nafaka Kanunu*, 17.)

[33] Mustafa Genç - Muhammed Mihdi Aksoy, "Bazı Kanunlar ile Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Eş Nafakası", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Haziran 2019), 354.

[34] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 12.

[35] Ruhi Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası* (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996), 12-13; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası,* 13.

[36] İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/378; Şirbinî, *Muğni'l-muhtac,* 5/151.

[37] Bilmen, *Kamus*, 2/286-289; Zuhaylî, *Fıkhı,* 10/79; Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme* (Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2. Basım, 1988), 196; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası,* 24; Dirik, "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller", 138; Çolak, "İslâm Hukukunda Evlilik Nafakası", 25.

[38] Bilmen, *Kamus*, 2/286; Mehmet Selim Aslan, *İslâm Aile Hukuku* (Bursa: Emin Yayınları, 2015), 153; Abdullah Çolak, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 130.

Mer'î hukukta nafaka, kelime olarak *"geçimlik"* anlamına gelmekle beraber, terim anlamı *"yasaların belirlediği durumlarda, zaruret içinde bulunan* eşin, *altsoyla üstsoyun ve kardeşlerin birbirlerine karşı yardım yükümlülüğü"* şeklinde ifade edilmiştir.[39] Mer'î hukukta 4721 sayılı TMK'de açık bir şekilde nafakanın tanımı yapılmamıştır. Ancak genel olarak nafaka, boşanma sonrasında eşlerden birinin talebiyle ya da re'sen mahkemece diğer eşin ödemesine karar verilen özel içerikli bir sorumluluk alanı bulunan mali yükümlülük[40] olarak görülmüştür. Mer'î hukukta nafaka, bazı kişilerin bakım ve iaşesini temin borcu yükleyen ve zaruret içinde bulunan akrabalara yardım zorunluluğu içeren bir kurum, mahkeme kararı ile oluşan ödeme ve bir kişinin geçinmesi için ona yardım etmekle sorumlu olan kişilerin yerine getirmeleri gereken bir yükümlülük olarak tanımlanmaktadır.[41] Nafaka, yardımlaşma ve dayanışma prensibine dayanmaktadır. Yani aile içerisindeki yardımlaşma ve dayanışma olgusu nafakayı oluşturur. Nafaka, mer'î mevzuatta belirlenen şartlar dâhilinde yoksulluğa düşme yahut zorunlu ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma düşen kişilerin geçimlerini temine yönelik kanunca mükellef kılınan kişilerin parasal yardımını ifade etmektedir. Evlilik birliğinin devamı halinde yahut evliliğin sona ermesiyle eş ve çocukların geçimliklerinin teminine yönelik harcamaları maddi imkânları yerinde olan eşin ödemek durumunda kaldığı para olarak da ifade edilmektedir.[42]

Mer'î hukukta nafakanın tanımlarına baktığımızda nafaka kavramının kapsamının genişletilerek fizyolojik ihtiyaçların dışında bilişsel alana dair ihtiyaçların giderilmesine yönelik olarak da kullanıldığını görmekteyiz. Mer'î hukukçuların yaptığı tanımlarda nafakanın, aynı aileye mensup olanlar arasında, aile bireylerinin yaşayabilmesi için zaruri olan yiyecek, giyecek ve mesken teminini ve hatta bazı koşullar altında kişinin fikrî olgunluğu ve gelişimine yönelik tahsil ve terbiye giderlerini de kapsayan aile hukukuna özgü bir kurum olarak ifade edildiğini görmekteyiz. Başka tanımlarda nafakanın, aile bireyleri arasındaki yardımlaşma ve dayanışma esasına dayanan özel hukuku ilgilendiren bir borç,[43] aile düzeninin korunması ve aileyi oluşturan bireylerin maddi ve manevi ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla öngörülmüş ekonomik bir yükümlülük,[44] bir kimsenin eş ve çocuklarının bakım ve geçimi için sarf ettiği şey şeklinde[45] tanımlandığı görülmektedir.

---

[39] Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, 605.

[40] Mustafa Dural - Suat Sarı, *Türk Özel Hukuku Cilt 3 Aile Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2013), 144, 148.

[41] İzzet Doğan, "Türk Medeni Kanunu'nun düzenlemelerine göre Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 35/1 (2015), 60.

[42] T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Türkiye'de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi* (Ankara: Mekromedya, 2009), 68.

[43] Doğanay, *Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası*, 1.

[44] Aydın Zevkliler vd., *Medeni Hukuk*, 6. Baskı (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000), 705.

[45] Haluk Bozovalı, *Türk Medeni Hukukunda Bakım Nafakaları* (İstanbul: Kazancı Kitap Tic. AŞ, 1990), 4.

Nafaka, bir tür sosyal sigortadır.[46] Acil olarak maddi ihtiyaçların karşılanmasına hizmet eder. Kendi başına geçinemeyen muhtaç kişiye, imkânlar dâhilinde yardım etmeye yönelik sosyal bir fonksiyonu yerine getirme amacı güder. Bu bakımdan nafaka takdir edilirken nafaka alacaklısının zenginleşmesi amaçlanmaz.[47] Nafaka, lehine takdir edilen kişinin temel ihtiyaçlarını sağlamaya yöneliktir.[48] Talep edilen nafaka türü, nafaka alacaklısının asgari geçim masrafları, nafaka yükümlüsünün ödeme kabiliyeti ve somut olayın özellikleri göz önünde bulundurularak nafakanın miktarı tayin olunur.[49] Bu bağlamda tespit edilen miktar, nafaka alacaklısının barınma, yeme-içme, giyim, zorunlu sağlık harcamaları, eğitim vb. giderlerini kapsayacak miktarda olmalıdır.

Nafaka kavramı ve kapsadığı sosyolojik anlam her toplumun aile yapısına, kültürüne, örf adetlerine ve teamüllerine göre değişiklik arz eder. Türk toplumunda nafaka kavramı, dinî vecibeler, ortak değerler ve sosyal olgulara bağlı olarak gelişmiştir. Nafaka kavramı hukûkî anlamıyla sınırlı kalmamıştır. Türk Medeni Kanunu her ne kadar belirli kişiler arasında ve belirli şartlar dâhilinde nafaka ödenmesini kabul etmişse de toplumsal bakımdan nafaka kanunun düzenlediği sınırlardan daha geniş olarak yorumlanır. Örneğin, TMK md. 175 gereğince evliliğin sona ermesi hâlinde eşlerin evlilik birliğinden kaynaklanan sorumlulukları sona erer. Fakat evlilik birliğinin tesisi ile oluşan güvenin korunması temeline dayalı *"evlilik sonrası dayanışma ilkesi"*[50] çerçevesinde tek başına geçimini temin edemeyen tarafa yoksulluk nafakası isteminde bulunma hakkı tanınmıştır. Boşanmayla dayanışma ilkesinin hedeflediği, evlilik yapmasıyla bireysel özgürlüğü ve meslekî kariyerinden vazgeçen veya daha fazla mağduriyet yaşamış olan taraf için eşitliğin sağlanabilmesidir. Türk hukukunda yoksulluk nafakası ile amaçlanan, evliliğin sona ermesi sonucunda mağdur olan tarafın sefalete düşmesinin önlenmesidir. TMK ölüm hâlini hangi tarafta vuku bulursa bulsun, nafakayı ortadan kaldıran bir durum olarak kabul etmiştir.[51] Boşanma ile eşler arasında evlilik bağı nedeni ile kurulan yardımlaşma ve dayanışma yükümlülüğü sona ermektedir. Türk aile hukukunda evlilik sonrası dayanışma ilkesi benimsenmiş olup, boşanan eşler arasındaki dayanışmanın devam etmesi arzu edilmiştir.[52]

Aile bireylerinin karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma ihtiyacına bağlı olan nafaka, içinde bulunduğu toplumun ahlaki ve sosyal yapısına göre şekillenir. Öyle ki

---

[46] Ferit H. Saymen - Halid K. Elbir, *Türk Medeni Hukuku Cilt 3 Aile Hukuku* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1957), 467.

[47] Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (YHGK), E. 1983/2-814, K. 1984/242 (14 Mart 1984); Bozovalı, *Türk Medeni Hukukunda Bakım Nafakaları*, 119-120.

[48] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 11-12; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 2.

[49] Mevsılî, *el-İhtiyar*, 4/3-4.

[50] Gediz Kocabaş, "Evlilik Sonrası Dayanışma İlkesi ve Bu İlkenin Sınırı Olarak Clean Break İlkesi Doğrultusunda Yoksulluk Nafakasını Belirleyici Ölçütler", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19/1 (2013), 360.

[51] Türk Medeni Kanun (TMK), Resmi Gazete 24607 (08 Aralık 2001), Kanun No: 4721, md. 176.

[52] Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (YHGK), E. 2011/2-155, K. 2011/278 (4 Mayıs 2011).

nafaka alacaklısı ve borçlusu her toplumda farklılık gösterebilir. Toplumların yapısına göre şekillenen nafaka kurumu salt bir hukûkî müessese değildir. Hukûkî boyutunun yanı sıra ekonomik, sosyolojik ve psikolojik yönleri de bulunmaktadır. Esas itibariyle nafaka, aile içi yardımlaşma ve dayanışma fikrine dayanması nedeniyle aile olmanın gereği ve ahlaki bir sorumluluk olarak görülür. Doktrinde bir görüş[53] kişiler arası yardımlaşma gerekliliğini sosyal devlet ilkesine bağlamaktadır. Buna göre sosyal devlet ilkesi ve onun ahlaki kanunu olan sosyal sorumluluk uyarınca üç tip mükellefiyet doğar. Bunlardan ilki bireylerin birbirlerine karşı sosyal mükellefiyeti, ikincisi bireylerin devlete karşı sosyal mükellefiyetleri ve son olarak devletin bireylere karşı mükellefiyetleridir. Bu mükellefiyetlerden bireylerin birbirlerine karşı olan kısmında gösterilebilecek en güzel örnek, nafaka mükellefiyeti olacaktır.

3.2. İslâm Hukukunda Nafakayla İlişkili Kavramlar

Mukayeseli çalışmalarda ana kavramla ilişkili diğer kavramların neler olduğunun belirlenmesi temel kavramın açıklanması kadar önemlidir. Nafakanın daha iyi anlaşılmasına yönelik bu başlıklandırma altında, İslâm hukukunda nafaka kavramıyla ilişkili önemli kavramlardan olan mehir ve mut'a kavramları ele alınacaktır. Mehir ve mut'a kavramlarının nafaka kavramıyla ilişkisi aranırken mer'î hukuktaki karşılığı da aranacaktır.

3.2.1. Mehir Kavramı

Mehir kelimesi sözlükte, *"ücret, bir şeyin karşılığı olan bedel"* mânasında kullanılmaktadır.[54] İslâm hukukunda ise mehir, *"nikâh akdiyle erkeğin karısına ödemek zorunda olduğu para[55] ya da erkeğin nikâh akdiyle evlendiği kadına, ödediği veya ödemeyi taahhüt ettiği miktarı kararlaştırılan ve piyasada değeri olan[56] maldır".*[57]

Mehir, karının geleceğini kısmen de olsa garanti altına alan, nikâhın akdedilmesi neticesinde kocanın eşine vermesi gereken kadın lehine bir haktır.[58] Fıkıh kaynaklarında

[53] Ernst Rudolf Huber, "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", Çev: Tuğrul Ansay*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 27/3 (Mayıs 1970), 41.
[54] İbrahim Mustafa vd., "m-h-r", *el-Mu'cemu'l-vasît* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 2/889.
[55] Mehmet Âkif Aydın, "Mehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/389.
[56] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 133.
[57] Bilmen, *Kamus,* 2/10.
[58] Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: y.y., 1993), 7/163-165; Orhan Çeker, *Hukuk-ı Âile Kararnâmesi,* (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 1979), md. 89-90; Muhammed Muhyiddîn b. Abdilhamîd el-Mısrî, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye fi-şeriati'l-İslâmiyye (*Beyrut: y.y., 1984), 125.

mehir kavramına karşılık olarak *"farîza,*[59] *sadukât, ukr,*[60] *ücra,*[61] *hibâ, alâik,*[62] *nihle*[63] *ve sadak*[64] gibi eş anlamlı kelimeler kullanılmıştır. Bu kelimelerden çoğu ve mehir kelimesi de Kur'an'da geçmemektedir. Hadislerde ise kimi zaman *"metal bir yüzük, elbise ya da ezberlenmiş Kur'ân sûreleri veya azad edilerek özgürleştirilen bir insanın"* mehir sayılabileceğini gösteren rivayetler bulunmaktadır.[65]

3.2.1.1. Mehirin Hukûkî Niteliği

Kur'an ve sünnet evlilik birlikteliğine önem vererek bunun ömür boyu devam etmesini istemiş, taraflara bu birliktelikten kaynaklanan bazı hak ve sorumluluklar yükleyerek mehir gibi sosyal güvenlik uygulamaların önemine işaret etmiştir. Mehirin İslâm hukukundaki bağlayıcı yönüyle ilgili birçok ayet vardır.[66] Bu naslarda boşama ve nikâha dair iki durum için mehirden bahsedilmiştir. *"...şayet onları temas etmeden önce boşar, fakat onlara mehir tayın etmiş olursanız, takdir ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır..."*[67] Mehir belirlenmemişse *"Eğer kadınları, kendilerine el sürmeden veya bir mehir kesmeden boşarsanız size bir günah yoktur. Bu durumda eli geniş olan kudretine göre, eli dar olan da hâline göre kadınlara, örfe uygun olarak mut'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur"*[68] ayeti gereği kadına mut'a verilmesi gerekir.

Kur'an'da geçen mehir emri, hadisler tarafından da tekid edilmektedir.[69] Naslardan anlaşıldığına göre mehir, kadınlar için bir hak olduğu gibi erkek için de bir sorumluluktur. Kur'an'da kadına, zifaf gerçekleşmeden meydana gelen boşanmalarda mehirin yarısının verilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.[70] Şer'an geçerli, ekonomik kıymete sahip mal, para veya mülk edinilebilen her şey mehir olabilir.[71] Erkek, eşi bağışlamadığı müddetçe mehiri ödemekle mükelleftir. Kadının şahsî malı olarak değerlendirilen mehir üzerindeki tasarruf yetkisi kadına verilmiştir.[72]

---

[59] el-Bakara 2/236-237; en- Nisâ 4/4.
[60] Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Ta'rîfât (*Beyrut: y.y., 1983), 153; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1997), 5/391.
[61] en-Nisâ 4/24, 25; el-Mâide 5/5; el-Ahzâb 33/50; el-Mümtahine 60/10; et-Talâk 65/6.
[62] Muhammed b. Ahmed el-Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 4/367.
[63] en-Nisâ 4/4.
[64] en-Nisâ 4/4; Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Nikâh", 78.
[65] Buhârî, "Nikâh", 50, 54; Müslim, "Nikâh", 211, 212, 215, 217.
[66] el-Bakara 2/ 229-236–237; en-Nisâ 4/4- 20–24–25.
[67] el-Bakara 2/237.
[68] el-Bakara 2/236.
[69] Buhârî, "Nikâh", 14-32-44-56; Müslim, "Nikâh"13.
[70] en-Nisâ 4/4.
[71] Halil Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29/1 (1972), 199; Halil İbrahim Acar, "Mehrin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi,* 17 (2011), 368; Mehmet Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku (*İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985), 103; Âkif, "Mehir", 28/389-391.
[72] Şükrü Şirin, "İslâm Hukukunda Mehir Davaları", *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi* 15/2 (Kış 2015), 298.

Kur'an'da ki bu ayetler çerçevesinde düşünüldüğünde zifaf gerçekleşmemiş olsa da herhangi bir mehirin belirlenmesi halinde mehirin yarısının;[73] eğer ki mehir belirlenmemişse bir miktar mal anlamına gelen mut'a verilmesi emredilmiştir.[74] Mehiri kadından yararlanmanın bir bedeliymiş gibi düşünmek ilgili ayetlere uygun olmayacaktır. Zira ilgili ayetlerde, kadınla cinsi yönden birliktelik yaşanmamış yani kendisinden faydalanılmamış olması durumunda da kadının mehirin bir kısmını alma hakkının bulunduğu bildirilmektedir. Öyleyse mehir, kadından faydalanma mukabilinde verilen bir bedel değildir. Kaldı ki faydalanma tek taraflı da olmamaktadır. Kadının erkek üzerindeki en önemli haklarından biri de kocasından evlilik birliğinden kaynaklanan sorumlulukları yerine getirmesini isteme hakkının bulunmasıdır. Zaten ayet, kocanın boşadığı eşine karşı mehrin tamamını en azından yarısından fazlasını verme fedakârlığında bulunmasını takvaya yakışan bir davranış olarak görerek erkeğin bu davranışını övmektedir.

Kültürel ve tarihsel süreçte aynı gayeye yönelik olarak değişik adlar altında varlığını devam ettiren mehirin hukûkî niteliği ile ilgili İslâm hukukunda ortak bir görüş yoktur.[75] Mehrin kaynağı ve yaygın olarak kullanımı İslâm hukuku olduğu düşünülse de mehir, hem İslâmiyet'ten önce Arabistan'da ve diğer hukuk sistemlerinde mevcut olduğunu görmekteyiz. İslâmiyet öncesi Arap topluluklarında mehir, kadınla evlenmek isteyen erkek eş veya onun ailesi tarafından evlenilecek olan kadının ailesine satış bedeli olarak verilirdi. İslâm, Cahiliyye dönemindeki kadının hakkını ihlal eden çarpık uygulamaları değiştirerek mehire belirli bir standart kazandırmış, kadının mağduriyetini giderecek ve toplumsal itibarını onura edecek şekilde kadınlar lehine belirli bir düzene sokmuştur. Böylece mehir kadının ailesi yerine kendisine verilmeye başlanmıştır.[76] Toplumların anaerkil yapıdan babaerkil yapıya evirilmesiyle kadının, sosyal hayatta ve medeni haklarda eşitliği yitirmelerinin[77] önüne geçilmesine de yönelik mehir, kadının değerini artırmakta ve ona sosyal bir güvence sağlamaktadır.

İslâm hukukçuları nikâh akdinin olması mehri gerektiren en önemli bir husus olarak kabul etmişlerdir. Sahih bir nikâh adinin bulunması kadının mehir alması için yeterli bir sebepken fâsid evlenmelerde ise cinsel ilişki durumu söz konusu olmamışsa ister kadının mehri belirlenmiş olsun isterse belirlenmesin kadın mehir alamaz. Ancak cinsel ilişki meydana gelmişse mehrini alacağı konusunda İslâm hukukçuları aynı görüşe varmışlardır.[78] Ancak bu tür bir nikâhta karı-koca ilişkisi yaşanmışsa kadının alacağı mehir konusunda görüş farklılıkları meydana gelmiştir. Hanefî hukukçular, kadına,

[73] el-Bakara 2/237.
[74] el-Bakara 2/236.
[75] Sağlam, "İslâm Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası mıdır?", 4.
[76] Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", *200*; S. İrem Çakırca, "Mehir Sözleşmesinin Hukuki Niteliği", *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9 (2014), 94.
[77] İlber Ortaylı, "Anadolu'da 16. Yüzyılda Evlilik İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 1 (İstanbul 1980), 35.
[78] Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiye, 1999), 9/46.

belirlenmiş mehirden veya mehr-i misilden düşük olanı; mehir belirlenmemiş veya belirlenmiş mehir mehr-i misilden yüksekse mehr-i misil verilir.[79] Mâlikî ve Şâfiî hukukçular ise her durumda mehr-i misil verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.[80] Hanbelîler ise belirlenen veya belirlenmemiş olması halinde kadına mehr-i misilin verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.[81]

Mehirle ilgili uygulama üç kategoride ele alınabilir. Bunlardan ilki, nikâh akdi yapıldıktan sonra eğer karı-koca ilişkisi yaşanmışsa veya karı-koca ilişkisi yaşanmadan koca vefat etmişse ya da hükmen zevci münasebet olarak tanımlanan halvet-i sahiha durumu meydana gelmişse[82] kadın mehrin tamamını hak eder.[83] Mehirin belirlenmemiş olmasında ise Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçular, mehir belirlenmemişse karı-koca ilişkisi yaşanmadan taraflardan birinin vefatı halinde mehr-i misilin tamamı ödenir.[84] Mâlikî hukukçular ise mehir yerine mut'a verilmesi gerekir.[85] İkinci bir durum ise, sahih bir nikâhtan sonra karı-koca ilişkisi veya halvet-i sahiha durumu meydana gelmeden boşanma vuku bulursa kadın nikâh akdi esnasında takdir edilen mehrin yarısını alır.[86] Ancak mehrin yarısının hak edilebilmesi için Hanefî ve Hanbelîler boşanmanın halvet-i sahihadan önce gerçekleşmesi gerektiğini belirtmişlerdir.[87]

Son durumda ise, karı-koca ilişkisi yaşanmadan ve halvet-i sahiha da meydana gelmeden evvel, kadının sebebiyet verdiği boşanma durumu meydana gelirse kadın hiçbir şekilde mehir alamaz.[88]

Hanefî âlimlere göre, zifaf olmadan ve mehir de belirlenmeden ayrılma durumu olursa mehirin tamamı düşer ve bu durumda kadına mehir yerine vacip olan mut'a verilir.[89] Şâfiî ve Hanbelî âlimler evlilik birliğinin sona ermesi kadından kaynaklanan bir nedenden veya harici bir nedenden kaynaklanması arasında ayrım yapmışlardır. Zifaf gerçekleşmeden kadının ayrılmayı istemesi durumunda mehr-i misil, takdir edilen mehrin tamamını düşürür. Ancak zifaf gerçekleşmeden önce ve kadının sebep olmadığı, ayrılık

[79]. Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî**,** *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'Arabî, 2. Baskı, 1974), 2/335.

[80] Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/47; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs Karâfî, *ez-Zahîre* (Beyrut: Dâru'l-Garb, 1994), 4/370.

[81] Muvaffakuddîn Ebî Muhammed Abdullâh b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî,* thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî (Riyâd: Dârü 'alemi'l-Kütüp, 1997), 9/558.

[82] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 10/154; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik,* 2/142.

[83] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/62; Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi'*, 2/274; Muvaffakuddîn Ebî Muhammed Abdullâh b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Kâfî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyad: Dârü 'alemi'l Kütüp, 1997), 3/65.

[84] Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr,* 9/479; Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi'*, 2/295; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 10/149.

[85] Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Darü'l-Hadîs, 2004), 3/50.

[86] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/14; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/412.

[87] Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi'*, 2/291.

[88] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 139-140.

[89] İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik,* 3/166.

kocanın sebep olduğu bir nedenle gerçekleşmesi halinde mehrin hepsi sâkıt olmaz. Böyle bir durumda kadın mehirin yarısını hak eder.[90]

Günümüzde boşanan bir erkek, yoksulluk nafakası ödediği gibi çoğunlukla dini bir mükellefiyet olarak mehir de ödemekte, hatta boşandıktan sonra medeni hukukta belirlenen şartların oluşması halinde kusur durumuna göre tazminat da ödemek zorunda kalmaktadır. Bu durum nafaka alacaklısının iş bulmasına, evlenmesine veya vefatına kadar devam ederek, erkeği ekonomik olarak altından kalkamayacağı bir yük altına sokmaktadır. Öte yandan İslâm hukukunda nafakadan sadece erkek sorumludur. Erkeğin nafaka mükellefiyeti ise boşanan kadının iddet süresincedir. Boşanmış ve iddeti dolmuş kadının artık eski kocası ile evlilik ilişkisi sona ermiştir. Mer'î hukukta, boşanan kadının, maddi ve manevi tazminata hükmedilen miktar ile süresiz yoksulluk nafakası, toplamda eğer kararlaştırılan mehir veya mehr-i misil miktarına ulaşıyorsa, bu miktarın mehir niyeti ile alınmasında bir sakınca olmadığı söylenebilir. Zira bu durumda Kur'ân'ın mehir ile ilgili emri yerine getirilmiş, kadının hakkı ödenmiş olacaktır.

Toplumun ve özellikle kadınların istikbali açısından önemli bir yeri olan mehirin,[91] çoğu zaman göz ardı edilmesi ve gereken önemin verilmemesinden dolayı yeniden ele alınarak, mahiyetine uygun bir şekilde işlerlik kazandırılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Mehir, mer'î hukukta da istisnalar dışında detaylı olarak incelenmemiş ve hukûkî niteliği henüz çözüme kavuşturulmamış olsa da eski aile hukukunda yaygın bir şekilde uygulandığını söyleyebiliriz.[92] Son dönemlerde yargı kararlarına yansıdığı haliyle[93] mehrin hukûkî niteliğinin bir aile hukuku sözleşmesi olduğu belirtilmiştir.[94] Mehirle ilgili davalarda, genel olarak kadının lehine bir tavır sergilenmektedir. Bu konuda herhangi bir ihtilaf olması halinde, nikâh esnasında mehri belirlenmemiş kadına takdir edilecek mehr-i misil kriteri esas alınmaktadır. Mehir miktarında meydana gelecek artışlardaysa yine kadına daha fazla öncelik verildiği görülmektedir. Yargıtay, mehir ile ilgili uyuşmazlıkları Türk Borçlar Kanunu'nun *"bağışlama sözleşmesi"*[95] hükümleri çerçevesinde çözümlemeye çalışarak muaccel mehire *"elden bağışlama"*, müeccel mehire ise *"bağışlama sözü verme"* hükümlerini uygulamaktadır.[96]

---

[90] Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/301, 339.

[91] Hadi Sağlam, "İslâm Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası mıdır?", *Universal Journal of Theology* 1/1 (2016), 18.

[92] Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", 200; Hatice Pürselim Arning, "Türk ve Alman Milletlerarası Özel Hukuklarında Mehir Kavramının Vasıflandırılması", *Public and Private İnternational Law Bulletin* 33/2 (2013), 138.

[93] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 2016/20756, K. 2018/8688 (5 Temmuz 2018).

[94] Arning, "Mehir Kavramının Vasıflandırılması", 142; Öztan, "Mehir Anlaşması", 393; Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", 219.

[95] Türk Borçlar Kanunu (TBK), *Resmi Gazete* 27836 (4 Şubat 2011), Kanun No: 6098, md. 285-298.

[96] Ahmet Türkmen, "Yargıtay'ın Bağışlama Yaklaşımı Çerçevesinde Mehir ve Mehrin Geri Alınması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 22/2 (2020), 541; Yargıtay İçtihatı Birleştirme Kararı (YİBK) E. 1959/14, K. 1959/30 (2 Aralık 1959); "Mehir, kocanın evlenme sözleşmesi anında ya da

Türk aile hukuku uygulamasında *"bağışlama sözleşmesi"* hükümleri çerçevesinde dava konusu edilebilen mehir,[97] günümüzde hâlâ varlığını sürdüren *"başlık parası"* geleneğinin bir devamı olarak görülebilir. Ancak mer'î hukukta mehir anlaşmaları, sadece kavram olarak İslâm hukukundaki mehire benzemektedir. Mehir sözleşmesinin geçerliliği ve eşin mehiri talep edebilmesi gibi sorunlar da mehirin İslâm hukukundaki şekliyle değerlendirilmesi isabetli değildir. Zira sözleşmeyle belirlenen mehirin ifa talebi, İslâm hukukunda olduğu gibi zifaf, sahih halvet, boşanma veya ölümün gerçekleşmesine bağlı değildir. Bu sözleşmeler, TBK'nin ve TMK'nin emredici hükümlerine aykırı olmamak koşuluyla geçerlidir.[98] Bu yönüyle mehirin doğrudan kanundan doğan bir borç olduğu söylenebilir.[99]

Yargıtay, 1959 tarihli İctihatları Birleştirme Kararı (İBK) sonrası verdiği ve artık yeknesaklaşmış kararlarında, mehiri kocanın evlenme sözleşmesi anında, devamı sırasında veya sona ermesi hâlinde kadına bir miktar parayı, malı veya iktisadi bir önem ihtiva eden herhangi bir şeyi vermesi hediye, mehir sözleşmesini de bağışlama vaadi olarak yorumlamaktadır.[100] Taraflar, sözleşme özgürlüğü esasına göre evlilikten önce, evliliğin yapılması sırasında veya evlilik yapıldıktan sonra mehir sözleşmesini akdedebilirler. Bu sözleşme, şekil kuralları bakımından genel hükümlere tabidir. Mehir sözleşmesi herhangi bir geçerlilik şekline bağlı olmamakla birlikte ispat açısından Hukuk Muhakemeleri Kanunu md. 200 vd. hükümlerine bağlıdır.[101]

3.2.1.2. Mehir ile Nafaka İlişkisi

Mehir ve nafaka kavramları evlilik ilişkisinin kurulmasıyla birlikte tarafların hak ve sorumluluk alanlarından biri haline gelmektedir. İslâm aile hukukunda her iki kavram da kadının mağduriyetini önlemeye veya en aza indirmeye yönelik olup erkeğin sorumluluğu bağlamında ona tek taraflı bir mükellefiyet yüklemektedir. Bu iki kavramın benzer yönlerine rağmen birbirinden ayrıldığı yönleri de bulunmaktadır.

3.2.1.2.(1). Amaçları Bakımından

İslâm hukukunda nafaka, bireyin hem bakmakla sorumlu olduğu kişilerin yeme, giyinme ve mesken; hayvanların beslenme ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesi hem de

devamı sırasında bazen de sona ermesi hâlinde kadına belirli bir mal, para veya ekonomik değeri olan bir şeyi armağan etmesidir. Koca dışında üçüncü kişinin de bağışlama vaadi geçerlidir…".

[97] Saliha Okur Gümrükçüoğlu, "İslâm Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/4 (2013), 233.

[98] Ahmet Kalender, *Türk Aile Hukukunda Boşanma Nafakası (*Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 77.

[99] Bilge Öztan, "Resmî Nikâhtan Sonra Yapılan Mehir Anlaşması Geçerli Midir?", *Prof. Ali Bozer'e Armağan*, ed. Yaşar Karayalçın (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1998), 392.

[100] Çakırca, "Mehir Sözleşmelerinin Hukuki Niteliği", 107; Kocabaş, "Clean Break İlkesi", 358.

[101] Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) *Resmi Gazete* 27836 (4 Şubat 2011) Kanun No: 6100 md. 200.

sahibi olduğu cansız varlıkların bakım, tamir ve tımar masraflarının karşılanmasıdır. Oysa mehir, sadece insanlar bakımından geçerli bir sorumluluk alanı teşkil etmektedir. İslâm hukukunda nafaka, evlilik devam ederken ve boşanma sonrasında iddet süresi içerisinde verilmesi gereken erkek bakımından bir sorumluluk, kadın tarafından bir haktır.[102] Mer'î hukukta nafaka yasadan doğan mükellefiyetin yerine getirilmesi amacını taşımaktadır. Her iki hukuk sisteminde bu amaç müşkül duruma düşecek nafaka alacaklısının ekonomik zorluklarını azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yöneliktir. Mer'î hukuktaki boşanma nafakasının amacı, evliliğin sona ermesi sonrasında geçimini sağlayamayan tarafa, diğer eş tarafından parasal katkıda bulunulmasıdır.[103] Mehir de bir yönüyle aynı amacı gerçekleştirmek ister. Zira mehrin amacı eşin içine düşebileceği ekonomik sorunları kısmen ortadan kaldırmaktır. İslâm hukukunda kocanın sahip olduğu tek taraflı boşanma hakkını kötüye kullanabilme olasılığı, kadının ekonomik açıdan desteklenmesini gerekli kılar. Bu nedenle mehirin amaçlarından biri, boşanmanın kadın aleyhine ortaya çıkaracağı ekonomik sorunları kısmen gidermek ve onun belli bir süre de olsa yoksulluğa düşmesini engellemek ve kadına değer vermektir.[104] Mehir bu bakımından boşanma nafakasına benzemektedir.[105] Mer'î hukukta nafaka borçlusu veya alacaklısı hem kadın hem de erkek olabilirken, İslâm hukukundaki mehir borçlusu mutlaka erkek, mehir alacaklısı ise kadındır. Mehirin İslâm hukukundaki amacı, kocanın boşanma kararı alırken ihtiyatlı davranmasını sağlamak, kadının istemediği bir evlilikten kaçınmasını sağlamaktır. Bir görüşe göre, mehirin amaçlarından biri de evlilik ilişkisi çerçevesinde kadını ekonomik anlamda güçlendirmek, toplumsal hayata katılmasını sağlamaktır.[106]

Günümüzdeki mehir sözleşmelerinde, mehirin amacı ile nafakanın amacı birbirine benzerlik arz etmektedir. Zira boşanma nafakasına en yakın olanı İslâm hukukundaki mehirdir. Aslında mehir ve nafakanın amacı, kural olarak karının geçimini temin edebilecek ekonomik bir desteği sağlamaktır.

Mehirin boşanmaları zorlaştıran bir yaptırımmış gibi görülmesine katılmıyoruz. İslâm hukukundaki mehirin kadının hakkını korumaya yönelik bir amaç taşıdığını düşünmekteyiz. Zira kadın, mehrini isteği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir. Kaldı ki koca fakir olsa dahi evlilik birliği boşama veya kocanın ölümüyle son bulması durumunda kadın mehir hakkını kocasının mirasından ya da malından alma hakkı bulunmaktadır.

[102] el-Bakara 2/233.
[103] Kocabaş, "Clean Break İlkesi", 358.
[104] Bilmen, *Kamus*, 2/17; Coşkun Üçok, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: Başnur Yayınevi, 1966), 78.
[105] Buradaki benzerlik yalnızca evlenmenin sona ermesi bakımındadır. Mehirin ifası evlenmenin sona ermesine bağlı değildir. Boşanma nafakasında, nafaka ödeme borcu evlenmenin sona ermesine bağlıdır. Evlilik devam ettiği sürece boşanma nafakası hakkı doğmaz.
[106] Çakırca, "Mehir Sözleşmelerinin Hukuki Niteliği", 88, 90.

3.2.1.2.(2). Konusu Bakımından

İslâm hukukunda mehir verilebilmesi için iki koşulun birlikte gerçekleşmesi gerekir. Mehir olarak verilecek şeyler konusu bakımından dinen mütekavvim mal veya hizmet olmalıdır. Ancak İslâm dini tarafından yasaklanan alkollü içecekler, domuz veya ölmüş hayvan etleri gibi şeylerin mehir olarak belirlenemeyeceği ileri sürülmektedir.[107] Mehir erkeğin kadına karşı yerine getirmekle sorumlu olduğu bir edimdir.[108] Bu edim kapsam yönünden nafakadan farklıdır. Mehir evlilik süresince veya evliliğin sona ermesi hâlinde erkeğin kadına verdiği veya vermeyi taahhüd ettiği taşınır, taşınmaz eşya, ziynet eşyaları, para[109] ve mal denebilecek her şey mehir olarak belirlenebileceği gibi[110] intifa hakkı[111] ve hizmet edimi başta olmak üzere diğer yapma veya verme şeklindeki edimler biçimde de kararlaştırılabilir.

Mütekavvim olması koşuluyla piyasada değeri olan[112] şeyler mehir olarak takdir edilebilir. Nafakada kararlaştırılan edim fevri iken mehirde bu edim müeccel de olabilir veya bir defa yerine getirmekle edim tamamlanır. Oysa nafaka şartları oluştuğu müddetçe devam etmekte ve bir süreci kapsamaktadır. Nafaka bölünme kabul etmemesine rağmen mehirde tamamını veya yarısını hak etme gibi durumlar söz konusu olabilmektedir. Tam mehir borcunun meydana gelmesi için eğer bir vakit tayin edilmemişse evlilik birliğinin sona ermesiyle mehir derhal ödenmesi gerekir. Kocanın vefat etmesi durumunda ise, kocanın mirasından karşılanır. Muaccel olarak tespit edilmiş ve fiili evlilik olarak ifade edilen zevci ilişkinin veya halvet-i sahihanın gerçekleşmesi durumunda da tam mehir gerekir.[113]

Kadının bazı durumlarda mehirin yarısını alacağı *"... şayet onları temas etmeden önce boşar, fakat onlara mehir tayın etmiş olursanız, takdir ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır..."*[114] ayetinde açıkça ifade edilmiştir.[115] Buna göre sahih bir nikâh akdiyle evlenmiş olan kadın, fiili birleşmeden veya halvet-i sahiha gerçekleşmeden önce boşanırsa nikâhta belirlenen ve mehr-i müsemma olarak isimlendirilen mehrin yarısını alır.[116]

---

[107] Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", 204; Subhi Mahmasâni, "İslâm Hukukunun Tedvini", çev. İbrahim Kâfi Dönmez, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (İstanbul 1985), 313.

[108] Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 151; Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", 199; Türkmen, "Mehir ve Mehrin Geri Alınması", 544.

[109] Arning, "Mehir Kavramının Vasıflandırılması", 137-151.

[110] Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", 204; Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2008), 61.

[111]. Ömer Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı (İstanbul: Sebil Yayınevi, 1994), 85; Ayten Vahapoğlu Erol, *Karşılaştırmalı İslâm Milletlerarası Özel Hukuk* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 202

[112] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku,* 133.

[113] Nuri Kahveci - Halis Demir, *İslâm Hukuku (şahıs-aile-miras) Sahih Evliliğin Genel Hükümleri,* ed. Nuri Kahveci (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 2/143.

[114] el-Bakara 2/237.

[115] Kahveci - Demir, *İslâm Hukuku Sahih Evliliğin Genel Hükümleri,* 2/152.

[116] İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik,* 3/156; Muhammed Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye* (Kâhire: Dâru`l-fikri'l Arabî, 1950), 194.

Mehir konusu, mer'î hukukta düzenlememiştir. Sadece TBK'nin md. 288'de düzenlenen yazılı olması koşuluyla bir bağışlama vaadi olduğu yönünde kabuller bulunmaktadır.[117] Bunun yanında medeni kanuna göre evliliğin boşanma yoluyla sonlandırılması halinde kadına, mahkemeler tarafından takdir edilen yoksulluk nafakasının ve tazminatının, İslâm hukukunda mehir uygulamasına denk düştüğü söylenebilir.

3.2.1.2.(3). Talep Hakkına Sahip Olan Kişiler Bakımından

İslâm hukukunda mehir talep etme hakkı yalnızca kadına tanınmıştır. Kadın mehir talebini zifaf, halvet-i sahiha (hükmi zifaf) veya kocanın ölümünün gerçekleşmesi üzerine ileri sürebilir.[118] Ancak kadın, kusuruyla evliliğin zifaftan önce sona ermesine sebep olursa talep hakkını kaybeder. İslâm hukukuna göre, yalnızca erkeğin mehir ödeme yükümlülüğü vardır.[119] Diğer bir ifade ile kadının mehir ödeme yükümlülüğü yoktur. Dolayısıyla mehir koca için bir yükümlülük, kadın için ise bir haktır.[120]

Mehir esas itibariyle borçlusuna karşı ileri sürülebilir. Mehir borçlusu kural olarak kocadır.[121] Kocanın mehir borçlusu olabilmesi için evliliğe rıza vermesine veya cebir hakkına[122] dayanılarak evliliğin veli tarafından yapılması arasında bir farklılık yoktur. Her iki durumda koca, koşulları gerçekleştiğinde karısına mehir ödemekle yükümlüdür. Ancak üçüncü şahsın mehir borcunu ödemeyi taahhüt ettiği hâllerde, mehir borçlusu üçüncü şahıs olacaktır ve bu durumda mehir talebi ona karşı ileri sürülebilir.[123] Buna göre mehir talebi, yalnızca kadın tarafından kocaya, mehir borcunu üstlenen üçüncü kişiye veya onların ölümü hâlinde mirasçılarına yöneltilebilecektir. Nafakanın da kocaya karşı talep edilmesi bakımından benzerlik bulunmaktadır.

Mer'î hukukta nafaka talebinde kişiler bakımından mehirden farklıdır. Şöyle ki, nafaka talebi evliliğin sona ermesi üzerine koca veya kadın tarafından birbirlerine karşı yapılabilir.[124] TMK'de nafaka talebi hakkı açısından taraflar arasında eşitlik bulunmaktadır. Bu nedenle, evliliğin sona ermesi üzerine her iki taraf birbirilerinden nafaka talep edebilirler. Mehir yalnızca kadın tarafından kocadan talep edilebilirken, nafaka talebinde bu sınırlama yoktur. Nafaka talebi, talep edenin yoksulluğa düşme ve

[117] Yargıtay 1. Hukuk Dairesi, E. 2014/4841, K. 2014/7106 (3 Nisan 2014).
[118] Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", 226.
[119] Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", 232.
[120] Çakırca, "Mehir Sözleşmelerinin Hukuki Niteliği", 98.
[121] Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", 234.
[122] Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2.Basım, 1954), 188-190; Cin, *Evlenme*, 76; Acar, *İslâm Aile Hukuku,* 123; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 54, Erol, *Karşılaştırmalı İslâm Milletlerarası Özel Hukuk,* 272.
[123] Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", 234; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 49.
[124] Ahmet Kılınç - Ayşe Nur Kılınç, "Mehrin Türk Pozitif Hukuku Açısından Yeniden Değerlendirilmesi Gerekliliği", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1 (2019), 112.

daha az kusurlu olma gibi sübjektif iki koşula bağlı kılındığı hâlde mehir talebinde bu koşullar aranmamaktadır.[125]

3.2.1.2.(4). Dava Yoluyla Talep Edebilme Bakımından

İslâm hukukunda her alacak gibi mehir alacağı da mahkemelerde dava konusu edilebilir haklardandır. Mehir davalarında dava konusu edilebilecek en önemli husus sahih bir nikâh akdi ile mehirin belirlenip belirlenmediğidir.

Diğer bir husus ise mehrin miktarıdır. Mehir alacaklısı veya mirasçıların bu iki hususta ihtilafa düşmeleri veya mehirin tahsil edilememesinden kaynaklanan bir sebepten dolayı mahkemeye başvurma hakları bulunmaktadır.[126]

Kadın muaccel mehrini alamazsa nikâhı fesh ettirme hakkı bulunmaktadır. Hatta kadının hakkı olan mehirini rızası olmadan başka biri de kullanamaz.[127] Eşler veya mirasçılar tarafından mehrin tesmiyesinin sübutuna veya miktarına dair ihtilaf çözülemezse mehr-i misle göre hüküm kurulacaktır.[128]

Nafaka davalarında ise nafaka hakkı şahsa bağlı bir haktır ve mirasçılara intikal etmez. Çünkü nafaka karşılıksız olarak kazanılan[129] şahsi bir haktır. Nafaka alacaklısı bu hakkını dava konusu edip etmemekte serbesttir.[130] Mer'î hukukta nafaka davaları özel hukuktan kaynaklanan hukuk davaları oldukları için davacı olma ehliyetine haiz olmayan kişiler, nafaka davalarında taraf sıfatıyla dava açamaz.[131]

Günümüzde yapılan mehir sözleşmelerinde de genel esaslar kural olarak geçerlidir. Ancak üçüncü kişinin mehiri taahhüt etmesi durumunda, üçüncü kişiye ancak TBK'nin sözleşme,[132] borcun üstlenilmesi,[133] borca katılma[134] veya sözleşmeye katılma[135] hükümlerine dayanılarak başvurulabilir. Mehir sözleşmelerinden kaynaklanan davalar aile hukukuna ilişkin olup on yıllık; boşanma nafakasında ise dava açma bir yıllık zamanaşımına tabidir.[136]

Mehir, erkeğin sahih bir nikâh akdiyle evlendiği eşine karşı vermekle yükümlü olduğu malî bir sorumluluk iken, günümüz uygulamalarında örfe dönüşmüş ve keyfiliğe bırakılmıştır. Oysaki İslâm hukukunda mehir, Kur'an'da ve sünnette yer almaktadır.

[125] Kalender, *Türk Aile Hukukunda Boşanma Nafakası*, 84.
[126] Şirin, "İslâm Hukukunda Mehir Davaları", 305.
[127] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku,* 138.
[128] Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi'*, 2/274-275.
[129] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/195.
[130] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 140.
[131] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 1470, K. 21542, 20/3/1954.
[132] TBK md. 128, 129.
[133] TBK md. 195.
[134] TBK md. 201.
[135] TBK md. 206.
[136] TBK md. 146.

Kadının kendi rızasıyla bağışlaması dışında erkeğin mehri er ya da geç ödemesi gerekir.[137]

Mer'î hukukta mehir sözleşmelerinin yapılmasını yasaklayan bir düzenleme bulunmamasından dolayı uygulamada ilk başlarda tereddütle yaklaşılsa da artık mehir talepleri dava yoluyla ileri sürülebilmektedir.[138]

Mehir sözleşmeleri doğrudan kanunla düzenlenmemiş olsa da bu sözleşmelerin TBK md. 26 anlamında dolaylı olarak normatif bir dayanağa sahip olduğu ve bu dayanağın İBK ile emredici olarak uygulanma kabiliyeti kazandığı vurgulanabilir. Boşanma nafakası ise normatif dayanağa sahip olduğu için bu taleplerin dava yoluyla ileri sürülebilmelerinde herhangi bir görüş farklılığı bulunmamaktadır.

3.2.2. Mut'a Kavramı

Mut'a kelimesi *"m-t-a"* fiilinin mastarı olup sözlükte menfaat, faydalanma,[139] kendisinden faydalanılan şey,[140] anlamlarında kullanılmıştır. İslâm hukuk terimi olarak mut'a, nikâh akdinin boşama ya da fesh edilmesiyle,[141] yaşanılan dönemin şartlarına uygun olarak kocanın kadına onun gönlünü hoşnut etmek için verdiği hediye kabilinden şeylerdir. Mut'a, başörtüsü, elbise veya dış elbise olabileceği gibi zamana ve şartlara uygun olarak başka bir şey de olabilir.[142]

3.2.2.1. Mut'a'nın Hukûkî Niteliği

İslâm hukukunda toplumsal barış ve uzlaşının sağlanmasında şahısların haklarının hukuk normlarınca korumaya alınması önemlidir. Bunu sağlamak için medeni ilişkiler belirli kurallar çerçevesinde bir düzene oturtulmuştur. İslâm hukukunda mut'a konusunda önemli düzenlemeler bulunmaktadır. Öneminden dolayı bu başlık altında *"mut'a"* kavramına ve nafakayla ilişkisine, mer'î hukuktaki *"manevî tazminat"* yerine kullanılıp kullanılamayacağı hususlarına mukayeseli olarak değinilecektir.

---

[137] Acar, *İslâm Aile Hukuku,* 151.

[138] Kemal Oğuzman - Nami Barlas, *Medeni Hukuk* (İstanbul: Vedat Yayıncılık, 26. Basım, 2020), 136. Mustafa Dural - Suat Sarı, *Türk Özel Hukuku Cilt 2 Temel Kavramlar ve Medeni Kanunun Başlangıç Hükümleri* (İstanbul: Filiz Kitapevi, 13. Baskı, 2019), 146.

[139] Muhammed b. Ebû Bekir Râzî, *Muhtârü's-sıhâh* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1420), "m-t-a", 290; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "Mut'a", 8/329; Muslihuddin Mustafa Ahterî, *Ahterî-i kebîr* (İstanbul: Matbaatu Âmire, 1310), "Mut'a", 257; İbrahim Kâfi Dönmez, "Mut'a"*, Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/174.

[140] Ebü'l-Hüseyn Ahmed el-Kazvînî İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Luga* (Bayrut: Dar'ul-Ciyl, 1972), "Mut'a"; İbrahim Paçacı vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), "Mut'a" 475.

[141] Paçacı vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* "Mut'a" 475.

[142] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku,* 141.

Mut'a hukûkî niteliği bakımından, nikâh akdinde mehri belirlenmemiş ya da mehr-i misl takdir edilmeyen ve cinsel birliktelik yaşanmadan önce erkek tarafından kadının herhangi bir kusuru olmaksızın boşanma durumunda, kadının ihlal edilen maddi ve manevi kayıplarının telafisine yönelik bir uygulamadır. Haksız yere boşanılan ve boşanmada kusuru olmayan kadınlara iddet nafakasına ilaveten mut'a verilmesi gerekir.[143] Zira Kur'an'da boşanmış bütün kadınlara ma'rufa uygun bir şekilde mut'a verilmesi emredilmektedir.[144] Nitekim Kur'an-ı Kerim'de *"Eğer kadınları, kendilerine dokunmadan veya onlar için bir mehir takdir etmeden boşarsanız bunda size bir günah yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin. Eli geniş olan hâline göre, eli dar olan da haline göre ve güzellikle faydalandırmalıdır. Bu, iyilik yapanlar üzerine bir vazifedir"*[145] buyurulmaktadır. Diğer bir ayette *"Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâh edip de sonra onlara dokunmadan boşadığınız zaman, sizin için üzerlerinde sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. O halde onlara derhal mut'alarını verip onları güzel bir şekilde salıverin"*[146] buyurulmaktadır. Fıkıhçılar bu iki ayet doğrultusunda boşanmanın gerçekleşmesiyle kadına, erkeğin mut'a vermesi gerektiğine işaret etmektedirler.[147]

Boşanmanın sonuçlarından kadınlar erkeklere göre daha fazla etkilenmektedir. Bu etkilenme kadının konumuna, sosyo-ekonomik durumuna göre farklılık göstermektedir. Her ne kadar kadına verilecek mut'a miktarında kocanın maddi durumu etkili olsa da kadının içinde bulunduğu konumundan kaynaklı itibarı da göz önünde bulundurularak telafi edilmelidir. Teknolojinin, aile hayatının ve sosyal ilişkilerin hızla değişmesiyle ortaya çıkan sorunların günümüz toplumunda, hukûkî kavramların anlam alanı, değişen semantik alana uygun bir şekilde yeniden oluşturulması gerektiğini düşünmekteyiz. Diğer taraftan boşanmanın kadın üzerinde oluşturacağı psikolojik sarsıntıları da düşünürsek bunun çok yerinde bir davranış olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla mut'a kusurlu olan kocanın kusursuz veya az kusurlu olan eşine boşanma esnasında vermesi gereken bir nevi boşanma tazminatı olarak görülmeli, miktarı da bu maksada uygun olarak tespit edilmelidir. Zira araştırma konumuz açısından bakacak olursak, boşanma sonucundaki kadına verilen boşanmadan kaynaklanan maddi ve manevi tazminat, İslâm hukukundaki mut'a kavramıyla neredeyse aynı fonksiyona sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu maksadın gerçekleşmesine yönelik yapılacak çalışmaların da uygulamaya yönelik sorunları, değişen şartlara göre boşanma tazminat ile ilgili güncel sorunların çözüme kavuşturulması prensibi dikkate alınarak yeni yorum ve düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.[148] Bilhassa keyfiliğe varan boşamaların karşı tarafta hem psikolojik hem

[143] Hasan Tanrıverdi, "İslâm Hukukunda Boşanma Tazminatı (Mut'a)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10/38 (Güz 2011), 450-452.
[144] el-Bakara 2/241; el-Ahzab 33/49.
[145] el-Bakara 2/236.
[146] el-Ahzab 33/49.
[147] Serahsî, *el-Mebsût*, 6/62; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku,* 141. Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 327.
[148] Ayşegül Ata, *İslâm Hukukuna Göre Boşanma Sonrası Nafaka ve Manevi Tazminat* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 60.

de mali yönden zarara neden olabileceği göz önünde bulundurarak durumun gereklerine göre mağduriyetin ve kayıpların telafi edilmesi yoluna gidilmelidir.[149] Çünkü verilmesi istenen mut'a erkeğe bir ceza olarak düşünülmemekte daha çok kadınların boşanma ile yaşayabilecekleri muhtemel travmaların, üzüntülerin ve kayıpların telafisine yönelik bir yükümlülük olarak görülmektedir.[150] Zaten mut'anın en önemli fonksiyonu, boşanmadan dolayı kadının gönlünün alınması, onun hoşnut edilmesi, boşanmadan kaynaklanan elemin, maddî ve manevî zararların giderilmesini sağlayacak kıymetli bir şeyin kadına verilmiş olmasıdır. Bu bazen bir giyim eşyası, bir eşya, ev veya bir hizmetçi masraflarının karşılanması olabilir. Kaldı ki böylesine güzel bir davranış İslâm'ın hedeflediği *"Güzellikle salıverme emri ve takvaya ermek için bir vesile"*[151] olması, emsal teşkil edecek bir davranıştır.

Mut'a verilme yükümlülüğünün oluşması için boşanma durumunun kocadan kaynaklanması gerekir. Kadının sebep olduğu boşanmalarda mut'a verilmesi gerekmez. Zifafa girmeden ve mehir belirlemeden boşanma durumunda dahi kadınların boşanmadan kaynaklı muhtemel sarsıntıyı telafiye yönelik bir gönül hoşnutluğu olarak mut'a verilmesi Şârî tarafından istenmektedir. Mut'a kadından faydalanmayla da bir ilgisi bulunmamaktadır. Zaten mut'a, kadından istifade etmenin karşılığı olarak verilmiş olsaydı, hiç kimse faydalanma bir yana, dokunmadığı bir kadına hiçbir zaman teselli hediyesi vermezdi. Erkeğin kadına verdiği mal ne kadar değerli olsa da boşanma durumuna kıyasla mut'anın değersiz bir bedel olarak görüleceğini, kadının kaybettiği aile yuvasının daha büyük bir kayıp olduğunu belirtmek istiyoruz.

Her ne kadar kadının bedeninde ya da kadınlık vasıflarında bir değişiklik veya eksiklik olmasa da kadın nikâhla birlikte toplumda dul muamelesine uğramasının yanında, kuracağı aile yuvasının gerçekleşmemiş olmasından dolayı hayal kırıklığı yaşaması ve beklentilerinin boşa çıkması gibi daha pek çok sıkıntılara maruz kalması olasıdır. Böyle bir durumda *"Boşanmış kadınlar için, muttakiler üzerinde bir hak olarak örfe göre bir mut'a vardır"*[152] ayeti doğrultusunda boşanma durumunun meydana gelmesiyle tüm kadınlara yönelik manevi tazminat mukabili sayılabilecek maddi bir bedel verilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Mut'a, içerisinde mehir tayin edilmeden ve zifaf gerçekleşmeden boşanma durumu meydana geldiği için kadının iddet beklemesi de gerekmemektedir.[153] Çünkü iddet, boşanmadan sonra kadının hamile olup olmadığının tespiti açısından da önemlidir. Zaten bu durumda zifaf vuku bulmamışsa böyle bir tespite de ihtiyaç duyulmayacaktır. Rivayet edildiğine göre, Peygamberimiz, zifafa girmeden

[149] Kahveci, Manevi Tazminat, 94.
[150] Nuri Kahveci, "Boşanma Sonucu Manevi Tazminat Olgusuna İslâm Aile Hukuku Açısından Bir Yaklaşım", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2005), 97-98; Abdullah Benli, "*İslâm Hukukunda Manevi Tazminat*" (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 191-212.
[151] el-Bakara 2/229.
[152] el-Bakara 2/241.
[153] el-Ahzab 33/49.

Esmâ bint Nu'man'ı boşadıktan sonra onu iki elbise ile iddet beklemeksizin ailesine göndermiştir.[154]

Bütün bu anlatılanlar ışığında mer'î hukuk kapsamında boşanmayla birlikte kadın lehine hükmedilen madd ve manevî tazminatla İslâm hukukundaki mut'a arasında mahiyet itibariyle *"ayrılıktan kaynaklanan eleme"* mukabil verilmesi yönüyle bir benzerlik olduğu ortadadır. Nitekim boşanma tazminatının da özünde kusursuz ya da daha az kusurlu bulunan eşin üzüntüsünü hafifletmeye ve maddî ya da manevî kayıplarının kısmen telafi edilmesine yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Son dönem İslâm hukukçuları, *"boşanma tazminatı"* diye ifade ettikleri mut'a uygulamasını, kendi kusurundan kaynaklanmayan bir nedenle boşanan kadına, kocası tarafından verilen mehir dışında bir miktar mal veya eşya olarak değerlendirmişler ve günümüz hukukundaki boşanma tazminatıyla mut'anın birbirine bezer yönlerinin bulunduğuna işaret etmişlerdir.[155] Dolayısıyla aralarındaki benzerlik münasebetiyle İslâm hukuku açısından mut'ayı manevî bir denkleştirme tazminatı olarak kabul edebiliriz.

3.2.2.2. Mut'a ile Menevî Tazminat İlişkisi

İslâm hukukunda nikâh akdiyle birlikte kocanın karısına karşı nafaka sorumluluğu meydana gelir. Bu sorumluluğu nikâh akdinin sonlandırılması ile de iddet müddetiyle sınırlı olmak üzere devam eder. Evlilik birlikteliği devam ederken mut'a adı altın bir uygulama söz konusu değildir. Mut'anın mer'î hukuktaki karşılığı olarak boşanma sonrası genelde kadına verilen manevî tazminata benzetilebilir. Ancak burada da miktar yönünden mut'anın manevî tazminattan ayrıldığını söyleyebiliriz. Zira mer'î hukukta manevî tazminatın talep edilmesinde herhangi bir alt limit belirlenmemiştir. Ancak İslâm hukukunda Mâlikî mezhebinin dışındaki üç mezheb fıkıhçıları mut'ada bir alt sınır belirlemişlerdir.[156] Konuyla ilgili *"Boşanmış kadınlara faydalanacakları uygun bir şeyler verilmesi, Allah'ın rızâsını gözetenlerin borcudur"*[157] ayetinden hareketle boşanma durumunda mehrin dışında bir boşanma tazminatı olarak mut'a verilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Burada önemli olan diğer bir hususta mut'a miktarı belirlenirken örfe uygun hareket etmeye atıf yapılan *"ma'ruf"* kavramdır. Mut'anın miktarı belirlenirken ma'rufa uygun olmasına dikkat edilmesi ve erkeğin tekrardan düşünmesini sağlayacak şekilde takdir edilmesi uygun olacaktır.[158] Mut'a ve mehir, kadınlara özgü haklardan olmasına rağmen konuyla ilgili kadınlar bu konuda yeterli bir bilgiye sahip olmadığını

[154] Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ,* thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1421), 10/153-154.
[155] Tanrıverdi, "Boşanma Tazminatı (Mut'a)", 452.
[156] Tanrıverdi, "Boşanma Tazminatı (Mut'a)", 462-463.
[157] el-Bakara 2/241.
[158] Zekiyüddin Şa'bân, *el-Ahkâmü'ş-şer'iyye li'l-Ahvâli'ş-şahsiyye* (Mısır: y.y., 1964), 380.

düşünmekteyiz. Erkeklerde bu sorumluluklarını farkında olmadığı için kadınların hakları yeterince gözetilmemektedir.[159] Mut'a süresi yönünden mer'î hukuktaki toptan veya irat biçimindeki yoksulluk nafakası ile kısmen örtüşmektedir. TMK'nin 175. maddesine göre boşanma nedeniyle yoksul duruma düşecek eşin, daha ağır kusurlu olmamak şartıyla geçinmesine yetecek kadar diğer eşin malî imkânları ölçüsünde süresiz olarak nafaka isteyebilir. Son dönemde konu ile ilgili suiistimaller ve koca aleyhine mağduriyetler yaşanması münasebetiyle sürenin sınırlandırılmasına ilişkin tartışmalar ve çalışmalar devam etmektedir. Kur'an'da ise boşanılmış kadının, örfe uygun ölçüde kocasından menfaat sağlaması hakkıdır. Zira ayette *"Boşanmış kadınların örfe göre geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir borçtur"*[160] buyurularak uygun bir miktarla kadına geçimlik hakkının verilmesi, takva ehli kişiler üzerine bir borç olarak beyan edilmiştir.

Son dönem İslâm hukukçularından bazıları, erkeğin iddet nafakasını ödemekle yükümlü tutulmasını gerekçe göstererek kocanın, talâk sonrası boşanma tazminatından veya mut'adan muaf olduğunu savunmuşlardır. Zira iddet nafakası mahiyet itibariyle zaten boşanma nafakasını da kapsadığını belirtmişlerdir.[161] İddet nafakasının ve mehirin ödenmesiyle kadının belirli bir süre de olsa maddi olarak sıkıntıya düşmesinin önüne geçilmiş olacaktır.[162] Mut'anın tespiti yapılırken esas alınacak hususlardan birisi, mut'anın mehir gibi görülmesidir. Hâlbuki bunlar birbirinden farklı fonksiyonlara sahiptir. Zira mut'a hukûkî niteliği itibariyle mehirden farklı bir özellik taşır. Mut'a şahsa bağlı, devredilemez ve kadının bizzat sebep olmadığı boşanma durumlarında söz konusu olması nedeniyle, kadının sağlığında bizzat kendisinin mağduriyetinin kısmen de olsa giderilmesine yöneliktir. Oysa mehir, kadının vefatıyla mirasçılara ödenmesi gerekir. Zaten miktar yönünden de farklılık arz etmektedir.

Hanefî mezhebinde boşamadan sonra kadına verilecek mut'a, mehr-i mislin yarısından fazla, alt sınırı ise on dirhemden az olamaz.[163] Mut'a aynî olarak da verilebilir.[164] Fıkıhçılar mut'ayı, kendi dönemlerindeki şartlara göre belirlemişler ve mut'nın aynî olarak verilmesi durumunda bunun, en alt sınırının başörtüsü, gömlek veya etek gibi günlük olarak kullanılan giysilerden oluşabileceğini belirtmişlerdir. Ancak günümüzde aynî olarak verilecek olan mut'a, zamana ve şartlara uygun olarak verilmesi gerekir.[165]

---

[159] İbrahim Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 21.
[160] el-Bakara 2/241.
[161] Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye*, 285.
[162] Şa'bân, *el-Ahkamü'ş-şeriyye,* 381-382.
[163] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/80-83.
[164] Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd Bâbertî, *el-İnaye fi Serhü'l-Hidaye* (Beyrut: Darü'l-İlim, 1994), 4/484.
[165] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 141.

3.3. Mer'î Hukukta Nafakayla İlişkili Kavramlar

Mer'î hukukta nafaka, bakım ve yardım nafakası olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Yardım nafakası, yardım edilmediği takdirde yoksul duruma düşecek olan usûl ve fürû' ile kardeşlere nafaka verilmesini düzenlenmiştir. Bakım nafakası ise, doğum, evlilik ve boşanma gibi olgularla ilgili nafaka mükellefiyetini içerir ve tedbir, yoksulluk ve iştirak nafakası olarak üç alt başlıkta ele alınır.[166] Bu başlık altında araştırma konumuz çerçevesinde, mer'î hukuktaki nafakayla ilişkili tedbir, iştirak ve yoksulluk nafakası kavramlarına değinilerek, ileriki bölümlerde mer'î hukuktaki karşılığını arayacağımız başlıklandırmalara mukayese zemini oluşturulmaya çalışılacaktır.

3.3.1. Tedbir Nafakası

Mer'î hukukta tedbir nafakası, boşanma ya da ayrılık davasının açılması[167] ile dava devam ettiği sürece kendi imkânlarıyla geçimini sağlayamayan[168] eşin ve çocukların, geçimini ve bakımını temin edecek miktarda, hâkim tarafından eşlerin kusur durumlarına bakılmaksızın davalı eşten alınmasına hükmedilen ve dava sonucu kesinleşinceye kadar meydana gelebilecek ihmallere karşı, önlem olarak devam edebilen geçici bir bakım nafakası çeşididir.[169]

Tedbir nafakasının konusu, boşanma ya da ayrılık davası süresince özellikle davacı eşin barınması ve geçimini sağlayacak, evlilik birliğine ait malların yönetimi ile müşterek çocuk ve evlatlığın bakımı ve bunlara bağlı olarak gerekli her türlü tedbirin alınmasından oluşmaktadır.[170]

Bu nafaka türü her ne kadar yardım gibi gözükse de aslında hâkim kararıyla icra edilen, aralarında uyuşmazlık bulunan ve evliliğin sonlandırılması yolunu seçen eşler arasında akçeli bir iştir. Nitekim nafaka ödeme borcu, aleyhine tedbir nafakasına hükmedilen eşe ve on sekiz yaşını doldurmamış çocuğa karşı parasal bir yükümlülük getirir. Bu yükümlülüğün karşı tarafı hoşnut etmediği ortadadır. Bundan dolayı eşiyle

---

[166] Cem Baygın, *Soybağı Hukuku* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2010), 121; Ahmet Mithat Kılıçoğlu, *Aile Hukuku* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2019), 491; Feyzi Necmeddin Feyzioğlu, *Aile Hukuku Dersleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971), 389.

[167] TMK, md.170.

[168] Dural - Sarı, *Aile Hukuku*, 128; Turgut Akıntürk - Derya Ateş Karaman, *Türk Medenî Hukuku Cilt 2 Aile Hukuku* (İstanbul: Beta Basım Yayım, 2014), 283.

[169] Akıntürk - Karaman, *Aile Hukuku*, 284, 285; Dural - Sarı, *Aile Hukuku*, 131; Zevkliler vd., *Medenî Hukuk,* 1010; Bilge Öztan, *Aile Hukuku* (Ankara: Turhan Kitapevi, 5. Baskı, 2004), 449; Selâhattin Sulhi Tekinay, *Türk Aile Hukuku* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 5. Baskı, 1982), 3; Bilge, *Aile Hukuku*, 261; Nihat İnal, *Uygulamada Nafaka Davaları* (Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları, 1992), 49.

[170] TMK, md.169; Burçin Yazıcı, *İcra ve İflâs Hukukunda Nafaka Alacağı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 27.

uyuşmazlık yaşamasına rağmen tedbir nafakası ödemekle mükellef olan, genellikle bunu bir yardım olarak değil bir yükümlülük olarak görmektedir.[171]

Eşler arasında boşanma sürecinde, ayrılık durumunda veya butlan davalarının[172] kesin hükümle sonuçlanmasına kadar geçici bir tedbir olarak veya 6284 sayılı kanun çerçevesinde şiddet mağdurunun ekonomik olarak da korunması kapmasında,[173] davalı eşin diğer eşe ve ortak çocukların barınma, bakım, beslenme gibi temel ihtiyaçlarının temini için uygun bir miktar takdir edilir. Bu nafakayla amaçlanan aile birliğinin bozulduğu, sarsıldığı, eşlerin fiilen bir arada bulunmadığı durumlarda veya bir arada bulunulsa da yükümlülüklerin yerine getirilmediği durumlarda, aile olmanın sonuçlarından olan yükümlülüklerin kesintiye uğramamasını sağlamaktır. Bu hâliyle tedbir nafakası, eş ve çocukların mağduriyetini önleme amacı taşımaktadır. Bağımsız tedbir nafakası ise ayrı yaşama hakkına sahip olan eşe/çocuklara diğer eş tarafından yapılan, hükmün kesinleşmesine kadar mahkeme tarafından re'sen takdir edilen nafakaya denilmektedir.[174]

3.3.2. İştirak Nafakası

Mer'î hukukta nafakayla ilişkili diğer önemli bir kavram da iştirak nafakası kavramıdır. İştirak kelimesi sözlükte *"ortak, ortaklaşa, birlikte"* gibi anlamlara gelir.[175] Mer'î hukukta iştirak nafakası, evlilik birliğinin sonlandırılması veya mahkemenin ayrılığa karar vermesi halinde,[176] velayeti kendisine verilmeyen eşin, davacı eşe ödeyeceği, müşterek çocukların veya evlatlıkların barınmasını, geçimini ve eğitimini sağlayacak, hâkimin belirleyeceği para miktarınca katılma zorunluluğunu ifade etmektedir.[177] İştirak nafakası, nafaka lehtarının beslenme, mesken, tedavi, eğitim ve dinlenme giderlerini kapsamaktadır. Nafaka ödemekle mükellef olan kişi, bu giderlerin mahkemece belirlenen karşılığını, nakdi olarak ergin kişiye veya ergin değilse kanuni

[171] Aziz Erman Bayram, "Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun Tedbir Nafakasına Dair 25.10.2018 Tarihli ve 2017/2-1891 Esas, 2018/1577 Karar Sayılı Kararının Değerlendirilmesi", *TBB Dergisi* (Eylül-Ekim 2019), 214.

[172] Mutlak butlanla hükümsüzleşen evlilikler, mahkeme kararı verilinceye kadar bütün hüküm ve sonuçlarıyla devam eder. (TMK, md.156). Butlan davası açılması halinde hâkim, eş ve çocuğun korunmasına yönelik tedbirleri resen alacaktır. Bu tedbirler çerçevesinde boşanma ve ayrılık davasında olduğu gibi tedbir nafakasına da karar verecektir. (TMK, md.158/2).

[173] Ailenin Korunmasına ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine İlişkin Kanun*, Resmi Gazete* 28239 (8.3.2012), *Kanun no*: 6284, md. 18.

[174] Ali İhsan Özuğur, *Gerekçeli – Açıklamalı - İçtihatlı Nafaka Hukuku (*Ankara, Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı, 2015), 23; Ömer Uğur Gençcan, *Nafaka Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2. Baskı, 2021), 229. TMK, md. 197/1 uyarınca "Eşlerden biri, ortak hayat sebebiyle kişiliği, ekonomik güvenliği veya ailenin huzuru ciddi biçimde tehlikeye düştüğü sürece ayrı yaşama hakkına sahiptir."

[175] Ali Şafak, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü* (Ankara: Selim Kitabevi, 2002), "İştirak", 231.

[176] TMK, md.182/2.

[177] Öztan, *Aile Hukuku*, 474; Dural - Sarı, *Aile Hukuku*, 144; Akıntürk - Karaman, *Türk Medenî Hukuku,* 316, Feyzioğlu, *Aile Hukuku Dersleri*, 301; Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü,* 669.

temsilcisine vermekle mükelleftir.[178] Böylece tedbir nafakası olarak devam eden nafaka mükellefiyeti, boşanmanın kesinleşmesiyle birlikte iştirak nafakasına dönüşmüş olur. İştirak nafakası, şartları oluştuğu müddetçe devam eder. Bu nafaka türü kamu düzeninden sayıldığından mahkeme ayrılık, boşanma ya da evlilik birliğinin iptaline yönelik davalarda hâkim, resen karar vermesi gerekir. İştirak nafakası, geçici bir önlem olarak değil, esas karar ile verilen ve velayeti kendisine verilmeyen tarafın, müşterek çocukların geçimine ve zorunlu giderlerine yönelik yapılacak olan masrafların bir kısmını karşılaması olarak ödemesi gereken nafaka olarak ifade edilmiştir.[179] Türk Medeni Kanunu'nun 182. maddesinde iştirak nafakası kavram olarak geçmemektedir. Doktrinde dilimize de uygun olarak, *"katılma/katılım nafakası"* olarak isimlendirildiğini görmekteyiz.[180] Günümüzde iştirak nafakası kavramı yaygın olarak kullanıldığından çalışmada bu kullanım tercih edilmiştir.

3.3.3. Yoksulluk Nafakası

Yoksulluk nafakası kavramını kimi araştırmacılar maddi anlamda *"yokluk"* temelinde tanımlarken, kimileri de *"kapasite yetersizliği"* şeklinde ifade etmişlerdir.[181] Yoksulluk kavramı ile yapılan tanımların, her somut durumu kapsadığı düşündüğünden çalışmada *"kapasite yetersizliği"* ifadesi tercih edilmiştir. Zira yoksulluk göreceli bir kavramdır.[182] Diğer bir ifade ile yoksulluğa düşme, toplumdaki anlayışa göre şekillenir.[183] Herkesin Anayasal bir hak olarak sağlıklı bir çevrede yaşama, maddî ve manevî varlığını geliştirme hakkı bulunduğuna göre,[184] bu hakkın tâbi sonucu olarak da yiyecek, giyecek, konut, sağlıklı yaşama, ulaşım ve kültürel faaliyetler gibi bireyin maddî ve manevî varlığını geliştirmek için gerekli görülen harcamalarını karşılayacak düzeyde gelir temin edemeyen kişiyi *"kapasite yoksunu"* olarak ifade etmek yerinde olacaktır.

Türk Medeni Kanunu'nda *"yoksulluk"* tanımlanmamakla birlikte hangi durumlarda bu nafakanın verilebileceğine yönelik atıflar bulunmaktadır. Madde metninde *"Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçiminin sağlanmasını diğer taraftan süresiz olarak malî gücüne uygun olarak nafaka isteyebilir. Nafaka yükümlüsünde kusur aranmaz"*[185] şeklinde geçmektedir. Mer'î hukukta yoksulluk nafakasıyla amaçlanan, boşanmanın gerçekleşmesiyle yoksulluğa

[178] TMK, md. 182/2; Doğan, "Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası", 67; Dural - Sarı, *Aile Hukuku,* 144; Hayrunnisa Özdemir - Ahmet Cemal Ruhi, *Çocuk Hukuku* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2012), 90.
[179] Kılıçoğlu, *Aile Hukuku,* 169.
[180] İnal, *Uygulamada Nafaka Davaları*, 207.
[181] Fernanda Doz Costa, "Poverty and Human Rights: From Rhetoric to Legal Obligations", *International Journal of Human Rights* 81 (2008), 83.
[182] Nadire Özdemir, *İlişkisel Özerklik Bağlamında Evli Birey* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), *177*.
[183] Gençcan, *Nafaka Hukuku*, 439.
[184] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (AY), *Resmi Gazete* 17863 (9 Kasım 1982), Kanun No. 2709, md. 17/1, md.55.
[185] TMK, md. 175.

düşecek ve kendi imkânlarıyla geçinemeyen eşi diğer eşin maddi imkânları ölçüsünde desteklemesi ve ona yardım etmesidir. Bu kapsamda nafaka isteyen eşin boşanma durumunun gerçekleştiği tarihte yoksulluğa düşmüş ya da kuvvetle muhtemel düşebilecek olması gerekir. Sonradan yoksulluğa düşecek olması bir yoksulluk nafakasına gerekçe olamaz.[186]

Mer'î hukukta boşanma sonrası yoksulluk nafakası kavramı çerçevesinde, bu nafakayı talep edebilmenin en önemli önceliği nafaka isteyen eşin boşanma sebebiyle yoksulluğa düşecek olması gerekir.[187] Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun yoksulluk kavramıyla ilgili *"Yeme, giyinme, barınma, sağlık, ulaşım, kültür, eğitim gibi bireyin maddi varlığını geliştirmek için zorunlu ve gerekli görülen harcamaları karşılayacak düzeyde geliri olmayanların yoksul kabul edilmesi gerektiği"*[188] yönündeki ilamında nafakanın kapsamını oluşturan giderleri karşılayamayacak durumda olan kişileri *"yoksul"* kavramıyla ifade ettiğini görmekteyiz. Mer'î hukukta, yoksulluk kavramına yer verirken yoksulluk kavramının ne anlama geldiğini açıklamayıp[189] kural içi boşluk bıraksa da yoksulluk kriteri, koşullara, kişilere, mekâna, zamana ve somut olayın öncelikleri gibi birçok etkene bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini belirtebiliriz.[190]

Mer'î hukukta hakkaniyete uygun bir denge gözetilerek yoksulluk nafakası takdirinde kusur ön planda tutulmuştur. Zira doktrinde, karı ve kocanın boşanmaları halinde sosyal ve ahlakî düşünceler ile boşanma nedeniyle yoksul duruma düşerek geçimlerini kendi imkânlarıyla sağlayamayan kusuru olmayan ya da daha az kusurlu olan eşin diğer eşten herhangi bir süre sınırı olmaksızın sosyal durumu ve malî imkânları ölçüsünde isteyebileceği nafaka çeşidi olarak düzenlemiştir.[191]

Bakım nafakası türlerinden biri olan yoksulluk nafakasını hak etmenin en önemli şartının nafaka lehtarı olan eşin evliliğin sonlandırılmasıyla yaşayabileceği mağduriyetlerin telafi edilmesidir.[192] En önemlisi de yoksulluk nafakası lehtarı olan eşin düştüğü yoksulluk durumunun sosyal dayanışma düşüncesi ve etik değerler çerçevesinde elden geldiğince giderilmeye çalışılmasıdır.[193] İlgili kanun, evlilikten sonra da eşler

[186] Akıntürk - Karaman, *Aile Hukuku*, 76.
[187] TMK md. 175.
[188] Yargıtay Hukuk Genel Kurumu (YHGK), E. 2017/2-1579, K. 2018/673 (Karar 4 Nisan 2018); YHGK, E. 2006/2-69, K. 2006/117 (Karar 29 Mart 2006).
[189] Öztan, *Aile Hukuku*, 834; Yılmaz Ergenekon, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakaları* (Ankara: Yargıçoğlu Matbaası, 1966), 57.
[190] Mine Uzun, *Türk Medeni Kanun ve Yargıtay Kararları Kapsamında Yoksulluk Nafakası* (İstanbul: Vedat Yayıncılık, 2013), 5.
[191] TMK md. 175/l.
[192] Yoksulluk nafakası sadece boşanma davası sonunda hükmedilmez. Butlan davası sonunda da şartları gerçekleşmiş ise yoksulluk nafakasına hükmedilebilir (TMK, md. 158/2). Eşler hakkında ayrılık kararı verilmiş ise, eşlerin ayrı yaşamları haklı bir sebebe dayandığından burada yoksulluk nafakası değil tedbir nafakası gündeme gelir (TMK md. 197/2).
[193] Ömer Arbek, "Boşanmanın Mali Sonuçları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54/1 (2005), 139-140; Öztan, *Aile Hukuku,* 833.

arasında malî dayanışmanın bir nevi devam etmesini istemiştir.[194] Zira TMK'nin md. 175'te geçen hüküm bir hakkaniyet kuralıdır. Çünkü bu hükümle insan onuru gözetilerek yoksulluğa düşen eşe, mali durumu daha iyi olan eş tarafından yardım edilmesi amaçlanmaktadır.[195]

[194] Öztan, *Aile Hukuku,* 832; Oğuz Ersöz, "Yoksulluk Nafakasının Sona Ermesi", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 6/12 (2018), 466.
[195] Öztan, *Aile Hukuku*, 832-833.

4. NAFAKANIN HUKÛKÎ NİTELİĞİ, SEBEPLERİ VE KAYNAKLARI

İslâm hukuku insanı, ailenin ve dahası toplumun temel taşı olarak kabul ettiği için ona gereken değeri vermiş ve onun temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerin en önemlilerinden biri de nafakadır. İslâm hukukunda insanların nafakasının karşılanması ve kişinin mülkiyetinde bulunan hayvanların ve cansız varlıkların bakım ve gözetimi[196] de kamu düzeninden sayılmıştır. İslâm hukukunda nafaka Kur'an, sünnet ve içtihatlarla düzenlenmiştir. Mer'î hukukta da sosyal bir hukuk devleti olmanın gereği olarak devlet, hem nafaka ve aile içi ilişkilerini hem de evlilik birliği mallarının yönetimi gibi ailenin kurulmasından sona ermesine ve sona erdikten sonraki sürecin yönetilmesine kadar tüm alanlarda düzenlemeler yapmıştır.

İslâm hukukunda nafakayla ilgili düzenlemeler, sadece insanlara hasredilmeyip kapsamı genişleterek hayvanların ve cansız varlıkların bakımı, gözetimi ve imarına yönelik görev ve sorumlulukları da içermektedir. Günümüzde yoğun tartışmaların yaşandığı nafaka konusunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve beşinci bölümde tartışacağımız nafaka çeşitlerine sağlam bir zemin oluşturmak için çalışmamızın bu bölümünde nafakanın hukûkî niteliğine, sebeplerine ve kaynaklarına, hem İslâm hukukundaki hem de mer'î hukuktaki durumuna yer verilecektir.

4.1. Nafakanın Hukûkî Niteliği

Nafaka, bütün hukuk sistemlerinde üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Günümüzde nafakanın her çeşidi özellikle de yoksulluk nafakası merkeze alınarak yoğun tartışmalar yapılmakta ve süresiz nafaka konusu önemli bir gündem oluşturmaktadır. Bu öneminden dolayı ülkeler nafakayla ilgili kendilerine özgü hukûkî düzenlemeler yapmıştır. İslâm hukukunda da nafakayla ilgili kadim düzenlemeler bulunduğu gibi çağdaş İslâm hukukçuları da konu üzerinde çalışmalar yapmaktadır.[197]

İslâm hukukunda nafaka, genel olarak beslenme ve barınma ile korunma ve bakım ihtiyaçlarını da içine alan bir kavram olarak kullanılmaktadır. İslâm hukukçularından bazıları nafakayı *"bir şeyin bekasının ve devamının kendisine bağlı olduğu yiyecek, giyecek ve iskân mahalli gibi şeyler"*[198] olarak ifade etmişlerdir. Ayrıca nafakayı "*örfen*

[196] Erbay, "Nafaka", 32/282-284; Hatice Çakırbey Çimen, *Sosyal Devlet İlkesi Açısından Ailenin Korunması* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009), 63.

[197] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 4-9; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 10-19.

[198] İbrâhim b. Muhammed el-Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1990), 4/173-177; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 1/345; Cin, *Evlenme,* 196; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 11; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 13.

geçimini üstlendiği kişinin yiyeceğinin temin edilmesi",[199] *örfe göre yiyecek, su ve aydınlatma masrafları, temizlik aletleri ve ihtiyaç duyulduğunda hizmetçi ücretinin ödenmesi"*[200] gibi kapsadığı alanın çerçevesini çizen nitelendirmeler yapmışlardır.[201]

Hukuk-ı Âile Kararnâmesi uyarınca geçerli bir evlilik ilişkisinden kaynaklanan mehir ve nafaka yükümlülüğü kocaya aittir.[202] Koca eşin barınması için kendi belirlediği yerde bir ev ve eve ait eşyaları teminle mükelleftir.[203] Bunun yanında, meseleyi daha genel manada ele alıp nafakayı*"kişinin bakmakla yükümlü olduğu şahısların sosyal seviyesine göre normal bir hayat sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu ve mükellefin temin ile yükümlü bulunduğu şeylerin tümü"*[204] olarak nitelendirenler de bulunmaktadır. Erbay'ın da ifadesiyle nafaka arasında en uygun nitelendirmenin, *"hayatiyetin ve yararlanmanın sürdürülebilmesi için ihtiyaç hissedilen şeylerin devamlı bir şekilde temini"*[205] olduğunu söyleyebiliriz. Bu tarifte de *"hayatiyet"* tabiri insan ve hayvan için; *"yararlanma"* tabiri de ruh taşımayan cansız varlıklar için kullanılmıştır.[206] Çünkü İslâm hukuku insanların nafakasının yanında, aynı zamanda hayvanların ve cansız varlıkların da bakım ve gözetimlerinin temin edilip, ihtiyaçlarının giderilmesini bazı kurallara bağlamıştır. Çeşitli nedenlerle nafakasını kendi başlarına sağlama imkânı bulamayan kişilerin nafakası, hukuka, örfe ve kişilerin sosyal seviyelerine uygun olarak karşılanması gerekir. Bu ölçüye göre ayrıca gayri meşru giderlerin nafakaya dâhil edilemeyeceği evleviyetle sabittir. Diğer taraftan *"ma'rufa uygunluk ve kifâyet miktarı"* kavramının, nafaka hak ve mükellefiyetinde ölçü alınması gereken geniş bir kullanım alanına sahip olması, nafaka çeşitlerinin miktarının tayininde ve tespitinde bir sınırın bulunmamasına neden olmaktadır. Böyle bir durum ise daha işlevsel ve pratik sonuçlar doğurması bakımından hem nafaka borçlusu hem de alacaklısı için büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Çünkü ma'rûf kavramı toplumdaki örfe ve yürürlükteki kanunlara uygun olarak hareket etmektir.[207] Örf ise kendisine atıfta bulunulan belirli niteliğe sahip sosyal davranışları,[208] aklen şer'an uygun olan,[209] zamanın ve yaşanılan bölgenin sosyo-ekonomik durumuna

[199] Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 4/173; Behûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ*, 4/401; Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 4/3, 6; Cezîrî, *İslâm Fıkhı*, 4/553; Bilmen, *Kamus*, 2/444; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 1/345; Hasan Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka* (İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1996), 11-12; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 13; Paçacı vd., "Nafaka", 511.

[200] Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 4/6.

[201] Zahit Köseoğlu, *İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 5.

[202] Genç - Aksoy, "Eş Nafakası", 361.

[203] Genç - Aksoy, "Eş Nafakası", 364.

[204] Paçacı vd., "Nafaka", 511.

[205] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 13; Paçacı vd., "Nafaka", 511.

[206] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 12; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 13.

[207] Haccâvî, *el-İknâ,* 4/136-137; İsmail Narin - Haşim Özdaş, *"Talâkta Ric'at Bağlamında Kur'ân-ı Kerim'de Belirtilen İlkeler",* Tokat İlmiyat Dergisi 8/2 (Aralık 2020), 682; Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka,* 98.

[208] İbrahim Kâfi Dönmez "Örf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/93.

[209] Bilmen, *Kamus,* 1/17.

göre değişiklik gösterebilen davranış biçimlerini ifade eder. Nafaka belirlenirken hem nafaka lehtarının hem de nafaka borçlusunun içinde bulunduğu coğrafyanın sosyo-ekonomik durumları, nafaka alacaklısının aslî ve zaruri ihtiyaçları, nafaka lehtarının mağdur olmasına sebep olmayacak şekilde aynî veya nakdî; tediye zamanı ve ifa yeri mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.[210]

Nafaka, İslâm hukuku ve mer'î hukuk tarafından belirlenmiş şartların oluşması durumunda, aile fertlerinin ve akrabaların birbirlerine karşı yerine getirmesi gereken malî, hukûkî ve ahlakî bir yükümlülük, yardımlaşma ve dayanışma görünümlü icbarî bir mükellefiyettir. Bunun tamamen yardım amacı taşıdığını söyleyemeyiz. Zira bu bir yardım olsaydı verilmediğinde bir yaptırımla karşılaşılmaması gerekirdi. Olsa olsa yardım kabilinden bir mükellefiyet sayılabilir. Kaldı ki nafaka özellikle evlilik birliğinden kaynaklanan, Anayasa tarafından korunan ve sosyal devlet politikalarınca desteklenen bir alandır.[211]

Kapsamı tartışılsa da hem İslâm hukukunda hem de mer'î hukukta nafakanın, beslenme, giyecek ve mesken ve ev eşyası gibi temel ihtiyaçlardan oluşan harcama kalemlerinden meydana geldiğini söyleyebiliriz. Bu giderleri ifade için fıkıhçılar *"nafaka"*; mer'î hukukçular ise *"iaşe, aile masrafları ya da aile giderleri"* terimlerini kullanmıştır. Zira mer'î hukukta nafaka terimi, boşanma sonrası duruma göre karı-kocaya mahkeme tarafından yüklenilen ve çeşitleri olan malî mükellefiyeti ifade etmektedir.[212] Fıkıhçılar, eşe karşı nafaka mükellefiyetini *"nafakâtü'z-zevcât"*, akrabalık nafakasını *"nafakâtü'l-ekârib"* başlığı altında incelemişlerdir. Mer'î hukukta ise, nafaka mükellefi bireyin ergenliğe girmemiş olan çocuklarına karşı nafaka yükümlülüğü *"bakım nafakası"*, yetişkin çocuklarına, altsoyla üstsoyun ve kardeşlerin birbirlerine karşı ödediği nafaka ise *"yardım nafakası"* başlığı altında ayrı bir nafaka çeşidi olarak incelenmiştir. Kişinin karısına ve ergin olmayan çocuklarına karşı nafaka yükümlülüğü, genellikle yetişkin durumdaki çocuklarına ve diğer akrabalarına karşı nafaka yükümlülüğünden nitelik itibariyle farklılık göstermektedir. Zira eşin ve küçük çocukların nafakasını karşılamak bakım yükümlülüğü niteliğinde bir ödevken; yetişkin çocuklara ve kanunda geçen akrabalara nafaka ödemek, muhtaç birine maddi yardımda bulunmak kabilinden bir yükümlülüktür.[213]

İslâm hukukunda nafaka, hukûkî nitelik olarak sadece evlilik ve akrabalık nafakasından ibaret değildir. Mülkiyetten kaynaklı hayvanların ve cansız varlıkların da bakım ve gözetimi bulunmaktadır. Oysa mer'î hukukta nafakaya sebep iki durum bulunmaktadır. Evlilik ve hısımlıktır. İslâm aile hukukunda nafaka yükümlülüğünün iki farklı görünümü vardır. Bu yükümlülük belirli dereceye kadar birbirine soy bağı ile bağlı

[210] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 120-121; Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka,* 98.
[211] Anayasa Mahkemesi (AYM) K. 1982/178639) md. 41.
[212] Şemsettin Ulusal, "İslâm ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 204.
[213] Ateş, "İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", 3.

olanlara ve aralarında bir evlilik bağı kurulmuş veya sona ermiş olanlara yöneliktir.[214] Birbirine soy bağı ile bağlı olanlar arasındaki nafaka yükümlülüğü aynı soydan gelen herkes arasında öngörülmemiştir. Soybağına bağlı olan nafaka yükümlülüğü karşılıklılık esasına dayanır. Karşılıklılık esasına göre, altsoy ve üstsoy arasında bir de yansoy kan akrabalığında kardeşlerin birbirlerine karşı nafaka yükümlülüğü vardır.[215] Ana babanın çocuklarına yönelik bakım masrafları her ne kadar yanlış bir nitelendirmeyle genellikle *"nafaka yükümlüğü"* şeklinde zikredilse bile bu yükümlülük kanunda *"bakım ve eğitim giderlerini karşılama borcu"* şeklinde zikredilmiştir.[216] Yardım nafakası yükümlülüğü altsoy ile üstsoy arasında ve yansoy zümresinden kardeşlerle sınırlıdır. Ancak altsoy-üstsoy için sınırsız olarak öngörülen yardım nafakası yükümlülüğü, bunlar dışında kalan kan akrabaları için düzenlenmemiştir.[217] Kayın hısımlığı ise nafaka yükümlülüğü doğurmamaktadır. TMK'de evlat edinen ile evlatlık arasındaki nafaka yükümlüğüne ilişkin bir hükme de yer verilmemiştir. Mirasçılık bakımından evlatlık ve onun altsoyunun evlat edinene kan akrabası gibi mirasçı olacağını düzenleyen TMK md. 500 hükmüne benzer bir kurala, nafaka bakımından yer verilmemiştir. Mirasçılıkta, evlat edinen ile evlatlığın mirasçılığının tek yönlü olması prensibine karşılık nafaka bakımından TMK md. 364'te yer alan nafaka yükümlülüğü karşılıklıdır. Buna göre, evlatlık ve evlat edinenin yardım nafakası yükümlülüğü altsoy ve üstsoy arasındaki gibidir. Türk aile hukukunda kan bağı dışında nafaka yükümlülüğünü doğuran diğer bir durum, eşler arasındaki boşanma nafakası yükümlülüğüdür. Özellikle aile hukuku alanına ait olması nedeniyle bu alana özgü özellikler barındıran nafaka alacağı, aynı zamanda bir alacak olması nedeniyle İcra ve iflâs hukuku alanında özel düzenlemelere sahiptir. İki hukuk dalının kesiştiği alanda yer alan nafaka alacağı, her iki hukuk dalına ait özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Nafaka alacaklısı ve borçlusu yakın aile ilişkisi içinde bulunan kişiler arasında doğan bir borç ilişkisidir. Yakın akrabalık ilişkisi dâhilinde bulunan alacaklı ve borçlunun bu özel durumları alacağın tahsilini düzenleyen icra ve iflâs kurallarına sirayet etmiştir. Zira bu yakın münasebet çoğunlukla alacağın tahsilinde olumsuz etki yaratır.[218] Nafaka alacağının tahsili diğer alacaklardan öncelikle ve daha basit/kolay prosedürlerle gerçekleşmektedir. Nafakaya ilişkin kanun maddelerinin bir kısmı emredici nitelikte iken bir kısmı da tamamlayıcı nitelik arz eder.[219] Nafakanın kamu düzenine sıkı sıkıya bağlı

[214] Demet Çeliktaş, "Medeni Kanun'da ve Medeni Kanun Ön tasarısında Nafaka", *Yargıtay Dergisi* 15/1-4 (Ocak-Ekim 1989), 654.

[215] Çeliktaş, "Medeni Kanun'da ve Medeni Kanun Ön tasarısında Nafaka", 655; Baygın, *Soybağı Hukuku,* 444.

[216] TMK md. 327.

[217] Baygın, *Soybağı Hukuku*, 443.

[218] İbrahim Özbay, "Eşler Arası Cebri İcra Yasağı", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8 (2000), 87-119; İcra ve İflas Kanunu (İİK), *Resmi Gazete* Sayı No 2128 (19 Haziran 1932), Kanun No. 2004, md. 206.

[219] Örneğin, TMK md. 176 emredici bir hüküm değildir. Bu nedenle eşler sözleşme yapma serbestisi içinde kanundaki düzenlemeden farklı bir düzenlemeyi kabul edebilirler. Bu nedenle TMK md. 176

olduğu bu alanlar genellikle küçüğün veya mağdurun korunması ilkesi gereği ortaya çıkar. Küçüğün veya mağdurun korunması kişinin kendi iradesi ile vereceği kararlardan korunma şeklinde olabileceği gibi güçlü ve etkin konumda bulunan nafaka yükümlüsünden korunması şeklinde de olabilir. Bu alanlarda taraf iradesi sonuç doğurmaz. Emredici nitelik arz etmeyen alanlarda ise taraf iradeleri nafaka alacağının doğumunu, başlangıcını, ödeme düzenini ve sona ermesini belirlemekte serbesttir.

İnsanlar hayatlarına normal bir şekilde devam etmek için yeterli temel gıda maddelerinin teminine, her türlü iklim şartlarına uygun giyim eşyalarına ve barınmak için hayat standartlarına uygun bir meskene ihtiyaç duyarlar. Sayılan bu üç temel ihtiyaç insanoğlunun hayatı boyunca, onlarsız yapamayacağı şeylerdir. Hayvanların canlı kalabilmesi ve insanların onlardan istifadesinin devamı için de yiyecek, içecek maddeleri ile barınabilecekleri ahır, ağıl ve kümes gibi bir yerin bulunması gerekir. Bitki, sebze ve ağaçlar gibi ruh taşımayan canlılar da, bir takım malî harcamaları gerekli kılabilirler. Araba, uçak, alışveriş merkezi, park-bahçe gibi cansız mal ve eşyalar ise, kendilerinden yararlanılmak amacıyla inşa ve imal edildiklerinden, onların devamlı bir şekilde kullanılmalarını sağlayacak, periyodik olarak tamir ve bakımları için masraf etmek gerekir. Bu masraflar yapılmadığı takdirde, bir zaman sonra kendilerinden faydalanma imkânı ortadan kalkabilir. Sonuç olarak mal ve eşyalardan istifade imkânının devam ettirilebilmesi, canlıların da hayatiyetlerini sürdürebilmeleri için gerek para olarak nakdî ve gerek eşya olarak aynî harcamalar için kullanılan her şeye İslâm hukukunda nafaka denmiştir. Nafakanın hem İslâm hukukunda hem de mer'î hukukta kendisine has bazı nitelikleri bulunmaktadır.

4.1.1. Nafakanın Kişisel Bir Sorumluluk Alanı Olması

İslâm hukukunda ve mer'î hukukta nafakalar temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik birer vecîbe[220] ve bir alacak hakkıdır.[221] Bu hakkı ancak nafaka lehtarı olan kişi bizzat kullanmalıdır. İslâm hukukçuları nafakaya verdikleri önemden dolayı bu alacakların karşılığı olan mal veya paranın ödenmemesi durumunda nafaka yükümlüsüne bazı yaptırımlarda bulunulmasını öngörmüşlerdir. Bu hakkını tahsil edemeyen nafaka alacaklısı mahkeme yoluyla tahsil yoluna gidebilir. Hanefîlere göre, nafakası karşılanmayan kişi bu alacağını mahkeme yoluyla tahsil yoluna bizzat kendisi gitmelidir.[222] Mâlikî, Şafiî ve Hanbelî hukukçular şahsın zimmetinde bir borç olarak sabit

tamamlayıcı hükümdür. (Öztan, *Aile Hukuku*, 853). Tarafların aralarında düzenledikleri bu sözleşmenin geçerliliği hâkim tarafından onaylanmasına bağlıdır. Bu bakımdan TMK, md.184/f.1-b.5 emredici hukuk kuralıdır.

[220] Bilmen, *Kamus,* 2/446.

[221] Selahattin Sulhi Tekinay vd., *Tekinay Borçlar Hukuku (*İstanbul: Filiz Kitabevi, 7.Baskı, 1993), 596; Cenk Akil, *Borçlunun Üçüncü Kişilerdeki Mal ve Alacaklarının Haczi* (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2013), 387.

[222] İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ᾽ik*, 4/200-201.

olan nafaka yükümlülüğünü yerine getirmeyen kişinin mallarına mahkeme yoluyla el konulup satılarak kişisel hakka mahsuben tahsil yoluna gidilebileceğini belirtmişlerdir.[223]

Bu hakkın devri mümkün değildir. Zira kişi ile sorumlusu arasında sıkı bir ilişki vardır. Nafakayı talep eden kişi, bu talebini bizzat kendisi kullanacaktır. Hakkın bizzat hak sahibi tarafından kullanımı ile kastedilen, hak sahibinin hakkı kullanıp kullanmamaya bizzat kendisinin karar vermesidir.[224] Bu hakkı kullanmaya yetkili olduğu gibi doğmuş olan nafaka alacağından da yine hak sahibi bizzat kendisi feragat veya ibra edebilir. Bunun kişisel bir hak olmasından dolayı da nafaka borçlusunun veya alacaklısının ölümüyle de bu hak düşer.[225]

4.1.2. Kamu Düzeninden Sayılması

Hukuk sistemleri nafakaya önem vermiş bu bağlamda özellikle aile hukukundan kaynaklanan hakları kamu düzeni statüsüne yükselterek devlet korumasına almışlardır.[226] Zira devlet, toplumun menfaatlerini korumakla görevlidir. Toplum menfaati ise aile menfaatiyle yakından ilişkilidir. Toplum menfaatinin gözetilmesi devlet müdahalesi ile gerçekleşir.[227] Ailenin toplumsal hayattaki önemi sebebiyle devlet, aile yapısını koruyucu ve sosyal adaleti geliştirici tedbirler almıştır.[228] Bu kapsamda İslâm hukukunda insanların nafakasının karşılanması ve kişinin mülkiyetinde bulunan hayvanların bakım ve gözetimi de kamu düzeni için önemli sayılmıştır.[229]

Sosyal bir hukuk devleti olmanın gereği olarak devlet ailenin kurulmasından sona ermesine ve sona erdikten sonraki sürecin yönetilmesine kadar tüm alanlarda düzenleyici ve müdahalecidir.[230] Zira sağlıklı ve güçlü aile yapıları güçlü toplumların oluşmasını sağlar. Nafaka kurumu, ahlaki yükümlülüğün hukuk düzenince yaptırıma bağlanmış görünümüdür. Aile ilişkileri dâhilinde ki bu alan hukûkî düzenleme neticesinde kanun koyucu tarafından kamu yararına uygun olarak denetlenebilmektedir. Nitekim nafaka yükümlülüğü kamu düzenine ilişkin olup tarafların iradesine bırakılmamıştır.[231] Aile hukukundaki ilişkileri düzenleyen hükümlerin emredici nitelikte olduğu alanlarda kamu

---

[223] Şemsuddin Muhammed b. Ahmet ed-Desûkî, *Hâşiyetu'alâ şerh'l-kebîr* (Beyrut: Dârü'l-fikr, t.s.), 2/518; Muvaffakuddîn Ebî Muhammed Abdullâh b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî Muhtasarı*, çev. A. Alpaslan Tunçer (İstanbul: Ravza Yayıncılık, 2015), 4/260; Bilmen, *Kamus,* 2/464.

[224] "Bu haklar açısından temsil yasağı söz konusudur. Temsil yasağı ile kastedilen hakkın kullanım iradesinin temsilciye bırakılmamasıdır". Oğuzman-Barlas, *Medeni Hukuk*, 164; Bilge Öztan, *Medeni Hukuku'un Temel Kavramları* (Ankara: Turhan Kitabevi, 37. Baskı, 2012), 67.

[225] Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye*, 431; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 134.

[226] AY md. 41.

[227] Öztan, *Temel Kavramlar*, 5.

[228] Celal. "Nafaka", 32/284.

[229] en-Nahl 16/5-8, 80.

[230] Çimen, *Sosyal Devlet İlkesi Açısından Ailenin Korunması,* 63.

[231] Yargıtay 3. Hukuk Dairesi (Yargıtay), E. 2010/11887, K. 2010/16694 (14 Ekim 2010): "TMK, md. 182/2'e göre, boşanma veya ayrılık hâlinde, velayet kendisine verilmeyen eş, küçük çocuğun bakım ve eğitim giderlerine *"gücü"* oranında katılmak zorundadır. Bu husus kamu düzenine ilişkin olup tarafların iradesine tâbi kılınmamıştır".

düzeni ön plandadır.[232] Aile hukukunda düzenlenen kurumlar ve ilişkiler sınırlı sayıda olup (numerusclausus);[233] kanunun öngörmediği yeni bir kurum veya ilişki tipi oluşturulamaz.[234]

4.1.3. Devredilemezliği

Nafaka, kullanımı şahsa bağlanan haklardan olup bu hak bizzat alacaklısı tarafından kullanılır. Nafaka alacağı şahsa bağlı hak niteliği taşıdığı için nafaka mükellefinden aldığı borca karşılık olması hariç devredilemez ve miras yoluyla da intikal etmez.[235] İslâm hukukunda nafaka alacağı, evlilik ilişkisine bağlı olarak oluşmuşsa, kadın bu hakkını evlilik birliği sona erinceye kadar, talak iddeti bekleyen kadın iddet müddetince, akrabalık nafakası ise şartları oluştuğu sürece bizzat kendileri nafakayı hak ederler.[236] Nafaka alacağı temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olmasından dolayı haczedilemez[237] ve hak sahibi nafaka hakkını üçüncü bir kişiye devredemez. Ancak kadın kocasına olan borcuna mahsuben mehir veya nafakasından kendi rızasıyla nafaka borçlusuna olan borcuna karşılık takas etme imkânı bulunmaktadır.[238] Akrabalık nafakasında alacaklısının rızasıyla yapılan takasın pratik bir faydasının olmadığını düşünmekteyiz. Zira bu durumda nafakanın ihtiyaç sahibinin iaşesine ve barınmasına yönelik takdir edilmesindeki gaye ortadan kalkacak ve nafaka amacı dışında kullanılacaktır.

Nafaka alacağının devrinin kabulü, bu alacağın temelinde yer alan sosyal amaca da aykırılık teşkil edeceğinden, nafaka borçlusu yükümlülüğünü bizzat alacaklısına, yardımlaşma ve destek olma ihtiyacını tayin edilen zaman diliminde gerçekleştirir. Nafaka, alacaklının şahsına bağlı olması ve onun zor durumunun giderilmesi amacı taşıdığından, nafaka alacaklısının ölümü hâlinde mirasçıları tarafından devam ettirilmesi mümkün değildir. Fakat nafaka alacaklısının tahsil edilmemiş nafaka alacağı var ise ölümü hâlinde mirasçıları tarafından nafaka borçlusundan talep edilebilir.[239]

Mer'î hukukta TMK'nin 176/f.3. maddesinde, nafakanın ölümle sona ereceği belirtilmiş ise de bu husus, irat biçiminde ödenmesi gereken ve muaccel olmamış nafaka alacağı içindir. Nafakanın sermaye biçiminde toptan ödenmesine karar verilmiş ve nafaka

---

[232] Akıntürk - Karaman, *Aile Hukuku*, 9; Öztan, *Temel Kavramlar*, 5. Emredici hukuk kuralları, aksine bir hukuki işlem yapılması mümkün olmayan kurallardır.
[233] Akıntürk - Karaman, *Aile Hukuku*, 11; Zevkliler vd., *Medeni Hukuk,* 735, 743.
[234] Yazıcı, *İcra ve İflâs Hukukunda Nafaka Alacağı*, 59.
[235] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/195; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 4/174; Erbay, "Nafaka". 32/282-284.
[236] el-Bakara 2/228, 229, 233, 236; en-Nisâ 4/19; el-İsrâ 17/23; el-Ankebût 29/8; et-Talâk 65/1, 6, 7; Buhârî, "Nafaḳāt", 1, 9; Ebû Dâvûd, "Edeb", 119-120; Erbay, "Nafaka", 32/282.
[237] Erbay, "Nafaka", 32/282.
[238] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/194.
[239] "Nafaka eğer birikmiş nafaka durumunda ise artık bir alacak olarak devri mümkün hâle gelir" (Tekinay, *Borçlar Hukuku,* 597; Feyzioğlu, *Aile Hukuku*, 587; Ergenekon, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakaları*, 37; Feyzioğlu, *Aile Hukuku*, 587.

alacaklısı bu ödemeyi almadan ölmüş ise mirasçılarının bu alacağı talep etmesi mümkündür. Nafaka yükümlüsü bakımından ise bu yükümlülük şahsa bağlı bir edim borcudur ve mirasçılara geçmez. Fakat nafaka yükümlülüğü muaccel olmasına rağmen ödenmemiş ise nafaka alacağı, nafaka yükümlüsünün terekesindeki pasifleri arasında yer alan bir borç kalemi sayılır ve mirasçılar tarafından ödenmesi gerekir. Bu durum da göstermektedir ki nafaka borcu, borçlusu tarafından şahsen ifa edilmesi gerekmeyen bir borçtur. Zira burada borcun bizzat borçlusu tarafından ifa edilip edilmemesi alacaklının menfaatini etkilememektedir.[240] Yukarıda bahsi geçtiği üzere irat biçiminde ödenmesi kararlaştırılmamış ve muaccel olmuş nafaka borcu, borçlunun ölümü hâlinde mirasçıları tarafından ödenmesi gereken bir borç olarak devam edecektir.

4.1.4. İmtiyazlı Bir Alacak Olması

İslâm hukukunda nafaka alacağı temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olduğu için imtiyazlı bir alacak olarak diğer alacaklardan önceliklidir.[241] Çünkü yukarıda bahsettiğimiz gibi nafaka alacağı hem kişisel bir hak hem de kamu düzenine ilişkin haklardandır. Bu haklar İslâm hukukunda özel düzenlemelerle naslar tarafından güvence altına alındığı[242] gibi bu hakkın tahsili mer'î hukukta da özel korunmaya alınarak diğer alacaklardan nitelik olarak ayrılmıştır.[243] Böyle bir düzenleme eşitlik ilkesine de aykırı olamayacaktır. Zira bu, Anayasa tarafından imtiyazlı bir alacak olarak kabul edilmiştir.[244]

Nafaka alacaklısına, İcra ve İflâs Kanunu ile sağlanan imtiyaz,[245] alacağın diğer adi alacaklara nazaran öncelikle ve tam olarak alacağına kavuşması yönündedir. Bu hâlde satış bedeli hacze takipsiz iştirak eden alacaklı ile haczi koyduran alacaklı arasında garameten paylaştırılmayıp satış bedelinden önce *"imtiyazlı alacak"* durumunda olan nafaka alacaklısının alacağı ödenir, geriye para artarsa bu para ilk haczi koyduran alacaklıya verilir.[246]

4.1.5. Haciz Edilmezliği

İslâm hukukunda temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olan nafaka kapsamındaki mallara, servet ve gelirlere herhangi bir alacağa mahsuben haciz[247] ve

[240] TMK, md. 641; TBK, md. 83.
[241] Erbay, "Nafaka". 32/282.
[242] el-Bakara 2/228, 236; et-Talâk 65/1, 6, 7; Ebû Dâvûd, "Nikâḥ", 40-41; Ebû Îsâ Muḥammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahhîh* (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Tefsîr", 9
[243] Akıntürk - Karaman, *Aile Hukuku*, 309.
[244] Anyasa Mahkemesi (AYM) K. 1982/178639) md. 10.
[245] İİK, md. 206.
[246] Ejder Yılmaz, *İcra İflâs Kanunu Şerhi* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2016), 1025; Hakan Pekcanıtez vd., *İcra ve İflâs Hukuku (*İstanbul: On İki Levha Yayınları, 7. Baskı, 2020), 478.
[247] Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Nihâyetü'l-muḥtâc ilâ şerḥi'l-Minhâc (*Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 2005), 7/208; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/448.

bloke konulamaz. Bu alacağı doğuran kararın niteliğinin ilamlı veya sözleşmeye dayalı olması arasında da herhangi bir fark bulunmamaktadır.[248] Esas olan kişinin hem kendisinin hem de nafaka alacaklılarının nafakalarının öncelikle karşılanmasıdır. Diğer alacaklıların alacağı ise nafaka dışındaki diğer malî haklara tercih edilir.[249] Nafaka alacaklısı karı, durumu olup da infaktan kaçınan hâzır olan nafaka borçlusu olan kocanın mallarına haciz koydurma imkânına sahiptir.[250] Nafaka alacağının takip konusu hak olarak ele alındığı hâllerde ise durum bazı özellikler arz eder. Nafaka alacağı İcra ve İflâs Kanunu'nun 206. maddesi uyarınca ilk sıradan ve tamamen ödenmesi gereken alacaklardandır. Nafaka alacağının borçluya ait maaş ve ücretlerden tahsili söz konusu olduğunda da yine benzer bir imtiyaz söz konusu olur. Bu noktada nafakanın carî veya birikmiş nafaka ayrımı önem arz eder. Nafaka alacağının tahsili amacıyla borçluya ait maaş ve ücrete konulacak hacizde nafaka alacağının carî yani işleyen nafaka veya birikmiş nafaka olmasına göre maaş ve ücretten yapılacak kesinti miktarı ve kesinti sırası farklı olacaktır. Nafakanın borçluya ait bir alacak hakkı olarak borçlunun malvarlığı değerleri arasında bulunması hâlinde İİK md. 83 uyarınca haczi kısmen mümkün görülse de işleyen ve işlemiş nafaka alacağının ödenmesinde sıralama, mahkemece hükmolunan ve işlemekte olan nafaka alacağı için, borçlunun maaş ve ücreti üzerinde birinci sırada haciz işlemi yapılması ve kalan maaş ve ücretin dörtte birinden az olmamak üzere tespit edilecek miktarının da daha önce haciz koyduran alacaklıya ödenmesi yönündedir.[251] Birikmiş nafaka alacağı için borçlunun ve ailesinin geçimi için İcra Müdürlüğü'nce zorunlu olarak takdir edilen miktar tenzil olunduktan sonra kalan bölümü haczedilebilir.[252]

Niteliği itibariyle nafaka kişinin yaşamını sürdürmesi için öncelikli ve zaruri olarak hükmedilen bir para olduğundan işleyen ve işlemiş nafaka alacağına haciz konulması uygun görülmemiştir.[253] Haczin caiz olmaması sosyal, ekonomik ve ahlaki sebeplere dayanmaktadır.[254] Haczedilmeyen mal ve haklara yönelik düzenleme ile temelde kamu düzeni ve kamu yararı gözetilirken diğer yandan da insani hisleri rencide etmeme, borçlunun kişilik haklarına saygı gösterme düşüncesi yatar.[255] İslâm hukukunda kişinin bizzat kendi nafakasına ve nafaka alacaklılarına yetecek miktardaki gelir veya mal varlığına el konulmaz.[256]

---

[248] Özcan, *İslâm hukukunda Hısımlık Nafakası*, 96.
[249] Özcan, *İslâm hukukunda Hısımlık Nafakası*, 97.
[250] Bilmen, *Kamus*, 2/472.
[251] Yargıtay 8. Hukuk Dairesi, E. 2015/23073, K. 2015/448 (18 Ocak 2016)
[252] Yargıtay 8. Hukuk dairesi, E.2013/16403, K.2014/3173 (24 Şubat 2014); İİK, md. 83.
[253] Akıntürk - Karaman, *Aile Hukuku,* 453; Dural - Sarı, *Aile Hukuku*, 388.
[254] Mehmet Kamil Yıldırım - Nevhis Deren Yıldırım, *İcra ve İflas Hukuku* (Ankara: Beta Basım Yayım, 8.Baskı, 2021), 142.
[255] İbrahim Özbay, "İcra ve İflâs Hukukunda Haczedilmezlikten Feragat (İİK md.83/a)", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/1-2 (2005), 543.
[256] Remlî, *Nihayetu'l-Muhtâc*, 7/208; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 37.

Mer'î hukukta 5.4.2023 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7445 sayılı İcra ve İflâs Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun değişikliği ile aile bireylerinin kişisel eşyalarıyla ailenin ortak kullandıkları ev eşyalarına, nafakanın teminine yönelik zorunlu eşyalardan oldukları gerekçesiyle el konulması memnudur.

4.2. Nafakanın Hukûkî Sebepleri ve Kaynakları

İslâm hukukunda nafaka mükellefiyeti evlilik, akrabalık ve mülkiyet olmak üzere üç ana sebepten kaynaklanmaktadır. Bir kişinin nafaka sorumlusu olabilmesi için bu üç sebepten en az birinin o kişide bulunması gerekir. İslâm hukukunda nafaka Kitap, sünnet, icma ve akıl olmak üzere dört kaynağa dayanmaktadır.[257] Nafaka sorumluluğunu belirlemede Kur'ân[258] ve sünnetin[259] getirdiği ölçü, her dönemde İslâm hukukçularının yaşadıkları zamanın şartlarına göre içini doldurabilecekleri *"ma'ruf"* kavramıyla[260] ifade edilmiştir. Evlilik nafakasından mükellefinin fakirliği, zenginliği ya da hasta oluşu prensip olarak önemli değildir. Ayrıca zengin olan kadına da koca, nafaka ödemekle mükellef olduğu hususunda, İslâm hukukçularının çoğunluğu görüş beyan etmişlerdir.[261] İslâm hukukunda kadının belirli şartlarla anne ve babasının nafakasını karşılaması gerektiği gibi kendi nafakasını karşılayacak erkek yakını bulunmaması durumunda kadının kendi mal varlığından nafakasının karşılanması gerekir. Ancak bu gibi durumlar haricinde nafaka sorumluluğu erkeğe yüklenmiştir. Ailenin nafaka giderleri de koca tarafından temin edilmelidir.[262]

Mer'î hukukta nafaka hakkı, aile hukukundan doğan şahsî bir haktır.[263] Bu hak, yükümlüsüne karşı bir alacak hakkı olarak doğar. Nafaka yükümlülüğünde nafaka borçlusunun edimi olumlu edim olarak verme edimidir.[264] Olumlu edimler verme ve yapma yükümlülüğü içerir. Olumlu edimde borçlu bir faaliyette bulunur. Bu kapsamda borçlu bir şeyi vermek veya bir işi yapmakla görevlidir.[265] Nafaka edimi genellikle borçlunun malvarlığından aynî ya da nakdî bir şeyin verilmesi şeklinde gerçekleştiğinden

---

[257] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi,* 4/15; Özcan, *İslâm hukukunda Hısımlık Nafakası*, 46; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 26-27.

[258] el-Bakara 2/228, 233, 236; en-Nisâ 4/34; el-Mâide 5/89; et-Talâk 65/6-7.

[259] Müslim, "Hac", 194; Tirmizî, "Fiten", 2; Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı, Yayınları, 1992), "Nikâh", 42; Buhârî, "Nafakât", 9.

[260] Tûsî, *el-Mebsût fî Fıkhî'l- İmamîyye*, 6/4.

[261] Kâsânî, *Bedaiu's-sanâî,* 5/109; Merğînânî, *el-Hidâye,* 2/156; İbn Kudâme*, el- Muğnî Muhtasar,* 4/255; Bilmen, *Kamus*, 2/446; Erbay*, İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 26; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 132.

[262] Kâsânî, *Bedaiu's-sanâî*, 4/16; Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Kenzu'd Dekâik* (Mısır: y.y., 1313), 313; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/378-379; Ebû Zehrâ, e*l-Ahvâlü'ş-Şahsiyye,* 232; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası,* 27.

[263] Ergenekon, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakaları*, 31.

[264] Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Yetkin Yayınevi, 25. Baskı, 2020), 106; Kemal Oğuzman - Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 17.Baskı, 2019), 6-7.

[265] Eren, *Genel Hükümler*, 106.

verme edimi olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda borç ilişkisinin konusu edim olarak nafaka ödemesi irat şeklinde gerçekleşir ise *"dönemli edim"* niteliğinde iken toptan sermaye olarak ödenirse *"ani edimli"* ifa olarak kabul edilir.[266]

Mer'î hukukta borç ilişkisini doğuran sebepler; *"hukûkî işlemden doğan borç ilişkileri"* ve *"doğrudan kanundan doğan borç ilişkileri"*dir.[267] Bu sınıflandırma, taraf veya tarafların hukûkî işlem yapma iradesinin mevcut olup olmamasına dayanır.[268] Hukûkî işlemden doğan borç ilişkileri taraf veya tarafların hukûkî işlem yapma iradesinin var olduğu hâllerde ortaya çıkar.[269] Doğrudan kanundan doğan borç ilişkilerinde ise borç, tarafların iradelerinden bağımsız olarak ortaya çıkar ve tarafların bu borç ilişkisinin doğumunu arzu edip etmemeleri bir önem taşımaz. Kanunun öngördüğü şartlar gerçekleşmişse borç ilişkisi de buna bağlı olarak ortaya çıkar.[270] Nafaka alacağı hukûkî niteliği itibariyle *"doğrudan kanundan doğan borç"* niteliğinde[271] olup kanunun öngördüğü şartların gerçekleşmesiyle borçlusu ve alacaklısı arasında hak ve yükümlülük doğar. Mer'î hukukta nafaka borcu kamu düzenine ilişkin kanundan kaynaklanan bir hak ve sorumluluk olduğundan, nafaka alacakları hem ulusal hem de uluslararası hukukta özel düzenlemelere tabi tutulmuştur. Örneğin; mer'î hukukta nafaka ilâmına ilişkin icranın durdurulmasına karar verilemez. Nafaka kararlarının yerine getirilmemesi durumunda verilecek ceza, nafaka lehtarının şikâyetçi olmasıyla tazyik hapsi olarak uygulanmaktadır. Ayrıca nafaka lehtarı, başlanmış olan bir hacze öncelikli olarak iştirak etmesi mümkündür.[272] Nafaka borcunun tarafları, nafakanın miktarı ya da ödeme koşullarına ilişkin sözleşme yapmış olabilirler. Ancak, nafaka alacağı, nafaka borçlusu ve alacaklısı arasında düzenlenen sözleşmeden değil, kanunda belirtilen şartların gerçekleşmesi hâlinde kendiliğinden doğar ve yapılan sözleşme nafaka borcuna akdi bir nitelik kazandırmaz.[273] Örneğin, anlaşmalı boşanma dâvasında nafaka borcunu da içeren bir

[266] Oğuzman - Öz, *Borçlar Hukuku*, 11-13; Eren, *Genel Hükümler*,113; Ahmet Mithat Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler (*Ankara: Turhan Kitabevi, 14. Basım, 2011), 5; Mehmet Ayan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Konya: Mimoza Yayınevi, 9. Baskı, 2015), 27; Şeref Ertaş, "Sürekli Borç İlişkilerinde Zamanaşımı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16 (2014), 3094; Aile mahkemesi hâkimi toptan sermaye olarak ödenmesine hükmedilen yoksulluk nafakasını taksitlere bölemez. (Gençcan, *Nafaka Hukuku,* 528).

[267] Eren, *Genel Hükümler*, 120; Ayan, *Borçlar Hukuku,* 85.

[268] Oğuzman - Öz, *Borçlar Hukuku,* 33; Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku*, 40; Safa Resioğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (İstanbul: Beta Yayınları, 20. Baskı, 2008), 44.

[269] Bağışlama gibi bazı hukuki işlemler tek tarafa borç yüklerken, satış sözleşmesi gibi bazı hukuki işlemler her iki tarafa da borç yüklemektedir.

[270] Taraf/tarafların iradesi dâhilinde gerçekleşmeyen kanunun kişi eylemlerine sonuç bağladığı bu borç ilişkileri çok çeşitlidir. Örnek vermek gerekirse; Haksız fiiller, sebepsiz zenginleşme, vekâletsiz iş görme, Culpa in contrahendo sorumluluğu). Bu ilişkilerde taraf/ tarafların hukuki işlem yapma iradesinin varlığı aranmaz, kanunun öngördüğü şartların gerçekleşmesi ile borç ilişkisi doğar.

[271] Eren, *Genel Hükümler*, 120, Oğuzman - Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 34; Ayan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 85; Saymen - Elbir, *Türk Medeni Hukuku,* 467.

[272] Gonca Gülfem Bozdağ, *Türk Hukukunda ve Uluslararası Hukukta Nafaka* (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014), 14, 15.

[273] Ahmet Cemal Ruhi, *İçtihatlarla Nafaka Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, 2010), 19.

protokolün yapılması durumunda, anılan protokolün hâkim tarafından onaylanması gerekmektedir.[274]

Nafaka alacağının özellikleri incelenirken ele alınacağı üzere bu alacak hakkı, taraf iradelerine bırakılması uygun görülmeyen ahlâkî, dinî ve toplumsal sonuçlar doğuran haklardandır. Nafaka, sosyal bir ihtiyaca hizmet eden borç niteliği taşıdığından, yükümlüsünün ve alacaklısının temyiz kudretinin varlığına bakılmaksızın talep edilebilir. Bu sebeple yardım nafakası ayırt etme gücüne sahip olmayanlardan bile talep edilebilecek özel hukuk alanına ait bir borçtur.[275]

[274] Bozdağ, *Nafaka*, 9.
[275] Öztan, *Aile Hukuku*, 1203.

5. NAFAKA ÇEŞİTLERİ

Bu bölümde İslâm hukukundaki nafaka çeşitlerinin mer'î hukuktaki hangi nafaka çeşidiyle örtüştüğü veya ayrıştığı, benzerlikleri ya da farklılıkları mukayeseli olarak ele alınacaktır. Evlilik nafakası bu bölümün ilk kısmında tartışılacaktır. İkinci kısımda ise daha genel olan evlilik nafakasından daha dar bir nafaka çeşidi olan, iddet nafakası ele alınacaktır. İddet nafakası ele alınırken aynı zamanda ric'î ve bâin talağa da değinilecek, her iki hukuk arasındaki ilişkisel bağlam, iddet nafakasının mer'î hukuktaki karşılığı ya da kısmen örtüşen nafaka çeşidi aranacaktır. Ayrıca İslâm hukukundaki mer'î hukuktaki nafaka çeşitleri, nitel araştırma yöntemiyle mukayese edilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Tüm bu kavramsal ve hukuksal açıklamaların sebebi, ilerleyen bölümlerde daha somut konular kapsamında tartışılacak olan meseleleri mukayeseli olarak ele almayı kolaylaştırmaktır. Zira nafaka-hukuk ilişkileri, birey ve toplumun sosyo-ekonomik konum ve durumları aracılığıyla nafaka mükellefiyetinin kapsamını da belirlemektedir. Bu anlamda nafaka mükellefiyetine dair bir tartışma yürütülmeden önce tüm bu paradigmalara kısaca değinmek gerekmektedir.

5.1. Evlilik Nafakası

Aile, milleti millet yapan toplumun en temel unsurlarından biri olduğundan, hukuk sistemleri aile hukukuna dair önemli düzenlemeler yapmıştır. İslâm hukukunun da en önemli ve öncelikli düzenlemeleri arasında aile kurumu gelmektedir.[276] Bu düzenleme içerisinde de nafaka konusu önemli bir yer tutar. Yerine getirdiği fonksiyon olarak bir milletin en temel unsurunu oluşturan aile yapısında, eşlerin birbirlerine veya ailenin diğer bireylerine karşı yerine getirmesi gereken bir takım hak ve sorumlulukları bulunmaktadır. Evlilik durumunun meydana gelmiş olması eşler arasında nafaka hukukunu meydana getirir. Böylece nafaka, evlilik hukuken devam ettiği sürece, ailenin iktisadî bir fonksiyonunu devam ettirir.[277]

İslâm hukukunda sınırları bir hayli geniş tutulan nafaka, genel olarak yiyecek, giyinme, mesken, bakım ve onarım ihtiyaçlarının karşılanmasını ifade etse de, insan nafakasında yiyecek maddelerini kapsayacak şekilde kullanımı ilk akla gelen yönüdür.[278] Kişilerin kendi canını ve sağlığını korumaya yönelik sorumlulukları olduğu gibi, ailesine ve topluma karşı da sorumlulukları bulunmaktadır. İlk etapta kişinin bu sorumlulukları kendiliğinden gerçekleştirmesi beklenir. Ancak kendi rızalarıyla bu sorumluluklarını yerine getirmeyen bireylere karşı hukukun müdahalesi kaçınılmaz hale gelmektedir.

[276] Üveys Ateş, "İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabalıkya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 3.
[277] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 68.
[278] Bilmen, *Kamus*, 2/444; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 13.

Bundan dolayı yetkili birimler, ailenin birliği ve devamı, kişilerin menfaat ve haklarının muhafazası için icabeden önlemleri alır. Zira hukuk ve ahlâk kuralları, aile bireylerinden bazıları refah içerisinde yaşarken, diğerlerinin yoksulluk içerisinde yaşamasını kamu düzenine ve toplumun benimsediği ahlak anlayışına aykırı saymıştır. Evlilik birliğinden kaynaklanan nafaka da aynı düşüncelerle, İslâm hukukunda naslarla; mer'î hukukta ise yasalarla düzenlenmiştir.

İslâm hukukunda evlilik, nikâh akdinin tamam oluşu ile başlar ve böylece evlilik içinde nafaka hukuku hükümleri işlerlik kazanır. Nikâh akdi ile kurulan aile birliğinin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi de evlilik nafakası hükümlerinin aksatılmadan, uygulanması ile mümkündür. Koca, eşinin nafakasını temin etmekle diyâneten ve kazâen mükelleftir. İslâm hukukunda karının, normal şartlar altında evlilik nafakası yükümlülüğü bulunmamaktadır.[279] Karısının zarûrî ihtiyaçlarını karşılamayan koca veya kocasına karşı evlilik birlikteliğinden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirmeyen kadın, aile hukukunun hükümlerine aykırı davranmış olur. Bu durumda aile birliği beklenilen fonksiyonu icra edemez ve böylece de toplumun geleceğinin teminatı olan aile birliği devamlılığını kaybedebilir. Diğer taraftan günümüzde meydana gelen boşanmalarda nafaka ihmalleri önemli bir yer tutmakta ve buna binaen nafaka faktörü aile kurumunun korunmasında ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda İslâm hukukunda kadınla erkeğin bir nikâh akdine taraf olmaları ile evlilik durumu meydana gelir ve bu durumda karı-koca arasında nafaka hukuku da başlamış olur. Evliliğin başlangıcı olan nikâh akdinden itibaren evlilik hukuken devam ettiği sürece, ailenin iktisadî fonksiyonu içerisinde nafaka, en önemli unsurlardan biri olarak varlığını devam ettirir.[280]

Evlilik nafakası ile ifade edilen, sadece karı-koca arasındaki nafaka ilişkisidir. Nafakanın kapsamı, sorumlusu ve alacaklılarının da doğru tespit edilerek belirlenmesi önemli bir meseledir. Zira hayatın huzurlu ve sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesinde, nafaka yükümlülüğünün yerine getirilmesi önemli bir faktördür. İslâm hukukçuları nafakayı genel olarak *"erkeğin, hanımı, çocukları ve yakınları için yiyecek, giyecek ve mesken temin etmek maksadı ile yapacağı harcamalardır"*[281] şeklinde ifade etmiş olsalar da araştırmamız dâhilinde muteber fıkıh eserlerinde evlilik nafakasıyla ilgili tariflere rastlanılmamıştır. Ancak çağdaş araştırmacı Ârif el-Basrî'nin evlilik nafakasıyla ilgili *"örfe göre belirli şartlara uygun olarak yetecek miktarda -bizatihi zevce olması sebebiyle- karısı için koca üzerine vacip olan malî yükümlülüktür"*[282] şeklindeki tanımın her çağa uygun bir tanım olduğu düşünülmektedir. Zira bu tanım, evlilik nafakasının, erkeğin yaşanılan zamana ve bölgeye göre nafakanın sorumluluk alanını çizerek, karının yiyecek, giyecek ve mesken gibi hayati öneme sahip ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik

[279] Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 172; Kahveci - Demir, *İslâm Hukuku Sahih Evliliğin Genel Hükümleri,* 2/142.
[280] Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Hassâf eş-Şeybânî, *Kitâbü'n-nafakât*, nşr. Ruhi Özcan (Ankara: y.y, 1978), 32; Özcan, *İslâm hukukunda Hısımlık Nafakası*, 68.
[281] Ebü'l-Ayneyn Bedrân, *el-Fıkhu'l-mukâren li'l-ahvâli'ş-şahsiyye* (Beyrut: y.y., 1967), 1/332.
[282] Ârif el-Basrî, *Nafakâtü'z-zevce fi'teşrî'i'l-İslâmî* (Beyrut: y.y., 1981), 16.

bir yükümlülük olduğuna vurgu yapmaktadır.[283] Bazı İslâm hukukçuları da bu yükümlülük içerisine ailenin ekonomik huzurunu sağlama görevinin de girdiğini belirtmişlerdir. Zira eşlerin mutluluğu, ailenin varlığını koruyan en önemli unsurdur.[284] Evlilik nafakasında koca için sorumluluk evliliğin devamı müddetince uygulama alanı bulacaktır. Hukukçular bu konuda ortak görüştedir. Ancak nafaka hükümlerinin, evliliğin sonlandırılmasıyla kadının beklemesi gereken iddet müddetinin uygulanması hususunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır.[285]

Evlilik nafakasının kaynağı Kur'an, Sünnet, icma ve kıyas delilleridir.[286] Ailenin ekonomik ihtiyaçlarının belirlenmesinde Kur'ân'ın ve sünnetin getirdiği ölçü, her dönemin hukukçularınca içinde yaşadıkları şartların gerektirdiği doğrultuda içini doldurabilecekleri *"ma'ruf"* kavramıyla[287] ifade edilmiştir. Kur'an *"Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Annelerin yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir. Hiçbir anne ve baba çocuğu yüzünden zarara sokulmasın. Mirasçıya düşen de aynı borçtur"*[288] şeklindeki ayet nafakanın ölçüsü ile ilgili bizlere yol göstermektedir. Hz. Âişe'den nakille: *"Hind bt. Utbe: Ya Resulellah! Ebû Süfyân cimri bir adam. Bana ve çocuklarıma ondan habersiz aldıklarımın dışında yetecek kadar mal vermiyor"* şeklinde yakınması üzerine Peygamberimiz Hind'e hitaben *"Ebu Süfyân'ın malından örfe göre, sana ve çocuğuna yeterli olanını al"*[289] sözleriyle kadının kocasının malından örfe uygun olarak nafakasını alınabileceğini belirtmiş ve başkaca da bir ölçü getirmemiştir. İslâm hukukçuları, kocanın eşine evlilik birliğinin kurulmasıyla nafaka verme yükümlülüğünün olduğu, kadının ise kocasından nafaka alma hakkının bulunduğu konusunda müttefiktirler.[290]

Evlilik nafakası yükümlülüğü ile ilgili ayetlerin bazıları şu şekildedir:

"Onların, örfe uygun olarak yiyeceği ve giyeceği, çocuğun babasına düşen bir yükümlülüktür...";[291] ayeti kocanın eşinin nafakasından sorumlu olduğuna delildir.[292]

---

[283] Recep Çetintaş, "İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka" *İslâm Hukuku Araştırma Dergisi* 24 (2014), 187.

[284] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 24-25; Akgündüz, *Aile Hukuku*, 260; Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 519; Sarı, *Nafaka Mükellefiyeti*, 19-20; Hilal Hanay, *İslâm Aile Hukukunda Evliliğin Malî Hükümleri ve Modern Hukuktaki Durum (*Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 40.

[285] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 24, 40-46; Cin, *Evlenme,* 204-206; Şadiye Görgülü, *İslâm Hukukunda Karı Nafakası (*Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998), 28-31; Sarı, *Nafaka Mükellefiyeti*, 20.

[286] Kâsânî, Bedâi'u's-sanâi', 4/15; Abdülvebhâb Hallâf, *Ahkâmu'l-ahvâli'ş-şahsiyye* (Beyrut: Daru'l-kalem, 2. Baskı, 1990), 104; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/347; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 26-27; Ebû Zehra, *el-Ahvâlau'ş-şahsiyye,* 232; Mahmut Ali es-Sartâvî, *Şerhu Kânuni ahvâli'ş-şahsiyye* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 3. Baskı, 2010), 131.

[287] Tûsî, *el-Mebsût fi Fıkhî'l- İmamîyye,* 6/4.

[288] el-Bakara 2/233.

[289] Buhârî, "Nafakât" 9; Müslim, "Akdiyye" 7; Ebû Dâvûd, "Buyu", 79.

[290] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/180, 181.

[291] el-Bakara 2/233.

[292] Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 173.

"Allah, insanların kimine kiminden daha fazla güç ve yetenek verdiği için erkekler kendi mallarından ailenin geçimine harcadıkları için, kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Onun için iyi kadınlar, Allah'a itaatkârdır."[293] Ayeti erkeklerin aileleri için harcama yapmalarına işaret etmektedir.

"... Kendi ailenize yedirdiğinizin ortalamasından (normalinden) yediriniz...";[294] *"Zengin olan, zenginliğine göre nafaka versin. Geliri dar olan da Allah'ın kendisine verdiğinden sarf etsin. Allah hiçbir kimseyi, verdiğinden fazlası ile mükellef tutmaz. Allah, güçlükten sonra bir kolaylık ihsan edecektir"*[295] ayeti, evlilik nafakasında kocanın sosya-ekonomik durumuna uygun olarak eşinin nafakasından mükellef olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'in *"Bilin ki, sizin kadınlarınız üzerinde bazı haklarınız vardır. Kadınlarınızın da sizin üzerinizde bazı hakları vardır... Kadınların sizin üzerinizdeki hakları, onları yedirme ve giyinme konusunda onlara iyi davranmanızdır"*[296] ifade buyurmaları ve *"Kendin yiyince ona da yedirmen, giydiğin zaman ona da giydirmen, yüzüne vurmaman, onu kötülememen, ev hariç onu terk etmemen"*[297] hadisi; Peygamberimizin, Ebu Süfyan'ın karısı Hind'e karşı yeterince nafaka vermemesinden yakınmasına karşılık kendisine yetecek miktarda nafaka alabileceğini beyan etmesi,[298] İslâm hukukçularının evlilik nafakasıyla ilgili önemli delillerinden sayılmıştır. İslâm hukukçularının ittifakıyla kadının zengin, erkeğin fakir, hasta veya gaip olması halinde bile koca, karısının nafakasını ödemekle yükümlüdür.[299]

İslâm hukukçuları evlilik nafakasında kocanın sorumluluğunun akli temellerini ifade ederken, kadının kocasının evinde oturup vaktini kocası için harcamasını, devlet kademelerinin istihdam ettiği kişilerin durumuna da kıyas etmişlerdir.[300] İslâm hukukunda genel kurallardan biri *"Kim birini kendisi için alıkoyarsa onun geçimi alıkoyana ait"* olmasıdır.[301] İslâm hukukçularına göre, zekâtları toplamakla görevlendirilen memurun, bütün vaktini devletin işi için harcaması nedeniyle, onların malından kendisine yeteri kadar alma hakkı vardır.[302] Aynı şekilde hâkim de zamanını Müslümanların işlerine ayırdığı için onların mallarından kendisine yetecek kadarını

[293] en-Nisâ 4/34.
[294] el-Mâide 5/89.
[295] et-Talâk 65/7.
[296] Tirmizî, "Rada", 11; İbn Mâce, "Nikâh", 3.
[297] Ebu Dâvûd, "Nikâh", 40,41; İbn Mâce, "Nikâh", 3.
[298] Buhârî, "Nafakat", 9, 14; Müslim, "Akdiye", 7; Ebu Dâvûd, "Büyû", 79.
[299] Erbay, "Nafaka", 32/282; Mevsûatü'l-Fıkhiyye, "Nafaka", 18/35.
[300] Kâsânî, *Bedaiu's-sanâî*, 4/16; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/379; Köseoğlu, *İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü,* 276; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası,* 27.
[301] Nesefî, *Kenzu'd Dekâik*, 313; Abdülkerim Zeydan, *el-Mufassal fî Ahkamü'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993), 7/154.
[302] Zeydan, *Şerîati'l-İslâmiyye*, 7/154; Alparslan Alkış, *İslâm Hukuk Usûlü* (İstanbul: Ravza yayınları, 2020), 151.

almaya hak kazanır.[303] Bu kıyaslar zamanın şartlarına uygun olarak yapılmış olsa da her çağda olduğu gibi günümüzde de aile birliği ve dirliği çok önemlidir. Eşler ailenin birliğini ve devamlılığını sağlamakla görevlidirler. Bu doğrultuda erkek, İslâm hukukunda eşinin nafakasını temin etmekle mükelleftir.[304] Kadın da evlilik birliğinden kaynaklanan görev ve sorumluluklarını yerine getirmelidir. Evliliği sadece birbirinden faydalanma ve nafakanın da sırf bunun karşılığı olarak düşünülmesinin günümüz şartlarına uygun olmadığını düşünmekteyiz. Zaten nafaka ödemekle yükümlü olan kocanın, karısından sırf istifade etmesi de gerekmemektedir. Erkeğin karısından istifade imkânının bulunması yeterlidir.[305] Konu ile ilgili olarak aklen düşünüldüğünde de evlilik nafakasında kocanın nafaka borçlusu olması gerektiği sonucuna varabiliriz. Çünkü kadın evlenip kocasının evine yerleştikten sonra zamanını kocası ve çocukları için harcamaktadır. Dolayısıyla kadın evlilikle birlikte bir kayıt altına girmiş bulunmaktadır.[306] Kadının kocasının evinde bulunması kocasının menfaatinedir. Kadının bu fedakârlığının karşılığında kocanın da karısının nafakasını karşılaması en tabii bir sonuçtur.[307] Dolayısıyla gerek evde kalıp zamanının çoğunu kocasına hasr etmesinden, gerekse çocuklarının bakımı ve eğitimiyle ilgilenmesi nedeniyle, örfe ve emsali olan diğer kadınlara göre kendisine yetecek kadar nafakasının kocası tarafından sağlanması aklen kabul edilebilir bir realitedir.[308] Zaten birlikte yaşama, evlilik, karı-koca ilişkileri, doğum, annelik, babalık, akrabalık, kardeş ilişkileri ve ekonomik ilişkiler[309] gibi birçok olgu ve fikirler, aile tanımında gizli ya da açık olarak önemli bir yer tutmaktadır. Bu olgu ve fikirlerin tümünü kapsayan bir aile tanımı vermek de bu yüzden kolay olmamaktadır. Ailenin yapısal boyutundan hareket edersek birçok ülkenin yasalarla benimsediği aile, doğumla ya da evlilik yoluyla bazen de evlat edinmeyle iki veya daha fazla kişinin aynı ev halkına ait olması olarak tanımlanabilir.[310] Belki evlilik, boşanma, nafaka mükellefiyeti gibi bireylerin yürüttükleri rolleri etkileyen herhangi bir hukuk kuralı aile hukuku olarak nitelendirilebilir. Hukuk, toplum içinde bireylerin davranışlarından 'aile' ilişkilerine varıncaya kadar yaşamsal alanın her yönüyle ilgili kurallar düzenlese de hukûkî düzenlemelerle kişilerin davranışlarını istendik yönde şekillendirmek her zaman mümkün olmayabilir.[311]

---

[303] İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/379; Zeydan, *Şerîati'l-İslâmiyye*, 7/154; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye*, 232.

[304] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 27; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 70-71.

[305] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 145.

[306] Görgülü, "İslâm Hukukunda Karı Nafakası", 28.

[307] Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka*, 34-35; Görgülü, "İslâm Hukukunda Karı Nafakası", 28.

[308] Ali Ahmed el-Cercâvî, *Hikmetü't-Teşrî' ve Felsefetü* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1994/1414), 1/63-64; Görgülü, "İslâm Hukukunda Karı Nafakası", 28.

[309] Diana Gittens, *Aile Sorgulanıyor*, çev. Tuna Erdem (İstanbul: Pencere Yayınları, 2011), 190.

[310] Özdemir, *Evli Birey*, 26.

[311] Alison Diduck - Felicity Kaganas, *Family Law, Gender and the State* (Portland: Hart Publishing, 2002), 18.

Nikâh akdiyle birlikte koca üzerinde bir yükümlülük olarak sabit olan evlilik nafakası, karı-kocadan herhangi birinin vefat etmesiyle bu hak ve sorumluluk sona ererek artık mirasçılık durumu meydana gelir. Dolayısıyla vefatla beraber muris geride nafaka borcu bırakmışsa sadece bu ödenir. Zaten nafaka karşılıksız olarak verilir. Nafaka kapsamındaki ileriye dönük ödemler ise bir bağıştır. Bu durumda ileriye dönük bir nafaka borcu ödenmişse bu hibe sayılır.[312] İrat biçiminde ödenen nafaka, kadının vefatıyla nafaka düşer, mirasçıların bu nafakayı devam ettirme gibi bir istemde bulunma hakları bulunmamaktadır. Koca eski dönük nafakaları ödemeden taraflardan biri ölürse bu nafakalar kocadan talep edilemez.[313]

5.1.1. Evlilik Nafakası Mükellefinin Koca Olması

Toplumun temeli olan aile ne kadar sağlam olur ve belirli bir düzene bağlanırsa, toplumda o kadar sürekli ve sağlam olur. İslâm hukuku bu hakikatten hareketle aile kurumunu ve evlilik ilişkisinden kaynaklanan hak ve sorumlulukları düzenleyen hükümlere yer vermiş, evlilik akdiyle başlayan süreçte eşlerin görev ve sorumlulukları kapsamında nafaka sorumluluğunu da düzenlemiştir. Mer'î hukukta nafaka çeşitleri içerisinde *"evlilik nafakası"* olarak bir düzenleme yer almamaktadır. Ancak evlilik birlikteliği devam ettiği sürece eşlerin birbirlerine karşı yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluğuna yönelik düzenlemeler yer almaktadır. İslâm hukukunda evlilik nafakası, eşlerin nikâh akdiyle başlayan birlikteliklerinde ailenin iktisadi fonksiyonu açısından önemli yere sahiptir.

İslâm hukuku, evlilik akdiyle başlayan süreçte eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarını düzenlemiştir. Bu kapsamda nafaka lehtarının hayatını devam ettirebilmesi için lüzumlu olan iâşe, mesken, giyim ve bunlara bağlı hususların teşekkülünden meydana gelen ihtiyaçlarının giderilmesini ailenin devamlılığı için önemli görmüştür. İslâm hukuku, hem evliliğin devamı hem de iddet süresince kadının geçimliğinden erkeği sorumlu tutmuştur. Mer'î hukuk, kadın erkek eşitliğini esas alarak eşlere karşılıklı olarak hak ve sorumluluklar vermiştir.[314]

İslâm hukukçularına göre nafaka alacaklısı ya da borçlusu olabilmenin öncelikli şartı evlilik ve akrabalık gibi taraf ilişkisine; sahibi olmaktan kaynaklanan mülkiyet ilişkisine dayanmaktadır.[315] Zira eşlerin nikâh akdine taraf olmaları ve evlilik hayatı yaşamaları, aralarında nafaka hukukunu meydana getirir. Bu durumda kadın nafaka

[312] Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, e*l-Müdevvenetü'l-Kübrâ* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1998), 2/51; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/184; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 4/394-395; Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka*, 74.

[313] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182; Erbay, "Nafaka", 32/283; Türk Medeni Kanunu'nda da durum böyledir. TMK, md. 176.

[314] Genç - Aksoy, "Eş Nafakası", 352.

[315] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî*, Ravzatü't-tâlibîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, ts.), 6/449.

alacaklısı, koca da nafaka mükellefidir. İslâm hukukuna göre erkek ve kadının nikâh akdi hukuken devam ettiği müddetçe erkek açısından nafaka sorumluluğu cereyan eder.[316]

Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde[317] evlilik nafakasının mükellefinin koca olduğu belirtilmiştir. Kadının fakirliği ya da zenginliği, Müslüman veya gayri müslim olmasının nafaka alacaklısı olmasına etki etmez. Kocasına karşı evlilik birlikteliğinden kaynaklanan görevlerini yerine getirdiği sürece nafakası devam eder. Bu konuda fakihler arasında bir görüş farklılığı bulunmamaktadır.[318]

İslâm hukukçuları evlilik nafakası mükellefinin koca, alacaklısının ise karı olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.[319] Buna *"Annelerin yiyeceğini ve giyeceğini, örfe uygun olarak temin etmek, evlat kendisinin olan babanın üzerine borçtur"*[320] şeklindeki ayeti delil olarak getirmişlerdir. İslâm hukukçuları *"annelerin yiyeceği ve giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir"* ayetinde haber konumunda gelen bu cümlenin, annelerin durumundan haber vermek için değil, Şâri'nin, baba tarafından ödenmesini istediği nafakayı mecazen emir anlamında beyan ettiğini belirtmişlerdir.[321] Bu, ayetteki *"baba"* kelimesinin anlamından çıkartılmıştır. Yani yalnız baba olmak çocuğun nafakasının kendisine ait olacağına yeterli bir sebep olduğu düşünülmüştür.[322] Buna göre eş nafakasıyla erkeğin sahih bir nikâhla evlendiği hanımının nafakasını temin etmesinin hükmü farzdır.[323]

Karının Müslüman, gayri Müslim, zengin ya da fakir, gaip veya huzurda yahut hasta, borçlu veya sakat olması erkeğin nafaka sorumluluğu kaldırmaz.[324] Erkek tarafından nafakasının karşılanmaması halinde karı, yargı mercileri vasıtasıyla nafakasını talep etme hakkına sahiptir.[325] Kadının kocasına karşı herhangi bir nafaka sorumluluğu yoktur.[326] Nafaka mükellefinin koca olduğu zaten aklen de gerekir. Zira kadın birçok külfetlere girerek kocaya her yönden faydalar sağlamaktadır.[327]

---

316 Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 69.

317 Adı geçen Kararnâme'de ilgili madde şöyledir: "Sahih bir nikâh akdiyle beraber, koca üzerine karısının mehir ve nafakası lâzım gelir." (md. 69.)

318 İbnü'l-Hümâm, *Fethi'l-kadîr*, 4/380; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr,* 11/409; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 5/77.

319 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/16; Nesefî, *Kenzu'd Dekâik*, 313; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir,* 3/379; İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtar*, 3/572.

320 el-Bakara 2/233.

321 Nuri Kahveci, "*Fıkıh Usûlü Açısından Emrin Delâleti ve Emre Delâlet Eden Lafızlar Üzerine Bir Değerlendirme*", *KSU İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2009), 24.

322 İbnü'l-Hümâm*, Fethi'l-kadîr*, 4/410.

323 Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/3; Ziyâüddin Halil b. İshak el-Cündî, *Muhtasaru Halîl*, thk. Ahmed Câd (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1426/2005), 136; Haccâvî, *el-İknâ',* 4/136; Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka*, 31.

324 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 3/77-78; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/347; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/151; Bilmen, *Kamus*, 2/448.

325 Merğînânî, e*l-Hidâye,* 2/155; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 4/177; Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasar-ı Kudûrî*, çev. Süleyman Fâhir (İstanbul: KİT-SAN Matbaacılık, 1979) 299; Erbay, "Nafaka", 32/282.

326 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/28; Komisyon, *el-Fetâva'l-Hindiyye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1.Baskı, 2000), 1/667.

327 Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 70.

5.1.2. Evlilik Nafakasının Kapsamı ve Miktarı

Bu başlık altında nafakayla yükümlü bulunan erkeğin, nafaka kapsamında eşine neler vermesi gerektiği ve verileceklerin miktarı üzerinde durulacaktır. Bir nikâh akdine taraf olan eşlerin sahih bir evlilik yapmalarıyla eşler arasında evlilik nafakası hukuku meydana gelir. Evlilik nafakasının tayini kadar miktarı da önemlidir. Nafaka miktarı, kadının kendisine yetecek kadar uygun bir miktarda olması gerekir. Zira evlilik nafakasının esas gayesi, karının hayatını devamı ettirebilmesi için lüzumlu olan zaruri ihtiyaçlarının giderilmesidir. Bu anlamda İslâm hukukunda, *"karı koca arasında malî bir alacaklılık ve borçluluk"*[328] şeklinde tarif edilen evlilik nafakası, evlilik akdinin kurulmasıyla ailenin ekonomik fonksiyonu açısından önemli bir yer tutmakta ve sadece eşler arasında gerçekleşmektedir. Bu nedenle aile kurumunun sürekliliği, evlilik nafakasının teminindeki devamlılığa bağlıdır. Evliliğin devamında *"evlilik nafakasının"* hükümleri, nikâh akdinin sona ermesi halinde ise iddet süresinde *"iddet nafakasının"* hükümleri geçerli olmaktadır.[329]

İslâm hukukçuları, nafakanın kapsamının gıda, mesken ve giyimden oluştuğu konusunda müttefiktir. Bunların dışındaki ihtiyaçların evlilik nafakasının kapsamına girip girmeyeceği hususunda ise görüş birliği bulunmamaktadır.[330] Kur'an'daki *"varlıklı kimse nafakayı varlığına göre, rızkı kendisine daraltılmış bulunan fakir de nafakayı Allah'ın ona verdiğinden versin"*[331] ayeti fakirle zenginin nafakasının farklı olmasına değinmiş ancak miktar belirtmemiştir.

Osmanlı Nafaka Kanunu'nda çoğunluğun görüşü esas alınarak ilgili madde *"Nafaka-ı zevcede tarafeynin yesâren ve i'saren halleri nazar-ı itibara alınarak lâzım gelir"*[332] şeklinde düzenlenmiştir.

Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde nafakanın miktarıyla ilgili açık bir düzenleme yer almamasına rağmen, nafakanın zamanın şartlarına göre yeniden düzenlenebileceğine dair bir hüküm[333] bulunmaktadır.

TMK'de evlilik nafakası düzenlenmediğinden nafakanın miktarıyla ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Mer'î hukukta eşler nafakadan güçleri oranınca yükümlü olduklarından nafakanın kapsamı da düzenlenmemiştir.[334] Eşiyle aynı meskeni paylaşan, birlikte yemek yiyen ve ihtiyaçları karşılanan kadına ayrıca nafaka verilmesine gerek yoktur. Kocasıyla ortak meskende ya da ayrı bir meskende yaşayan kadına verilen

[328] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 24.
[329] Köseoğlu, *İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü,* 11.
[330] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/87; Ebu Muhammed Ali b. Ahmet İbn Hazm, *Muhallâ* (Mısır: y.y., 1352), 10/91; Kâsânî, *Bedaiu's-sanâî*, 5/108; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/350-353; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/4; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/151; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr,* 3/572.
[331] et-Talâk 65/7.
[332] Osmanlı Nafaka Kanunu, md. 224, md.73.
[333] Hukuk-ı Âile Kararnamesi, md. 92.
[334] TMK, md.186/3; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E.2014/3-686 K.2016/18 T.20/1/2016.

nafakayı kadın istediği gibi kullanabilir. Ancak kadının verilen nafakayla kendisini ihmal etmesi kocasına haksızlıktır. Aynı zamanda bu nafakanın veriliş gayesine de uygun değildir.[335]

Mer'î hukukta eşler birbirlerine karşı nafaka yükümlülüğünü yerine getirirken bu hakların sınırları kesin olarak ayrılmamıştır. Nafaka sorumluluğunun kapsamı ve miktarı yerine getirilirken diğer eşin müdahale etme hakkı bulunmaktadır. Türk Medeni Kanunu *"eşlerin aile konutunu birlikte seçeceklerini, evliliği beraberce yöneteceklerini ve bu birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıklarıyla katılmaları esasını"*[336] benimsemiştir. Bu, İslâm hukukunda kadına hiç tercih hakkı verilmediği anlamına gelmez.

İslâm hukukunda da evlilik nafakasının icrasında kadının sosyo-ekonomik durumu, bölge ve coğrafi şartlar göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin giyim eşyaları kadını hasta olmaktan koruyacak şekilde gösteriş ve lüksten uzak, iklim koşullarına ve dine uygun olması gerekir.[337] Meskenin de eşlerin sosyo-ekonomik durumlarına uygun, sağlıklı yaşamaya elverişli, evlilik hayatının mahremiyetini koruyan, güvenilir komşuları bulunan ve kadının din ve dünya işlerini yapmasına imkân veren niteliklerde olması gerekir.[338] Kuşkusuz kocanın karısına güzel bir mesken temin etmesi iyi geçinmelerine de katkı sağlayacaktır.[339]

Mer'î hukukun en önemli dayanağı olan TMK'de nafakanın tanımı bulunmamaktadır. Ancak nafakanın hangi kalemlerden oluşacağından bahsedilmektedir. 743 sayılı eski Medeni Kanun'da eş ve evlatların günlük ihtiyaçları için *"nafaka, iaşe ve aile masrafları"* kelimeleri kullanılmıştı.[340] Kanun bu ihtiyaçlara tedavi masraflarıyla çocuğa karşı yapılacak olan giderleri de ilave etmiştir.[341]

4721 sayılı TMK'de ise nafaka ile *"evlilik birliğinin giderleri"* ifadesi yer almaktadır.[342] Evlilik birliğinden kaynaklanan giderler esas itibariyle aile bireylerinin mesken, iaşe, giyim kişisel bakım ve sağlık gibi ihtiyaçlarının tamamını kapsamaktadır. Ayrıca kültür ve eğitim giderleri için yapılan harcamalar ile aileye hizmet eden mal varlığı harcamaları ve sosyal güvenlik harcamaları da birlik gideri kabul edilmektedir.[343]

---

[335] Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/155; Bilmen, *Kamus*, 2/453, 478.
[336] TMK, md.186.
[337] İbn Hazm, *Muhalla*, 9/250; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi,* 4/23-24; İbn Kudâme*, el-Muğnî*, 11/354; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/163.
[338] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/354-355; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/160.
[339] Dirik, "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller", 142.
[340] Ulusal, "İslâm ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması", 199.
[341] 743 sayılı MK md. 151,152, 164, 187, 261, 304.
[342] 4721 sayılı TMK, md. 186.
[343] Dural - Sarı, *Aile Hukuku*, 160.

5.1.2.1. İaşe Giderleri

İslâm hukukunda evlilik nafakasının en önemli harcama kalemi hiç şüphesiz ki gıdadan oluşmaktadır.[344] Hanefîlere göre yiyecek nafakasının belirlenmiş bir miktarı yoktur. Erkek evlilik nafakası kapsamında, eşine karşı yerine getirmesi gereken gıda, zamandan zamana, gençlik, ihtiyarlık, sıhhatli veya hastalıklı olmasına ve hallerinin farklılığa göre değişiklik gösterir.[345] Kur'ân'da *"anaların yiyecek ve giyeceği örfe uygun olarak çocuk kendisinin olan babaya aittir"*[346] buyurulmuştur. Bir rivayette Resulullah Hind'e *"Sana ve çocuğuna yeterli olanı ma'ruf bir şekilde al"*[347] şeklinde buyurmuştur. Koca, eşinin iâşesini temin ederken *"ma'rufa"* uygun yeterli miktarda ödeme yapmak zorundadır.[348] Şafiîler, kadının yemesi, içmesi ve giyim nafakasının temin edilmesinde erkeğin zengin veya fakir olmasına göre miktarı belirli oranlarda nafaka ödemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.[349] Buna göre maddi durumu yerinde olan koca karısına her gün için iki müdd, fakir koca bir müdd ve orta halli olan koca ise bir buçuk müdd gıda maddesi verir.[350] Onlar bu görüşlerine *"İmkânı geniş olan nafakayı elinin genişliğine göre versin. Rızkı kendisine daraltılmış olan fakir de nafakayı Allah'ın verdiğinden versin"*[351] ayetini delil olarak getirmişlerdir. Şâfiîlerin bu görüşüne göre kadının veya kocanın zarar görme ihtimali bulunmaktadır.[352] Çünkü her zamana veya şartlara göre nafakanın sabit olması taraflar açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Mâlikî ve Hanbelîler mezkûr ayetlerden ve Hind hadisinde geçen *"Sana yetenini al"* ifadesinden hareketle, karı-kocanın zengin veya fakir olması, kadının sosyo-ekonomik konumu ve yaşadığı bölgenin iktisadî şartları dikkate alınarak belirlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.[353] İâşe giderlerinin karşılanmasında takip edilecek en pratik yolun, nafaka alacaklısı ve borçlusunun durumları göz önünde bulundurularak ifa edilmesi gerekir. İfa ve tahsilde ise mezkûr ayet ve hadise göre hareket edilmelidir. Çünkü ayet, borçlu olan kocanın yapması gereken davranış biçimi, hadis ise nafaka alacaklısı kadının nafakasını tahsil ederken mecbur kalması halinde nasıl hareket edeceğine yöneliktir.

İslâm hukukuna göre iâşe nafakasında gıda maddeleri aynî olarak verilebileceği gibi parasal olarak da verilebilir. Ancak nafakanın nakit olarak ödenmesi halinde, nafaka için ihtiyaç duyulan maddelerin kullanılmaya hazır olarak alacaklısının eline geçmesi

---

[344] Erbay, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 15.
[345] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/181; Kâsânî*, Bedâi'u's-sanâi*', 4/23.
[346] el-Bakara 2/233.
[347] Buhârî, "Büyû", 95; "Nafakat", 9, 14; Müslim, "Akdiye", 7.
[348] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182; Şirbini, *Muğnî'l muhtâc,* 3/427.
[349] Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.s.), 3/150; Bilmen, *Kamus*, 2/449; Özcan*, İslâm Hukukunda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti*, 15.
[350] Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/161; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 3/426.
[351] et-Talâk 65/7.
[352] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182.
[353] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/357; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/471.

dikkate alınır. Nafaka mükellefi koca, kadının nafakasını aynî olarak değil nakdî olarak karşılıyorsa, gıda maddelerinin yemeye hazır hale getirilmesi için öğütme, yoğurma, pişirme ve bunların hazırlanması aşamalarındaki giderlerini de karşılamalıdır.[354]

Hanefîlere göre kadının nafakasının verilme zamanı, kocanın gelir elde ettiği iş göz önünde bulundurularak ücretini günlük, haftalık ya da aylık alması durumuna göre değişir. Hâkim de nafakaya karar verirken örfü de göz önünde bulundurarak kadın için yeterli olacak miktarı belirlemelidir.[355] Şâfiîlere göre koca eşine vereceği iaşe malzemelerini her günün sabahında verir.[356] Koca, nafaka yükümlülüğünü yerine getirirken, eşinin yaşamını devam ettirebilmesine yönelik, iaşe maddelerini ve bunların hazırlanmasında kullanılan malzemeleri ekonomik durumuna göre vermelidir.[357] Sadece ekmek vermesiyle nafaka sorumluluğu yerine getirilmiş olmaz. Zira normalde ekmek ancak katık ile birlikte yenilmesiyle sağlıklı bir yaşam sürdürülebilir.[358] Örneğin yaşanılan yerin halkı, katık olarak et veya süt ürünlerini ağırlıklı olarak kullanıyorsa koca da eşinin nafakasını buna uygun olarak karşılaması gerekir. Bu ise zaman ve mekân şartlarına göre hareket etmekle mümkün olur.[359]

Mâlikî ve Hanbelîler ise, nafakanın, eşlerin zengin ya da fakir olmasına göre kadının sosyo-ekonomik konumu ve yaşanılan muhitin, dönemin beslenme âdetlerinin ve iklimin gereklerinin göz önünde bulundurarak cimrilik ve israftan kaçınılarak temin edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.[360] Zira bu ihtiyaçlar zamanın değişmesiyle değişmektedir. Kocanın, yemek yapılması için gereken yiyecek malzemelerini getirmesi durumunda kadının ailesiyle birlikte yiyecekleri yemeği hazırlaması gerekir. Ancak kadın bunun hazırlanmasını da talep ederse koca, yemeği hazırlanmış olarak vermekle sorumludur.[361] Ancak kadının, ailenin yemeğini hazırlaması halinde buna karşılık ücret istemesi doğru olmadığı gibi aile mutluluğunu düşünerek elinden geldiğince evin iç işlerine yönelik ailesiyle paylaşıp yiyeceği yemeği hazırlaması gerekir. Çünkü aile olmak bunu gerekli kılmaktadır.

Mer'î hukukta konu mahkemeye intikal ederse uygulama nafakanın nakit olarak ödenmesi şeklindedir. Fakat konu mahkemeye intikal etmemişse nafaka yükümlüsü erkek veya kadın, nafaka sorumluluğunu ayni olarak da yerine getirebilir. Mahkeme ilamına bağlı nakit ödeme durumunda, gıda maddelerinin fiyat artışı göz önünde bulundurularak denkleştirme artırımları da yapılmalıdır.

---

[354] Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvi, *Haşiyetu't-Tahtâvî ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (Mısır: y.y., 1254), 2/255; Cin, *Evlenme*, 198; Erbay, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 15.
[355] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182, 184; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 28.
[356] Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/153.
[357] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/153.
[358] Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/250; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182; İbn Kudâme, *el-Kâfî,* 5/86-87.
[359] Hassâf, *Kitâbü'n-nafakât*, 66.
[360] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/349; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/471.
[361] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*', 5/150.

5.1.2.2. Giyim

İnsan hayatını devam ettirebilmesi için gıda maddeleri zorunlu bir ihtiyaç olduğu gibi giyim-kuşam da gerekli, önemli, şahsî ve dinîdir. Bu anlamda nafakayla mükellef kocanın, eşinin giyim ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu bulunmaktadır. İslâm hukukçuları evlilik nafakası kapsamında kadının giyiminin temin edilmesinin kocaya ait olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Nafaka mükellefi koca, kadının sağlığını koruyacak ve hastalanmasını önleyecek şekilde mevsim şartlarına uygun olarak şahsî giyim ihtiyaçlarını temin etmelidir. Giyim nafakası kadını yazın sıcaktan, kışın soğuktan koruyacak ve dinen örtülmesi gereken yerleri örtecek özelliğe sahip olmalıdır.[362]

Hanefî hukukçular kocanın, hanımının giyim kuşamı için yılda en az iki defa, kadının ihtiyaçları ve zaman ve muhit göz önünde bulundurularak giyim nafakasının teminiyle sorumlu olduğunu belirtmişlerdir.[363] İslâm hukukçuları bu sorumluluğun miktarıyla ilgili, kadının temel ihtiyaçları çerçevesinde kocanın ekonomik durumunun göz önünde bulundurulması gerektiğine vurgu yapmışlardır.[364] Bunun herhangi bir üst sınırı belirlenmemiştir. Ancak kadının giyecek ihtiyacı, eşlerin sosyo-ekonomik durumları ve kadının emsallerinin normalde giydiği kıyafete göre yeterli miktar tayin edilir.[365] Nafaka yükümlüsü erkek, eşinin giyim eşyalarını belirli oranda ve zaruret miktarınca gidermekle yükümlüdür. Ancak kadın da bu ihtiyaçlarını giderirken kocasının maddi imkânlarını düşünerek aşırılığa kaçmaması gerekir. Kocanın, karısının lükse ve israfa kaçan taleplerini karşılama gibi bir nafaka sorumluluğu bulunmamaktadır.[366] Ancak koca, bu sorumluluğunu asgari miktara göre yerine getirmezse kadın, nafaka yükümlülüğünü ifa etmeyen kocasından mahkemeye müracaatla hakkını talep edebilir.[367]

Evlilik nafakası kapsamında giyim eşyasının giyilmeye hazır olarak teslimleri esastır. Sadece kumaşın verilmesi yeterli değildir. Aksi halde dikim masraflarının da karşılanması gerekir. Giyim nafakası aynî olarak verilebileceği gibi bedellerinin ödenmesi de mümkündür.[368] Ayakkabıda da durum aynıdır. Kadın, nafakası kapsamında verilen giysiyi, zarar görmemesi ve tekrar muhtaç duruma düşmemesi için tasadduk edemez.[369] Kadına başkası tarafından hediye edilmiş giyim eşyası, kocanın hanımını

[362] Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* 3/150; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/183; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/153-154; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/4; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/573-574; Özcan, *İslâm Hukukunda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti*, 67; Çolak, *İslâm Aile Hukuku,* 134; Erbay, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 16-17.

[363] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/183.

[364] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/354; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/ 468; Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 4/4; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/573; Bilmen, *Kamus,* 2/449; Çetintaş, "İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka", 193.

[365] İbn Hazm, *el-Muhalla*, 10/91; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mücteh*id, 3/77; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/354; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/157.

[366] Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 176.

[367] Saffet Köse, *İslâm Hukuku- Aile Hukuku* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 324-325; Mehmet Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zîr Suç ve Cezaları* (Konya: Aybil Yayınları, 2017), 328.

[368] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 29.

[369] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/157; Bilmen, *Kamus*, 2/454.

giydirme yükümlülüğünü kaldırmaz.[370] Kadın, hak ettiği giyim eşyasının kendine tesliminden sonra, kullanmadan ve ihtiyaç hâsıl olmadan yenisini isteyemez. Ancak özenle kullanmasına rağmen, giyim eşyası vaktinden evvel yıpranırsa[371] kocanın bir yenisini kadının fiziksel durumuna uygun olarak temin etmesi gerekir.[372] Koca, evlilik nafakası kapsamında eşine karşı sorumluluğunu, çevrenin örf ve âdetini dikkate alarak[373] ma'rufa uygun olarak yerine getirir. Kur'an'da buna vurgu yapılarak "*Analaın yiyecek ve giyeceği örfe uygun olarak çocuk kendisinin olan babaya aittir"*[374] buyurulmuştur. Konumuzla ilgili olarak Cabir b. Abdullah (r.a), Peygamberimiz'in (s.a.s.), vedâ haccı esnasında "*… biliniz ki, sizin hanımlarınız üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Onların sizin üzerinizdeki hakları, ma'rûf şekilde rızıklarını ve giyeceklerini temin etmenizdir"*[375] buyurduğunu rivayet etmiştir. Fıkıhçılar, ma'rufla kastedilenin nafaka yükümlüsünün ve lehtarının yaşadığı yerin örf ve âdetine uygun olan şeyler olduğunu belirtmişlerdir.[376] Âyet ve hadislerde *"ma'rûf"* kelimesi sıklıkla kullanılarak bu kavrama atıf yapılması, mar'ûfun ahlâkî ve hukûkî bakımdan uyulması gereken bir ölçü olarak nitelenmesiyle de irtibatlıdır.[377] Dolayısıyla kocanın karısına karşı yerine getirmesi gereken giysinin de yaşanılan yerin örf ve adetlerinin gerektirdiği kalitede ve miktarda olması gerekir.

5.1.2.3. Mesken

Hayatın devam edebilmesi için gereken en tabii ihtiyaçlardan biri de meskendir. Bu nedenle koca, eşinin oturabileceği ve temel ihtiyaçlarını giderebileceği bir meskeni teminle yükümlüdür. Bu meskenin bölgenin ve zamanın şartlarına ve eşlerin sosyo-ekonomik durumlarına uygun,[378] aile mahremiyetini ve kadının mal ve can emniyetini sağlamaya elverişli olması gerekir.[379] Ayet-i Kerime'de *"Onları imkânınız dâhilinde oturduğunuz yerde oturtun"*[380] buyurulmaktadır. Her ne kadar bu ayette iddet bekleyen kadınlardan bahsedilse de[381] bu ayet İslâm hukukçuları tarafından kocanın mesken temin etmesi gerektiğine delil olarak gösterilmiştir.[382] Bu ayete göre erkek karısına karşı

[370] Kâsânî *Bedâi'u's-sanâi*, 4/23; Bilmen, *Kamus,* 2/449
[371] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/184.
[372] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 17.
[373] Erbay, "Nafaka", 282.
[374] el-Bakara 2/233.
[375] Müslim, "Hac", 147; Tirmizî, "Radâ", 11.
[376] Şâfiî, *el-Ümm*, 6/228; Bilmen, *Kamus,* 2/449.
[377] Narin - Özdaş, *"Talâkta Ric'at Bağlamında Kur'ân-ı Kerim'de Belirtilen İlkeler",* 690.
[378] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 14.
[379] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/150; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/355; Bilmen, *Kamus,* 2/450; Özcan, *İslâm Hukukunda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti*, 79; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası,* 17-20; Çetintaş, "İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka", 193.
[380] et-Talâk 65/6.
[381] Köse, *Fıkhî Açıdan Hamilelik*, 74.
[382] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/152; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/355.

mesken temin etme yükümlülüğünü yerine getirirken sosyo-ekonomik durumuna göre hareket etmesi yönünde bir ölçü getirmiştir. Ayrıca meskende, uyku için gerekli olan ev eşyası ve yeme içme için lazım olan mutfak eşyalarının da bulunması gerekir.[383] Kocanın temin edeceği meskenin kocanın bizzat kendi malı olması gibi bir zorunluluk da bulunmamaktadır. Bu ev kadının mesken nafakası kapsamında kiralanmış da olabilir. Önemli olan bu evin kadına özgülenmiş olmasıdır.[384]

Kadının rızası olmadan, koca, önceki evliliğinden olma ergenlik yaşına gelmemiş küçük çocuklar haricinde, kendi akrabalarıyla birlikte yaşamaya zorlayamaz. Koca, karısının önceki evliliğinden olma çocukları varsa bunların aynı evde oturmalarına izin vermeyebilir.[385] Koca imkânı olmasına rağmen karısını kendi ailesinden ana-babası veya kardeşleriyle birlikte oturmaya da zorlayamaz.[386] Kadın, erkeğin akrabalarıyla ortak meskende yaşamak istemezse,[387] koca, eşiyle yaşayabileceği ayrı bir mesken temin etmesi gerekir.

İslâm hukukçularına göre mesken, yaşamaya ve günlük ihtiyaçları rahatlıkla gidermeye uygun, gerekli yatak, yorgan ve yastık gibi malzemelerle yemek için gereken araç-gereç gibi mutfak eşyaları, örfen lüzumlu olan ev eşyaları, elbiselerin yıkanması için temizlik malzemeleri, kullanmaya müsait su ve aydınlatma için gerekli olan eşyaların bulunması gerekir.[388]

Koca, mesken temininde kadının can güvenliğini sağlamakla kadına zarar verebilecek kötü komşuların olmadığı, kadının namusuna ve malına zarar gelmeyecek bir lokasyonda olmasına dikkat etmelidir. Aksi durumda mesken yönünden kadına karşı sorumluluğunu yerine getirmiş olmaz.[389] Zaten gereken şartları taşımayan bir konutta da kadının oturması kendisinden beklenemez.[390]

Meskenin örfe uygun olması ve kadının şer'î vazifelerini yerine getirmesine uygun, abdest almaya, banyo yapmaya ve namaz kılmaya müsait yeri bulunan bir mesken olması gerekir. Mesken, kadının korku duyacağı kadar tenha bir yerde de olmamalıdır. Hatta meskenin, kadın müşkül duruma düştüğünde yardımına koşacak iyi komşuların bulunduğu bir yerde bulunması gerekir.[391]

---

[383] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/355; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/159; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr,* 3/612-613; Bilmen, *Kamus,* 2/449; Özcan, *İslâm Hukukunda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti*, 66.
[384] Bilmen, *Kamus,* 2/450; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/397; Komisyon, *Hindiyye*, 1/544.
[385] Şirbini, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/159-160; Haskefî, *ed-Dürru'l-muhtâr,* 2/912.
[386] Kahveci - Demir, *İslâm Hukuku,* Sahih Evliliğin Genel Hükümleri*,* 2/143.
[387] Kâsânî, *Bedâîu's-Sanâî*, 4/23; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 142.
[388] Haskefî, *ed-Dürru'l-muhtâr*, 2/912.
[389] Kâsânî, *Bedâîu's-Sanâî*, 4/23; Bilmen, *Kamus,* 2/450.
[390] Erbay, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 19-20.
[391] Mevsılî, *el-İhtiyar*, 4/8; Tahtâvi, *Haşiyetu't-Tahtâvî*, 2/267; Erbay, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 19-20.

5.1.2.4. Ev Eşyası

İslâm hukukunda kocanın, evlilik nafakası kapsamında eşine mesken sağlaması yeterli olmayıp ayrıca eşinin zarûrî ihtiyaçlarını gidermesi için ev eşyasını da temin etmesi gerekir. Nafakayla yükümlü koca, kadına eşyasız boş bir ev vermekle yükümlülüğünü yerine getirmiş sayılmaz. Çünkü bu haliyle evlilik nafakası kapsamında kadının ihtiyaçlarını gidermeye yeterli olmaz. Evin, kadının kullanımına elverişli hale getirilmesi şarttır. Sıcaklık konforu evde yaşamaya uygun ve aydınlatmanın da ihtiyacı karşılayacak şekilde yeterli olması gerekir. Buna göre zamanın ve bölgenin şartlarına göre eşlerin sosyo-ekonomik durumlarına uygun, şer'î/hukûkî ölçülere aykırı olmayacak ve israfa kaçmayacak ölçüde evde; halı, kilim, perde, yatak, yorgan, yastık, mutfak araç gereçleri, süpürge gibi eşyaların bulunması gerekir.[392] Koca, eşinin evde kullanabileceği tarak ve sabun gibi şahsi temizlik ürünlerini de örfe uygun olarak temin etmesi gerekir.[393] Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde de *"Koca, kendi istediği yerde zevcesine, tefrişatı için gerekli olan malzemelerle birlikte bir mesken tedarik etmeye mecburdur"*[394] şeklindeki maddesinde, kocanın eşine mesken teminiyle birlikte ev eşyası da temin edilmesi gerektiğini açıkça belirtilmiştir.

5.1.2.5. Hizmetçi

Herhangi bir süreliğine ücret mukabilinde, bir işin yapılmasını sağlayan ve hizmetin kiralanmasına yönelik olarak *iş akdi* çerçevesinde çalıştırılan kişiye işçi/hizmetçi denilmektedir.[395] Sözlükte *"kiraya verme, kiralık"*[396] ve *"kiralamak"* manasında masdar olarak da kullanılan icâre, günümüz hukuk doktrininde *"hizmet sözleşmeleri"*, emek ve menfaatin ücret mukabilinde belirli bir süreyi kapsayacak şekilde tahsis ve temlikini konu alan sözleşme çeşitlerini kapsayan özel bir akdin adı olarak kullanılmaktadır. Fıkıhta icâre akdinin, taşınır ve taşınmaz eşyanın kullanımını ve kişinin çalışmasını konu alacak şekilde kullanıldığını görmekteyiz.[397]

Toplumsal hayatta hizmet ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak birçok alanda varlığını hissettiren hizmetçi, nafaka konusuyla ilişkili bir yönü bulunmaktadır. Sağlığı ve gücü yerinde olup bedenen herhangi bir engeli bulunmayan kişilerin ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla gidermesi esastır. Ancak körlük, sağırlık, felçlik, el veya ayak kesikliği gibi bedenen bir engeli yahut arızi veya kalıcı bir hastalığı ve hizmetçi yardımı olmadan

[392] Erbay, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 23.
[393] Cezîrî, *İslâm Fıkhı,* 6/2785; Zuhaylî, *Fıkhı,* 10/107; Erbay, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 16; Genç - Aksoy, "Eş Nafakası", 363.
[394] Hukûk-i Âile Kararnâmesi, md. 70.
[395] Ali Bardakoğlu, "İcâre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/379, 384
[396] Bilmen, *Kamus*, 6/157.
[397] Bardakoğlu, "İcâre", 21/384.

normal bir yaşam sürdürebilmesi için kocası tarafından hizmetçi tutulması gerekir.[398] Kadının bir hastalığı varsa ya da hastalığı olmasa bile kadının emsallerinin hizmetçisi kadına hizmetçi tutmak erkeğin sorumluluğuna girer.[399] İslâm hukukçuları eşraftan olup babasının evinde hizmetini görmeye alışmamış olan kadına, kocanın mali imkânları ölçüsünde hizmetçi tutmasını gerekli görürken, kendi işlerini görmeye alışmış kadına, kocası zengin bile olsa hizmetçi tutulmasını gerekli görmemişlerdir.[400]

İslâm hukukçularından bazıları ise Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'ya ev içi hizmetleri kendisinin görmesini istemesinden hareketle, kadın eşraftan olsa bile hizmetçi tutmanın gerekmediğini ve evin iç işlerini kadının yapması gerektiğini belirtmişlerdir.[401] Zira Hz. Peygamber, evin iç işlerini Hz. Fatıma'nın, dış işlerini de Hz. Ali'nin yapmasını istemiş,[402] kızına bile hizmetçi tutulmasını gerekli görmemiştir. Hz. Peygamber'in, hizmetçi nafakası yönündeki bu uygulaması hukûkî bir dayanak olarak görülmelidir. Ancak günümüzde kadının tek başına yetişemeyeceği ev işlerini yerine getirmek için hizmetçi tutulması gerekebilir. Zira kadının tek başına bütün ev işlerini yetiştirmesi mümkün olmayacaktır. Ayrıca kadının hasta veya çocuklarının çok olması halinde de hizmetçi tutulması kaçınılmaz bir sorumluluk haline gelebilir.[403] İslâm hukukçuları, kocanın zengin olması, kadının da baba evindeki işlerini hizmetçi vasıtasıyla görüyor ve emsalleri de hizmetçi kullanıyor olması gibi belirli şartların gerçekleşmesi halinde hanımına örfe uygun olarak hizmetçi tutması gerektiği kanaatine varmışlardır.[404]

Çocuk sayısının fazla olması veya kadının riskli hamilelik süreci yaşaması gibi meşakkatli durumlarda, bizzat ev işlerini ve kendi hizmetini görmesi hem cenin için hem de kendisi için hayati tehlike oluşturabilir.

Günümüz İslam hukukçularından bazıları, bu durumdaki kadına kocanın imkânları ölçüsünde hizmetçi tutması gerektiğini, eğer ki kocanın maddi durumları hizmetçi tutulmasına el vermiyorsa ev işlerinde karısına yardım etmesi gerektiği görüşüne varmışlardır.[405]

---

[398] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 24.

[399] Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 177.

[400] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/152; Kâsânî, *Bedaiu's-sanâî*, 5/150; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/355; Kârâfî, *ez-Zahîra*, 4/468; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/162; Özcan, *İslâm Hukukunda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti,* 71; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 178.

[401] İbn Hazm, *Muhalla*, 10/90; Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünne: Ayet ve Hadislerle İslâm Hukuku*, çev. Tayyar Tekin (İstanbul: Pınar Yayınları, 7. Basım, 2015), 2/428.

[402] Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5/150; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr,* 3/588; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 27-28. Çetintaş, "İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka", 195-196.

[403] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 31; Çetintaş, "İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka", 195-196.

[404] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/181; Kâsânî, *Bedâîu's-Sanâî*, 4/24; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/327; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/77; Komisyon, *Hindiyye,* 1/568-569; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 144.

[405] Köse, *Fıkhî Açıdan Hamilelik*, 77.

5.1.2.6. Sağlık Giderleri

Kur'an, can güvenliğinin sağlanmasını emretmiş[406] bir insanın hayatının kurtarılmasını tüm insanlığın kurtarılması olarak görmüş[407] ve tedavi olmanın önemine işaret etmiştir. Hz. peygamber bir hadisinde *"... tedavi olunuz..."*[408] buyurarak İslam'ın hastalıklardan korunmaya önem verdiğini belirtmiştir. Kur'an ve sünnet tedavi olmanın gerekliliğine işaret etmekle beraber, tedavi giderlerinin kim tarafından karşılanacağına dair açıklamada bulunmamıştır.[409] Böyle bir görüşün tatbik edilmesi durumunda, sağlık giderleri kadının bizzat kendi malından, malı yoksa da evlenmeden önce nafakasını temin etmekle mükellef olan kişi tarafından karşılanması gerekir.[410]

İslâm hukukçularının bazıları, erkeğin eşinin sağlık giderlerinden sorumlu olmadığı yönündeki görüşlerini[411] icâre akdine kıyaslayarak ileri sürmüşlerdir. Onlara göre kiralanmış bir yerin yıkılması durumunda müstecir nasıl ki bundan sorumlu değilse koca da eşinin hastalanması durumunda tedavi ve ilaç gibi sağlık giderlerinden sorumlu tutulamaz.[412] Bazı İslâm hukukçuları bu kıyası *"kıyâs ma'a'l-fârık"* olarak değerlendirerek kabul etmemişlerdir.[413] Bu yaklaşımın altında şüphesiz ki İslâm hukukçularının yaşadıkları dönemin ve şartların etkileri bulunmaktadır. Yoksa kadının mağdur edilmesi veya onun değersiz görülmesi ya da kadının sırf fayda sağlanması gereken bir obje olarak görülmesi söz konusu değildir. Zira o dönemde sağlık bakımından bir kurumsallaşma olmadığı gibi hastalıklar da yaygın değildi. Ayrıca hasta olan kişi doğal yöntemlerle tedavi edilebiliyordu. Ancak zamanımızın şartları göz önünde bulundurulursa sağlığımızı tehlikeye sokabilecek hastalıklar yaygınlaşmıştır. Pandemi sürecinde gördüğümüz gibi bulaşıcı hastalıkların tedavisi doğal yollarla sağlanması mümkün olmadığı gibi tedavi sürecinde aile bireylerinin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca günümüzde sağlık kuruluşları yaygınlaşmış ve hemen her yerde hizmet vermektedir. Kaldı ki günümüzde bazı hastalıklar, kadın çalışmış olsa da tek başına altından kalkamayacağı masraflar gerektirebilmektedir. Çalışmayan bir kadın için maddi durumu da yoksa kocasının desteği olmadan tedavi olması neredeyse mümkün gözükmemektedir.[414] Nitekim Hz. Peygamber birçok defa çevresindeki kişilerin tedavi

[406] el-Bakara 2/195.
[407] el-Mâide 5/32.
[408] Buhârî, "Tıp", 3,4.
[409] Köse, *Fıkhî Açıdan Hamilelik*, 78-79.
[410] Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/98-99; Köse, *Fıkhî Açıdan Hamilelik*, 79.
[411] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/151; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/354; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/470; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/159-160; Haskefî, *Dürru'l-muhtâr,* 259; Muhammet b. Ahmet el-Buhûti el-Halvetî, *Hâşiyetu Halvetî 'alâ munteha'l-iradât*, thk. Muhammed b. Abdullah b. Salih el-Luheydan (Katar: Daru'n-nevâdir, 2011), 5/457; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/575; Bilmen, Kamus, 2/449; Özcan, *Ruhi, İslâm Hukukunda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti*, 15.
[412] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/ 233; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/151.
[413] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 28-29; Köse, *Fıkhî Açıdan Hamilelik*, 79.
[414] Acar, *İslâm Aile Hukuku,* 179-180.

olması için onları teşvik etmiştir.[415] Zaten hastalık hayati öneme sahipse tedavi olmak kişinin üzerine dini bir zorunluluktur.[416] Peygamberimiz, Übey b. Ka'b'ın hastalanması sonucunda ona doktor göndermesi,[417] İslâm dininin sağlığa verdiği önemi göstermektedir. Kaldı ki yüce dinimiz kişinin kendi sağlığını ve canını tehlikeye atmasını hoş karşılamamıştır.[418] Bu nedenle canın korunması ilkesi çerçevesinde tedavi masrafları da Hz. Peygamber'in tasvip ederek bizzat uyguladığı bir tedavi yoluyla hayatın kurtarılması için gerekenin yapılması nafakanın kapsamında kabul edilmesi gerekir.[419] En azından hayati tehlike arz eden ya da insan vücudunun tahrip olmasına etki edecek hastalıkların teşhisi, tedavisi ve ilaç giderleri hukuken zorunlu, diğer hastalıkların masrafları ise diyaneten koca tarafından karşılanmalıdır.[420] Bu doğrultuda hastalıkların yaygınlaştığı günümüzde, doktor ve tedavi masraflarının nafaka kapsamına dâhil edilmesi daha uygun olacaktır.[421]

5.1.2.7. Temizlik ve Bakım Giderleri

İslâm hukukçuları kadının temizlenmesi, bedeninde olan ya da oluşabilecek kötü kokuyu gidermesi için ihtiyaç duyduğu zaruri temizlik malzemelerini kocanın temin etmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varmışlardır.[422] Ancak kadının süslenmesine yarayan, zaruri olmayan makyaj malzemeleri ve kozmetik ürünleri olarak ifade edebileceğimiz malzemeler konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefîlere göre, koca, eşinin tarak, sabun veya şampuan gibi şahsi temizlik ürünlerini temin etmekle yükümlüdür. Ancak bunların dışındaki sürme, güzel kokular ve kına gibi süs malzemeleri ise zorunlu olmayıp kocanın tercihine bırakılmıştır.[423] Kocanın böyle bir nafaka görevi bulunmamaktadır.[424]

Şâfiîler ve Hanbelîler süs eşyalarını nafaka kapsamına almasalar da eğer koca hanımının süslenmesini ve güzel koku kullanmasını istiyorsa, bunları temin etmekle mükellef olacağını belirtmişlerdir.[425] Bu durumda koca ekonomik durumuna göre eşinden

[415] Buhârî, "Tıp", 3, 4.
[416] Zeydan, *Şerîati'l-İslâmiyye*, 7/21-22; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 33.
[417] İbn Mâce, *es-Sünen*, 2/1156.
[418] el-Bakara 2/195; en-Nisâ 4/29.
[419] Zekiyüddün Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 256; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 19.
[420] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 33.
[421] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 19; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 180.
[422] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/151; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/353-354; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/470; İbn Âbidîn, *Reddu'l muhtar*, 3/575.
[423] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/354; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/159; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/574-575.
[424] Cezîrî, *İslâm Fıkhı,* 6/2766.
[425] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/354; Halvetî, *Hâşiyetu Halvetî*, 5/458; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/159.

beklentileri doğrultusunda süs ve kozmetik masraflarına katlanması günümüz şartlarına çok daha uygun bir davranış olacaktır.[426]

Mâlikîlere göre, kadının alışkanlığı varsa, süslenmediği takdirde ziynetinde eksiklik olacaksa veya kadın bu ürünleri kullanmamasından dolayı kocanın karısına karşı rağbeti azalacaksa kocanın bunları temin etmesi gerektiğini ifade ederek bunları nafaka kapsamında saymışlardır.[427] Buna göre Mâlikî mezhebinde koca, evlilik nafakası kapsamında eşine tarak, sürme, kına, güzel koku gibi özel bakım ürünlerinden temin etmesi gerekmektedir.[428] Hanbelîler zorunlu olmayan süs eşyalarını nafaka kapsamına almamışlardır. Ancak koca hanımının süslenmesini ve güzel koku kullanmasını istiyorsa bunları temin etmekle mükellef olmaktadır.[429]

5.1.2.8. Evlendirme Giderleri

İslâm hukukçuları kişinin nafakasını karşılamak zorunda olduğu çocuğunu veya babasını evlendirme görevinin olup olmadığını tartışmışlardır. Hanefîler evlendirme gibi harcamaları nafaka kalemleri içerisinde saymamışlardır.[430]

Mâlikî mezhebinde nafaka borçlusu olan furuu, evlenme ihtiyacı duyan usûlünü evlendirmesi gerekir.[431] Şâfiî hukukçulara göre zengin furuu muhtaç durumdaki evli olmayan nafaka alacaklısı usûlünü evlendirmesi gerekir.[432]

Hanbelî mezhebine göre nafaka alacaklısı evlenmeye muhtaç olması halinde kişinin dul annesi bile olsa mali imkânları içerisinde bulunan nafaka borçlusu furuun evlendirmesi gerekir. Evlenme durumundaki nafaka alacaklarının sayıları birden çoksa nafaka borçlusu kişinin durumu da sadece bunlardan birini evlendirmeye yetiyorsa kendisine yakın olan nafaka alacaklısını evlendirmesi gerekir. Eğer aynı yakınlıkta birden fazla kişi varsa nafaka borçlusunun babası veya babası tarafından yakın olan evlendirilmeye daha müstahaktır.[433]

Bu hususta Özcan'ın[434] da ifade ettiği gibi Hanefîler dışındaki çoğunluğun görüşünün günümüz şartlarına daha uygun olduğunu düşünmekteyiz. Eğer ki evlenmeye hem fizyolojik, hem de sosyal ve psikolojik bakımdan ihtiyaç hissediyorsa evlenmesi en doğal hakkıdır. Bunun da maddi imkânı yerinde olan nafaka borçlusu tarafından yerine

---

[426] Genç - Aksoy, "Eş Nafakası", 364.
[427] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/154; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/470; Cezîrî, *İslâm Fıkhı,* 6/2788.
[428] Desûkî, *Hâşiyetu,*2/510; Muhammed b. Yûsuf b. Ebi Kasım b. Yûsuf b. Ebi'l-Kasım el-Mevvâk el-Abderi el-Gırnâtî, *et-Tâc ve'l-iklîl-alâ (bi-şerhi) Muhtasarı Halil (*Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmiyye, 1994), 5/543.
[429] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/154.
[430] Komisyon, *Hindiyye*, 1/584.
[431] Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halil li'l-Harraşi* (Beyrut: y.y., 2006), 4/230; Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/523.
[432] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn.* (Mısır: y.y., 1377), 3/211-213.
[433] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/379-380.
[434] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 37; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 20-21.

getirilmemesini nafakanın gayelerine de uygun olmadığı yönündeki görüşümüzü ifade etmek isteriz.

5.1.2.9. Teçhiz ve Tekfin Harcamaları

Ölen kişi için yapılması gerekli olan hazırlıklara teçhiz, yıkanmasına gasil, kefenlenmesine tekfin, kabre konulmasına ise defin denilmiştir.[435] Kocanın nafaka kapsamında, eşine karşı yerine getireceği giyimle alakalı en son masraf tekfin ve teçhiz masraflarıdır.[436]

İslâm hukukunda evlilik nafakası kapsamında kadının ölümü halinde kabre konulmasına kadar kefen, yıkama ve defin işlemleri için gerekli olan masraflar öncelikle müteveffanın terekesinden karşılanması gerekir.[437]

Hanefî, Şafiî ve Hanbelî fakihlerine göre vefat eden kadının terekesinde bu paranın olmaması durumunda bu giderler, müteveffanın hayattayken nafaka mükellefi kocası tarafından temin edilir.[438] Çünkü bu, kişinin son maddî gideridir. Ancak günümüzde teçhiz ve tekfin giderlerini karşılayamayacak kişilerin cenaze giderleri belediyeler tarafından da karşılanmaktadır. Ancak belediyelerde bu giderleri karşılayamayacak durumda ise cenaze giderlerinin karşılanması zengin olan Müslümanlara farz-ı kifayedir.[439]

5.1.3. Evlilik Nafakasının Şartları

İslâm hukukçuları kocanın eşine karşı nafakayla mükellef sayılabilmesi için birtakım şartlar belirlemişlerdir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

5.1.3.1. Evlilik Sahih Bir Akdiyle Vücuda Gelmiş Olmalı

İslâm hukukçuları kocanın nafakadan sorumlu olabilmesi için kadın ve erkeğin sahih bir nikâh akdiyle evlenmiş olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir.[440] Zira İslâm hukukuna göre, bâtıl ve fâsid evliliğin yanı sıra şüpheye dayalı birlikteliklerde, sahih evliliğin neticelerinden olan alıkoyma ve faydalanma hakkı ortadan kalkacağı için, erkeğin kadına nafaka verme yükümlülüğü de kalkar.[441] Nikâhın fâsid olduğu, cimâdan

[435] Kürşat Demirci, "Cenaze", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/353.
[436] İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/612-615; Özcan, *İslâm Hukukunda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti*, 70.
[437] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 21.
[438] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 45.
[439] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 45; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 21.
[440] Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/151; Gırnâtî, *et-Tâc*, 5/541; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/575; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/287.
[441] Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/577; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/575-576.

önce anlaşılırsa karı-kocanın ayrılmasında herhangi bir hukûkî durum söz konusu olmadığı için bu durumda kadına herhangi bir nafaka verilmesi gerekmez. Zifaftan sonra boşanma durumunda ise nafaka kadının iddeti tamam oluncaya kadar kocası tarafından temin edilir.[442] İddet haricinde normal nafaka ve süknâ hakkı yoktur.[443] Ayrıca erkeğin, karısı üzerindeki hakları, kadının kendi kusuru nedeniyle karşılıksız kalmışsa nafaka geçici olarak düşer. Zira bu tür birlikteliklerde, beraber yaşama imkânı bulunmamaktadır.

Fâsid evliliklerde zifaf vâkî olmamışsa eşlerin nikâhı derhal ayrılmaları gerekir. Taraflar kendiliklerinden ayrılmazlarsa hâkim onları ayırır. Bu sebeple zifafın gerçekleşmediği fâsid nikâh akdi hiçbir hukûkî sonuç doğurmaz.[444] Ancak İslâm hukukçuları, evliliğin zifaf sonrası fâsid olduğu anlaşılırsa kadının iddet beklemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.[445] Fâsid evliliklerde ve şüpheye dayalı ilişkilerde kadın hâmile kalırsa, ittifakla hamilelik sürecinde nafaka almaya hak kazanır. İslâm hukukçularından bazılarına göre, koca, nikâhı fâsid kılan durum anlaşılıncaya kadar ödediği nafakayı, hâkim kararıyla geri isteme hakkı bulunmaktadır.[446] Hanbelî hukukçular, fâsid evliliklerde kadının nafakasını koca karşılamışsa, geri alınmayacağını belirtmişlerdir.[447]

Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde kocanın nafaka mükellefiyetiyle ilgili olarak *"Sahih bir nikâh akdiyle beraber, koca üzerine karısının mehir ve nafakası lâzım gelir"*[448] hükmü yer almaktadır. Nafaka yükümlülüğü ile ilgili olarak Osmanlı Nafaka Kanunu'nda, eş nafakasının sahih bir aktdiyle gerekli olacağını, bâtıl ile fâsid evliliklerin yanı sıra şüpheye dayalı cinsel ilişkilerde nafaka hakkının tahakkuk etmeyeceğini belirmiştir. Ayrıca bu kanuna göre, fâsid evliliklerde nafaka ödenmişse ve ödenen nafaka koca tarafından infâk edilmemişse, geri iade edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[449]

İslâm hukukçularına göre, koca sahih bir nikâh akdiyle kadını ortak meskende alıkoyma hakkına ve kendisini kadına karşı nafaka verme mükellefiyeti altına sokmuştur. Bu sebeple fâsid bir nikâh akdiyle gerçekleşmiş bir evlilik neticesinde nafaka söz konusu değildir. Zira bu durumda alıkoyma hakkı bulunmamaktadır.[450] Bu durumda nafaka mükellefiyetinin doğmasına sebep, karı-koca ilişkisinin sahih olmasıdır. Sahih bir evlilikle evlendikleri zannedilen ancak daha sonra evliliğin geçerli bir akde

[442] Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/287.
[443] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/351.
[444] Hassâf, *Kitâbü'n-nafakât*, 40; Serahsî, *el-Mebsut*, 5/193; Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi,* 2/335; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/93; Bilmen, *Kamus*, 2/35.
[445] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 160; Dirik, "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller", 153; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 142.
[446] Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi*', 2/335; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr,* 2/308; Gırnâtî, *et-Tâc*, 5/553; Zuhaylî, *Fıkhı,* 10/93-94; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 145.
[447] Halvetî, *Hâşiyetu Halvetî*, 5/467.
[448] Hukûk-i Âile Kararnâmesi, md. 69.
[449] Çeker, Nafaka Kanunu, md. 22, 109.
[450] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/193; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/16; Şirbini, *Muğnî'l-muhtâc,* 5/151.

dayanmadığının anlaşılması ve kadın lehine hükmedilmiş bir mahkeme kararı bulunması durumunda alınan nafakanın kocaya iadesi gerekir.[451]

5.1.3.2. Evlilik Birlikteliği İmkânının Olması

Evlilik nafakası kapsamında kadının nafakayı hak etmesi için evlilik akdinin gereği olan zifafın gerçekleşmesinin mümkün olması;[452] bir mazeret bulunmaksızın, kadının evlilik birlikteliğinin gereklerini yerine getirmesi gerekir.[453] İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre kadının nafakayı hak edebilmesinin en önemli şartlarından sayılan *"evlilik birlikteliği imkânı"* kadının bizzat kendisini kocasına teslim etmesidir.[454] Ancak sahih bir evlilik yapılmasına rağmen, yeterince fiziksel olgunluğa ulaşmamış veya hukuksal olarak evlilik birlikteliği sorumluluklarını yerine getiremeyecek kadar küçük yaşta ise çoğunluğun görüşüne göre koca nafaka vermekle mükellef değildir.[455] Evlilik birlikteliğine muktedir olmaya engel teşkil eden durum kocanın bizzat kendisinden kaynaklanıyorsa Hanefî fıkıhçılara göre kadın nafaka almaya hak kazanır. Kadının nafakası verilmezse mahkeme tarafları ayırır.[456] Mâlikî ve Şâfiî hukukçular ise kadının nafakayı hak edemeyeceğini söylemişlerdir.[457]

Evlilik nafakası, Zâhirî ve Hanefîlere göre, evlilik akdinin tamam olmasıyla; Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler'e göre kadının kocasına karşı evlilik birlikteliğinden kaynaklanan sorumluluğunu yerine getirmesiyle başlar.[458] Kadın kendisini teslimden kaçınır da nüşûza düşerse nafaka hakkını kaybeder. Aynı şekilde koca, karısını alıkoyma imkânına sahip olması gerekir. Fakat kadın, alacağını alamaması yahut muaccel mehrin teslim edilmemesi gibi haklı bir gerekçeyle zifaftan kaçınıyorsa bu durumda nafakayı hak eder. Ancak nafakanın gerekli olabilmesi için kadından istifade edebilmeye bir engelin bulunmaması şart değildir. Dolayısıyla kadının, evlilik birlikteliğinin sorumluluğunu yerine getiremeyecek kadar yaşı küçükse ya da kadınlık nitelikleri zifafın gerçekleşmesine engelleyecek bir durumu varsa nafaka vermek gereklidir. Keza kocanın eşinden yararlanmasına engel olan durum kendisinden kaynaklanıyorsa da kadının nafakası gerekli olur.[459] Kadın meşru bir neden olmaksızın evlilik birlikteliğinden kaynaklanan sorumluluğunu yerine getirmezse, kocaya malî sorumluluk yükleyen akdin gereğini yerine getirmemiş olacağından, koca da nafakayla sorumlu tutulamaz. Bütün

---

[451] Komisyon, *Hindiyye*, 1/567-568; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/93.
[452] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/191; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/16; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/151.
[453] Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/178; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/347-348; İbn Nüceym, *el-Bahru'râik,* 4/188.
[454] Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/326; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/347-348; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/151.
[455] Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/168.
[456] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/151.
[457] Gırnâtî, *et-Tâc*, 5/541; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/572.
[458] İbn Hazm, *Muhalla*, 4/249; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 4/16-18; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 3/77; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/347-348.
[459] Osmanlı Nafaka Kanunu, md. 125, 146, 123, 158, 133, 131, 155.

bunlardan çıkan sonuç, İslâm hukukunda koca üzerine nafakayı vâcip kılan durum, nikâh akdinin tarafların birbirinden karşılıklı olarak faydalanmasına imkân tanımasıdır.

Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde *"Cinsel ilişki vuku bulsun veya bulmasın mutlak olarak bâtıl nikâh ile henüz cinsel ilişki vuku bulmayan fâsid nikâh, asla hüküm ifade etmez. Binâenaleyh taraflar arasında nafaka, mehir, nesep, iddet, hürmet-i musâhere ve tevârüs gibi sahih nikâhın ahkâmı sabit olmaz. Fâsid nikâhta cinsel ilişki vukû bulmuş ise bu ilişki üzerine yalnız mehir ve iddet lâzım gelir ve neseb ile hürmet-i musâhere sabit olur. Fakat nafaka ve tevârüs gibi ahkâm sabit olmaz"*[460] ve *"kadın meşru bir sebep olmaksızın kocasının hânesini terk edip gider veya hâne kendisinin olup da başka bir hâneye naklini talep etmezden önce zevcini eve girmekten men eyler ise, işbu nüşûzun devamı müddetince nafaka düşer"*[461] şeklindeki ifadeler batıl bir nikâh akdiyle ve cinsel birleşme olamayan fâsid nikâh durumlarının kocayı nafaka sorumluluğu altına sokmayacağı belirtilmiştir.

TMK'de *"Evlenmenin butlanına karar verilirse, evlenirken iyiniyetli bulunan eş bu evlenme ile kazanmış olduğu kişisel durumunu korur. Eşler arasındaki mal rejiminin tasfiyesi, tazminat, nafaka ve soyadı hakkında boşanmaya ilişkin hükümler uygulanır"*[462] hükmüyle bâtıl olduğuna hükmedilen evliliklerin son bulması halinde, bâtıl olmayan evliliklerin boşanmaya ilişkin hükümlerinin uygulanacağı düzenlenerek böyle bir durumda nafaka hakkının terettüp edeceğine hükmedilmiştir.

Mer'î hukukta bu yöndeki ilgili kanun maddesinde *"eşlerden biri, evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemek maksadıyla diğerini terk ettiği veya haklı bir sebep olmadan ortak konuta dönmediği takdirde ayrılık, en az altı ay sürmüş ve bu durum devam etmekte ve istem üzerine hâkim tarafından yapılan ihtar sonuçsuz kalmış ise terk edilen eş, boşanma davası açabilir"*[463] denilmektedir.

İslâm hukukçularının kendi zamanlarının örfüne göre cevaplandırdıkları, kadının nafakası ihtibasın karşılığı olarak değerlendirilirse hastalanan kadının nafaka hakkı düşmesi gerekir. Zira kadının hasta olması kendi kusuruna dayanmaktadır. Bu kusuru nedeniyle de erkeğin faydalanması ortadan kalkar. Yaş bakımından yeterli olgunluğa ermeyen kadınlarla kendi kusurları nedeniyle cinsel birliktelik sağlanamadığından bunlar da nafakayı hak etmiş sayılmazlar. Olaylar aynıymış gibi değerlendirilerek ve bu iki durum birbirine kıyas edilirse hasta olan kadına da nafaka verilmemesi gerekir.[464] Fakat burada böyle bir kıyaslama uygun olmamaktadır. Zira böyle bir kadından faydalanma imkânı bulunmasa da kadının evine ve kocasına sağladığı başka yararlar bulunmaktadır. Bu sebeple istihsana dayanarak kadının içinde bulunduğu arızî bir durumun, onun nafaka

[460] Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, md. 75, 76.
[461] Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, md. 101.
[462] TMK, md. 158.
[463] TMK, md. 164.
[464] Hamiyet Ayık, *Eşin Nafakasını Düşüren Haller* (Konya: Selçuk Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), 51.

almasına engel olmaması gerekir.[465] Kaldı ki İslâm hukukçularından Ebu Yusuf, hasta kadının kocasına karşı cimâ dışındaki faydalanmalardan dolayı kocasının alıkoymasına karşılık kadının nafaka hakkı bulunacağını belirtmiştir. Ancak bu durumdaki bir kadını yanında tutmayan kocanın nafaka sorumluluğu da bulunmamaktadır. Kocasının evine gitmeyen kadına da ihtibas olmaması nedeniyle nafaka verilmez. Hasta kadın da hastalığı nedeniyle kocasının tahsis ettiği meskene gidememesi nedeniyle nafaka alamaz.[466] Zira kadın kendisinden kaynaklanan bir durumdan dolayı nafaka alma hakkını kaybetmiştir.[467] Ancak kadının özrünü bilerek evlenen erkeğin nafaka sorumluluğu devam eder.[468]

5.1.4. Evlilik Nafakasını Düşüren Haller

Evlilik, sosyol yönleri de bulunan, taraflara hak ve yükümlülük doğuran, İslâm hukukunda ve mer'î hukukta yerine göre yaptırımları olan çok yönlü bir olgudur. İslâm hukukçularına göre evlilik nafakasının mükellefi kocadır. Mer'î hukukta ise evlilik birlikteliğinin devamı süresince her iki eş de nafakadan sorumludur.[469] Nafakanın mükellefiyet olmaktan çıkması, karı ve kocanın evlilik birliğini zedeleyecek davranışlarda bulunup bulunmamasına bağlıdır. Fıkıhçılar nezdinde kadın, kendi kusuru ya da evlilik birliğinin sonlandırılmasıyla kocasından talep edebileceği nafaka hakkını yitirir.[470] Zira koca, evlilik nafakasından kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirirken, karının da evlilik birliğinden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirmesi beklenir. Eğer karı bazı yükümlülüklerini yerine getiremezse koca da buna bağlı olarak nafaka yükümlülüğünü yerine getirmekten kaçınabilir.

Nafakayı düşüren haller yanında nafaka lehtarı kişinin kesinleşmeyen yani muaccel olmayan nafaka alacağından feragat etmesi mümkün değildir. Taraflar feragat üzerinde anlaşsa da bu geçerli değildir. Zira zimmette sabit olmayan bir borçtan feragat hukûkî bir sonuç doğurmaz. Hanefî fıkıhçılara göre hak edilmemiş irad biçimindeki müeccel olan nafakadan feragat geçerli olmaz.[471] Buna göre tahakkuk etmemiş nafakadan feragat kocanın zimmetinde sabit olmayan bir borçtan feragat olduğundan böyle bir feragatin geçerli olması da mümkün değildir.[472] Ancak nafaka hakkından feragat etmek mümkündür.[473] Nafaka lehtarı tahakkuk eden nafaka alacakları için de feragat edebilir.[474]

---

[465] Mevsılî, *el-İhtiyar*, 4/5-6.
[466] Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi* 4/16.
[467] Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/381; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/576-577; Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh*, 4/567.
[468] Zuhaylî, *Fıkhı,* 10/101.
[469] TMK, md. 186.
[470] Kudûrî, *el-Muhtasar*, 95; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/378; İbn Kudâme, *el-Muğnî Muhtasarı*, 4/268; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/576-577.
[471] Bilmen, *Kamus,* 2/474; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 358; Saffet Köse, "Misyar Nikâhı", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 22-23.
[472] Burhanüddin Ebu İshak İbrahim b. Muhammed İbn Müflih, *el-Mübdi fî şerhi'l-muğni* (Riyad: y.y., 2003), 7/81.
[473] Bilmen, *Kamus*, 2/474.
[474] Ergenekon, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakaları*, 38 59.

İslâm hukukçularına göre evlilik nafaka mükellefiyetini kocaya yüklemiş bunun karşılığında da kadının kocasına karşı bir takım sorumlulukları yerine getirmesini istemiştir. Eşler arasındaki bu hak ve sorumluluk dengesinin devamı için getirilen yaptırımların ihlal edilmesi halinde kadının aleyhine nafakanın geçici veya sürekli olarak sâkıt olması gibi müeyyideler getirmiştir. Nafaka hakkından mahrum eden durum ortadan kalkarsa kadının nafaka hakkı avdet eder. Evlilik nafakasını sâkıt eden belli başlı haller; nüşûz, irtidat, vefat, geçmiş nafakadan feragat, sıhrî yakınlarla hürmet-i musâhere, hastalık, yaş küçüklüğü, nafaka ödemeye güç yetirememe, hapsedilme, zamanaşımı ve ibrâdan ibarettir. Şu üç durumda kadının nafakası sürekli olarak son bulur; kocanın ölümü, irtidat ve sıhrî yakınlarla hürmet-i musâheredir.[475]

5.1.4.1. Evlilik Nafakasını Sürekli Olarak Sona Erdiren Durumlar

Evlilik nafakası eşlerin somut malî sorumluluklarını içeren en önemli düzenlemelerden biridir. Kocanın bu sorumluluğuna karşı kadının da dikkat etmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Aksi halde kadın eşinden nafaka talep edemez. Bu şartların eksik olması veya eşlerin birinden kaynaklanan bir sebeple nafaka sâkıt olabilir. Evlilik nafakası kapsamında nafaka alacaklısı kadının kocasından aldığı nafaka, kocanın ölümü, irtidat, sıhrî yakınlarla zina durumlarından birinin meydana gelmesiyle sürekli olarak son bulur. Nafakanın sürekli olarak son bulması halinde kadın evlilik nafakasıyla ilgili bütün haklarından mahrum kalır.

5.1.4.1.(1). Kocanın Ölümü

İslâm hukukçularına göre, genel olarak alacaklar/borçlar kişinin ölmesiyle düşmez, mirasçılara intikal eder. Ancak nafaka alacağı ayrı bir değerlendirmeye tabii tutulmuştur.[476] Karının evlilik nafakasını düşüren sürekli hallerden biri de kocanın vefatıdır. Kocanın vefatı, evlilik birliğini sona erdirdiği gibi karının evlilik nafakasını da sona erdirir.[477] Evliliğin ölümle sonlanması neticesinde kocanın malı mirasçılarına geçer. Nafakanın şahsi bir borç olmasından dolayı da vârislerin malından ödenmesi de mümkün değildir. Kadın, kocasının vefat etmesiyle nafakasını kendi hissesine düşen mirastaki hissesinden karşılayabilir. Kadın, kocasından düşen mirasın yeterli olmaması nedeniyle ihtiyaçlarını karşılayamaması halinde akrabalık nafakası devreye girer. Nafaka alacağı mirasla da mirasçılara geçmeyip alacaklının veya yükümlünün vefatıyla sona erer. Yani ölen kocadan nafaka alınamayacağı gibi, vefat eden kadının nafakası da vârisleri

[475] Kudûrî, *el-Muhtasar,* 96; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/394; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/236; Zuhaylî, *Fıkhı,* 10/88-91; Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh*, 4/527.

[476] Esen, "İslam Hukukunda Ölümün Mali Hak ve Borçlara Etkisi", 60.

[477] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/186-187; Kudûrî, *el-Muhtasar*, 96; Merğînânî, *el-Hâdeye*, 3/393-394; İbn Kudâme, *el-Muğnî Muhtasarı*, 4/267-268; Şirbinî, *Muğni'l-muhtac,* 5/168.

tarafından kocadan talep edilemez.[478] Kocanın vefatıyla bütün mal varlığı mirasçılarına intikal etmiştir. Zira karşılıksız verilen şeyler teslim almakla tamamlanır. Teslim almadan önce ölme ile hak ilgililerine geçer.[479] Zira Hz. Peygamber *"Kocası vefat ettiğinde hamile olan kadının nafaka hakkı yoktur"*[480] buyurmuştur.

Hamilenin nafaka hakkının vefatla bittiği görüşündeki İslâm hukukçularına göre vefat eden birisi terike bırakmışsa karısı ölen erkeğin vârisidir ve karnında taşıdığı ceninin nafakası da mirastaki hissesidir.[481] Kocasından alacağı miras yeterli değilse ve maddi olarak zor duruma düşmesi durumunda akrabalık nafakası devreye girecektir.

Fıkıhçılar bâin ve ric'î talâk ile boşanan veya fesih ya da muhâlea ile kocasından ayrılan hamile kadının hamileliği süresince nafaka ve mesken hakkının olduğunda ittifak etmişlerdir.[482] Zira Kur'an'da *"Eğer hamile iseler çocuklarını dünyaya getirene kadar onların geçimlerini sağlayın"*[483] buyurulmuştur.

Mer'î hukukta TMK'nin 176. madde metninde irat biçiminde ödenmesine karar verilen nafaka, taraflardan birinin vefatıyla kendiliğinden kalkar. Fakat nafaka davası açıldıktan sonra nafaka lehtarı vefat ederse, davanın açılmasıyla nafaka hakkının malvarlığı hakkına dönüşmesi sebebiyle mirasçıların davayı devam ettirme hakları bulunmaktadır.[484]

5.1.4.1.(2). İrtidat

İrtidat, Müslüman bir kişinin kendi iradesi dâhilinde İslâm dininden çıkarak başka bir dine girmesidir.[485] İrtidad, evliliği sonlandırması nedeniyle kadın aleyhine evlilik nafakasını düşüren hallerden biridir.[486] Kadın kendi kusuru ile nafaka hakkını tamamen kaybedebilir. Kadının irtidat durumu da bu hallerden biridir. Böyle bir halin devamında kadın nafaka alamaz.

---

[478] Nesefî, *Kenzu'd-Dekâik*, 313; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/88.
[479] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/195.
[480] Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen* (Beyrut: y.y., 1424/2004), 5/39.
[481] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/240; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 2/51; Serahsî, *el-Mebsût,* 5/205; Şirbînî, *Muğni'l muhtâc,* 5/166.
[482] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/254; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ,* 2/48, 51, 243; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/203; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/402-403; İbnü'l-Hümâm, *Fethi'l-kadîr*, 4/404; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/166; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/112.
[483] et-Talâk 65/6.
[484] Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku*, 34; Ömer Uğur Gençcan, "Boşanma Davasının Mirasçılar Tarafından Sürdürülmesi", *Manisa Barosu Dergisi* 80 (20021), 52; Haluk Gedikli, *Boşanma ve Ayrılık Davalarında Alınacak Geçici Önlemler ve Tedbir Nafakası* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 61-62.
[485] Desûkî, *Hâşiyetu,* 4/301; İrfan İnce "İrtidâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/91.
[486] Ali Bardakoğlu, "İrtidat", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1997), 2/421; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 82,

Müslüman bir erkeğin, ehl-i kitap kadınla evlenmesinde şer'an bir engel yoktur.[487] Böyle bir erkeğin ehl-i kitap bir kadınla yaptığı nikâh akdi, İslâm hukukuna göre kadın lehine evlilik süresinde ve iddet müddetince nafaka hakkı sağlar.[488] Fakat bu hak evlilik akdi yapılırken Müslüman olan ancak daha sonra evlilik süreci içerisinde mürted olan kadının durumu ehl-i kitap olan kadından farklıdır. Ehl-i kitap kadının nafaka hakkı bulunmasına rağmen mürted olan kadın nafaka alma hakkını kaybetmektedir. Zira bu durumda kadın kendi kusuruyla faydalanmanın kalkmasına neden olduğundan nafaka hakkını yitirmiştir.[489] Kadın kendi irtidâdıyla kendisini hapsedici olmuştur, evlilik birlikteliğinden kaynaklanan sorumluluğunu yerine getirmesi şer'an ortadan kalkmıştır.[490]

Hanefî hukukçulara göre evlilik birliği devam ederken, eşlerden birinin, konumuz yönüyle kadının irtidat etmesiyle nikâh derhal son bulacağından,[491] böyle bir durum zifaftan sonra olmuşsa kadına nafakası vermek gerekmez.[492] Mâlikî hukukçulara göre eşlerden herhangi birinin mürted olmasıyla hâkim kararına gerek duyulmaksızın nikâh bağı kendiliğinden sona erer. Mâlikî hukukçuların diğer bir görüşüne göre ise, irtidâd, nedeniyle nikâh bağı fesihle sona erer.[493]

Hanefî ve Mâlikîler, irtidâdın gerçekleşmesi, bâin talâkla ayrılma hükmünde olup mürtedde kadın bu halinden vazgeçerse ancak yeni bir nikâh akdiyle eşine dönebileceğini belirtmişlerdir. Mâlikî hukukçuların bir görüşüne göre, irtidâdın talâk değil fesih olması nedeniyle kadın irtidatıyla canıyla ilgili masumiyeti kaldırmıştır. Bu durumdaki kişiye cezasının derhal tatbik edilmesi gerekir. Bu cezalardan biri de evlilik birliğinin sona erdirilmesi[494] ve nafaka hakkının sonlandırılmasıdır. Şâfiî hukukçular, irtidâdın, zifafın gerçekleşmeden önce meydana gelmesi halinde nikâhın hemen sonlandırılacağını belirtmişlerdir. Fakat irtidâd zifaftan sonra meydana gelirse nikâh zifafla kuvvetlendiğinden, iddet süresinin bitiminde son bulur. Bu ayrılık, talâk ile değil fesihle ayrılma sayılır.[495] Mürted kadına İslam'a dönmesi için tevbe teklif edilir. Tevbe edinceye kadar hapsedilir. Tevbe etmeyi kabul eder ve İslâm'a dönerse tekrar nafaka alacaklısı konumuna gelir.[496]

Mer'î hukukta evlilik birliği devam ederken eşlerin birbirlerine karşı nafaka hak ve sorumluluğunda din farkının veya irtidatın herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

---

[487] el-Mâide 5/5.
[488] Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh*, 4/566.
[489] Kudûrî, *el-Muhtasar*, 96; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/395.
[490] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/17; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/89.
[491] Nihat Dalgın, *İslâm Hukukuna Göre Müslüman Gayr-ı Müslim Evliliği* (Samsun: Etüt Yayınları, 2005), 167.
[492] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/206.
[493] Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/270.
[494] Dalgın, *Gayr-ı Müslim Evliliği*, 167.
[495] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/59.
[496] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/204; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 10/40; Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/270; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/169; İbn Nüceym, *el-Bahru'râik*, 4/212.

5.1.4.1.(3). Sıhrî Yakınlarla Hürmet-i Musâhere

Evlilik birliğinin oluşmasıyla *"sıhrî hısımlık"* bağı da oluşur. Kan ve süt hısımlığının evlenme engeli teşkil etmesi gibi belli bir dereceye kadar sıhrî hısımlık da evlenmeye engel teşkil etmektedir. Bu bakımdan sıhrî hısımlıkla oluşan bağ, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi bakımından önemlidir. Evlilikle birlikte meydana gelen akrabalık bağı evlenmenin sürekli engellerindendir. Bu nedene dayanan evlenme yasağına hürmet-i musâhere denilir.[497] Kadın, kocasının babasına, eşinin başka kadından oğluna ya da kocanın karısının başka bir erkekten olma kızını şehvetle öpmesi, dokunması veya cimâ'da bulunmasıyla hürmet-i musâhare[498] meydana gelir. Bu durumunda koca, kadına karşı nafaka mükellefiyeti sürekli olarak düşer. Bu durumun meydana gelmesiyle, eşler arasındaki nikâh bağı ve nafaka hemen sonlanır.[499] Hürmet-i musâherenin nafaka alacağını düşürmesindeki kıstas, kadının bu fiiliyle ayrılığa sebebiyet verip vermemesidir. Bu yolla meydana gelen ayrılık, kadının mâsiyetinden meydana gelirse, kadın, kocasından derhal boşanmış sayılacağı için nafaka alma hakkını da kaybetmiş olur. Aynı şekilde ric'î talâk iddeti bekleyen kadın da bu tür bir günah işlerse, onun da nafaka alacağı sâkıt olur. Diğer taraftan bâin talâk ya da fesih yüzünden iddet bekleyen kadının nafakası, ayrılık kadının bu fiilinden kaynaklanmadığı için nafaka alma hakkı devam eder. Zaten mesken hakkı ise her durumda devam eder.[500] Kadının hürmet-i musâhereyi gerektiren bir davranışta bulunması halinde nikâhı düşerek boşanma meydana gelir ve bu fiilinden dolayı nafakası düşer.[501] Zira boşanmaya sebep olan davranış kadından sadır olmuştur. Eğer ki koca, karısını ric'î talâkla boşamış ve kadın iddet bekliyorsa bu davranışından dolayı yine nafaka düşer. Ancak fesih ya da bâin talâk sonucu iddet beklerken böyle bir fiilde bulunması nafakasını düşürmez. Ayrılık kadının bu fiilinden kaynaklanmadığı ve iddet bu fiil sonucu düşmeyeceği için kadının nafakası devam eder.[502]

Hanefî hukukçulara göre *"hürmet-i musâhere"* sadece cinsel ilişkiyle değil, dokunma, şehvet ile öpme ve tenasül uzvuna bakmayla da sabit olur. Mâlikî hukukçular el ve yüz dışındaki yerlere şehvetle dokunma ve bakmanın da aynı sonucu doğuracağını ifade etmişlerdir. Şâfiî ve Hanbelî fıkıhçılar ise hürmet-i musâherenin sadece cinsel ilişki sonucunda gerçekleşeceğini belirtmişlerdir.[503] Hürmet-i musâharenin nafaka alacağını düşürmesindeki kıstas, kadının bu fiili işlemesi sonucunda ayrılığa sebebiyet vermesidir.

---

[497] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 92.
[498] Hamza Aktan, "Sıhri Hısımlık", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1997), 4/117; Zuhaylî, *Fıkhı*, 9/106.
[499] Bilmen, *Kamus*, 2/489; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/90.
[500] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/181; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/355; İbnü'l-Hümâm, *Fethi'l-kadîr,* 4/406; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr,* 3/609, 611.
[501] Cezîrî, *İslâm Fıkhı*, 4/526-527.
[502] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/205.
[503] Aktan, "Sıhri Hısımlık", 4/117.

Bu durumda, eşler arasındaki nikâh hemen son bulurken kadın iddet bekler ancak nafaka hakkını kaybeder. Aynı şekilde ric'î talâk nedeniyle iddet bekleyen kadın da bu tür günah işlerse, onun da nafaka alacağı düşer. Diğer yandan Hanefîlere göre fesih ya da bâin talâk nedeniyle iddet bekleyen kadının nafaka hakkı, ayrılık kadının bu fiilinden kaynaklanmadığı için devam eder.[504]

Mer'î hukukta ise evlilik birliği devam ederken eşlerden birinin zina fiilini işlemesi halinde, TMK'nin 161. maddesi mucibince diğer eşin boşanma davası açma hakkı bulunmaktadır. Boşanmış nafaka alacaklısının evlenme olmaksızın fiilen evliymiş gibi yaşaması, yoksulluk durumunun ortadan kalkması veya haysiyetsiz hayat sürmesi halinde de nafakası düşer. Nafaka Kanunu'nun 355, 356. maddeleri ile 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 161. Maddesi de eşlerden birinin zina etmesi halinde diğer eşe boşama davası açma hakkı vermiştir. Aynı kanunun 176. maddesinde ise *"İrat biçiminde ödenmesine karar verilen nafaka veya maddî tazminat, alacaklı tarafın yeniden evlenmesiyle veya taraflardan birinin ölümüyle kendiliğinden sona erer. Alacaklı tarafın evlenme olmaksızın fiilen evliymiş gibi yaşaması, yoksulluğunun ortadan kalkması veya haysiyetsiz hayat sürmesi durumunda mahkeme kararı ile kaldırılır"* denilerek mer'î hukukta nafakayı düşüren durumlar vurgulanmıştır. Bu durumlar içerisinde de hürmet-i müsâhere ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır.

5.1.4.2. Evlilik Nafakasını Geçici Olarak Sona Erdiren Durumlar

Evlilik nafakasını sona erdiren bazı durumların meydana gelmesi halinde, kadının nafakası geçici olarak sona erer. Ancak kadını nafaka hakkından mahrum eden durum ortadan kalkarsa kadının nafakası avdet eder. Nafakanın sonlandırılmasına sebep olan ancak ilgili kusurun giderilmesiyle kadının tekrar nafaka alma hakkını geri getiren durumlar sürekli olmayan hususlardır.

5.1.4.2.(1). Nüşûz

Nüşûz sözlükte *"geçimsizlik, geçimsiz davranışlar sergileme"* gibi anlamlara gelir.[505] İslâm hukukunda kadının, kocasına karşı evlilik hukukuna uymayarak aile düzen ve dirliğini sarsan tavır ve davranışlar sergilemesine nüşûz denilmektedir.[506] İslâm hukukçuları hangi davranışın nüşûz sayılacağı konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Burada nüşûzla kastedilen şey koca istemediği halde kadının bir işte çalışması, kadının geçerli bir mazereti olmaksızın kocasının tayin ettiği meskende oturmayı kabul etmemesi, kocasının müşterek meskene girmesini engellemesi, kocasıyla

[504] Bilmen, *Kamus*, 2/489; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/95; Dirik, "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller", 152.
[505] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "n ş z", md. 5.
[506] Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 460; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 147.

yaptığı nikâhı inkâr etmesi, kocasının evlilik birliğinden kaynaklanan haklı isteklerini yerine getirmemesidir.[507]

Fıkıhçılar, kocanın sosyo-ekonomik durumuna uygun bir şekilde temin ettiği meskeni kadının, meşru bir sebep olmadan terk etmesini nüşûz olarak değerlendirmişlerdir. Hanefî hukukçular nüşûzu, kadının haklı bir sebebi bulunmaksızın kocasının evini terk etmesi olarak yorumlamışlardır. Geçerli bir özrü olmaksızın kocasına haber vermeden sürekli olarak evden çıkan kadın, nâşize sayılmakta ve kadın tekrar evine dönünceye kadar nafaka alma hakkı sâkıt olmaktadır.[508]

Hanefî fıkıhçılar, kadın dokunma, öpme veya cinsel birlikteliği reddetse de kocasının evini terk etmediği sürece karının bu davranışını nüşûz saymazlar. Zira bu durumda kadının nafaka almasını gerektirecek aynı meskende yaşama ve kendini teslim etme eğilimi devam etmektedir.[509] Ancak geçerli bir mazereti bulunmaksızın kocasının haklı isteklerine aykırı hareket ederek müşterek meskeni terk eden, kocasını müşterek meskene almayan, kocasının evlilik birlikteliğinden kaynaklanan meşru isteklerini reddeden ve kendini kocasına teslim etmeyen kadın nâşize/itaatsiz sayılmasından dolayı nafaka hakkı düşmektedir.[510] Fakat koca, karısına zulmeder ve karısından talebi şer'î ölçülere uymazsa kadın, evlilik birlikteliğinden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirmeye zorlanamaz ve nafakası kesilemez.[511]

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçular nüşûzu, kadının kocasına karşı görevlerini yapmaktan kaçınması şeklinde ifade ederek, geçerli bir mazereti olmaksızın kadının eşinin cinsel ilişki isteğini kabul etmemesini, nüşûz sayılabilecek davranışların en başında geldiğini belirmişlerdir.[512] Karının, kocasının bu yöndeki isteğine karşılık vermesi gerektiği hususunda şu hadis dikkat çekicidir: *"Koca, karısını yatağa çağırır da kadın gelmekten çekinir ve koca da öfkeli olarak gecelerse melekler sabaha kadar o kadını lanetler."*[513]

Hanefîler, kadının evin zorunlu ihtiyaçlarını temin etmesi veya bir işle görevli olması, alacak-verecek durumu, anne-baba ve akrabalık ziyaretinde bulunması, onların zorunlu bakımlarını yapması gibi kadının meşru taleplerine kocanın rıza göstermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Hatta Hanefîler, kocanın, Müslüman olsun ya da olmasın, kızının bakımına muhtaç olan babanın hizmetini görmeyi engellemeye hakkı

[507] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 79-80; Dirik, "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller", 146-150; Hatice Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YayımlanmamışYüksek Lisans Tezi, 2011), 52.
[508] Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/169; Bilmen, *Kamus*, 2/478.
[509] Şirâzî, *el-Mühezzeb,* 3/245-246: Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi,* 4/16-17; İbn Nüceym, *el-Bahru'râik,* 4/165.
[510] Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/245-246; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*', 4/16; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/411.
[511] Ayık, *Eşin Nafakasını Düşüren Haller*, 59.
[512] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/411; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/169; Haraşî, *Şerhu Muhtasari*, 4/191; Desûkî, *Hâşiyetu* 2/343.
[513] Buhârî, "Bed'ül-halk", 7; Müslim, "Nikâh", 122.

bulunmadığını belirtmişlerdir.[514] Mâlikîler kadının en az haftada bir, ana-babasını ziyaret edebilme hakkının olduğunu belirtmişlerdir.[515] Hanbelî hukukçular ise, karısının ailesini ziyarete gitmesini keyfi olarak engelleyen kocanın bu davranışını hoş karşılamamışlardır. Zaten bu gibi davranışlar kadını dirliksizliğe zorlamaya sebep olduğu gibi karı-koca ilişkilerini ve aile mutluluğunu da engellemektedir. Ayrıca böyle bir yaklaşım akrabalar arasındaki bağın zayıflamasına da neden olmaktadır.

Kadının kocasından izinsiz olarak aile içi sorumluluğunu aksatacak şekilde evden çıkması ve kocasının evlilik birliğinden kaynaklanan haklı taleplerini engelleyecek şekilde farz olmayan bazı ibadetleri yapması da nüşûz kapsamında değerlendirilmiştir.[516] Kadının kendisini geliştirmesine ve ilim öğrenmesine yönelik süreler için evden ayrılmasına, nafakadan yoksun olma tehdidi ile engel olunmamalıdır. Unutulmamalıdır ki kadınlar hem toplumun bir ferdi hem de çocuklarımızı yetiştiren birer annedirler. Evlilik birliğinden kaynaklanan sorumluluğunu yerine getirmeye çalışan karının farz olan ilim öğrenmek maksadıyla evden çıkmasının nüşûz kapsamında değerlendirilmemesi gerekir.[517]

Mâlikîler ve Hanbelî fıkıhçılar, kadının, hac gibi farz bir görevin yerine getirilmesi maksadıyla kocasının rızasını almadan evden çıkmasını nüşûz olarak değerlendirmeyerek, nafakasının düşmeyeceğini ifade etmişlerdir. Hanefî hukukçuların çoğunluğuyla bazı Şâfiî hukukçular ise, kadının evlilik birliğinden kaynaklanan görevlerini yerine getirmesine engel olan olabilecek bu gibi davranışların nafakasını düşüreceğini belirtmişlerdir.[518]

Hanefîlerin klasik fıkıh kaynaklarında hac yolcuğu gibi dini bir vecibenin yerine getirilmesi maksadıyla kadının kocasının rızasını almadan yolculuğa çıkmasını nüşûz kapsamında değerlendirmeleri, kendi dönemlerindeki şartlara uygun olarak kadının uzun yolculuğa çıkmasının can güvenliği açısından endişe verici durumlardan kaynaklandığını düşünmekteyiz. Yoksa farz olan oruç ibadetini kocanın izni olmaksızın yerine getiren kadının nafaka hakkı devam ederken farz olan hac görevinin ifası için yola çıkan kadının nafakasının kesilmesinin tutarlı bir yanı bulunmamaktadır. Günümüzde hac gibi dini bir vazifenin yerine getirilmesi maksadıyla kadının nikâh düşmeyen akrabasıyla farz görevini yerine getirmek için yolculuğa çıkması, kadının evlilik birlikteliğinden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirmediği gerekçesiyle nafakasının kesilmesi doğru bir yaklaşım olmayacağı kanaatindeyiz. Zira farzları yerine getirmek Allah hakkına yönelik bir görevin ifâsıdır. Yoksa bir kimse, kul hakkına galebe gelen dini bir görevi

[514] İbnü'l-Hümâm, *Fethi'l-kadîr*, 4/415; İbn Nüceym, *el-Bahru'râik*, 4/212; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr,* 3/618-620.
[515] Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/512.
[516] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/401; İbn Nüceym, *el-Bahru'râik*, 4/212; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/575.
[517] Dirik, "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller", 148.
[518] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi,* 4/19, 20; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/401; İbnü'l-Hümâm, *Fethi'l-kadîr*, 4/386; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/170; Haraşî, *Şerhu Muhtasari,* 4/195.

yerine getirdi diye nafakası kesilerek adeta cezalandırılması, İslâm hukukunun genel prensiplerine aykırı bir davranış olacağı ortadadır.

5.1.4.2.(2). Gelişim Bakımından Evliliğe Hazır Olmama

Evlilik yapacak kişinin zihin ve beden yönüyle evlilik birliği yükümlülüğünü yerine getirebilecek düzeyde olması esastır. Ancak geçmişin sosyo-kültürel şartları çerçevesinde, küçük yaşta bunların da evliliklerine izin veren bazı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Küçük yaşta evlendirilmiş kadının nafaka hakkının bulunmayacağı konusunda İslâm hukukçuları arasında ittifak bulunmaktadır.[519] Dört mezhep hukukçuların çoğunluğuna göre kadın cimâya kadir ise kocanın nafaka vermesi gerekir. Zira onlara göre yaş küçüklüğü nedeniyle evlilik birlikteliğinden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getiremeyen kadının nafaka alma hakkı bulunmamaktadır.[520] Zâhirîler, nafaka ayetlerinde[521] küçük büyük ayrımına gidilmediği gerekçesiyle evlilik akdiyle birlikte kadının nafakayı hak kazandığı ve bundan dolayı onun nafakasının eksiksiz olarak ifa edilmesi gerektiği yönünde görüş beyan etmişlerdir. Zira bu yönde görüş beyan eden fıkıhçılar nafakayı nikâhın bir gereği olarak görmüşlerdir.[522]

Kocanın yaşça küçük olması ve evlilik birlikteliği sorumluluğunu yerine getirmede yetersiz olması halinde, kadın da büyükse, kadının nafaka alma hakkı bulunmaktadır.[523] Zira bu durumda kadının eşlik etme durumu bulunmaktadır. Kadının eşlik yönünde teslimi var ancak kusur erkekten kaynaklandığından erkeğin nafaka yükümlülüğü düşmez.[524]

Mer'î hukukta kadın ve erkek on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez.[525] Bu genel kural dışında on yedi yaşından önce evlenenlerin durumlarının ne olacağı doktrinde sıkça tartışılmıştır. On yedi yaşından evvel evlenen kişilerin evliliklerinin ayırtım gücünün yoksunluğundan ve kanuna açıkça aykırı olmasından dolayı kesin hükümsüzlükle bâtıl olduğunu söyleyen hukukçular çoğunluktadır.[526] Buna karşılık Türk

---

[519] Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ,* 2/177; Serahsî, *el-Mebsut*, 5/187; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/168, 171; İbnü'l-Hümâm, *Fethi'l-kadîr*, 4/385; Haraşî, *Şerhu Muhtasari*, 4/184.

[520] Kudûrî, *el- Muhtasar*, 95; İbn Kudâme, *el-Muğnî Muhtasarı*, 4/266; Mâverdi, *Kitâbu'n-Nafakat*, 102; Cezîrî, *İslâm Fıkhı*, 4/565-566; Mevsılî, *el-İhtiyar,* 4/5-6; İbn Müflih, *el-Mübdi*, 8/175; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/97; Cemâlüddîn el-Hasen İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Muhtelefü'ş-Şîʿa fî aḥkâmi'ş-şerîʿa* (Beyrut: y.y., 1417), 7/320-321.

[521] el-Bakara 2/233; et-Talâk 65/7.

[522] İbn Hazm, *Muhalla*, 10/88-89.

[523] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/187; İbn Müflih, *el-Mübdi*, 8/175-176.

[524] el-Mâverdi, *Kitâbu'n Nafakat*, 101; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/97.

[525] TMK "Madde 124- Erkek veya kadın onyedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple onaltı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak bulundukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir. Madde 125- Ayırt etme gücüne sahip olmayanlar evlenemez".

[526] Dural - Sarı, *Aile Hukuku,* 48; Akıntürk - Karaman, *Türk Medenî Hukuku Cilt 2 Aile Hukuku,* 60.

Medeni Kanunu'nun 153. Maddesi[527] hükmüne kıyasla böyle bir evliliğin geçerli olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.[528] Her ne kadar olağan evlenme yaşına gelmeden kişilerin evlenmelerine cevaz veren görüşler bulunsa da, bu kişilerin ayırtım gücü olmadığı ortadadır. Bu durumda evlenme yaşına gelmeden yapılan evlenmeleri yaş küçüklüğü nedeniyle TMK'nin 145. Madde hükmü gereği mutlak butlanla kesin hükümsüz olduğuna karar vermek gerekir.[529]

5.1.4.2.(3). Kocanın Nafakayı Ödeyememesi

Koca tarafından karısının nafakasının karşılanmaması durumunda iki ihtimal söz konusu olabilir. Bunlardan ilki, kocanın maddî durumunun yetersiz olması nedeniyle karısının nafakasını ödemekten acze düşmesidir. Bu durumdaki koca ekonomik gücünün yettiği kadarıyla karısının nafakasını temin eder. Ödemekten acze düştüğü kısmı için karısına karşı borçlanır. Kocanın kısmen de olsa karısının nafakasını karşılayamaması durumunda mahkeme kadına, kocası adına borçlanmasına hükmeder. Bu hüküm gereği karı, ihtiyaçlarını giderir. Eğer koca, karısının nafakasını kısmen de olsa karşılayamayacak veya kötürümlüğü nedeniyle karısının nafakasını dışarıya borçlanarak ödeyemeyecek durumda ise mahkeme kadının, evlilik yapmadan önce nafakasını kimler karşılaması gerekiyorsa onlardan borçlanmasına hükmeder. Bu kişiler kadının nafakasını ödemekten çekinirse bunlara Hanefîlere göre tazyik hapsi uygulanır.[530] Hanefî hukukçular, borçlanma yoluyla nafakası karşılanamasa bile kadının boşanmayı talep etme hakkının bulunmadığını ifade etmişlerdir.[531] Mâlikî hukukçular, kocanın karısının nafakasını temin etmekte acze düşmesi halinde karısını boşaması gerektiğine hükmetmişlerdir.[532] Şâfiî ve Hanbelî hukukçular ise karının isteği doğrultusunda hareket edileceğini belirtmişlerdir.[533]

Diğer bir durumda ise kocanın karısının nafakasını ödeme imkânı olmasına rağmen karısının nafakasını temin etmekten kasten kaçınması durumudur. Bu kadın, mağduriyetinin giderilmesi için mahkemeye başvurabilir. Böyle bir durumda Hanefîler eşlerin ayrılmasına karar verilemeyeceğini belirtmiştir. Zira onlara göre evlilik nafakası borcu tıpkı diğer borçlar gibi bir borçtur. İlk olarak mahkeme, kocanın temel ihtiyaçlarının dışındaki mallarının paraya çevirerek karının nafakası karşılar. Eğer kocanın temel ihtiyaçları dışındaki malları karının nafakasını karşılamazsa, kocanın temel

[527] TMK "Madde 153- Küçük veya kısıtlı, yasal temsilcisinin izni olmadan evlenirse, izni alınmayan yasal temsilci evlenmenin iptalini dava edebilir. Bu suretle evlenen kimse sonradan onsekiz yaşını doldurmak suretiyle ergin olur, kısıtlı olmaktan çıkar veya karı gebe kalırsa evlenmenin iptaline karar verilemez."
[528] Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, 163.
[529] Dilşad Keskin, "Küçük Yaşta Evlenmenin Müeyyidesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 15/4 (2011), 82.
[530] Bilmen, *Kamus*, 2/501; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 68-69.
[531] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/190.
[532] Desûkî, *Hâşiyetu,* 2/509.
[533] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/81; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/442;

ihtiyaçlarını giderdiği mesela evi bulunursa mahkeme bunu paraya çevirerek karının nafakasının karşılanmasını sağlar. Karının nafakası karşılandıktan sonra kalan kısım kocaya iade edilir. Kocanın satılacak herhangi bir malı bulunmazsa, mahkeme kocayı hapseder. Karının rızası olmadıkça da tazyik hapsi kaldırılmaz.[534]

Koca, karısına karşı nafaka mükellefiyetini yerine getirmezse Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre mahkeme onları ayırır. Zahirîler, hâkimin onları ayırmayacağı görüşündedir.[535] Zaten İbn Hazm'a göre bu durumdaki kocanın karısı zenginse bu yükümlülüğü kadın yerine getirir.[536]

Mer'î hukukta evlilik birliği devam ederken eşlerin yerine getirmeleri gereken nafaka yükümlülüklerini ihmal etmeleri halinde İcra ve İflâs Kanunu'nun 344. maddesi gereği, nafakaya ilişkin hükümler kamu düzeninden sayıldığından, nafaka borçlusu yükümlülüğünü yerine getirmez ise, nafaka lehtarının şikâyetiyle üç aya kadar tazyik hapsine hükmedilir. Davacı eş, karşı tarafın nafaka sorumluluğunu yerine getirmemesine bağlı olarak açtığı boşanma davasında, kendi kusuru davalıdan daha ağır olmaması halinde yoksulluk nafakası isteminde bulunabileceği gibi manevî tazminat isteminde de bulunabilir.[537]

5.1.4.2.(4). Hapsedilme

Fıkıhçılar yaşadıkları zamanın şartları çerçevesinde evlilik nafakası alan kadının hapsolması halinde nafakasının düşeceğini ifade etmişlerdir. Zira onlara göre bu durumda eşlerin birbirlerinden faydalanması (ihtibas) ortadan kalkmış ve kadın evlilik birlikteliğinden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getiremez olmuştur.[538] Ancak günümüz şartlarında karı koca arasında meşru bir evlilik bağı devam ettiği sürece kocanın nafaka mükellefiyetinin de devam edeceğini ifade edebiliriz. Zira bu konuda örf buna evirilmiştir. Zaten İslâm hukukçuları borcundan dolayı hapsedilen kadının evlilik nafakası hususunda ihtilaf etmiştir. Hanefî âlimlerin çoğunluğuna göre, hapsedilme durumu haksızlıkla da olsa, eşler arasında bir ayrılık olduğundan dolayı nafaka düşer.[539] Hanefî hukukçular, kocanın tutuklu veya hükümlü karısı ile bir arada bulunma veya birbirlerinden faydalanma imkânı olursa bu durumda kadının nafaka almaya devam

[534] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/189; İbnü'l-Hümâm, *Fethi'l-kadîr*, 4/389; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr,* 3/590.
[535] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/115; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ,* 2/180; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/73-74; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/366.
[536] İbn Hazm, *Muhalla*, 10/254.
[537] TMK, md. 162, 174.
[538] Merğînânî, *el-Hidâye,* 3/157; İbn Müflih, *el-Mübdi*, 8/178; Buhûti, *Keşşâfü'l-Kınâ*, 4/413; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/578 Cezîrî, *İslâm Fıkhı*, 4/567; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/89; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası,* 51.
[539] Cezîrî, *Kitâbu'l- Fıkh*, 4/567; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/89.

edeceğini belirtmişlerdir.[540] Kadın kendi kusuru dışında kaçırılması durumunda da nafaka alma hakkı devam eder.[541]

Mâlikî fakihler ise kadının zulmen hapsolunması halinde nafakasının düşmeyeceğini belirtmişlerdir. Zira burada kadından kaynaklanan bir kusur söz konusu değildir. Şâfiî ve Hanbelî âlimlere göre kocanın kusuru olmaksızın kadın işlediği bir suçtan dolayı hapsedilmişse evlilik birlikteliğinin gerektirdiği ilişkinin ortadan kalkmasından dolayı nafaka sâkıt olur. Borcu nedeniyle hapsedilen bir kadına yaklaşmaktan koca yasaklanınca onun nafakasıyla yükümlü olmaz. Borcu ödeyip kocasının evine dönünce kadının nafakası devam eder.[542]

5.1.4.2.(5). Hastalık

Fukahânın bazıları, kendi sosyo-kültürel şartları çerçevesinde, kadının hastalık nedeniyle evlilik birlikteliğinin gerektirdiği sorumluluklarını yerine getirememesi nedeniyle nafakasının düşeceğini ifade etmişlerdir. Çünkü nikâh akdinin gereği olan karşılıklı yararlanma, kadından kaynaklanan bir engel yüzünden gerçekleşmemiştir. Bu durumda koca nafakadan mükellef olmaz.[543] Ancak erkek, evlenmeden önce kadının hastalığını biliyorsa ve bunu kabul ederek evlenmişse veya kadın, kocasına karşı eşlik etme vazifesini yerine getirmek istemesine rağmen bu durum kadının sağlığına zarar veriyorsa kocanın nafaka sorumluluğu düşmez.[544]

Kadın aile konutuna taşınmadan önce ya da taşındıktan sonra hastalanması veya sağlık sorunları nedeniyle evlilik birlikteliğinden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirememesi halinde bile, evinin iç düzenini sürdürmesi, kocanın yanında bulunması gibi başka yararları devam ettiğinden nafaka hakkı vardır.[545] İslâm hukukçuları kocasının yanında rahatsızlandığı halde ona eşlik eden, kocasından kendini esirgemeyen ve evini koruyan kadına da nafaka verileceğinde ortak görüşe varmışlardır.[546] Cinsel birleşme yaşanmış kadının, kocasının belirlediği konuta şiddetli bir rahatsızlık sebebiyle taşınamaması durumunda Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçuların ekserisine göre nafakası sâkıt olmaz.[547] Çünkü buradaki kusur, kadından kaynaklanmamaktadır. Nasıl ki; hayız, nifas ve oruç ibadetinde olduğu gibi cinsel birleşme olmasa bile kadının nafakası

[540] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/20; Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/514.
[541] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/97; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/20; Haraşî, *Şerhu Muhtasari*, 4/191; Desûkî, *Hâşiyetu*, 4/514; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/579.
[542] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/200, 205; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/169; Haraşî, *Şerhu Muhtasari,* 4/195.
[543] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/19; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/354; Desûkî, *Hâşiyetu,* 2/508; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/ 470; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/159.
[544] Şâfiî, *el-Ümm,* 5/97; İbnü'l-Hümâm, *Fethi'l-kadîr*, 4/387.
[545] Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ,* 2/177; Serahsî, *el-Mebsût,* 5/192; İbnü'l-Hümâm, *Fethi'l-kadîr,* 4/386; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/169; Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/508.
[546] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/192; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/161; İbnü'l-Hümâm, *Fethi'l-kadîr*, 4/386; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/573-575.
[547] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/192; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/355; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/169; Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/508; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/574-575.

düşmüyorsa hastalık hali de kocanın nafaka yükümlülüğünü düşürmez.[548] Ailesinin yanında bulunduğu esnada hastalanan kadın, bu hastalığı nedeniyle kocasının yanına taşınacak durumda değilse, buradaki kusur kadından kaynaklanmadığı için kadının nafaka alma hakkı devam eder. Ancak kocanın istemesine rağmen kadın taşınmayı reddederse nafaka alamaz.[549] Kocanın çalışamayacak derecede hastalanması halinde ise buradaki kusur kadından kaynaklanmadığından kocanın nafaka yükümlülüğü devam eder.[550]

5.1.4.2.(6). Zamanaşımı ve İbrâ

Evlilik akdiyle kadın, evlilik birikteliğinden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirdiği ve nâşize olmadığı sürece nafaka almayı hak etmesine rağmen, nafakayı düşüren hallerden biri olan zamanaşımı ve ibrâ söz konusu olduğunda kadının nafakasının durumuyla ilgili mezhepler iki farklı görüşe varmışlardır. Hanefîlere göre, nikâh akdiyle başlayan evlilik nafakası, kadın lehine kendiliğinden doğmaz.[551] Doğmayan bir nafakanın da düşmesinden söz edilemez. Evlilik nafakasının doğması için mahkeme tarafından veya anlaşmayla takdir edilmesi gerekir. Bunlar olmadan önce evlilik akdi yapılsa da kadın nafaka alacaklısı haline gelmez. [552] Böyle bir belirleme olması halinde alacak kuvvetli bir alacak haline gelmesiyle kadının kocasından alacağı nafaka, koca sağ olduğu sürece zamanaşımına uğramadan devam eder.[553] Hanefîler kadın yararını gözeterek mahkeme kararı veya tarafların anlaşmasıyla sabit olmasından[554] sonra bir aylık bir süre içerisinde mahkemeye başvurması durumunda önceki günlere ait bir aylık tahakkuk eden nafakasını alabileceğini belirtmişlerdir. Zira malî işleme konu olan nafaka alacaklarında[555] ve ödeme tarihi belirsiz vadeye bağlı alış-verişlerde dava zamanaşımı için belirlenen süre bir aydır.[556] Ayrıca kadının nafakası, mahkeme kararı ile borçlanılarak karşılanmışsa o zaman kadının vefatıyla nafaka alacağı düşmeyip vefat eden kocanın mirasçıları tarafından karşılanması gerekir.[557] Hanefiler akrabalık nafakasında da aynı görüştedirler.[558] Hanefîlere göre, mahkeme kararı veya rızâen yapılmış bir anlaşma yoksa

[548] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/97; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/192.
[549] İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/599.
[550] Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 2/177; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/354-355.
[551] H. Yunus Apaydın, "İbrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/266.
[552] İbnü'l Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/236; Cezîrî, *İslâm Fıkhı*, 4/570; Zuhaylî, *Fıkhı,* 10/113.
[553] Erbay, "Nafaka", 32/282; Osman Şahin, *İslâm Hukukunda Zamanaşımı* (İstanbul: Enşar Neşriyat, 2016), 128.
[554] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/184.
[555] Davut Yaylalı, "İslam Hukukunda Zamanaşımı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/4 (1992), 160.
[556] *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye*, md. 249.
[557] Hüseyin Esen, "İslam Hukukunda Ölümün Mali Hak ve Borçlara Etkisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 10/1, (2005), 60.
[558] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/195.

nafaka borcu kocanın zimmetinde borç sabit olmayacağından karı, zamanaşımı definden dolayı ödenmemiş nafakalarını talep etmesi de mümkün olmaz.[559]

Hanefîlerin görüşüne göre, kadının mahkemeye başvurması nafakanın takdiri ve zamanaşımı bakımından önemlidir. Zira mahkemeye başvurmasıyla gelecek günlerin nafakası takdir edilmiş olacaktır. Böylece kadın gelecek günlerin nafakasını zamanaşımı define ihtiyaç duymaksızın talep etme imkânına kavuşacaktır.[560] Hanefîlere göre evlilik nafakası ayın geçmesiyle; akraba nafakası ise ihtiyaca binaen konulmuş ve sıla türünden bir borçtur olduğundan zamanında tahsil edilmemesiyle nafaka alacakları düşer.[561] Fakat kazâî bir işlemele sabit olmuşsa bu durumda borçlusunun vefatıyla düşmez, terekeden ilgilisine ödenmesi sağlanır.[562]

Zaten akrabalık nafakasının zamanında alınmaması ona ihtiyaç duyulmadığını gösterir.[563] Akrabalık nafakası alacaklısının geçerli bir mazereti olmaksızın nafakayı zamanında talep etmemesinden dolayı zamanaşımı defiyle nafakasının ödenmemesini nafakanın gayesine uygun bir yaklaşım olduğunu düşünmekteyiz.

Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîlere göre, kadının nafakasının sübutu için herhangi bir işleme ve sözleşmeye gerek olmaksızın nikâh akdiyle birlikte kendiliğinden doğar.[564] Buna göre çoğunluk İslâm hukukçularına göre, nafakanın hâkim tarafından belirlenmesi veya tarafların anlaşması ile sabit olması söz konusu olmadığından nikâh akdinin gerçekleşmesi ile birlikte evlilik nafakası, ihtiyaca binaen olmayıp evlilik akdiyle birlikte kocanın zimmetinde kuvvetli bir borca dönüşmesiyle sabit olur.[565] Böylece kadının evlilik nafakasının zamanaşımına uğraması da söz konusu olmayacaktır.[566] Konuyla ilgili Bakara suresi 233. Ayet hükmünde annelerin nafakasının kocaya ait olacağı ifade edilmiştir. Çoğunluk İslâm hukukçularına göre de bunun bir işleme gerek olmaksızın sabit olacağı göz önünde bulundurulursa, kadının herhangi bir ibrâ işlemiyle alacağından vazgeçmemişse nafakasının zamanaşımına uğrayacağını söylemek nafakanın gayesine de aykırı olacaktır. Kadının mağdur olmasına sebep olacak bir durumun ortaya çıkması ihtimaline karşı nafakasının zamanaşımı yoluyla düşmesi yönündeki Hanefîlerin görüşünün, günümüz sosyal gerçekliği ile bağdaşmadığını ifade etmek istiyoruz.

Kadının nafakasını düşüren diğer bir durum ibrâdır. İbrâ sözlükte *"arındırmak, yükümlülükten kurtarmak,*[567] *bir haktan beri kılma, hak talebinde bulunmaktan vazgeçme,*

---

[559] Zeydan, *Şerîati'l-İslâmiyye*, 7/151; Mehmet Âkif Aydın, "İstidane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001) 23/322.
[560] Mevsılî, *el-İhtiyar*, 4/6-7.
[561] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/184; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/25.
[562] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/195, 222; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 2/53, Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/186.
[563] Şahin, *İslâm Hukukunda Zamanaşımı,* 129.
[564] İbn Hazm, *Muhallâ*, 9/249; Serahsî, *el-Mebsût,* 5/184; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/348; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/169, 186; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 72, 73.
[565] Şahin, *İslâm Hukukunda Zamanaşımı,* 128.
[566] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/184; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 3/451; Zuhaylî, *Fıkhı,* 10/113.
[567] Apaydın, "İbrâ", 21/263.

aklama"[568] anlamında kullanılmıştır. İslâm hukuk terimi olarak ibrâ, *"bir kişinin başkasının zimmetindeki hakkından vazgeçmesi, borç ilişkisini sonlandırmasıdır."*[569]

Hanefîlere göre kadın, mahkeme kararıyla veya anlaşmaya bağlı olarak takdir edilen birikmiş nafaka hakkını ibrâ yoluyla tek taraflı olarak ortadan kaldırılabilir.[570] Buna göre doğmamış bir nafaka borcunu ibrâ etmek mümkün olmayacağı gibi ibrâ edilen bir nafaka borcunun düşmesi nedeniyle talep edilmesi de mümkün değildir. Hanefî dışındaki çoğunluğa göre nafakanın sübutu herhangi bir kazâî veya rızâî işleme gerek olmaksızın evlilik akdiyle doğmasından dolayı karının nafakasını ibrâ edebilmesi de mümkündür.[571]

Mer'î hukukta evlilik ilişkisinden kaynaklanan tedbir nafakasından dava sürecinde ya da ayrılık kararının uygulanması aşamasında ibrâ edilmesi mümkün olduğu gibi[572] geçici tedbir nafakası hakkından da vazgeçmek mümkündür. Bunun illaki boşanma sonrası olması da gerekmez. Temyiz sürecinde de vazgeçilebilir[573] İbrâ tarihi itibariyle nafaka yükümlüsü eşin bu sorumluluğu ortadan kalkmış olur.

Boşanma davası açılmadan yoksulluk nafakasından sözlü ya da yazılı olarak vazgeçilip nafaka borcu ibrâ edilemez.[574] Çünkü zimmette sabit olmayan bir borçtan ibrâ herhangi bir hüküm doğurmaz. Bu durumda yoksulluk nafakasından ancak dava devam ederken ya da dava sona erdikten sonraki süreçte, taleple bağlılık ilkesi gereği ibrâ mümkün olacaktır.[575]

5.2. İddet Nafakası

Bu bölümde değineceğimiz nafaka çeşitlerinden ikincisi iddet nafakasıdır. İslâm hukuku evlilik kurumuna önem vererek hem evlilik birlikteliği süresince hem de evliliğin sona ermesi halinde kadını ve erkeği ekonomik bakımdan koruyucu bir takım düzenlemeler getirdiği gibi boşanma sonrası nesebin/soybağının korunmasına yönelik de bir takım tedbirler getirmiştir. Bu düzenlemelerden en önemlisi de nikâhın sonlandırılmasıyla kadının iddet süresince sahip olduğu nafaka hakkıdır.

---

[568] Erdoğan, *Fıkıh Sözlüğü*, 221.
[569] Apaydın, "İbrâ", 21/263.
[570] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/29; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 4/394; Zeydan, *Şerîati'l-İslâmiyye*, 7/221; Apaydın "İbrâ", 21/265.
[571] Zuhaylî, *Fıkhı,* 10/113.
[572] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi E. 9413/10364, T. 21/09/2004.
[573] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi E. 4897/5914, T. 06/05/2004.
[574] Ebru Ceylan, *Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2006), 105.
[575] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi E. 3807/4741, T. 14/04/2004.

5.2.1. İddet Kavramı

Sözlükte iddet, *"beklemek, saymak, sayılan şeyin miktarı"* gibi anlamlar için kullanılmaktadır.[576] İslâm hukukunda ise iddet, evlilik birliğinin herhangi bir nedenle sonlanması durumunda, kadının yeni bir evlilik yapabilmesi için hamile olmadığının tespitine yönelik beklemekle yükümlü olduğu süre[577] şeklinde tanımlanmıştır.

Hanefî hukukçular iddeti, evlilik birliğinin sona ermesiyle karının şer'an belirli bir süre beklemesi olarak ifade etmişlerdir.[578] İslâm hukukunda Kur'ân ile sabit olan[579] iddetin, ric'î talâkla boşanmış kocaya tekrardan düşünme fırsatı vermesi, kocasından ayrılan veya kocası ölmüş olan kadının gebe olup olmadığının ortaya çıkması, kadının vefat eden kocasının hatırasına saygı göstermesi gibi birçok hikmetleri bulunmaktadır.[580]

Farklı amaç ve hikmetleri olan iddetin hukuksal süreciyle ilgili düzenlemeler birçok toplum ve dinde yer almaktadır. Örneğin İslâm öncesi Arap toplumlarında kocanın vefatıyla kadının bir yıl yas tutması zorunluydu.[581] İslâm hukuku bu uygulamaya bazı düzenlemeler getirerek kocanın karısı için tayin ettiği talâkın çeşidine göre iddet sürelerini açıklamış ve iddet kavramının ana hatlarını belirlemiştir.[582]

5.2.2. İddetin Mahiyeti

İddet mahiyet itibariyle evlilik birliği sona erdirilen kadın ile ilgili bir durumdur. Evlilik birliği süresince *"evlilik nafakası"* hükümleri yürürlükteyken evlilik birliğinin sona ermesi durumunda ise iddet süresi içerisinde *"iddet nafakası"* hükümleri uygulanmaktadır. Bu süreçte iddet bekleyen kadının nafaka hakkı her durumda aynı değildir. İslâm hukukunda, ric'î veya bâin talâk durumlarına göre eşler bazı hak ve sorumluluk altına girmektedir. Kadının iddet nafakasının çerçevesi ve süresi de boşanmanın süresine göre değişmektedir.

Mer'î hukukta ise erkeğin kadına biçmiş olduğu rol yerini karşılıklı bir hak ve sorumluluğa bırakmaktadır. İddet nafakasına mukabil sayabileceğimiz ve çoğu zaman

---

[576] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "a-d-d", 3/281; Mevsılî, *el-İhtiyar,* 3/172; Halil İbrahim Acar, "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/466; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 247.

[577] Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc,* 7/126; Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988), 111; Hayrettin Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), 266; Acar, "İddet", 21/466.

[578] Cezîrî, *İslâm Fıkhı,* 6/2726; Bilmen, *Kamus*, 2/368.

[579] et-Talâk 65/1.

[580] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 247.

[581] Ali Kumaş, "Kadının İddet Bekleme Yeri ve İddet Esnasında Evden Çıkmasının Hükmü" *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (Nisan 2016), 458; Emine Gümüş Böke, "İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2020), 94; Nurdan Demir, İslâm Hukukuna Göre Vefat İddeti Bekleyen Kadının Durumu", *Kocaeli İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1 (Haziran 2018), 28.

[582] Zeydân, *Şerîati'l-İslâmiyye*, 31; Acar, "İddet", 21/467.

kadınlar lehine verilen yoksulluk nafakasıyla koca, süresiz bir sorumluluk altına girmektedir. İslâm hukukunda ise erkek ric'î talâk iddeti süresince veya şartları oluşmuşsa bâin talâk süresince nafaka yükümlülüğü altına girmektedir. İddeti gerektiren durumlar mevcut olduğunda iddet artık dinen ve hukuken yerine getirilmesi gereken bir görev olmaktadır.[583] Sahih nikâhtan sonra cinsel ilişki ya da sahih halvet gerçekleşmişse fıkıhçılar ihtiyatı esas alarak, sahih halveti de hükmen zifaf sayarak boşanma durumunda bu haldeki bir kadına da iddet gerekeceğini belirtmişlerdir. [584] Bu hukuksal sürecin, iddet bekleyen kadına nafaka ödemek durumunda olan kocayı daha ihtiyatlı davranmaya ve kadının da itibarını korumaya yönelik bir yönü bulunmaktadır.[585]

Şahitsiz veya ikrah altında yapılan nikâhta olduğu gibi in'ikad şartları tamam olup sıhhat şartları bulunmayan fâsid nikâhtan sonra zifaf gerçekleşmişse ya da sahih nikâhtan sonra zifaf gerçekleşmeden koca vefat etmişse kadının iddet beklemesi gerekir.[586] Bâtıl nikâhtan sonra zifaf gerçekleşse bile kadın iddet beklemez. Çünkü bâtıl akitler İslâm hukukuna göre mutlak butlanla kesin hükümsüz olup hiçbir hukûkî sonuç doğurmaz.[587]

İddet ile ilgili hükümler Kur'ân'da ve sünnette ifade edilmiştir.[588] Kur'an'dan delil *"Boşanan kadınlar, bizzat kendileri üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın rahimlerde yarattığı çocuğu saklamaları onlara helâl olmaz. Kocaları barışmak isterlerse, bu iddet süresi içerisinde onları geri almaya daha hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerine üstün bir derece vardır"*[589] ayetidir. Hz. Peygamber'in Fâtıma bint Kays'a: *"İbn Ümmü Mektum'un evinde iddetini bekle"*[590] hadisi ise sünnetten delildir. Bu delillerden hareketle kadının iddet beklemesi hususunda icmâ oluşmuştur.[591] İddetin başlangıcı boşa(n)manın meydana gelmesi, tefrik kararı veya kocanın ölümüyle hemen başlar. Fâsid nikâhta ise iddetin başlangıcı tefrikin yapıldığı ya da evlilik ilişkisinin sonlandırılmasına karar verildiği andır.[592]

İslâm hukukunda erkeğin evlilik birliğini sonlandırması veya kadının mahkemeye başvurmasıyla hâkim kararıyla evliliğe son verilmesi durumunda, kadının öncelikle

[583] Nuri Kahveci – Yahya Bilginer, "Medeni Hukukla Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Evlenmenin Geçici Engelleri", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (Haziran 2021), 131; Böke, "İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası", 96.

[584] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/149; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye*, 372; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 247.

[585] Böke, "İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası", 96.

[586] Nevevî, *Ravzatü'tâlibîn*, 5/738; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye*, 372; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/330; Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 49; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 249-250; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 259; Fatih Karataş, "İslâm Hukukunda İddet", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2013), 167.

[587] Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 3/103.

[588] el-Ahzâb 33/49; el-Bakara 2/228, 234; et-Talâk 65/4; Buhârî, "Talâk", 44; Müslim, "Talâk", 58; Ebû Dâvud, "Talâk", 43.

[589] el-Bakara 2/228.

[590] Müslim, "Talâk", 35.

[591] Zuhaylî, *Fıkhı*, 9/490.

[592] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 247; Zuhaylî, *Fıkhı*, 9/508.

hamile olup olmadığının tespitiyle bir bekleme süresi başlar.[593] Bekleme süresi sadece taraflar için değil eşlerin ailelerine de gelebilecek zararlardan korumaya yöneliktir.[594] Zira bununla kadın kocasının ölümüyle üzüntüsünü ve kocasına vefasını göstermiş olmaktadır. Aksi halde kadın bekleme süresi olmaksızın evlenmesi dedikodulara da sebep olabilir. Eğer kadınla sahih bir evlilikten kaynaklanan zevci bir ilişki meydana gelmeden evlilik birliği sonlandırılırsa kadının iddet beklemesi gerekmez. Bu durum Kur'ân'da*"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâh edip de, sonra zifafa girmeden boşarsanız, onları sayacağınız bir iddet süresince bekletmeye hakkınız yoktur. O halde onları (bir bağışla) memnun edin ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın"*[595] şeklinde geçmektedir.

İslâm aile hukukunda iddet bekleyen kadınların doğum yapmalarıyla ya da hamileliğinin herhangi bir şekilde sonlandırılmasıyla iddetlerinin biteceği nassla sabittir.[596] Ayette *"Boşanan kadınlar, bizzat kendileri, üç kurû' beklerler"*[597] ayetinde geçen *"kurû'"* lafzı, sözlükte hem *"hayız"* hem de *"temizlik"* anlamlarına bağlı olarak iddetin başlama ve bitiş vaktiyle ilgili görüş farklılığı bulunmaktadır. Bu görüş farklılıklarının sonucu olarak nafakanın süresi de gün olarak artıp eksilebilmektedir. Kur'an lafzını *"hayız"* olarak yorumlayan Hanefî ve Hanbelî hukukçulara göre iddet üçüncü hayızın tamamlanmasıyla biter. Ancak kur' lafzını *"temizlik"* olarak kabul eden Mâlikî ve Şafîlere göre iddet üçüncü hayızın başlamasıyla tamamlanır.[598] Buna göre eğer kadın hamile değilse ve normalde hayız gören kadınlardansa Hanefî ve Hanbelîlere göre üç hayız dönemi iddet beklemeleri gerekecektir.[599] Ayrılık koca tarafından meydana gelmişse iddet süresince nafaka ve süknâ hakkına sahip olurlar. Bu iki mezhebe göre kadın hayızlı olduğu dönemde boşanma olursa hayız iddetten sayılmaz. Ancak kadın *"tuhur"* döneminde boşanırsa üçüncü hayızın bitmesi sonrası iddeti tamamlanmış olur. Fakat hayızlı iken boşanırsa içinde boşandığı hayız sayılmaz. Dolayısıyla üç hayız tamamlanınca iddet sona erer.[600] Böylece kadının nafaka alacağı gün sayısı da artmış olur. Mâlikî ve Şâfiî hukukçulara göre *"kur'"* lafzı tuhur süresini ifade ettiğinden vefat iddeti üç temizlik süresidir.[601] Buna göre kadın temizlik günlerinde boşanmış ise içinde

[593] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/156; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/174; Mevsılî, *el-İhtiyar*, 3/172.
[594] Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 134; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 148; Üzeyir Durmuş, *İslâm Hukukunda İddet ve Hükümleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 11-12.
[595] el-Ahzâb 33/49.
[596] et-Talâk 65/4.
[597] el-Bakara 2/228.
[598] Mevsılî, *el-İhtiyar*, 3/174; Bilmen, *Kamus*, 2/372; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 101; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 241; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 319.
[599] Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: âru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1993), 1/496-497; İbn Kudâme, *el-Muğnî Muhtasarı*, 4/225; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/307; Mevsılî, *el-İhtiyar*, 3/174.
[600] Serahsî, *el-Mebsût*, 6/40; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/163-164; Bilmen, *Kamus*, 2/372; Cin, *Boşanma*, 113; Böke, "Kadının İddet Nafakası", 97.
[601] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/157; Kâsânî, Bedâi'u's-sanâi', 4/429; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/163-164; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mücteh*id, 3/108; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/78-79; Zuhaylî, *Fıkhı*, 9/495; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 319.

boşandığı temizlik süresi kısa olsa da iddetten sayılır. Dolayısıyla içinde bulunduğu temizlik süresi haricinde iki temizlik süresinin daha tamamlanmasıyla kadının iddeti sona erer. Şâyet kadın hayızlıyken boşanmış ise iddeti üç temizlik süresinin bitmesiyle tamamlanır. Kadın hayızlı iken boşanırsa bu hayız hesaba katılmaz.[602] Buna göre de kadın daha az güz nafaka almış olacaktır.

Nikâhı feshedilen ya da boşanan bir kadının beklemesi gereken iddetin tamamlanıp tamamlanmadığının tespitinde kadının beyanı esastır. Şâfiî ve Hanefî hukukçulara göre, zina nedeniyle kadın, iddet beklemez. Zira iddet nesebin korunması için bir zorunluluktur. Zina halinde böyle bir durum söz konusu olmadığından korunmaya değer bir nesep durumu da bulunmamaktadır. Hanbelî fıkıhçılara ve İbn Hazm'a göre ise zina nedeniyle iddet gereklidir.[603]

Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nde bu sürenin üç aydan az olamayacağı belirtilerek bir alt sınır tespitine gidilmiş ve cumhurun görüşünü de içeren bir çözüm tarzı getirmiştir.[604] İddet bekleyen kadının nafaka alacaklısı olma hali her durumda aynı değildir. İddet beklerken evliliğin hükmî bağının ve kocanın velâyetinin ne ölçüde devam ettiği hususu kadının nafaka hakkının çerçevesini belirlemektedir.[605] Hukûk-ı Âile Kararnâmesi de cumhurun görüşünü esas alarak bu yönde hüküm vermiştir.[606] Kocası ölen hamile kadın, ölümü takiben de olsa çocuğunun doğmasıyla iddeti sona erer. Gebe olmayan kadın ric'î talâk iddeti beklerken kocası vefat ederse, boşanma iddetini terkederek vefat iddeti beklemeye devam eder. Kadın bâin talâk iddeti bekliyorsa vefat iddeti beklemeyerek başladığı boşanma iddetini tamamlar.[607]

Mer'î hukuktaki tedbir nafakasının İslâm hukukundaki iddet nafakasına benzer yönleri bulunmaktadır. İslâm hukukunda erkek, karısını tek bir ric'î talâk ile boşadıktan sonra iddet müddetince karısının tüm ihtiyaçlarını karşılamakla sorumludur. Mer'î hukukta da şartları oluşmuşsa ayrılık veya boşanma dava sürecinde erkek ve kadın ayrımı yapılmaksızın eşlerden kimin maddî durumu daha iyiyse o diğerine tedbir nafakası ödeme yükümlüsüdür. İslâm Hukukunda ise iddet süresince erkek hanımına nafaka ödemekle mükellef görülmüştür.[608]

Mer'î hukukta TMK'nin 132. maddesindeki düzenlemeye göre kadın kocasının vefatından sonra iddet süresi tamamlanmadan evlenmesi mümkün değildir. Yasal bekleme müddeti üç yüz gün olarak belirlenen bu süre uygulama ve doktrinde *"iddet süresi"* olarak ifade edilmektedir.[609] Kadın, önceki kocasından gebe değilse ya da evliliği

[602] Bilmen, *Kamus,* 2/372; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 263; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 263.
[603] İbn Hazm, *Muhallâ*, 10/40-43; Zuhaylî, *Fıkhı,* 9/494-495.
[604] Hukukî Aile Kararnamesi, md.139.
[605] Bilmen, *Kamus*, 2/217, 229; Acar, "İddet", 21/468; Böke, "Kadının İddet Nafakası", 105.
[606] Hukuk-ı Âile Kararnâmesi, md. 146.
[607] Serahsî, *el-Mebsût,* 6/39; Acar, "İddet", 21/468; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 250.
[608] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/202; İbn Kudâme, *el-Muğnî Muhtasarı,* 4/238; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 3/113; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/175; Bilmen, *Kamus*, 2/217, 229.
[609] Seda Gayretli Aydın, "Kadın ve Kanuni Bekleme Süresi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 136 (2018), 264.

sonlandırılan eşlerin yeniden birbirleriyle evlenmek istemeleri durumunda İslâm hukukunda da olduğu gibi mahkeme bu süreyi kaldırabilmektedir. Ayrıca mer'î hukukta, TMK 169. ve 200. maddeleri gereği boşanma ya da ayrılık davası açan eşlerden herhangi birinin ilgili davası devam ettiği süre içerisinde maddî durumu iyi olan eş, mağdur duruma düşecek olan eşe tedbir nafakası ödemesi gerekmektedir.

5.2.3. İddet Bekleyen Kadının Nafakası

İddet bekleyen kadının nafakasını, ric'î talâk nafakası ve bâin talâk nafakası olarak ikiye ayırarak inceleyebiliriz. Bunlardan ilki olan ric'î talâk, kocanın yeni bir nikâh akdine ihtiyaç duymaksızın iddet süresinde karısına dönebildiği boşama şeklidir.[610] Ric'î talâk, erkeğin, karısına dönüş yetkisini kullanarak mevcut nikâhının devamıyla evlilik birliğinin devam ettirilmesine imkân sağlamaktadır. Ric'î talâkla ilgili Kur'an'da[611] hukûkî bazı düzenlemeler bulunmaktadır. Bu kapsamda, Kur'ân'daki ayetlerden doğan dönüş yetkisinin hukûkî sonuç doğurabilmesi için, erkeğin kadına dönüşünün iddet günleri bitmeden yapılması gerekir.[612]

Ric'î talâk ile boşanmış kadınlarla hamile olanların nafaka ve süknâ hakkı hususunda İslâm hukukçuları *"Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp gitmelerini sağlamak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer güçlüğe düşerseniz çocuğu başka bir kadın emzirecektir"*[613] ayetini delil getirerek ric'î talâk sonucunda iddet bekleyen kadın ile hamile kadının,[614] iddet bekleme süresince nafaka ve evde oturma hakkı bulunduğunda görüş birliğine varmışlardır.[615] Bu durumda zaten evlilik birlikteliğine bağlı ilişkiler ve nikâh hükmen devam etmektedir.[616] Eğer erkek bu düşünme süresince evliliği sonlandırmaya karar verirse hamile olmayan kadın üç kur' müddetince, hamileyse doğum yapıncaya kadar ya da herhangi bir nedenle (kürtaj, düşük yapma) gebeliğin sonlandırılmasına kadar iddet beklemek zorunda olmasından dolayı bu süre içerisinde nafaka ve süknâ hakkı bulunur.

Sahih nikâhtan sonra zifafı veya halvet-i sahihayı ya da cinsel birleşmenin meydana geldiği fâsid nikâhtan sonra ayrılık olursa, erkeğin karısıyla sürdürmek isteği ilişkinin türüne göre kadının iddet beklemesi gerekir. Ayrıca sahih evlilikten sonra koca

---

[610] Halil İbrahim Acar, "Talâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/498.
[611] el-Bakara 2/228, 229, 231; et-Talâk 65/2.
[612] Narin - Özdaş, *"Talâkta Ric'at Bağlamında Kur'ân-ı Kerim'de Belirtilen İlkeler",* 682.
[613] et-Talâk 65/6.
[614] Üzeyir Köse, *Fıkhî Açıdan Hamilelik* (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020), 102.
[615] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/113; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/156.
[616] Üzeyir Köse, *İslâm Hukuku (şahıs-aile-miras) Evlilik Birliğini Sona Erdiren Diğer Hususlar ve Sona Ermenin Sonuçları*, ed. Nuri Kahveci (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 2/252.

vefat ederse cinsel birleşme ya da sahih halvet şartı aranmaksızın kadının *"vefat iddeti"* beklemesi gerekir. İddeti esas itibariyle kadının beklemesi gerekir. Ancak durum böyle olsa da dört kadın ile evli olup da bunlardan birini boşayan veya boşadığı kadın ile birlikte nikâhlayamayacağı bir yakını ile evlenmek isteyen kocanın da evlenmeden önce, boşadığı kadının iddetinin sona ermesini beklemesi gerekir.[617]

Mer'î hukuktaki tedbir nafakası, İslâm hukukundaki ric'î talâk nafakasına bazı yönlerden benzerlik ve farklılık arz ettiğini söyleyebiliriz. Zira mer'î hukuktaki tedbir nafakasını gerektiren, evlilik birliği devam ederken, boşanma davası açılması ya da ayrılık kararı verilmesi halinde geçici bir koruma olarak davacı eşe -bu genelde kadın olmaktadır- verilen geçici bir koruma sağlamaktadır. Ric'î talâk nafakasında da boşanma henüz tam olarak gerçekleşmediğinden nafaka sorumlusu eşin bu yükümlülüğü hala devam etmektedir. Yani evlilik birliği hükmen devam ettiğinden, koca eşine nafaka ödemeye de devam etmektedir. Bir farkla ki İslâm hukukunda evlilik ve iddet nafakasından erkek sorumlu iken, mer'î hukukta tedbir nafakasının sorumlusu eşlerden herhangi biri olabilmektedir. Ayrıca İslâm hukukundaki ric'î talağa bağlı nafaka mükellefiyetinde olduğu gibi mer'î hukukta da mahkeme, birlikte yaşamaya ara verilmesi durumunda TMK md. 197'de geçen *"eşlerden biri, ortak hayat nedeniyle kişiliği, ekonomik güvenliği veya ailenin huzuru ciddi biçimde tehlikeye düşmesi halinde haklı bir sebebe bağlı olarak ayrı yaşama hakkına sahip olmalarından dolayı eşlerden birinin istemi üzerine birinin diğerine yapacağı parasal katkıya, konut ve ev eşyasından yararlanmaya ve eşlerin mallarının yönetimine ilişkin olarak eşlerin birlikte yaşamaları içindeki düzeye yakın önlemleri alır"* hükmü gereği, evlilik birliği devam etmekte ve buna bağlı tedbir nafakasına hükmedilerek eşlerin hak ve sorumlulukları devam etmektedir. Zaten mer'î hukukta evlilik birliğinin sonlanmasıyla tedbir nafakası yerini, eş yönünden yoksulluk nafakasına çocuklar yönünden ise iştirak nafakasına bırakmaktadır.

Ric'î talâk durumunda koca, karısına ve küçük çocuklarına karşı nafaka vermekle mükellef olduğu gibi mer'î hukukta tedbir nafakası ödemekle yükümlü olan kişi hem eşinin nafakasını hem de yaş bakımından uygun olan çocukların nafakasını ödemektedir. Ric'î talâk nafakasında, tedbir nafakasında olduğu gibi eşin ve çocukların geçim ve bakımlarının sağlanması, gerçekleşebilecek ihmallere karşı önlem olarak nafaka verme zorunluluğu doğmaktadır.

Tedbir nafakasının konusu, bakımı sağlanacak olan aile bireylerinin barınması, geçimleri için gerekli olan para, evlilik birliğine ait malların yönetimi ile ortak çocuk ve evlatlığın bakımı ve bunlara bağlı olarak alınması gerekli her türlü tedbirdir. Yine ric'î talâkta tek nedene bağlı olarak iddet nafakasına hükmedilmesine rağmen, mer'î hukukta tedbir nafakasına iki şekilde hükmedilmektedir. İlki boşanma veya ayrılık davalarında geçici bir önlem olarak takdir edilen geçici tedbir nafakalarıdır.[618] Diğer durum ise evlilik

[617] Çetintaş, "İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka", 199.
[618] TMK, md. 169.

birliğinin korunması gerekliliği çerçevesinde takdir edilen bağımsız tedbir nafakalarıdır.[619] Tedbir nafakası ile eşler arasındaki boşanma, ayrılık veya butlan davaları[620] kesin hükümle sonuçlanıncaya kadar geçici bir tedbir olarak, ric'î talâktaki kocanın mükellef olmasından farklı olarak, eşlerden birinin diğerine ve ortak çocukların barınma, bakım, beslenme gibi temel ihtiyaçlarının temini için uygun bir miktar takdir edilir. Bu nafakayla amaçlanan aile birliğinin bozulduğu, sarsıldığı, eşlerin fiilen bir arada bulunmadığı durumlarda veya bir arada bulunulsa da yükümlülüklerin yerine getirilmediği durumlarda aile olmanın sonuçlarından olan yükümlülüklerin kesintiye uğramamasını sağlamaktır. Bu hâliyle tedbir nafakası, eş ve çocukların mağduriyetini önleme amacı taşır. Maddi manevi varlığın geliştirilmesinde çocuğa gösterilecek olan bakımın dayanağı sadece ahlak kurallarına bırakılmamış, aynı zamanda birçok ulusal ve uluslararası düzenlemede açıkça yer almıştır.[621]

Ric'î talâk nafakası mükellefiyetinden farklı olarak mer'î hukuktaki tedbir nafakasının diğer bir şekli olan bağımsız tedbir nafakasında da ayrı yaşama hakkına sahip olan koca veya kadın davacı eşe ve çocuklara karşı nafakayla mükelleftir. [622] Bağımsız tedbir nafakası için öncelikle talep gerekir. Oysa İslâm hukukundaki ric'î talâk nafakasında herhangi bir talep aranmaksızın şer'î hüküm gereği re'sen ve belirli bir süreliğine verilir. Ancak mer'î hukukta ortak yaşam yahut haklı bir gerekçe ile ayrı yaşamın devamı esnasında mali yönden zayıf olan eşin korunması için bağımsız tedbir nafakası talep etmesi gerekir. Bağımsız tedbir nafakası belirli bir süreliğine talep edilmemiş ise süresiz olarak takdir edilmektedir.[623] Süresiz olarak takdir edilen bağımsız tedbir nafakası ancak koşulların değişmesi nedeniyle veya istem üzerine sınırlandırılabilir.[624] Tedbir nafakaları sadece malî nitelikli değildir. Tedbir nafakası TMK md. 4 ile düzenlenen *"hakkaniyet"* ilkesi de göz önünde bulundurularak, dava veya ayrılık süresince dava süresi veya ayrılık süresince özellikle eş ve çocukların barınması, geçimi, karı-kocanın mallarının yönetimi ve bir meslek edininceye kadar bir kimsenin anne veya babasından ya da diğer nafaka yükümlülerinden talep edebileceği bir nafaka

[619] TMK, md. 195-197.

[620] Bâtıl olan evlenmeler butlan kararının kesinleşmesinden itibaren ileriye etkili olarak hükümsüz hale gelir. Mutlak butlan hâlinde bile evlenme, hâkimin kararına kadar geçerli bir evliliğin bütün sonuçlarını doğurur (TMK, md.156). Butlan davası açılması halinde hâkim, eş ve çocuğun korunmasına yönelik tedbirleri re'sen alır. Bu tedbirler çerçevesinde boşanma ve ayrılık davasında olduğu gibi tedbir nafakasına da karar verilir. (TMK, md. 158/2).

[621] TMK, md. 169, 182, 185, 197, 327.

[622] TMK, md.197/1 uyarınca "Eşlerden biri, ortak hayat sebebiyle kişiliği, ekonomik güvenliği veya ailenin huzuru ciddi biçimde tehlikeye düştüğü sürece ayrı yaşama hakkına sahiptir."; Gençcan, *Nafaka Hukuku,* 229.

[623] Gençcan, *Nafaka Hukuku,* 254-255.

[624] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 2013/24472, K. 2014/8193 (7 Nisan 2014) sayılı kararı: "Davacı-karşı davalı kadın tarafından açılan nafaka davası, TMK md.197'ye dayanmaktadır. Kadın, ayrı yaşamakta haklı gördüğüne ve bu husus dosya kapsamın ile gerçekleştiğine göre, asıl davanın kabulü suretiyle takdir edilen tedbir nafakasının, kararın kesinleşmesiyle sınırlandırılması yasaya aykırıdır. Bu madde gereğince tayin edilen tedbir nafakası, ancak koşulların değişmesi halinde ve istem üzerine kaldırılabilir" (Gençcan, *Nafaka Hukuku*, 256).

türüdür.[625] Hâkim somut olayın gerekliliğine uygun olarak ortaya çıkan hususlarda tedbir kararı vermelidir.[626]

İslâm hukukunda ric'î talâk nafakasına evlilik birliğinin sonlandırılmasıyla ve belirli bir süre veriliyorken, mer'î hukukta tedbir nafakasına TMK md. 195 uyarınca evlilik birliğinin devamı sırasında, evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi hâlinde, diğer eş mahkemeye müracaatla karşı tarafın uyarılması ve ihlal edilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi yönünde gerekli önlemlerin alınmasını isteyebilir.[627] Tedbir nafakası, nafaka ve tazminat olmadığından kusurlu eş yararına dahi bu tedbirlerin alınması mümkündür.[628] Tarafların gelirlerinin olması da tedbir nafakası verilmesine engel bir durum değildir.[629] 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun md. 5/4 uyarınca *"Şiddet uygulayan kişi aynı zamanda ailenin geçimini sağlayan veya katkıda bulunan kişi ise 4721 sayılı TMK hükümlerine göre nafakaya hükmedilmemiş olması kaydıyla hâkim, şiddet mağdurunun yaşam düzeyini göz önünde bulundurarak talep edilmese dahi tedbir nafakasına hükmedebilir."* Bu kanun hükmü ile tedbir nafakasına özel koşullara bağlı olarak hükmedilebilecektir. Öncelikle 6284 sayılı Kanun md. 5 uyarınca aile kavramı, TMK'de yer alan aile kavramından farklı olarak resmî nikâha dayalı birliktelik hâlinde bulunmayanları da kapsar.[630]

İslâm hukukunda ric'î talâk hükümleri her durumda kocaya karşı uygulama alanı bulurken,[631] mer'î hukuktaki tedbir nafakası 6284 sayılı Kanun gereği eşler dışındaki kişilere de uygulama alanı bulmaktadır.[632] Ancak böyle bir hukûkî yaptırımla karşılaşan eşler, evlilik birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekte daha ihmalkâr davranmakta ve aile bireylerini yıpratıcı sonuçlarla karşılaşılabilmektedir.[633]

Mer'î hukukta, dava açma hakkı bulunan eş, mahkemeden boşanma ve ayrılık talebinde bulunabilecektir.[634] Mer'i hukuktaki bu durum İslâm hukukunda erkeğin tek bir ric'î talâkla hanımını boşayıp iddet müddetince isterse eşine dönme hakkını tanıyan durumla benzerlik göstermektedir. Mer'î hukuka göre, hâkimin verdiği belirli süreli ayrılık kararı veya boşanma davası devam ederken tarafların anlaşmasıyla davanın

[625] Öztan, *Aile Hukuku*, 1045; Baygın, *Soybağı Hukuku*, 120; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 46.
[626] Mehmet Hamzaçebi, "Türk Medeni Kanunu'na Göre Boşanma ve Ayrılık Hâllerinde Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10 (2002), 29.
[627] Yazıcı, *İcra ve İflâs Hukukunda Nafaka Alacağı,* 28.
[628] Hatemi - Serozan*, Aile Hukuku*, 249; Gençcan, *Nafaka Hukuku*, 306.
[629] Gençcan, *Nafaka Hukuku*, 305. Aynı yönde YHGK, E. 2017/2-1891, K. 2018/1577 (25 Ekim 2018).
[630] Simge Saraçoğlu, "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Yasa Kapsamında Tedbir Nafakasına Hükmedilmesinin Koşulları", *Prof. Dr. M. İlhan Ulusan'a Armağan Cilt 2,* ed. Nihal Ural (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2016), 492.
[631] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201; Acar, *İslâm Aile Hukuku,* 325.
[632] Ali Haydar Yağcıoğlu, "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2017), 918.
[633] Bilal Köseoğlu - Köksal Kocaağa, *Aile Hukuku ve Uygulaması* (Ankara: Ekin Yayınevi, 2011), 153.
[634] TMK, md. 167.

sonlandırılmasına kadar ki nafaka mükellefiyeti ile İslâm aile hukukundaki erkeğe iddet süresi içerisinde, evlilik birliğini devam ettirme beyanının meydana gelmesine kadar iddet nafakası ödeme sorumluluğunun devam ediyor olması bakımından benzerlik söz konusu edilebilir. Medeni hukuktaki ayrılık davalarındaki ayrılık süresi bir yıldan üç yıla kadar sınırlandırılmıştır. Bu süre içerisinde eşlerin birbirlerine karşı evlilik hukukunun gerektirdiği sorumlulukları devam etmektedir. Azamî sınır olan üç yıl dolduğunda isterlerse eşlerden birinin evlilik birliğini devam ettiremedikleri yönündeki gerekçeli talebiyle mahkeme tarafları boşar. İslâm hukukunda ise, erkek, eşinden ric'î talâkla ayrıldıktan sonra üç hayız veya üç temizlik dönemi sona ermeden, isterse evliliğe devam etmek istediği yönündeki fiilleri gerçekleştirerek, yeni bir nikâh akdine gerek duymaksızın mevcut evliliğini sürdürebilir. Örneğin erkeğin, karı-koca ilişkisini tekrar başlatması evliliği sürdürmek istediği anlamına gelir. İddet süresi içerisinde koca evliliğe devam etmek istediği anlamına gelen bir fiilde bulunmaz ise iddetin sona ermesiyle ric'î boşama bâin boşamaya dönüşür ve aralarındaki evlilik birliği sona erer. Ancak, ric'î boşamada iddet müddetince erkeğin hanımına karşı mali yükümlülükleri eskisi gibi devam eder. Mer'î hukukta TMK md. 175'te düzenlenen nafaka yükümlülüğü yoksulluk nafakasına yöneliktir. Ancak bu düzenlemenin dışında evliliğin devamı sırasında, özellikle 6284 sayılı Kanun'un 18. maddesinde *"nafakaya karar verilmesi hâlinde, kararın bir örneği, re'sen nafaka alacaklısının veya borçlusunun yerleşim yeri icra müdürlüğüne gönderilir"* şeklinde bir düzenleme bulunmaktadır. TMK'ye göre ayrılık kararı[635] yahut birlikte yaşamaya ara verilmesi[636] hâlinde de eşler birbirilerinden hem kendilerinin hem de çocuklarının geçimini kapsayacak şekilde tedbir nafakası talep edebilirler.[637] Evliliğin devamı sürecinde bir eşin diğer eşten talep edebildiği tedbir nafakası ile alınabilecek diğer koruma önlemleri[638] TMK ile Ailenin Korunması Hakkındaki Kanun hükümlerinde ayrı ayrı düzenlenmiştir.[639]

İslâm hukukunda iddet nafakasına bağlı diğer bir nafaka çeşidi bâin talâk nafakasıdır. Evlilik birliğini kesin olarak sona erdiren, yeni bir evlilik akdi olmadan da boşandığı kocasına dönme imkânı bulunmayan, kadının beklediği iddete*"bâin talâk iddeti"* denilir.[640] Bâin talâkta nikâh derhal sona erer ve taraflar birbirine yabancı hale gelir.[641]

---

[635] TMK, md.170.
[636] TMK, md. 197.
[637] İnal, *Uygulamada Nafaka Davaları*, 15.
[638] TMK, md. 169, 195, 196, 197; 6284 sayılı Aileyi Koruma Kanunu, md. 5, 18.
[639] August Egger, *Aile Hukuku Birinci Kısım: Evlenme Hukuku,* çev. Tahir Çağa (İstanbul: Kenan Matbaacılık, 1949), 192; Saymen-Elbir, *Aile Hukuku*, 147; Feyzioğlu, *Aile Hukuku*, 204; Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, 352; Hatemi - Serozan*, Aile Hukuku*, 195; Oğuzman - Dural, *Aile Hukuku*, 134, 160; Ahmet Cemal Ruhi, *Türk Hukukunda Nafaka ve Nafaka Alacaklarının Yabancı Ülkelerde Tahsili* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003), 34.
[640] Acar, *İslâm Aile Hukuku,* 238.
[641] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 206.

İslâm hukukçuları bâin talâk iddeti bekleyen kadının hamile olması durumunda nafaka ve süknâ hakkının bulunduğunu ifade etmişlerdir.[642] Fıkıhçılar bu hususta *"Boşadığınız o kadınları, iddetlerini beklerlerken, gücünüzün yettiği kadar kendi oturduğunuz yerde oturtun. Bir de üzerlerine tazyik yapmak için onlara zarar vermeye kalkışmayın. Eğer gebe iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Şayet sizin hesabınıza çocuklarınızı emzirirlerse, o vakit onlara ücretlerini de verin. Ücret işini aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamaz iseniz, baba hesabına çocuğu bir başka kadın emzirsin"*[643] âyetini delil göstermişlerdir.

İslâm hukukçuları, kadının hamile olmaması halinde nafaka ve süknâ hakkının olup olmadığı hususunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Hanefî hukukçular, ayrılığın koca tarafından olması halinde ister ric'î isterse bâin talâk ile boşansın zifaftan sonra boşanan her kadının ister hamile olsun ister olmasın iddet süresi içerisinde nafaka ve süknâ hakkı bulunduğunu ifade etmişlerdir.[644] Hanefîlere göre, bâin talâk iddeti bekleyen kadın, hamile değilse bile nafakasının verilmesi gerekir. Bu konuda *"Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da Allah'ın ona verdiğinden o ölçüde harcasın"*[645] ayetindeki genel ifadeyi, bâin talâkı da içine alacak şekilde kendisi ile haber verme kastedilmeden, talep ifade eden haber cümlesiyle kullandıklarından, bâin talâk iddeti bekleyen kadının nafaka ve süknâ hakkının bulunduğunu ifade etmişlerdir.[646] Zira bu iki hak da evlilik akdiyle kazanılmaktadır.[647] Bu durumda bâin talâkla boşanan kadının, iddeti devam ettiği sürece, barınma hakkı bulunduğu gibi nafaka hakkı da bulunması gerekir.[648]

Mâlikî ve Şâfiî hukukçulara göre bâin talâk ile boşanan kadının hamilelik durumu yoksa sükna hakkı olmasına rağmen nafaka alma hakkı bulunmaz. Bunlara göre *"Kadınları iddetleri süresince gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun"*[649] âyeti, kadının hamile olup olmadığına bakılmaksızın mesken hakkının bulunduğuna işaret eder. Ancak mezkûr ayetin devamında *"Eğer onlar hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin"* ifadesi yalnızca hamile olanların nafaka ve sükna hakkının olduğuna işaret etmektedir.[650]

Hanbelî hukukçuların genel görüşü ise bâin talâk ile boşanan kadın hamile değilse nafaka ve sükna hakkının bulunmadığı yönündedir.[651] Ahmed b. Hanbel, bâin talâk ile

---

642 Hassâf, *Kitâbü'n-nafakât,* 205; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 2/467; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201; Şirâzî, *el-Mühezzeb,* 3/258; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 3/113; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/9.

643 et-Talâk 65/6.

644 Hassâf, *Kitâbü'n-nafakât*, 205; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201-202.

645 et-Talâk 65/7.

646 Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/8-9; Zuhaylî, *Fıkhı*, 9/517; Cin, *Boşanma*, 204.

647 Kahveci, "*Fıkıh Usûlü Açısından Emrin Delâleti*", 27.

648 Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 267.

649 et-Talâk 65/6.

650 Şâfiî, *el-Ümm,* 6/603-604; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 2/467; Şirâzî, *el-Mühezzeb,* 3/258; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 3/114.

651 İbn Kudâme*, el-Muğnî*, 11/402; Haccâvî, *el-İknâ*, 4/139.

boşanan kadının hamile değilse âyet-i kerimeden[652] dolayı kadının süknâ hakkının bulunacağını; Fâtıma bint Kays hadisinden dolayı ise bulunmayacağı yönünde iki farklı görüşü bulunmaktadır.[653]

Bâin talâk ile boşanmış kadına iddet müddeti içerisinde nafaka ve süknâ hakkını tanıyan Hanefîler mezkûr âyetin[654] umûmunu gözeterek bir sonuca varmaya çalışmışlardır. Hanefîler bu durumdaki kadının, iddet süresinde, tıpkı ric'î talâk iddetinde olduğu gibi nafakasının ve mesken hakkının devam edeceğini belirtirler. Kadının hamile olup olmadığının bir önemi de bulunmamaktadır. Zira bu hususta karşı delil olarak sürülen Fatıma bint Kays hadisine ilk tepkiyi Fatıma'nın eşi Üsâme b. Zeyd göstermiştir. Hz. Aişe'nin bu rivayete sert bir tepki göstererek bunu fitne olarak değerlendirmesi[655] yönündeki rivayetler, Hanefîlerin görüşünü kuvvetlendiren delillerdir.[656] Ayrıca Hz. Ömer, *"Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp gitmelerini sağlamak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer güçlüğe düşerseniz çocuğu başka bir kadın emzirecektir"*[657] ayetinden hareketle, Fatıma'nın bu rivayetini *"doğru mu söyledi yalan mı söyledi, belledi mi unuttu mu bilmediğimiz bir kadının sözüyle Rabbimizin kitabını ve Peygamberimizin sünnetini terk edemeyiz. İddet müddeti içerisinde ona mesken de vardır, nafaka da vardır"*[658] sözleriyle kabul edilemez bulmuştur.[659] Kanaatimizce Hanefî hukukçuların görüşü daha isabetlidir. Bilhassa günümüzde kadının hem ekonomik hem de sosyal yönden korunmaya daha fazla ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca nafakayı bir bütün olarak düşünürsek kadının süknâ hakkı varsa iaşe hakkı da vardır.[660] Zaten nafaka kapsamına örfen hem mesken hem de iaşe girdiğini söyleyebiliriz. Nitekim Peygamberimizin süknâdan yükümlü tuttuğu durumlarda iaşe anlamındaki nafakadan da sorumlu tutmuştur.[661] Bundan dolayı meselede en isabetli olan görüş, Kur'an ve sünnetin Zâhirîne göre hamile olsun ya da olmasın bâin talâk iddeti bekleyen kadının mesken ve süknâ hakkının iddet sonuna kadar devam etmesidir.

İslâm hukukundaki hamile kadın lehine sağlanan bâin talâk nafaka hakkı, kadın çocuğunu doğurmasıyla son bulmaktadır. Mer'î hukukta ise evlilik birliğinin sona ermesiyle nafaka lehtarı eş, süresiz olarak yoksulluk nafakası talep edebilmektedir.

---

[652] et-Talâk, 65/6. (Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun…)
[653] İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 5/81.
[654] et-Talâk 65/6.
[655] Buhârî, "Talâk", 42.
[656] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201-202.
[657] et-Talâk 65/6.
[658] Müslim, "Talâk", 46.
[659] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201-202.
[660] Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası,* 43; Fatih Karataş, *İslâm Hukuku Açısından İddet ve Boşanmış Kadının Evliliği* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), 49.
[661] Müslim, "Talâk", 46.

5.2.4. Bâin Talâk Nafakası ile Mer'î Hukuktaki Yoksulluk Nafakası

Bir önceki başlık altında tartıştığımız bâin talâk nafakası, mer'î hukuktaki davacı eşin karşı taraftan isteyebileceği yoksulluk nafakasına birçok yönden benzerlik arzettiğini söyleyebiliriz. Zira mer'î hukuktaki yoksulluk nafakası, şartların oluşması halinde, kadına nafaka verilmeye devam edilmesi yönünden İslâm hukukundaki bâin talâk nafakasına benzer. Ancak bâin talâk nafakasından süre yönünden farlılık arzeder. Bâin talâk nafakası, Hanefîlerin görüşünden hareketle üç kur' dönemiyle sınırlıdır. Ancak mer'î hukuktaki yoksulluk nafakası, bâin talâktaki gibi evlilik birliğinin sona ermesiyle veriliyor olsa da bu nafakada süre yönünden bir sınırlama yoktur. Zaten günümüzde de en yoğun tartışmalar yoksulluk nafakasının süresine yönelik olmaktadır.

İslâm hukukundaki bâin talâk nafakasında nafaka alacaklısı ister zengin isterse fakir olsun kadının nafaka alacağı düşmez. Ancak mer'î hukukta yoksulluk nafakasına karar verilebilmesi için boşanma nedeniyle nafaka alacaklısının yoksulluğa düşecek olması gerekir.[662] Boşanma davasının reddedilmesi durumunda yoksulluk nafakasına hükmedilmesi mümkün değildir. Bâin talâk nafakasında talep olmasa da nafaka mükellefiyeti kendiliğinden doğarken yoksulluk nafakasının takdiri için mutlaka talep olmalıdır. İstenecek yoksulluk nafakasının miktarı ayrıca belirli olmalıdır. İslâm hukukunda kabul edilen genel görüş, bâin talâk durumunda karının yoksul veya zengin olmasının bir önemi olmadığı gibi nafaka lehtarı kadının bir talebinin olması da gerekmez. Ancak mer'î hukukta boşanma sonrasında genelde yoksulluk nafakası alacak kadın veya erkeğin yoksulluğa düşecek olması ve davacının bir talebi olması gerekmektedir. İleride yoksulluğa düşme olasılığının bulunduğu durumlarda da yoksulluk nafakası istenebilecektir.[663] Yoksulluk nafakası talebe bağlı olduğunda görevli ve yetkili mahkeme, tarafların talepleriyle bağlıdır. Talepten fazlasına veya başka bir şeye karar veremez. Yargılama hukukunda kabul edilen talebe bağlılık ilkesi gereği[664] yoksulluk nafakasının talep edilmesi gerekir.[665] Yoksulluk nafakası talebinde, talep edilen nafaka miktarının açık olarak belirtilmesi gerekir.[666] Söz konusu maddede yer alan *"…. nafaka isteyebilir"* ifadesinden yoksulluk nafakasına talep hâlinde hükmedilebileceği anlaşılmaktadır.

Bâin talâk nafakasıyla yoksulluk nafakasının alacaklısı ve borçlusu yönünden bir fark bulunmaktadır. Mer'î hukukta yoksulluk nafakasının mükellefi kadın veya koca olabiliyorken, İslâm hukukundaki bâin talâk nafakasının mükellefi koca olmaktadır.

---

[662] TMK, md. 175.
[663] Zevkliler vd., *Medenî Hukuk,* 1035.
[664] HMK md. 26/1.
[665] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 2019/7159, K. 2019/11244 (12 Kasım 2019).
[666] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 2000/9851, K. 2000/11684 (5 Ekim 2000): "Açık ve miktar belirtilerek istek bulunmadıkça yoksulluk nafakasına hükmolunamaz". Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 2000/9140, K.2000/11300 (29 Eylül 2000). "Yoksulluk nafakasına hükmedilebilmesi için, miktar da belirterek açık istek olmalıdır"; Özuğur, *Nafaka Hukuku,* 401-414.

Boşanmanın gerçekleşmesiyle gündeme gelen, İslâm hukukundaki bâin talâk nafakası ile mer'î hukuktaki yoksulluk nafakasında, eşlerin kusurunun nafakaya etkisi bakımından farklılık bulunmaktadır. İslâm hukukuna göre, boşanma neticesinde eşlerin kusur durumunun, nafakanın tespitinde ve miktarında herhangi bir etkisi bulunmazken, mer'î hukukta yoksulluk nafakası talebinde bulunan eşin kusurunun daha ağır olmaması, en azından nafaka talep edenin, kusursuz veya daha az kusurlu olmasına bağlanmıştır.[667]

Boşanma nedeniyle talep edilen maddi ve manevi tazminatlardan farklı olarak yoksulluk nafakası talep edilen eşin kusur durumuna bakılmaz.[668] İslâm hukukunda bâin talâk nafakası ayet gereği re'sen hüküm doğururken, mer'î hukukta hâkim re'sen yoksulluk nafakasına hükmedemez.[669] Nafaka talebi boşanma, ayrılık ve butlan davalarında, dava dilekçesinde veya cevap dilekçesinde talep edilebileceği gibi, tahkikat aşamasında karşı tarafın açık muvafakati ve ıslah yoluyla veya bağımsız bir davayla da istenebilir.[670]

İslâm hukukunda bâin talâk nafakasında kocanın fakir veya zengin olmasının bir önemi bulunmamaktadır. Ancak mer'î hukukta, yoksulluk nafakası bağlanmasının koşullarından biri de davalının, mali gücünün hükmedilecek nafaka tutarını karşılayabilir düzeyde olması önemlidir. Çünkü nafaka yükümlüsü eşin gücü oranında nafakayla sorumlu tutulacaktır. Nafaka yükümlüsünün ödeyemeyeceği miktarda nafakaya hükmedilemez. Nafaka yükümlüsünün hiç ödeme gücü yoksa yoksulluk nafakasına hükmedilemez.[671] Bu koşul, madde metninde sadece nafaka yükümlüsü olan eşin mali gücünün dikkate alınacağı şeklinde anlaşılmaya imkân tanımaktadır. Bu durumun nafaka miktarının belirlenmesinde tek taraflı olarak nafaka yükümlüsünün mali gücünün dikkate alındığı algısını yaratabilir.[672] Fakat nafaka talep eden eşin yoksulluğa düşüp düşmeyeceği, buna karşılık nafaka yükümlüsü olacak eşin mali gücünün nafaka miktarını karşılayıp karşılamayacağı hususunda araştırma yapılacağı dikkate alınırsa her iki taraf için bir mali güç değerlendirmesi yapılacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Nafaka miktarı, nafaka ödeyecek eşin mali kuvveti doğrultusunda hâkim tarafından takdir edilir. Nafaka talep eden eşin ihtiyaçlarıyla nafaka ödeyecek eşin mali kudreti,[673] kendi giderleri ve

---

667 TMK, md. 175/1; Ümit Gezder, *Türk Medenî Hukuku- Başlangıç, Kişiler, Aile Hukuku* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2014), 111; Tan Tahsin Zapata, *Medeni Hukuk* (Ankara: Savaş Yayınevi, 2021), 235.

668 TMK, md.175/2.

669 Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 2003/156, K. 2003/1423 (3 Şubat 2003), ''davacının ev hanımı olmasından dolayı bir işinin veya çalışabileceği bir mesleğinin olmamasından dolayı yoksulluk nafakasının verilmesi yönünde karar vermiştir."

670 Azra Arkan Serim, "Yoksulluk Nafakası", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 65/1 (2007), 288; Zafer Ergün, *Boşanma Davaları* (Ankara: Adalet Yayınevi 4. Baskı, 2009), 1239.

671 Yargıtay İçtihatları Birleştirme Kurul (YİBK), E. 1966/5, K. 1966/11 (12 Aralık 1966). "Askerlik görevini yapan, hiçbir geliri ve serveti olmayan kocanın nafaka ile sorumlu tutulamayacağı"; Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 1997/1617, K. 1997/2607 (10 Mart 1997): "Akıl hastası olan ve geliri bulunmayan koca tedbir nafakası ile sorumlu tutulamaz"; Gençcan, *Nafaka Hukuku*, 244.

672 Arbek, "Boşanmanın Mali Sonuçları", 143.

673 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (YHGK), E. 2006/2-137, K. 2006/211 (19 Nisan 2006): "Kocanın gelirinin az olması tedbir nafakası vermesine engel değildir."; Hukuk Genel Kurulunun yerleşik içtihatlarında "asgari ücretle çalışılmakta bulunulması, yoksulluk nafakası bağlanmasını imkânsız kılan

ihtiyaçları göz önünde tutularak, nafaka talep eden eşi yoksulluktan kurtaracak asgari miktar belirlenecektir. Bu miktar takdir edilirken nafaka talep eden eşe, evlilik birliği devam ederken sağlanan hayat standartlarının aynısının sağlanması da beklenmez.[674] Hayata kast, pek kötü ya da onur kırıcı davranış, terk, kusura dayalı olan küçük düşürücü suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürmenin boşanma sebeplerinden bazıları olduğunu belirtmeliyiz. Kanun koyucu suç işlemeyi değil, küçük düşürücü suç işlemeyi boşanma sebebi olarak öngörmektedir. Boşanma sebebi de kusura dayanmaktadır. Genel sebeplere dayanan boşanma davasında tarafların kusur durumu önem taşımamaktadır.[675] Anlaşmalı boşanmalarda ise zaten kusur incelemesine gidilmemektedir. Reddedilen boşanma davasının hangi sebeple açıldığı bu durumda önem taşımamaktadır. Önemli olan husus, ret kararının kesinleşmesidir. Bu davada eşlerin kusur durumu üzerinde durulmamaktadır.[676]

İslâm hukukunda bâin talâk nafakasının şartları ve süresi belirlidir. Ancak mer'î hukukta, yoksulluk nafakası süresiz olarak verilebilmektedir. Yoksulluk nafakasının tartışılan en önemli yönlerinden biri süresiz olarak hükmedilmesidir. Yoksulluk nafakasının başlangıç tarihi, boşanma kararının kesinleşme tarihi olmaktadır. Taraflardan birinin yoksulluk nafakasını boşanma davasının açılmasıyla dava dilekçesiyle beraber talep etmesi durumunda, nafakanın başlanma tarihi boşanmanın kesinleşmesiyle geçerlilik kazanır. Şayet nafaka istemi davanın kesinleşmesinden sonra olması durumunda, nafakanın başlangıcı dava tarihiyle birlikte başlatılacaktır.[677] Arbek, yoksulluk nafakasının süresizliğini hakkaniyete aykırı bularak mer'î hukukta öngörülen zamanaşımı ya da hak düşürücü sürelerin yoksulluk nafakasında da uygulanması gerektiği kanaatindedir.[678] Gençcan, hayatın gerçekleri ve insanın doğası ile yoksulluk nafakasının süresizliğinin uyumlu olmadığı görüşündedir. Bu bağlamda yoksulluk nafakasının süreli şekilde belirlenmesi gerektiği kanaatindedir.[679] Ruhi, boşanma sonrasında yoksulluk nafakası nedeniyle eşler arasındaki ilişkinin devam ettirilmesini doğru bulmayarak, bu durumun yeni bir hayat kuran eş açısından olumsuzluk oluşturduğunu ifade etmektedir.[680] Bütün bu açıklamalar doğrultusunda mer'î hukukçuların da belirttiği gibi yoksulluk nafakasındaki *"süresizlik"* önemli bir sorun olarak gözükmektedir. Bu anlamda yetkili mercilerin, mer'î hukukta çokça tartışılan, TMK düzenlemesindeki yoksulluk nafakasının *"süresiz"* olarak talep edilebileceği

bir olgu kabul edilmediği…" Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (YHGK), E. 1998/2-656, K.1998/688 (19 Nisan 2006); Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (YHGK), E. 2007/3-84, K. 2007/95 (28 Şubat 2007).

[674] Dural - Sarı, *Aile Hukuku*, 150; Gençcan, *Nafaka Hukuku*, 440.

[675] Ceylan, *Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları*, 25.

[676] Ruhi, *Türk Hukukunda Boşanma, Boşanmanın Sonuçları***,** 214.

[677] Ebru Ceylan, "Geçmişten Bugüne Yargıtay Kararlarında Yoksulluk Nafakası Talebinde Etkili Olan Unsurları Değerlendirme", *İstanbul Barosu Dergisi* 92/5 (2018), 25, Ersöz, "Yoksulluk Nafakasının Sona Ermesi" 473.

[678] Arbek, "Boşanmanın Mali Sonuçları", 145.

[679] Gençcan, *Nafaka Hukuku*, 1207.

[680] Ruhi, *Türk Hukukunda Boşanma, Boşanmanın Sonuçları*, 46.

yönündeki ibare yerine, İslâm hukukundaki bâin talâk nafakasındaki süre sınırlamasına benzer bir uygulamanın hayata geçirilmesi hakkaniyete uygun bir çalışma olacaktır.

5.2.5. Kocası Vefat Eden Kadının İddet Nafakası

İslâm hukukunda iddet nafakası özel olarak düzenlenmiş bir alandır. Bu düzenlemeler içerisinde yer alan önemli meselelerden biri de kocası vefat kadınla ilgili iddeti ve nafakasıdır. İslâm hukukunda kocası vefat eden kadının, kurallarına dikkat ederek beklemesi gereken süreye*"vefat iddeti"* denilmektedir.[681] Kocası vefat eden kadınların iddeti ile ilgili "*Gebe kadınların iddetleri ise, çocuklarını doğurmaları ile biter. Kim Allah'tan korkarsa, Allah onun işine bir kolaylık verir"*[682] ayeti, kocası ölen kadının vefat iddetinin doğumla sonlandırılacağına işarettir. Hatta doğum kocanın vefatını müteakiben olsa da doğum ile kadının iddeti sona erer.[683]

Kocanın vefatıyla kişiliği ve vücub ehliyeti sonlanmış olduğundan, karısına karşı nafaka ve süknâ mükellefiyeti de ortadan kalkar. Bu durumdaki kadın, kocasının malından kendi hissesine düşeni alacağı gibi hamilelik durumu varsa çocuğun sağ doğması halinde, çocuk da ölen babasının malından kendi hissesine düşen payına alacaktır.[684]

Düşük yapan kadının, cenin şekillenmeye başlamışsa düşükle birlikte iddeti sona erer. Ancak cenin şekillenmeye başlamamışsa bu durumda düşük yapsa da iddet devam eder. Çünkü şüpheyle iddet sona ermez. Bu durumdaki kadının, boşanmış ise talâk iddetini, kocası vefat etmişse vefat iddetini tamamlaması gerekir.[685]

Gayr-i meşru bir ilişki neticesinde gebe kalan kadının doğum yapıncaya kadar iddet beklemesini gerekli görenler de âyetin lafzının genel bir hüküm içermekte oluşundan hareket ederler.[686]

Ölüm iddetinde *"sizden vefat edenlerin geride bıraktığı eşler, bizzat kendileri dört ay on gün iddet beklerler"*[687] ve *"Gebe olanların bekleme süresi ise, gebeliğin sona ermesiyle tamamlanır"*[688] şeklindeki ayetler, kocası vefat eden kadının hamile olmaması halinde dört ay on gün iddet bekleyeceğini;[689] kocası vefat eden kadının ise iddetinin çocuğun doğumuyla sona ereceğini ifade etmiştir.[690]

---

[681] Acar, "İddet", 21/467.
[682] et-Talâk 65/4.
[683] Bilmen, *Kamus,* 2/375; Zuhaylî, *Fıkhı,* 9/497.
[684] el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr,* 11/237-238; Bilmen, *Kamus*, 2/492; Acar, *İslâm Aile Hukuku,* 326.
[685] Mevsılî, *el-İhtiyar*, 3/173; Cin*, Boşanma*, 113; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 242.
[686] Böke, "İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası", 98.
[687] el-Bakara 2/234.
[688] et-Talâk 65/4.
[689] Serahsî, *el-Mebsût*, 6/31.
[690] Şâfiî, *el-Ümm,* 4/322-328; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/31-32; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/156; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/108.

Hz. Peygamber iddet süresiyle ilgili bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden kadının ölmüş bir kimse için üç günden fazla yas tutması helal değildir. Yalnız kocası bundan müstesnadır. Onun iddeti dört ay on gündür".*[691] Hukuk-ı Âile Kararnâmesi bu konuya şöyle yer vermiştir: *"Hamile olanlardan maada zevci vefat eden ve nikâh-ı sahih ile menkûhe olan kadınların ictima vuku' bulsun veya bulmasın dört ay on gün iddet beklerler."*[692]

Kocası ölen kadının hamileliği yoksa ric'î talâk iddeti bekliyorken kocası vefat ederse, boşama iddetini terk ederek ölüm iddeti beklemeye başlar. Çünkü ric'î talâk müddeti içerisinde kadın, kocası ile nikâh bağı halen devam etmektedir.

Bâin talâk ile boşanan kadın, iddet süresi içerisinde kocasının vefatıyla, talâk iddetine devam eder. Çünkü bâin talâk ile boşanmış kadın kocası ile olan evlilik bağı sona ermiştir. Ancak kocası vefat eden kadının hamile olması halinde iddeti doğumla sona erer. Hatta doğum, kocasının vefatından kısa bir müddet sonra olsa bile hüküm yine değişmez.[693]

5.2.6. Fâsid Nikâh Akdinde İddet Nafakası

İslâm hukukuna göre, rükün ve in'ikad şartları tam olmakla birlikte sıhhat şartlarında eksiklik bulunan evlilik akitlerine fâsid nikâh akdi denir.[694] Fâsid nikâh akdi ile yapılan evlenmeler hukuken caiz olmadığından bu kişilerin derhal ayrılmaları gerekir. Eşler arasında halvet durumu gerçeklemiş olsa bile, karı koca ilişkisi yaşanmamışsa fâsid nikâh akdi hiçbir hukûkî sonuç doğurmaz.[695] Fâsid nikâhta koca nafakayla da yükümlü değildir.[696] Bunun nedeni nikâh akdinin fâsid olduğunun anlaşılması ile evlilik birliğinin sona ermesidir.[697]

Fâsid nikâh akdi hukuken herhangi bir sonuç doğurmamakla beraber eğer cinsel birliktelik vukuu bulmuşsa akidden dolayı değil ancak bu fiili durum nedeniyle nesebin sabit olması ve mehr-i misil ya da mehr-i müsemmadan az olan mehirin verilmesi gibi bazı hak ve sorumluluklar meydana gelir. Normal ayrılıklarda olduğu gibi kadın iddet bekler ve bu süre içerisinde nafakasını alır.[698] Fâsid nikâh nedeniyle araları ayrılmış olan hamile kadına nafaka vermesi gerekir.[699] Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre hamile kadının

[691] Buhâri, "Talâk", 40; Dârimi, "Talâk" 12.
[692] Hukukî Aile Kararnamesi, md.143.
[693] Bilmen, *Kamus,* 2/375; Zuhaylî, *Fıkhı*, 9/497, 500; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 261; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 326; Böke, "İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası", 99.
[694] H. Yunus Apaydın, "Fesad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/418; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 159.
[695] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 160.
[696] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât*, 40; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/193; Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi'*, 4/16; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/96; Bilmen, Kamus, 2/35.
[697] Cezîrî, *İslâm Fıkhı*, 4/565; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/96.
[698] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 160.
[699] Köse, *Fıkhî Açıdan Hamilelik*, 119.

nafakası doğacak çocuğun nesebinin babaya bağlanması nedeniyle verilmesi gerekir.[700] Hanefîler ise bu durumdaki bir kadına nafaka sağlanmasını kocanın sorumluluğu kapsamında görmemişlerdir.[701] İddet beklerken nafaka almasının sebebi evlilik bağının kurulmuş olmasından değil, zifafın gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da öncelikli olarak kadının bu birliktelikten hamile olup olmadığının tespitine ve nesebin korunmasına yöneliktir.[702] Fâsid evlilikte zifaf durumu gerçekleşmemiş olsaydı, kadının iddet bekleme, kocanın ise nafaka ödeme sorumlulukları olmayacaktı.[703]

5.3. Akrabalık Nafakası

İslâm hukukunda akrabalık nafakası, kişinin kendileri ile arasında nesep ve soy bağı bulunan kişilerin, yardıma muhtaç durumdaki akrabalarının temel ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olarak yaptıkları masraflar şeklinde ifade edilmektedir.[704] Kişi, kendi ihtiyaçlarını gideremeyen furuu kapsamındaki çocuklarına, torunlarına yahut usûlü kapsamındaki babasına, annesine, dedesine ve ninesine karşı da nafaka yükümlüsü olabilir ki buna *"usûl-furuu nafakası"* denir.[705]

Nafaka hukukundan kaynaklanan yükümlülük, sadece eşlerin birbirlerine karşı değil, kişinin bakıma muhtaç akrabalarına karşı da gerçekleşebilir. Diğer nafaka çeşitlerinde olduğu gibi akrabalık nafakasının sorumluluk alanları birbirine çok yakındır. İslâm hukukçularının *"akrabalık nafakası"* kapsamında inceledikleri nafaka çeşidi, mer'î hukukta *"yardım nafakası"* başlığı altında ele alınmıştır.[706]

Akrabalık nafakası bazı yönlerden diğer nafaka çeşitlerinden ayrılmaktadır. Bunlardan ilki sebep itibariyledir. Evlilik nafakası, koca ile karı arasında nikâh akdine dayanan bir nafaka ilişkisiyle oluşurken, akrabalık nafakası kan birliği esasına dayanmaktadır. Aynı nesepte birleşen insanlar, akrabalık nafakası çerçevesinde birbirlerinin nafaka ihtiyaçlarını gidermeleri gerekir. Mülkiyet nafakasında ise sahibi olmaktan kaynaklanan bakım ve gözetim sorumluluğu bulunmaktadır. Akrabalık nafakası zamanaşımına tabi iken evlilik nafakasında zamanaşımı söz konusu değildir. Diğer nafaka çeşitlerinde, alacaklı ve borçlunun pozisyonları hep aynı kalırken ve tek taraflı bir sorumluluk meydana getirirken, akrabalık nafakasında, nafaka alacaklısı ve borçlusu zaman zaman yer değiştirerek, nafaka borçlusunun zaruret içerisine düşmesi halinde nafaka alacaklısı durumuna da düşebilir. Bu durum akrabalık nafakasının karşılıklı olma

[700] el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr,* 11/467; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/408.
[701] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/193.
[702] Mevsılî, *el-İhtiyar*, 3/173; Cin, *Boşanma*, 113; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 102.
[703] İlhan Kutluer, "Fesad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/421.
[704] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 88; Erbay, "Nafaka", 32/282.
[705] Bilmen, *Kamus,* 2/495-496.
[706] Serhat Dolu, *İştirak Nafakası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), 73.

vasfından kaynaklanmaktadır. İslâm hukukçularına göre akrabalık nafakası alacaklısında aranan en en asgari şart fakir olmaları gerekir. Ancak evlilik nafakasında fakir olma şartı bulunmamaktadır. Karı zengin olsa bile nafakasını almaya devam eder.[707]

Nafaka mükellefiyetinin hukûkî yönleri olduğu kadar uhrevî yönleri de bulunmaktadır. Bu bakımdan her iki hukuk sisteminde de belli şartları taşıyanların yerine getirmeleri gereken mâlî bir mükellefiyet olarak ele alınan nafaka, akrabalık ve aile fertleri arasındaki bağları güçlendiren bir yardımlaşma ve dayanışma müessesesi olması itibariyle üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu doğrultuda akrabalık nafakasının mükellefi ve lehtarı, nafaka ödeme mükellefiyeti ve nafakayı hak etmenin dayanakları, soy yakınları arasındaki nafakayı hak etmenin ve nafakadan yükümlü olmanın meydana gelebilmesi için taraflarda aranan özel nitelikler, nafaka miktarının tespitinde dikkat edilecek hususlar, akrabaların nafaka talep edebilecekleri kişi sırası, nafaka borcunun hukuken sübutu ve nafaka mükellefiyetinin düşmesi gibi mevzular, konumuz açısından üzerinde durmamız gereken önemli hususlardır.

Aile hukukuna bağlı olarak akrabalık olgusunun ve hısımlar arasındaki münasebetler, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik değişimlerden etkilenerek evirilen aile modelleriyle sürekli şekillenmektedir. Geleneksel toplumlarda aile üyelerinin güvenliği, yetiştirilmesi ve hatta eğitimi akrabalık ilişkisinden kaynaklanan destekle sağlanmıştır. Modern ailede ise bu rol devletle paylaşılmaya başlanmıştır. Keza sosyal devlet anlayışına uygun olarak ekonomik gelişmişliğe bağlı olarak çeşitlenen sosyal güvenlik harcamaları, işsizlik maaşları, sağlık sigortaları ve muhtaç yardımları gibi araçlar aileyi ve aile hukukunu etkilemiştir.[708]

Akrabalık nafakası hem İslâm hukukunda hem de mer'î hukukta çeşitli nedenlerle geçimlerini sağlayamayan kişilerin, hayatlarını devam ettirebilmeleri için lüzumlu olan temel ihtiyaçlarının, maddi durumları yerinde olan belirli usûl veya furuu tarafından karşılanmasını ifade eden bir hak ve mükellefiyet getiren bir terimdir.[709] Akrabalık nafakası mükellefiyetinin her iki hukuk sisteminde de asgarisinin üst ve altsoy akrabaları kapsadığı, ancak bunlar haricindeki akrabanın, nafaka hakkını elde edebilmeleri için aranan şartlar ve nafakayla ilgili hükümler açısından farklı değerlendirmelere tabi tutulduğu görülmektedir.

Fıkıhçılara göre sadece meşru bir evlilik birlikteliği sonucu doğumla soybağı oluştuğundan, nafaka mükellefinin, kendisiyle ancak bu yolla bağı bulunan soy yakınlarıyla arasında nafaka hukuku söz konusu olmaktadır. İslâm hukukunda geçerliliği olmayan, ancak mer'î hukukta, uygulama alanı bulan evlat edinme veya evlilik dışı

[707] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 88-89.
[708] Gary S. Becker, *A Treatise on the Family* (Massachusetts: Harvard University Press, 1993), 356; Özdemir, İlişkisel Özerklik Bağlamında Evli Birey, 33.
[709] Ateş, "İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabalıkya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", 3-4.

doğum yoluyla oluşan soy bağına bağlı olarak nafaka hak ve sorumluluğu da meydana gelebilmektedir.

İslâm hukuku ve mer'î hukukta bireyi akrabalık nafaka alacaklısı olmaya elverişli kılan bağ, soy akrabalığıdır. Sıhrî yoldan meydana gelen hısımlıkta süt akrabalığı nafaka hakkını meydana getirmeye sebep değildir.[710] Hangi soy akrabalarının nafaka alacaklısı olabileceği hususunda İslâm hukukçuları arasında görüş farklılığı bulunmaktadır. Hanefî hukukçular akrabalık nafakasını, usûl ve furuu ile sınırlandırmayıp müşterek bir usûlde birleşen, kardeş, kardeş çocukları, amca, hala, dayı ve teyze gibi akrabalarını da içine alacak şekilde kullanmışlardır.[711] Hanefî hukukçular akrabalık nafakasında mahrem yakınlığını ölçü olarak almışlardır.[712]

Mâlikîler akrabalık nafakasının çerçevesini en dar tutan mezheptir. Onlar, nafaka hakkına sahip bulunan yakınların sadece kişinin öz çocuklarıyla anne-babasından ibaret olduğunu belirtmişlerdir. Mâlikîlere göre nine ve dedeler nafaka alacaklısı olamayacağı gibi torunlar da nafaka alacaklısı olamazlar.[713] Şâfiî fıkıhçılar çerçeveyi biraz daha genişleterek, nafaka alacaklılarına üstsoyun ve altsoyun tamamını dâhil etmişlerdir.[714]

Hanbelîler akrabalık nafakasında mirasçılık durumunu ölçü olarak kabul etmişlerdir. Onlara göre kişinin ashâb-ı ferâiz veya asabeden olması itibari ile mirasçısı olduğu akrabaları ondan nafaka talep etmeye daha uygundur. Zevi'l-erhâm adı verilen akrabaların ise nafakayı hak etmeleri mümkün değildir.[715]

Mer'î hukukta ise nafaka alabilecek akrabalar üstsoy, altsoy, kardeşler ve evlatlık ile sınırlıdır.[716] Mer'î hukuka göre, evlilik dışı ilişkiden meydana gelen çocuk ve onun altsoyuyla, bu çocuğu gayr-i meşru yollarla dünyaya getiren anne-baba ve onların üstsoyu birbirlerinin nafaka alacaklısı olabilmektedirler. Evlat edinen ile evlatlık arasında da durum aynıdır.[717] Yine aynı nedenle evlilik dışı ilişkiden doğan kardeşler de birbirinden nafaka talep edebilirler.[718] İslâm hukukunda kişi gayr-i meşru ilişki sonucu dünyaya gelen biyolojik çocuğu ve kardeşleriyle, ayrıca evlatlığı arasında nafaka hak ve mükellefiyeti oluşmamaktadır.[719]

---

[710] İmâm Mustafa el-Bugâ, *Nafakâtü'l-ekârib fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye* (Dımeşk: Dâru'l-Mustafa, 1430/2009), 67; Erbay, "Nafaka", 32/282-285; Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka*, 109-110; TMK, md. 364.

[711] Acar, *İslâm Aile Hukuku,* 189.

[712] Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi',* 4/31.

[713] Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-fıkhiyye* (y.y., ts.), 148; Gırnâtî, *et-Tâc*, 5/584.

[714] Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn,* 9/83.

[715] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/376-379.

[716] TMK, md. 314, 364.

[717] TMK, md. 185/2; Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka,* 110-111; Bozdağ, *Nafaka,* 90; Zümra Topuksak, *Yardım Nafakası (*İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011), 13-15.

[718] Ruhi, *Türk Hukukunda Nafaka;* 19; Topuksak, *Yardım Nafakası*, 17.

[719] Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka,* 111; Ateş, "İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", 8.

Akrabalar arasında nafakanın miktarında temel ihtiyaçların karşılanmasına yetecek miktar olarak belirlenmiş olup zaruri olarak ihtiyaç[720] sayılmayacak lüks harcamalar nafaka kapsamında değerlendirilemez. Buna göre diğer nafaka çeşitlerinde alınması gereken *"ma'rufa uygunluk ve kifâyet miktarı"* ölçüsünün, akrabalık nafakasında göz önünde bulundurularak yerine getirilmesi gerekir.

Mer'î hukukta nafaka miktarı tayin edilirken riayet edilmesi gereken bazı ölçüler bulunmaktadır. TMK'nin 365/II. maddesindeki *"Dava, davacının geçinmesi için gerekli ve karşı tarafın mâlî gücüne uygun bir yardım isteminden ibarettir"* hükmü, nafaka alacaklısının geçinebileceği miktar belirlenirken, nafaka borçlusunun maddî gücünün göz önünde bulundurulması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Mer'î hukukçular, bu hüküm kapsamında, belirlenecek nafaka miktarının, nafaka yükümlüsünün yoksulluğa düşmesine, ekonomik varlığının tehlikeye girmesine, yaşam biçiminin esaslı şekilde değişmesine sebep olmaması gerektiğini belirtmişlerdir.[721]

Nafaka borçlusunun, oturması için sadece evin nafaka alacaklısına teslim edilmesi yeterli değildir. Nafaka kapsamında sayılan mesken ihtiyacının tam olarak giderilmesi için evin eşyalarının da bulunması gerekir. Ancak bu şekilde mesken ihtiyacı giderilmiş olur. Dolayısıyla bugünün şartlarını göz önünde bulundurarak, günümüzün yaşam şartlarına göre ihtiyaç olarak görülen ve en azından düşük gelirli kimselerin evlerinde kullandıkları eşyalarla evde mutat şekilde yaşayabilmek için gerekli su, ısınma ve aydınlatma giderlerinin, barınma masrafları kapsamında nafakaya dâhil edilmesi gerekir. Karşılıklı nafaka sorumluluğunda her iki tarafın zaruret ve imkân durumları göz önünde bulundurularak[722] *"Eli geniş olan kimse elinin genişliği ölçüsünce nafaka versin. Kimin de rızkı daraltılmışsa, o da Allah kendisine ne verdiyse nafakayı ondan sağlasın"*[723] ayeti doğrultusunda hareket edilmesi gerekir. Dolayısıyla eş ve küçük çocuklarda olduğu gibi yetişkin akrabalara ödenecek nafakayı tayin ederken de bu ilke göz önünde bulundurulmalıdır.

5.3.1. Akrabalık Nafakasının Şartları

İslâm hukukçularına ve mer'î hukukçulara göre akrabalar arasında nafaka mükellefiyetinin hukuken sübut bulabilmesi için nafaka alacaklısında ve yükümlüsünde bir takım şartların bulunması gerekir.[724]

---

[720] Kâsânî, *Bedâî'us-Sanâi*, 4/38; Haccâvî, *el-İknâ*, 4/136-137; Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka,* 98.
[721] Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, 463.
[722] Bu hususun nafaka miktarına etkisiyle ilgili Ahmed Gandûr, *el-Ahvâlü'ş-şahsıyye fi't-teşrî'i'l-İslâmîye (*Kuveyt: Mektebetü'l-felâh, 1427/2006), 620; Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka,* 98.
[723] et-Talâk 65/7.
[724] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 276-278; Turgut Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri* (Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 1967), 461-463.

5.3.1.1. Akrabalık Nafakası Alacaklısının Fakir Olması

İslâm hukukuna göre fakir, zekât almayı hak edip nisap miktarı mala sahip olmayan kişidir.[725] İslâm hukukunda akrabalık nafakası alacaklısının bu nafakayı hak edebilmesi için kendi geçimini sağlayacak kadar maddi imkânının olmaması gerekir. Bu, fıkıh mezheplerinde ittifakla benimsenen bir şarttır.[726] Dolayısıyla geçimini sağlayacak miktarda mala ya da gelire sahip olan kişilerin akrabalık nafakası alma hakkı bulunmamaktadır. Bunların ergin olup olmadıklarının da bir önemi yoktur. Hatta fıkıhçılar, maddi yeterliliği olan çocukların ve eda ehliyeti bulunmayan ya da eksik ehliyetli kimselerin bile nafaka alamayacaklarını, bakımları için gerekli masrafların velileri tarafından onların mallarından karşılanabileceğini belirtmişlerdir.[727] Çünkü ihtiyaçlarını karşılayabilecek maddi imkâna sahip olmayan kişiler *"akrabalık nafakası"* hakkından yararlanabilirler.[728] Mer'î hukukta da durum böyledir. Nitekim mer'î hukukta, kişinin nafaka ödemekle yükümlü olduğu yakınları sayılırken, *"yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan"*[729] kişiler sayılmıştır.

İslâm hukukunda ve mer'î hukukta akrabalık nafakası, nafaka alacaklısı kişinin zorunlu ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik herhangi bir şeyin karşılığı olmaksızın, ilgililerince ödenmesi gereken bir mükellefiyet olduğu belirtilmektedir.[730]

5.3.1.2. Nafaka Alacaklısının Kazanç Temininden Aciz Olması

İslâm hukukçularına göre nafaka alacaklısı akrabanın fakir olması yanında geçimini temin etmeye engel bir halinin de bulunması gerekir.[731] Zira çalışıp kazanmaya gücü yeten birine nafaka vermek, onu tembelliğe sevk ederek başkalarına yük olarak yaşamını devam ettirmesine neden olacaktır. Oysa bu doğru bir davranış değildir. Aksine çalışıp kazanarak kendi emeğiyle geçinmesinin teşvik edilmesi gerekir. Fıkıh kaynaklarında, çalışıp kazanmaya engel sayılabilecek bedensel, zihinsel bir engellilik, kötürümlük veya yaşlılık halinin bulunması durumunda akrabalık nafakasını almaya hak kazanacağı belirtilmiştir.[732] Her ne kadar bazı İslâm hukukçuları akıl zayıflığını ve iş kabiliyetindeki beceriksizliği nedeniyle çalışıp geçimini temin edemeyen kişilerin, nafakasını temin etmekten aciz oldukları varsayılarak nafaka alabilecekleri

[725] Zuhaylî, *Fıkhı,* 3/358.
[726] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/222; İbn Nüceym *el-Bahru'râik*, 4/222-223; Kâsânî, *Bedâî'us-Sanâi*, 4/31; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 9/84; Gırnâtî, *et-Tâc*, 5/584, 588; Cündî, *Muhtasaru Halîl*, 138; Haccâvî, *el-İknâ',* 4/148.
[727] İbn Nüceym, *el-Bahru'râik*, 4/222; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn,* 9/84; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/185.
[728] Kâsânî, *Bedâî'us-Sanâi*, 4/31.
[729] TMK, md.364/1.
[730] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 276-278; Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, 461-463.
[731] Kâsânî, *Bedâî'us-Sanâi*, 4/35; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/185-187; Haccâvî, *el-İknâ',* 4/148.
[732] Şîrâzî *el-Mühezzeb*, 3/159; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/215.

değerlendirilmiştir.[733] Mer'î hukukta ise, akrabalık nafakasını hak etmeyi gerektirecek bir mazeretin bulunması durumunda, zaruret halinde bulunan kişi, sosyal devlet politikaları gereği, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ve 2022 Sayılı Kanun Kapsamında Engelli ve Yaşlı Aylıkları Kanunu çerçevesinde engelli maaşı veya sosyal destek programlarıyla nafakası finanse edilmekte, bu gibi toplumsal sorunlar akrabalar üzerine yüklenmemektedir.

Fıkıhçıların çoğunluğuna göre erkeklerin aksine kadınların nafaka alabilmesi için çalışıp kazanmalarını engelleyen mezkûr hallerin bulunması şart değildir. Buna göre evli olmayan yetişkin bir kadının, nafakasını temin edecek mal varlığı veya gelirinin bulunmaması halinde, çalışıp kazanmasına engel bir durum olmasa da bilfiil çalışmadığı sürece akrabalık nafakası isteme hakkı bulunmaktadır.[734] Şâfiîler ise bu konuda herhangi ayırıma gitmeyerek, ergin durumdaki kadınların da çalışmaya engel bir durumları bulunmuyorsa nafaka alacaklısı olamayacaklarını belirtmişlerdir.[735]

Fıkıhçılar, üstsoyun nafaka hakkı elde edebilme şartlarını altsoy ve diğer akrabadan farklı değerlendirmişlerdir. Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezhepleri, fakir durumdaki usûlün alacaklısı olabilmesi için çalışıp kazanmaktan aciz olmasının şart olmadığını belirtmişler ve fakir olmasını yeterli görmüşlerdir.[736]

Fıkıhçılar bilhassa ana-babaya iyiliği emreden Kitap ve sünnet naslarını göz önünde bulundurarak, zengin olan çocukların fakir ana-babalarının geçimlerini sağlaması için çalışma meşakkatine katlanmak zorunda bırakmalarını, bu naslara aykırı bir tutum olarak görmüşlerdir.[737] Aynı durum yaşlı olmaları nedeniyle çalışıp kazanma güçlüğü bulunan maddî durumu olmayan nine ve dedeler için de geçerli olacağı açıktır. Fıkıhçılar, çalışabilecek durumda olan üstsoyun, altsoydan nafaka talep edebilmesi için altsoyun zengin olması şartını aramaktadırlar.[738] Bu yaklaşım kazanç elde etme güç ve imkânına sahip üstsoyun nafakasını, kendi geçimini güçlükle temin eden fakir çocuklara veya torunlara yüklemenin hakkaniyete uygun olmayacağını göstermektedir.

TMK'nin yardım nafakasını düzenleyen mezkûr maddesinden[739] anlaşılacağı üzere, mer'î hukuka göre de şahsın yardım nafakasını talep edebilmesi için çalışıp kazanma imkânının bulunmaması gerekir. Zira bu maddede nafaka alacaklısı olma hakkı bulunan akrabaların, yardım edilmediği takdirde yoksulluğa düşecek kimseler olduğu belirtilmektedir ki çalışıp geçimini temin edebilecek bedensel ve sağlık yönünden yeterliliği olan kişiler bu kapsama girmemektedir.[740]

---

[733] Mevsılî, *el-Muhtâr*, 4/11; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 1/197.
[734] Ergin durumdaki geliri olmayan kadının Akrabalık nafakası alabileceğine dair bkz. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/618-620; Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/524; Cündî, *Muhtasaru Halîl*, 138.
[735] el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 11/484; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 9/84.
[736] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/222; Kâsânî, *Bedâî'us-Sanâi* 4/24, 35; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/350; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 9/84; Haraşî, *Şerhu Muhtasari*, 4/202.
[737] Kâsânî, *Bedâî'us-Sanâi*, 4/35; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 9/84; Bugâ, *Nafakâtü'l-ekârib,* 46.
[738] Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheratü'n-neyyire* (el-Matbaatü'l-hayriyye, 1322), 2/92.
[739] TMK, md. 364/1.
[740] Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, 461.

5.3.1.3. Nafaka Borçlusunun Zengin Olması

İslâm hukukçularının çoğunluğu, şer'an çalışıp kazanma kudreti olmasına rağmen çalışmayan ve fakir olan usûlün nafaka talep edebileceği kadın veya erkek çocuğunun zengin olması gerektiğini söylemişlerdir.[741] Böyle bir uygulamayla fakir olan furuu bir nevi korunmaktadır. Kişinin kendi geçimine yetecek miktardan fazla kazanca ya da mala sahip olması, akrabalara nafaka yükümlüğünün asgari şartı sayılmaktadır.[742]

Her ne kadar zengin furuudan, çalışıp kazanma kudretine sahip fakir usûl nafaka alabilme hakkına sahip olsa da aynı durumdaki usûl, fakir olan furuundan nafaka isteyemez. Usûlün fakir furuudan nafaka isteyebilmesi için fakirliğinin yanında çalışıp kazanç sağlayamaması da gerekir. Eğer fakir usûl çalışabilecek durumdaysa geçinmekten aciz fakir furuundan nafaka alması mümkün değildir.[743] Zira bu, nafakanın genel prensiplerine aykırıdır. Bir tarafın zarûrî ihtiyaçları karşılanacak diye diğer taraf zaruret içerisinde bırakılamaz.

Hanefî fıkıhçılar furuun usûle karşı nafaka ödeme mükellefiyetiyle diğer yakınlara karşı nafaka mükellefiyetini farklı değerlendirmektedir. Kişinin usûlü haricinde, geçimini kendi imkânları ile temin edemeyen akrabalarına nafaka yükümlüsü sayılabilmesi için bu asgari şarta ilaveten zengin olması da gerekmektedir.[744] Bu durum altsoyun üstsoya karşı nafaka mükellefiyetinin bir tür bakım yükümlülüğü olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bakım yükümlülüğü ise, muhtaç kimselere yardımda bulunma görevinin aksine, zenginlikle kayıtlı bir mükellefiyet değildir.[745]

Mer'î hukukta usûl-furuu nafakasında mükellefin tediye kabiliyetini kazanmasıyla, kardeşler arası nafaka mükellefinin de refah halinin devamı süresince hak ve mükellefiyet devam edecektir.[746] Mer'î hukukta kişinin yardım edilmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve altsoyu ile kardeşlerine nafaka ödeme yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak kardeşlerin nafaka alacaklısı olabilmesi için nafaka mükellefinin refah içinde yaşıyor olması gerekir.[747]

Türk Medeni Kanunu'nda akrabalık nafakasında, nafaka mükellefinde, altsoy ve üstsoya karşı aranmayan zenginlik şartı, kardeşlere karşı aranmaktadır. Kanun'un TMK md. 364/f.2. maddesinde bu hüküm şu şekilde yer almaktadır: *"Kardeşlerin nafaka yükümlülükleri, refah içinde bulunmalarına bağlıdır"*. Kanunda zikredilen refah hali kavramı muğlak bir kavram olup farklı şekillerde yorumlanmaya müsaittir. Bununla

[741] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/378; Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc,* 7/208; Gırnâtî, *et-Tâc*, 4/211; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/621.
[742] Kâsânî, *Bedâî'us-Sanâi*, 4/36; Haccâvî, *el-İknâ'*, 4/148.
[743] İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 4/223; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/621-627.
[744] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/224; Kâsânî, *Bedâî'us-Sanâi*, 4/35; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 277-278.
[745] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/222-223; Kâsânî, *Bedâî'us-Sanâi*, 4/35; Mevsılî, *el-Muhtâr*, 4/12.
[746] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 137.
[747] TMK, md. 364/2.

birlikte bu kavram genellikle, *"Kişinin gelirinin, çevresi ve sosyal şartlarına göre lüks sayılabilecek şeyleri sağlamaya elverişli olması ve kendi hayat tarzında önemli bir değişikliğe uğramaksızın nafaka verebilecek durumda bulunması"* şeklinde anlaşılmıştır.[748] Diğer taraftan kanunda zikredilen hükmün mefhumu muhâlifi, usûl ve füruya nafaka yükümlülüğünde refah halinde bulunmanın şart olmadığıdır. Nitekim mer'î hukukta da, üstsoy ve altsoy akrabaları arasında nafaka talep edilebilmesi için yükümlünün malî imkânlarının yüksek olmasının gerekmediğini, yükümlünün ödeme gücüne sahip olmasının yeterli olduğu ifade edilmiştir.[749] Bu bakımdan İslâm hukukunun Türk medeni hukukuyla uyuştuğunu söyleyebiliriz. Ayrıca mer'î hukukta yardım nafakası talebinde bulunacak kişinin kendi imkânları ve çabalarına rağmen yoksul kabul edilebilecek bir sınırda bulunması ve iyi niyetli olması gerekir.[750]

Yoksulluk hâli nafaka talep edenin kendi tembelliği veya çalışmak istememesi gibi durumlardan kaynaklanmamalıdır. Yardım nafakası istemek amacıyla mallarını hileli veya bedelsiz olarak başkasına devreden kişi yardım nafakası isteyemez. İstemişse de bu talebi reddedilir. Zira bu durumda nafaka talebinde iyi niyet esasları sağlanmamakta, talep eden hakkını kötüye kullanmaktadır.[751] Yoksul hâle gelme bakımından nafaka talep edenin kusuru ile yoksulluğa düşüp düşmemesi önem arz etmez.[752] Fakat asıl olan sağlıklı ve ergin kişinin kendi imkânları ile geçimini sağlamasıdır.[753] Yoksulluk hâli, daha önce belirttiğimiz üzere, kesin sınırları ve tanımı olan bir hâl değildir. Kanunda, ihtiyaç ve zaruret terimlerinden ne anlaşılması gerektiği belirtilmemekte, bu husus mahkemenin takdirine bırakılmaktadır.[754] Yoksulluk kriteri kişilerin içinde bulunduğu şartlara, zamana ve yere göre belirlenir. Yardım nafakası talep eden kişinin yoksulluğa düşmesi objektif esaslara[755] göre değerlendirilir.

Kişinin daha önce bulunduğu hayat standartlarından aşağı bir seviyeye inmesi veya eski hayat tarzını devam ettirememesi değerlendirilmeye alınmaz. Burada asıl olan talepte bulunanın geçinebilmesi için gerekli asgari şartlara sahip olmamasıdır.[756] Yardım nafakası talebe bağlıdır.[757] Talep anı itibariyle nafaka alacaklısının yoksulluk hali

[748] Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, 462-463; Akif Genç, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012), 53.

[749] Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, 462.

[750] Öztan, *Aile Hukuku*, 1211; Seda İrem Çakırca, "Kardeşler Arasında Nafaka Yükümlülüğü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 64/1 (2015), 74; Dural - Sarı, *Aile Hukuku,* 363.

[751] Hayrunisa Özdemir, "Yargıtay Kararları Işığında Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası", *Terazi Hukuk Dergisi* 9/100 (2014), 71.

[752] Özdemir, "Yardım Nafakası", 71.

[753] Yargıtay, çalışabilecek durumda olmasına rağmen yükseköğrenimine devam eden çocuğa karşı babanın yardım nafakası yükümlülüğünün olduğunu kabul etmiştir. YHGK, E.1977/2-1039, K. 1977/947 (23 Aralık 1977). "Bu bakımdan davacı öğrenimini bırakmaya ve bir işte çalışmaya zorlanamaz. Şu halde, davacı zaruret "yoksulluk" içinde sayılır. Yoksulluğa düşen çocuk ise babasından nafaka isteyebilir."

[754] Ergenekon, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakaları*, 57.

[755] Öztan, *Aile Hukuku*, 1211; Dural - Sarı, *Aile Hukuku,* 362.

[756] Dural - Sarı, *Aile Hukuku,* 362.

[757] Özdemir - Ruhi, *Çocuk Hukuku*, 114.

içerisinde olması veya yakın gelecekte yoksulluğa düşeceği öngörülebilir olmalıdır. Yoksulluk hali geçici veya daimi suretle mevcut olabilir.

Türk hukukunda kabul edilen zaruret hâli, yoksulluk ile eşleştirilirken, bireyin acil olarak destek alma ihtiyaçlarını kapsar şekilde nafaka lehtarının yoksulluğunun giderilmesinin amaçlandığı unutulmamalıdır.[758]

Üstsoy ve altsoy arası (düz çizgi akrabaları arasında) nafaka yükümlülüğünün doğması için nafaka verme borcu altına girecek olan tarafın ödeme gücünün bulunması gereklidir. Ödeme gücünün varlığı somut duruma göre saptanacaktır.[759] Önemli olan yoksulluğa düşmüş olan akrabaya, yoksulluğa düşmeden de yardım edebilmektir.[760]

Nafaka yükümlüsünün ödeyeceği meblağ belirlenirken ele alınacak kriter, nafaka alacaklısının geçimini temin etmesi için gerekli asgari miktardır. Bu bağlamda nafaka yükümlüsünün ödeme gücü ne kadar yüksek olursa olsun nafaka miktarı belirlenirken bu durum göz önünde bulundurulmaz. Davacının talep edebileceği nafaka, geçinmesi için gerekli miktarla sınırlıdır.

5.3.1.4. Tarafların Farklı Dinden Olmaları

İslâm hukukunda din farkı, akrabalık nafakası yükümlülüğüne etki eden diğer bir şarttır. Fıkıhta bu şart, Müslüman olan nafaka alacaklısı ve mükellefi hakkında söz konusudur. Fıkıhçıların çoğunluğuna göre böyle bir şart sadece civar akrabalar için aranmaktadır.[761] Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî hukukçulara göre, usûl ve furuu arasındaki nafaka yükümlülüğünde tarafların her ikisinin de Müslüman olması şart değildir.[762] Müslüman bir furuu, kâfir olan usûlünün nafakasıyla mükellef olabileceği gibi tam tersi durumda da Müslüman olan usûl, kâfir olan furuun nafakasıyla mükellef olabilecektir. Ancak Mâlikî hukukçular, ikinci dereceden zümreyi usûl ve furuu kapsamına dâhil etmezler.[763]

Hanbelî hukukçularının çoğunluğu, farklı dine mensup olan usûl ve furuu arasında nafaka yükümlülüğü bulunmadığını ifade etmişlerdir. Onlara göre konu ile ilgili ayette akrabalar arasındaki nafaka yükümlülüğünün nedeni bilfiil mirasçı olma şartına

[758] Burçak Çitak, "Yoksulluk Nafakası" *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 74/1 (2016), 246.
[759] "Yükümlünün mali gücü nafakanın takdiri sırasında veya çok yakın bir istikbaldeki gelir ve servet durumuna göre tespit edilir" Ergenekon, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakaları*, 65. "Nafaka yükümlüsü çalışabilecek durumda olup da sırf tembellik veya kötü niyetle çalışmaktan imtina ediyor ve bu sebeple gelir sahibi olmadığı tespit edilirse, hâkim çalışıyor olsa idi eline geçeceği varsayılan gelir oranında nafaka ödemesine hükmedebilir" Akıntürk - Karaman, *Aile Hukuku*, 450.
[760] Öztan, *Aile Hukuku*, 1213; Özdemir, "Yardım Nafakası", 72; Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 1968/4722, K. 1968/4891 (20 Ağustos 1968).
[761] Kudûrî, *el-Muhtasar,* 173; Gırnâtî, *et-Tâc*, 5/585; Haraşî, *Şerhu Muhtasari*, 4/202, 204; Mevsılî, *el-Muhtâr*, 4/11.
[762] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât,* 79; İbn Hazm, *Muhalla,* 10/102; Kâsânî, *Bedâî'us-Sanâi*, 4/33; Düsûkî, *Haşiyetü*, 2/522.
[763] İbn Hazm, *Muhalla,* 10/102; Düsûkî, *Haşiyetü,* 2/522.

bağlanmıştır. Müslüman ve gayr-i Müslim akrabalar arasında miras hukuku olmadığı gibi nafaka hukuku da bulunmamaktadır.[764]

İslâm hukukçuların çoğunluğuna göre üstsoy ve altsoy arasındaki nafaka hukuku, aralarındaki vâris-mûris ilişkisinden değil, asıl-cüz ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Din farkının bu ilişkiye bir tesiri bulunmamaktadır. Ayrıca üstsoy ve altsoyun nafakasına delil teşkil eden naslar mutlaktır. Aralarında din birliği olması gerektiğine dair bir kayıt da bulunmamaktadır.[765] Civar hısımlar arasında akrabalık nafakası sözkonusu olmayacağı için din farkının olup olmamasının da bir önemi bulunmamaktadır. Zira aralarında nesep bağı bulunmayan kişiler, birbirlerinden akrabalık nafakası isteyemezler.[766]

5.3.2. Akrabalık Nafakasının Sübûtu

Nafaka mükellefi kişinin malî sorumlulukları içerisinde, zaruret halindeki muhtaç akrabalarının temel ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik yardımlaşma görevi de yer almaktadır.

Akrabalık nafakası yükümlülüğü sadece ahlakî amaçlar gözetilerek değil, aynı zamanda taraflar arasında hukuksal bir görev olarak da yerine getirilmektedir. Bu bakımdan nafaka yükümlülüğü herhangi bir şeyin karşılığı olmaksızın, nafaka lehtarı alacaklının zaruri ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olarak sübut bulmaktadır.[767]

Kur'ân ve hadislerde akrabalık nafakasının kimler arasında olacağına dair kesin bir sınır çizilmediğinden, İslâm hukukçuları arasında bu konuda ortak bir görüş bulunmamaktadır.[768] Hanefi hukukçulara göre akrabalar arasındaki nafaka mükellefiyeti usûl ve furuu ve mahrem civar akrabalar arasında sabit olur. Usûl ve furuu akrabalarının nafaka mükellefi olmalarındaki sebep viladet iken, mahrem akrabanın mükellefiyet sebebi verasettir.[769]

Mâlikîlere göre sadece anne-baba ile çocuklar arasında sabit olur. Bunların haricindeki torunla dede ve nine arasında sabit olmayacağı gibi kardeşler arasında ve amca, dayı, hala teyze ve yeğenler arasında da cereyan etmeyeceği için din farkının da nafakaya bir etkisi yoktur.[770]

Şâfiîlere göre torunlarla anne veya babaları tarafından dedeleri ve nineleri arasında nafaka hak ve mükellefiyeti bulunur. Ancak en yakın akrabalar arasında mesela

[764] İbn Kudâme, *el-Muğnî Muhtasarı*, 4/265-266.
[765] Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/184; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/11.
[766] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/206, 222; Zeylaî, *Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, 3/50; Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc,* 7/177.
[767] Erbay, "Nafaka", 32/283; Yusuf Balta, "İslam Hukukunda Nafaka Sorumluluğunun Sosyal Refaha Katkısı", Din Sosyolojisi Araştırmaları 2/2 (Nisan/April 2022), 51.
[768] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 139.
[769] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/206; İbnü'l-Hümâm, *Fethi'l-kadîr,* 4/416.
[770] Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 3/365; Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/523.

kardeşler, amca, dayı, hala ve teyze ile yeğenler arasında nafaka hukuku yoktur. Alacaklı ile borçlu arasındaki din farkı da nafaka hukukunun cereyanına mani değildir.[771]

Hanbelî hukukçular usûl-furuu ve birbirine mirasçı olabilecek ashâb-ı ferâiz veya asabe arasında cereyan edeceğini belirtmişlerdir. Buna göre akrabalık nafakası, birbirinin mirasçısı olan akrabalar arasında uygulama alanı bulacaktır. Taraflar arasında din farklılığı olursa ebeveynle çocuk arasında bile nafaka hukuku sübut bulmaz.[772]

Bu görüşlerin ortak noktası, akrabalık nafakasının en asgarisinin, anne-baba ve çocuklar arasında cereyan edeceğidir. Mâlikîler haricindeki üç mezhebe göre usûl-furuu arasında alta doğru bütün torunlarla nine ve dede arasında nafaka hukuku bulunur. Hanbelî hukukçular, ebeveynle Müslüman olmayan çocuk arasında miras engeli bulunduğundan dolayı nafaka hukukunun da cari olmayacağını söyleyerek diğer üç mezhepten ayrılmışlardır.

İslâm hukukunda prensipte usûl ve furuu akrabalar arasında nafaka yükümlülüğü, herhangi bir mahkeme kararına veya sözleşmeye ihtiyaç duyulmaksızın kendiliğinden doğmaktadır. Ancak Hanefîler, usûl ve furuu haricindeki yakın akrabalar arasında nafaka mükellefiyetinin hâkim kararıyla meydana geleceğini ifade etmişlerdir.[773] Bu durumda civar akrabalarının nafaka hakkı, mahkemenin bir kararı veya sözleşme olmadan kendiliğinden doğmamaktadır.[774] Bu ayrımın nedeni, üstsoy ve altsoy akrabalar arasındaki nafaka mükellefiyeti, nafaka borçlusuyla alacaklısı arasındaki cüz'iyyet ilişkisine dayanmakta olup, mahiyet olarak kişinin zaruret içerisinde bulunan usûl ve furuuna bakım nafakası türünden bir yükümlülük olmasındandır.

Civar akrabaların nafakasını ödemek ise, fakir kimselere maddî yardımda bulunma kabilinden bir mükellefiyettir. Buna göre usûl ve furuu nafakası ihtiyaç halinin ortaya çıkmasıyla, bunların dışındaki yakın akrabalar arasında ise mahkeme kararı veya sözleşme tarihi itibariyle başlayacaktır.[775]

Mer'î hukukta akrabalık nafakasının başlangıcı dava tarihidir.[776] Hukuk Muhakemeleri Kanunun 316. maddesine göre nafaka talepleri basit yargılama usûlüne tabidir.

Usûl nafakasının sübutu için borçlusunda zenginlik şartı aramayan İslâm hukukçuları olmuşsa da[777] akrabalık nafakasında genel görüş, borçlusunun zengin olması

[771] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/150; Remlî, *Nihayetu'l-Muhtâc*, 7/208.
[772] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/377-378.
[773] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/37-38; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/627; Gandûr, *el-Ahvâlü*, 620; Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka,* 24.
[774] İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/627.
[775] Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi*, 4/37-38.
[776] TMK, md. 364.
[777] Hassâf, *Kitâbu'n-nafakât*, 22.

gerektiği yönündedir.[778] Hanefîlere göre mahkeme belli miktarda bir nafaka takdir ederse, takdir edilen nafaka bedeli nafaka yükümlüsünün zimmetinde borç olmaktadır.[779]

Hanbelîlere göre mahkeme kararı yokken nafaka yükümlüsünün zimmetinde miktarı belirlenmiş bir nafaka borcu bulunmadığından, yükümlünün bir süre nafaka ödememesi halinde bu sürenin nafakası zamanaşımına uğramakta ve düşmektedir.[780]

Nafaka mükellefiyetinde zamanaşımından dolayı, vaktinde tahsil edilemeyen nafaka en geç bir ay olarak takdir edilmektedir. Bu bir ayın geçmesiyle önceki ayın nafakası düşmektedir.[781] Zira akrabalık nafakası geçmişe dönük hüküm doğurmayıp yoksul durumdaki akrabanın hali hazırdaki ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir.[782]

5.3.3. Akrabalık Nafakasının Yükümlüleri

İslâm hukuku toplumda yardımlaşma ve dayanışma duygularının geliştirilmesine, sıkıntılı durumda olan akrabalara karşı ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik düzenlemeler yapmıştır. Kişilerin malî durumları ölçüsünce usûlüne, furuuna ve mahrem yakınlarına yardımda bulunmalarını dînî, ahlâkî ve hukûkî bir görev saymıştır. Hiç şüphesiz ki kişinin yardım edeceği akrabaları arasında anne ve babası öncelikli olarak yer alır. İslâm hukuku, bu özel konumlarından dolayı anne ve babaya iyilik ve ihsanda bulunulmasına önem vermiş, akrabaların korunup gözetilmesini istemiştir.[783]

5.3.3.1. Akrabalık Nafakasında Usûl ve Furuun Kapsamı

İslâm hukukunda ebeveyn ve çocukların birbirlerine karşı nafaka sorumluluğu hem ahlakî hem de hukûkî açıdan önemlidir. İslâm hukukçuları konunun öneminden dolayı özellikle üzerinde durmuşlardır. Mâlikîler haricindeki diğer mezhep hukukçuları, ana-baba ve çocukların birbirlerine karşı nafaka hak ve mükellefiyetine delil teşkil eden naslardan hareketle ana-babaya bütün usûlü, çocuklara ise bütün furuu nafaka kapsamına almışlardır. Onlara göre, ebeveynlerle çocukları arasındaki nafaka hak ve sorumluluğuna sebep teşkil eden cüz'iyyet ilişkisi dede ve torunlar arasında da bulunmaktadır.[784]

Mâlikîler, miras ayetlerinde[785] geçen *"anne-baba"* için kullanılan lafızların nine-dedeleri*, "çocuklar"* için kullanılan lafızların ise torunları kapsamadığı görüşüne varmışlardır. Dolayısıyla onlara göre ilgili naslar nafaka yükümlüsü olarak yalnızca

[778] Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/524; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc* 5/188; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc,* 7/155; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr,* 5/12.
[779] Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc* 5/186-188; Gırnâtî, *et-Tâc*, 5/589; Haccâvî, *el-İknâ'*, 4/150.
[780] Haccâvî, *el-İknâ',* 4/149-150.
[781] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/38; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/294; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 4/425.
[782] Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/186-188.
[783] el-Bakara 2/215.
[784] Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* 3/159-160; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/222-223.
[785] en-Nisâ 4/11-14.

babaları ve çocukları tayin etmektedir.[786] Mâlikî hukukçulara göre dede ve torunlar yakınlık bakımından ana-baba ve çocuklar ile aynı derecede sayılmadığından hakiki anlamları itibariyle onlara kıyas edilmeleri de isabetli değildir.[787] Bu durumda nafakalarını temin edemeyen ve kendilerine yardım edecek akrabaları da olmayan kişilerin nafakası İslâm hukukuna göre devlet tarafından karşılanmaktadır.[788]

TMK'nin 364. maddesi gereği yardım edilmediği takdirde muhtaç duruma düşecek kişi, üstsoy ve altsoyuna veya refah içerisinde yaşayan kardeşine akrabalık nafakası talebinde bulunabilecektir. Buna göre muhtaç durumda bulunan kişi, TMK'nin 365. madde atfıyla, miras hukukundaki zümre sistemindeki sıralamaya göre, nafaka davasını birinci sıradaki altsoyuna aşağı doğru başvurabilecektir.[789] Eğer birinci sıradaki akrabanın ödeme gücü yoksa davacı anne-baba, bunlar sağ değil veya ödeme güçleri yoksa üçüncü sırada bulunan, refah içerisinde yaşayan kardeşlere; bunların da sağ olmaması veya ödeme imkânlarının bulunmaması durumunda beşinci sırada yer alan büyük anneye ya da babaya dava açılabilir.

5.3.3.2. Ebeveyne Karşı Nafaka Yükümlülüğü

Hukuk sistemleri toplumun ve ailenin yardımlaşmasına, sıkıntılı zamanlarda birbirlerine destek olmalarına çok önem vermiştir. İslâm hukuku da kişilerin maddî durumlarını dikkate alarak usûl, furuu ve mahrem yakınların muhtaç olmaları halinde onlara yardımda bulunulmasını dinî, ahlakî ve hukûkî bir mükellefiyet saymıştır. İslâm hukukunda, üstsoy ve altsoy özelinde anne-babaya ayrıca ihsan ve iyilikte bulunulmasının üzerinde önemle durulması, onların haklarının önemle korunduğunu, aile kurumunun ve toplumun kilit taşı olduklarını göstermektedir. Bundan dolayı akrabalık nafakası kapsamında bu haklardan yararlanacakların başında anne-baba gelmektedir. İslâm hukukunda muhtaç olan anne-babaya karşı nafaka yükümlülüğünde çocuklar birinci derecede sorumludur. Durum böyle olmasına rağmen günümüz dünyasında bu sorumluluğun yeterince yerine getirilmediğini görmekteyiz. Özellikle geleneksel aile yapısının değişmesiyle aile fertleri arasında yardımlaşma ve dayanışma duygusu da önemini yitirmekte, aile büyükleri yalnızlığa terkedilmekte ve bakıma muhtaç hale düşebilmektedirler. Bu bakımdan günümüzde ebeveyne karşı hatta usûl kapsamındaki aile büyüklerine karşı nafaka sorumluluğunun yerine getirilmesi çok daha önemli hale gelmiştir.

İslâm hukukçuları fakir usûlün nafakası konusunda görüş birliğine varmışlardır. Ancak Hanefî, Şafiî ve Hanbelî fıkıhçılar, anne-babanın nafaka alabilmesi için onların

[786] Gandûr, *el-Ahvâlü*, 616.
[787] Haraşî, *Şerhu Muhtasari*, 5/2; Gandûr, *el-Ahvâlü,* 616.
[788] Şirâzî, *el-Mühezzeb,* 2/167; Komisyon, *Hindiyye*, 1/587.
[789] Yargıtay 3. Hukuk Dairesi E. 2018/7231, 6/2/2019 tarihli 2019/742 sayılı kararı.

sadece fakir olmalarını yeterli görürken,[790] Mâlikîler, fakir olmaları yanında çalışmaya da güç yetirememeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.[791] Bu duruma göre çalışmaya güç yetiren anne-baba geçimlerini kendilerinin sağlaması gerekir. Anne-babanın fakirliğini nafaka hakkının doğması için yeterli gören İslâm hukukçularına göre, ana-baba, nafaka talep etmesiyle çalışmaktan aciz veya bakıma muhtaç olmasına bakılmaksızın nafaka talebinin yerine getirilmesi gerekir. Nitekim onlara göre, furuun maddî durumunun kendi ihtiyaçlarını karşılaması için yeterli olması halinde, üstsoyun nafaka taleplerinin reddedilmesinin âyet ve hadislerde ifade edilen, anne-babaya iyilik ve ihsanda bulunma emirleriyle bağdaşmayacağını ileri sürmüşlerdir.[792] Ankebut suresi 8. ve Lokmân suresi 15, 24. ayetlerde ana babaya şükran borcunun edası ve onlarla dünya hayatında iyi geçinmek emredilmiştir. Yine *"... Onlara öf! (bile) demeyin"*[793] ayetinin hitabı da bunu gerektirmektedir. Çünkü maddi durumu yerinde olmayan ebeveyn çalışmaya güç yetirse bile nafakalarının temin edilmemesi durumunda onlara sıkıntı ve eziyet verilmiş olunacaktır. Oğulun babaya *"çalış, kazan ve ye"* demeye hakkı yoktur.[794] Akrabalık nafakasında anne-babaya verilen sadece fakirliğinin yeterli olması yönündeki bu ayrıcalık, diğer hiçbir nafaka alacaklısına verilmemiştir. Zira İslâm hukukunda yetişkin çocuklar ihtiyaç duymaları halinde anne-babalarına karşı nafaka vermekle mükellef olduklarına dair *"O'ndan başka hiçbir şeye ibadet etmeyin ve ana-babaya iyi davranın..."*[795] ayeti bulunmaktadır. Bu ayet ana-babaya güzellikle muamele edilmesi gerektiğini açıkça dile getirmektedir. Onlar herhangi bir geçim sıkıntısına düşerlerse, onların geçimlerinin sağlanması bu emrin kapsamına girmektedir.[796] Zira onların darlık ve sıkıntı içerisinde olması iyi muamele ile bağdaşmaz. Hz. Peygamber'in (s.a.s) *"Şüphesiz ki kişinin yediği şeylerin en temizi (helali), kendi kazancından olanıdır. Çocuğu da onun kazancındandır"*[797] hadisi de konunun önemine dikkat çeken diğer bir delildir. Bu hadiste de ana-babanın nafakalarını kendi imkânlarıyla temin edememeleri halinde onların ihtiyaç duydukları geçimlik temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Dolayısıyla muhtaç durumdaki ana-babanın nafakasının çocukların mallarından karşılanması gerekir.[798]

---

[790] Şâfiî, *el-Ümm*, 6/260; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 5/180-181; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/373; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/415; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 11/488.

[791] Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/522.

[792] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/222-223; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 3/585-586; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 4/348, 349; Komisyon, *Hindiyye*, 41/75-76; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 252; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası,* 114; Ateş, "Ergin Akrabalıkya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", 14.

[793] el-İsrâ 17/23.

[794] Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 2/150.

[795] el-İsrâ 17/23.

[796] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/222; Mansûr b.Yûnus b. İdrîs Buhûtî, *Şerhu Münteha'l-irâdât*, (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1993), 3/238.

[797] Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdul Mun'im Şelbî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), "Buyû", 1; İbn Mâce, "Ticârât", 1.

[798] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/222; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/185-186; Buhûtî, *Şerhu Münteha'l-irâdât,* 3/238-239.

Mer'î hukukta akrabalık nafakasının gerekçesi İslâm hukukundakine benzer gerekçelere dayanmaktadır. Yardım nafakası kapsamındaki aile bireylerinin bir kısmı yoksulluk ve zaruret hâlinde bulunurken bir kısmının refah içinde yaşaması, ahlâken, vicdanen ve hukuken desteklenmemektedir. Yardım nafakası ile aile bireylerinin karşılıklılık esasına[799] dayalı olarak birbirlerine yardım etmeleri beklenir. Yardım nafakasına ilişkin hükümler aile hukuku kitabının akrabalığı düzenleyen bölümünde yer alır. Yardım nafakası belli akrabalar arasında düzenlenmiş ahlakî ve vicdanî sorumluluğun kanunî bir dayanışma yükümlülüğüne dönüşmesidir.

TMK'de yardım nafakası ile işsiz, hasta, yaşlı ve malul olması nedeniyle çalışıp geçimlerini sağlamaktan yoksun bu kişilere, kanunda belirtilen en yakın akrabaları tarafından yardımda bulunulması amaçlanmaktadır. Mer'î hukukta üstsoya karşı nafaka yükümlülüğünün meydana gelebilmesi için nafaka alacaklısının çalışma imkânının bulunmaması gerekmektedir. Altsoyun ödeme imkânının bulunması yeterli olup zengin olması şart değildir.[800]

Yardım nafakası, boşanma davası ya da evlilikle bir ilişkisi bulunmamaktadır. Bir kimsenin, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan altsoy ve üstsoyu ile kardeşlerine ödediği nafaka çeşididir. TMK'de yardım nafakası, *"Herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyuna nafaka vermekle yükümlüdür"*[801] şeklinde ifade edilmiştir. Mer'î hukukta yardım nafakası kapsamındaki aile kavramı geniş kapsamda ele alınarak, yardım nafakası kapsamında bulunan aile bireylerinin birlikte yaşayıp yaşamadıklarına bakılmaksızın karşılıklı dayanışma esası çerçevesinde yükümlülükleri kabul edilmiştir. Yardım nafakası, bakım nafakalarından farklı olarak tek yanlı nafaka değil, iki yanlıdır.[802]

Sosyal ve ekonomik değişim ve gelişimin yaşandığı, teknolojinin hızla ilerlediği modern dünyamızda, toplumsal değerlerde çok hızlı değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Toplumun en temel yapı taşı konumundaki aile kurumu da bu değişimin yaşandığı alanlardan birisidir. Günümüzde sosyal ve ekonomik alandaki gelişmeler aileyi ve aile ilişkilerini de etkilemiştir. Bu değişimler sonucunda muhtaç durumdaki aile büyükleri ihmal edilmekte ve onlar huzurevlerinde yalnızlığa terkedilmektedir. Büyüklerle olan ilgi ve alakanın kesilmesi çocuk ve torunlarla büyükleri birbirine yabancılaştırmaktadır. Böylece İslâm hukukunun emrettiği aile büyüklerinin korunup kollanması ve ihtiyaçlarının giderilmesi günümüzde daha da bir önemli hale gelmiştir.

---

[799] Öztan, *Aile Hukuku,* 1201. YHGK, E. 1998/2-656, K. 1998/688 (7 Ekim 1998) sayılı kararı: "Yardım nafakasını talep edenin, reşit ve sağlıklı olması sebebiyle çalışabilir durumda ise de; davanın açıldığı tarih itibariyle işsizse Davacının eğitim durumunun dikkate alınarak ve ülkedeki ekonomik yapı gözetilerek davacının iş bulma imkânının güçlüğü nedeniyle hiçbir malvarlığı ve geliri bulunmayan kız çocuğunun zaruret içinde bulunduğunun kabulü gerekir. Öğrenim durumu nedeniyle davacının iş bulması oldukça zordur."

[800] Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, 462.

[801] TMK, md. 364/1.

[802] Roza Serozan, *Çocuk Hukuku* (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2017), 246.

Toplumsal çözülmelerin önüne geçilmesi için usûlün nafakasına yönelik hatırlatmalar her vesileyle yapılmalıdır. Çocuklara, aile büyüklerine karşı nafaka sorumluluğunun dinî, ahlakî ve hukûkî bir görev olduğu hususu her vesileyle dile getirilmelidir. Şüphesiz ki eş ve çocukların nafakası ne kadar önemliyse muhtaç durumdaki usûlün nafakası da önemlidir. Muhtaç durumdaki ana-babanın nafakasının karşılanması, her şeyden evvel insanî ve ahlakî bir görevdir.[803] Kur'ân'da İsrâ suresinin 23. ve 24. ayetleri usûlün nafakasına önemle işaret ederek onlara *"öf"* bile demenin hoş görülmediği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) ise ihtiyaç sahibi ana-babanın, çocuklarının mallarından yiyebileceğini belirtmiştir.[804] Klasik dönem ve çağdaş İslâm hukukçuları da kitaplarında bu konunun önemine dikkat çekmişlerdir.[805] Bu kitaplarda ele alınan usûlün nafakasına yönelik teorik bilgilerin, güncel hayatta pratik uygulamalarının da ortaya konulması gerekmektedir. Diğer yandan sosyolojik bakımdan yardım nafakası yükümlülüğü, ahlâk kurallarının yarattığı bir sosyal yardımlaşma olup geleneklerin zorunlu kıldığı bir ödevdir.

İslâm hukukçuları kişinin nafakasını karşılamak zorunda olduğu çocuğunu veya babasını evlendirme görevinin olup olmadığını tartışmışlardır. Hanefîler evlendirme gibi harcamaları nafaka kalemleri içerisinde saymamışlardır.[806] Buna göre göre baba oğlunu evlendirmek zorunda değildir. Zira ergenlik çağına girmiş çalışma kudretine sahip olan erkek çocuğun nafaka hakkı sona ermektedir.[807] Mâlikî mezhebinde ise nafaka borçlusu olan furuu, evlenme ihtiyacı duyan usûlünü evlendirmesi gerekir.[808] Şâfiî hukukçular furuu zenginse muhtaç durumdaki evli olmayan nafaka alacaklısı usûlünü evlendirmesi gerekir.[809] Hanbelî mezhebine göre nafaka alacaklısı evlenmeye ihtiyaç duyması halinde kişinin malî imkânları yetiyorsa dul annesi bile olsa nafaka borçlusu furuun usulünü evlendirmesi gerekir. Eğer evlenme ihtiyacı duyan nafaka alacaklarının sayıları birden çoksa nafaka borçlusu kişinin de durumu sadece bunlardan birini evlendirmeye yetiyorsa kendisine yakın olan alacaklıyı evlendirmesi gerekir. Eğer aynı yakınlıkta birden fazla kişi varsa borçlu furuun, babası veya babası tarafından yakın olan kişiyi evlendirmesi gerekir.[810] Bu hususta Özcan ve Erbay'ın da ifade ettiği gibi[811] Hanefîler dışındaki çoğunluğun görüşünün günümüz şartlarına daha uygun olduğunu düşünmekteyiz. Eğer ki evlenmeye hem fizyolojik, hem de sosyal ve psikolojik bakımdan ihtiyaç hissediyorsa evlenmesi en doğal hakkıdır bunun da maddi imkânı yerinde olan nafaka borçlusu

[803] Kamil Yelek, "Hanefî Hukukunda Ebeveyne Karşı Nafaka Sorumluluğu", *Eskiyeni* 44 (Eylül/September 2021), 586.
[804] Ebu Davud, "Büyû'", 77; İbn Mâce, "Ticârât", 1.
[805] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/222; Mevsılı, *el-İhtiyâr*, 4/10.
[806] Komisyon, *Hindiyye*, 1/584.
[807] Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, 2/151.
[808] Haraşî, *Şerhu Muhtasari*, 4/230; Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/523.
[809] Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn,* 3/211-213.
[810] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/377-378; Zuhaylî, *Fıkhı*, 10/86.
[811] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 37; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 20-21.

tarafından engellenmesinin nafakanın gayelerine de uygun olmadığını ifade etmek istiyoruz.

5.3.3.3. Çocuklara Karşı Nafaka Yükümlülüğü

İslâm hukukunda furuu, şahsın, birinci veya ikinci derece sıralamasına göre alta doğru erkek ya da kız çocuklarını ve torunlarını kapsayan bir terimdir.[812] Küçük çocuğun velayeti babaya aittir. Bu genel kuralın yanında, çocuğun yetiştirilip büyütülmesi ve terbiye edilmesi yani İslâm hukuk terimi ifadesiyle hidânesi bilhassa anneye veya onun yerini alabilecek kadınlara ait olduğu kabul edilmektedir. İslâm hukukçuları, eğer böyle bir kadın bulunmazsa bu hakkın en yakın erkek akrabalarına intikal edeceğini belirtilmişlerdir.[813]

İslâm hukukunda furuun nafakası, altsoyun yaşına göre küçüklük devresi ve bulûğ sonrası devre olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Bu kategoriler içerisinde furuun kız ve erkek olması da nafaka haklarına etki etmektedir.[814] Furuu nafakasında genel kural olarak maddi durumu yerinde olan ve kazanç sağlama imkânına sahip olan furuu, usûlünden nafaka talep edemez.[815] Furuu nafakasından birinci derecede baba sorumludur. Çünkü çocuk babadan bir parçadır. Çocuğun nafakası kendi nafakası gibidir. Nafaka sağlama konusunda babaya kimse ortak olamaz. Ebû Hanîfe'nin muhtaç durumdaki yetişkin çocukların nafakasından, mirastaki paylarına göre baba ve anne müştereken, küçük çocuğun nafakasından ise sadece babanın sorumlu olduğu yönündeki görüşü mezhep içerisinde pek rağbet görmemiştir. Hanefilerin tercih edilen görüşüne göre, çocukların nafakasından babalarının sorumlu olduğu yönündedir.[816] İslâm hukukunda küçüklük devresi büluğa kadar devam eder. Bu devredeki çocuğun malı varsa kız ve erkek çocuk ayrımı yapılmaksızın nafakası usûlü tarafından çocukların kendi mallarından karşılanır.[817] Furuu nafakasından birinci derecede sorumlu olan baba, eğer baba yoksa İslâm hukukunda oluşturulan sıraya göre anne, çocuğun malından çocuğa yetecek miktarını satarak küçük çocuğun nafakasını karşılar.[818]

Erkek furuun ergenlik döneminde nafakayı hak edebilmesi için hem fakir hem de çalışıp kazanmaktan aciz olması gerekir. Ergen erkek çocuklar kazanç sağlamaya güçleri yeterse baba nafakayla mükellef olmaz. Büluğ çağına girmiş kadınların ise nafakası küçük erkek çocukları gibidir. Kazanç elde etmekten aciz sayılacaklarından[819] evleninceye

[812] Şâfiî, *el-Ümm,* 5/90; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 191; Ahmet Akgündüz, "Fürû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/250.
[813] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/227; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/278; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası,* 95.
[814] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 208.
[815] Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi*, 4/34.
[816] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/223; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/351.
[817] Komisyon, *Hindiyye*, 1/581.
[818] Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/346.
[819] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/223.

kadar usûlünden nafaka alma hakları devam edecektir. Eğer erkek furuun eğitimi devam ediyorsa, eğitimi devam ettiği sürece geçimini sağlayacak kazancı elde etmekten aciz sayılacağı için nafakası yine usûlü tarafından karşılanır.[820]

Mâlikîler, erkek çocuğun bedenen ve ruhen sağlıklı olarak ergenlik çağına girmiş olmasını yeterli görerek bu durumdaki çocuğun usûlünden nafaka talep edemeyeceğini belirtiler.[821] Hanbelîler ise, erkek furuun sadece fakir olmasını yeterli görmüşlerdir.[822]

Furuun nafakasından birinci derecede sorumlu olan babanın çocuklarına karşı nafaka yükümlülüğü *"...Çocuğu emziren annelerin yiyecek ve giyecek ihtiyacını örfe uygun bir şekilde karşılamak çocuğun babasına aittir..."*[823] ayeti gereğidir. Ayette kocanın *"çocuğun babası"* olarak ifade edilmesi çocuğun nafakasından babanın yükümlü olduğunu göstermektedir.[824] Baba eğer ki cimrilik ederek çocuğunun nafakasını karşılamazsa, nafakadan, babadan sonra sorumlu olan anne, gereken tedbiri alacaktır. Kocasının çocuklarına ve kendisine nafaka vermekte cimri davrandığından yakınan Hind'e Peygamberimizin söylediği, kendisine ve çocuğuna yetecek kadar nafaka alabileceğine dair *"Örfe uygun bir miktarda sana ve çocuğuna yetecek kadar (onun malından) al"*[825] ifadesi de bu durumdaki nafaka alacaklısı için önemli bir delildir. Aynı durumda olan bir kişinin nafaka alacaklısı olması halinde mahkemeye müracaat etmeksizin borçlunun aynı cins malından alabileceği hükmü çıkarılabilir.[826] İslâm hukukçuları ayet ve rivayetlerden hareketle, baba nasıl ki kendi yaşamını sürdürebilmek için gerekli temel ihtiyaçlarını temin etmesi gerekirse, kendinden bir parça olan çocuğun temel ihtiyaçlarını da temin etmekle yükümlü olduğunu belirtmişlerdir.[827] Bu nedenle baba ergin olmayan çocuklarında olduğu gibi, geçimini kendi imkânlarıyla sağlamaktan aciz olan yetişkin çocuklarına karşı da bu yükümlülüğü bulunmaktadır.[828]

Mer'î hukukta evliliğin devamı müddetince tedbir (önlem) nafakası kapsamında çocuğa karşı nafaka sorumlusu anne ve babadır. Ancak boşanmanın kesinleşmesiyle birlikte iştirak nafakasına dönüşen nafaka, TMK 329/1. maddesindeki düzenlemeye göre ergin olmayan müşterek çocuk lehine velayeti kendisine verilmeyen anne veya babanın karşılaması gereken iştirak nafakasıdır. Yargıtay'ın kararı da bu yönde olup TMK'nin 182/2. maddesine göre *"Boşanma veya ayrılık vukuunda, velayeti kendisine verilmeyen eş, diğer tarafa verilen çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmak*

[820] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 132.
[821] İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/424.
[822] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 9/257.
[823] el-Bakara 2/233.
[824] Çocuğun nafakasının babaya ait olduğuna dair benzer istidlaller için bkz.; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâî, 4/*30; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/411; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc,* 5/189.
[825] Buhârî, "Nafakât", 9; 31; Dârimî, "Nikâh", 54.
[826] Alkış, *İslâm Hukuk Usûlü*, 152.
[827] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/223; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 4/411-412; Buhûtî, *Şerhu Münteha'l-irâdât*, 5/481.
[828] Subhî Mahmasânî, *el-Mebâdiü'ş-şer'iyye ve'l-kânûniyye fi'l-hacri ve'n-nafakâti ve'l-mevârîsi ve'l-vasıyye* (Beyrut: Dâru'l-ilmi li'l-melâyîn, 9. Baskı, 2002), 253.

zorundadır. Bu husus kamu düzenine ilişkin olup tarafların iradesine bırakılmamıştır"[829] denilmektedir. İslâm hukukunda yer almayan evlatlığın nafakasıyla ilgili, TMK 314/1. maddesindeki düzenlemeye göre, evlat edinilen kişinin nafakasından evlat edinen; birlikte evlat edinmişlerse her iki eş birlikte sorumlu olmaktadır.[830] İştirak nafakası davasının davalısı, ortak çocuğa fiilen bakmayan ana ya da babadır. Dolayısıyla iştirak nafakası istenilmesinde ortak çocuğun velayet hakkının kimde bulunduğu önemli değildir. Ortak çocuğa fiilen bakan ana ya da baba, ortak çocuğa bakmayan taraftan iştirak nafakası isteyebilir. Çocuğa karşı iştirak nafakası sorumluluğu dede veya nineye intikal etmemektedir. Zaten mer'î hukukta usûlün fürua karşı boşanmadan kaynaklı nafaka sorumluluğu boşanmanın kesinleşmesiyle başlayan bir süreci kapsamaktadır.

İştirak nafakasıyla ilgili olarak mer'î hukukta genel bir çerçeve çizilerek yargı organlarına geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır. Mer'î hukukta önemli bir fonksiyona sahip olan iştirak nafakası, İslâm hukukundaki babanın, çocuklarının nafakasına mukabil sayılabilecek bir nafaka çeşididir. Mer'î hukuktaki iştirak nafakasından erkek ya da kadın sorumlu olabiliyorken İslâm hukukunda çocukların nafakasından baba sorumludur. Erkek çocuklarında, çalışmaya başlayıp bir kazanç elde edinceye kadar, kız çocuklarında ise evleninceye kadar babanın sorumluluğu devam etmektedir.

İslâm hukukunda çocuklara ödenen nafakayla mer'î hukuktaki iştirak nafakası kısmen örtüşmektedir. İştirak nafakasından şartları oluşması halinde anne ya da baba veya her ikisi sorumlu olmaktadır. Bu yönüyle mer'î hukuktaki iştirak nafakası İslâm hukukuna benzemektedir. İştirak nafakasını isteme hakkına sahip olan taraf boşanma sırasında talep etmemiş olsa da ileriye dönük hakları mahfuz olmasından dolayı bu hakkı her zaman talep etmesi mümkündür. Bu durumda mahkeme, tarafların ekonomik ve sosyal durumlarını ve çocukların ihtiyaçlarını gözeterek, uygun bir nafakaya hükmetmesi gerekmektedir.[831] İslâm hukukunda evlat edinmenin şer'î bakımdan bir geçerliliği olmadığından evlatlığın evlat edinene karşı bir nafaka mükellefiyeti bulunmamaktadır. Ancak mer'î hukukta evlat edinme durumunda evlatlık ile evlat edinen arasında soybağı kurulduğu için nafaka ilişkisi de kurulur.

Mer'î hukukta çocuk ergen olmuşsa çocuğun kendi gelirini sağlaması hedeflenir. Fakat çocuk ergin olduktan sonra da bakıma muhtaç ise iştirak nafakası yerine TMK md. 364'e göre yardım nafakası istemelidir. İştirak nafakası davası, anne/kadın veya babaya/kocaya açılabilmesine rağmen İslâm hukukunda babaya karşı açılabilmektedir. Çocuk adına, çocuğun velayet hakkına sahip olan baba veya anne, kayyım, vasi ya da evlat edinenler nafaka davası açabileceği gibi ayırtım gücüne sahip olan çocuklar da

[829] Yargıtay 3. Hukuk Dairesi (Yargıtay), E. 2003/1225, K. 2003/1222 (14 Ekim 2003).
[830] Öztan, *Aile Hukuku*, 6.
[831] Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, E.2012/10453, K.2012/15529 (19 Haziran 2012).

nafaka davası açabilir.[832] Babanın furuun nafakası karşılamakta acze düşmesi halinde furuun nafakası dede veya nine tarafından karşılar.[833]

Çocuklar lehine takdir edilecek nafaka miktarıyla ilgili olarak İslâm hukukundaki furuu nafakasının kapsamı veya miktarı yönünden de benzerlik bulunmaktadır. Zira iştirak nafakasında hâkim nafaka yükümlüsünün sosyal ve ekonomik durumunu dikkate alınır. Bu miktar belirlenirken ayrıca velayeti kendisine bırakılan tarafın çocuğa yapacağı katkı da göz önünde bulundurulmalıdır. Nafakaya karar verilirken takdir yetkisini kullanan hâkim, TMK md. 4'de belirtilen hakkaniyet ilkesini göz önünde bulundurmak zorundadır.[834] Zaten mer'î hukukta boşanma ya da ayrılık meydana geldiğinde, velayetin verilmediği eş, küçük çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katkı sağlamakla mükelleftir. Bu husus kamu düzenindendir. Taraf iradelerinin bir önemi bulunmamaktadır.[835]

İştirak nafakası, çocukların ergin olmasıyla sonlandırılır. Bu kural mutlak değildir. Çocuk, edindiği meslek ve sanat ile kendisini geçindirebilecek bir gelirinin bulunmasıyla nafaka yükümlüsünün talebiyle iştirak nafakası sonlandırılır. Ancak çocuğun erginliğe ulaşmasıyla veya vefat etmesiyle iştirak nafakası kendiliğinden sonlanır. Boşanma ile evlilik bağı sona eren eşler her ne kadar bağımsız hareket etmekte serbest ise de müşterek çocukların veya evlatlıkların varlığı hâlinde bu çocuklar reşit olana kadar bakım ve gözetim masraflarından sorumludur. Boşanma, eşler arasındaki evlilik bağını çözer, buna karşılık ortak çocuklar veya evlatlıklar üzerindeki yükümlülükler devam eder.[836] Çocuk ergin olduktan sonra eğitim hayatı devam ediyorsa, iştirak nafakası eğitimi süresince devam eder.[837] Böylece ana ve babaya çocuğa genel ve meslekî eğitim sağlama yükümlülüğü yüklenmiştir.[838] Yardım nafakası bakımından büyük anne veya büyük babaya da yardım nafakası talebi yöneltilebilir. Bu talep özellikle ana ve babanın ödediği bakım nafakasının azlığından ya da ana ve babanın bakım nafakası ödeyememesi hâlinde ortaya çıkabilir.[839] Çocukların bakımının ve geçiminin sağlanması kamu düzenindendir.[840] Bu sebeple hâkim iştirak nafakasına hükmederken talebin varlığını

[832] TMK, md.329.
[833] Yargıtay 3. HD E. 2014/20406; K. 2014/17028 Karar Tarihi: 22/12/2014.
[834] Doğan, "Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası", 70-71.
[835] Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, E.2003/1225, K.2003/1222 (14 Ekim 2003).
[836] Feyzioğlu, *Aile Hukuku*, 389; Bozovalı, *Türk Medeni Hukukunda Bakım Nafakaları,*54; Dural - Sarı, *Aile Hukuku*, 144.
[837] Bakım borcunun uzantısı niteliğindeki bu nafaka, bakım nafakasıdır. Doktrin ve Yargıtay kararlarında "eğitim nafakası" olarak da adlandırılmaktadır. Dural - Sarı, *Aile Hukuku*, 144; Ahmet Türkmen, "Eğitim Nafakası (TMK, md. 328/2)", *Yaşar Üniversitesi e-Dergisi* 8 (2013), 2707; Vildan Gökkaya, "Eğitimi Devam Eden Çocuğa Ana ve Babası Tarafından Verilen (Eğitim Nafakasının) Nafakanın Hukuki Niteliği ve Nafakaya Hükmedilebilme Koşulları", *İstanbul Barosu Dergisi* 91/4 (2017), 274. TMK md. 328/2'de iştirak nafakası olarak düzenlenen bu nafakanın çocuk ergin olduktan sonraki kısmı bakımından yardım nafakası olarak anlamak gerektiği yönünde; Özdemir - Ruhi, *Çocuk Hukuku*, 107.
[838] Türkmen, "Eğitim Nafakası", 2710; Gökkaya, "Eğitimi Devam Eden Çocuğa Eğitim Nafakası", 275.
[839] Serozan, *Çocuk Hukuku*, 246.
[840] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 12854, K. 13065 (29 Aralık 1992).

aramaz.[841] Fakat iştirak nafakasının açıkça istenmediği hâllerde hâkim istemle bağlı kalacaktır.[842] İştirak nafakası kamu düzeniyle ilgili ve sürekli olarak doğup işleyen bir hak olduğundan, önceden feragat edilmesi mümkün değildir.[843] Bu sebeple boşanma, ayrılık ve butlan davalarında, iştirak nafakası istenmemiş olsa dahi çocuk, ergin olana kadar bu nafakayı talep etme hakkına sahiptir. Çocuk ergin olduktan sonra iştirak nafakası kendiliğinden sona erer ve artık md. 364 uyarınca yardım nafakası talep edebilir.[844] Fakat çocuk ergin olup on sekiz yaşını doldurmasına rağmen eğitim-öğretiminin devam etmesi durumunda TMK md. 328 hükmü doğrultusunda nafaka yükümlülüğü, ana-babanın bakım borcunun bir gereği olarak hakkaniyet ilkesi çerçevesinde eğitimi sona erinceye kadar devam eder. Bu tür nafaka doktrinde *"eğitim nafakası"* olarak ifade edilir.[845]

Bir kimse, kendisine yardım edilmediği takdirde yoksulluğa düşecek, geçimini sağlayamayacak duruma düşebilecek kişiye yardım edilmesi ahlakî ve vicdanî bir görevdir.[846] İslâm hukukunda ergen olsun ya da olmasın itaatkâr ya da asi olsun fark etmeksizin evleninceye kadar kız çocukların nafakası babaya aittir. Yetişkinliğine ve kendi kazancını temine güç yetirinceye kadar da erkek çocuğun nafaka sorumluluğu yine babaya aittir. Eşe karşı nafakayı düşüren haller arasında nâşize olması evlatlar için geçerli değildir.

Esasen sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak yoksullara bakma görevi devletin sorumluluğundadır. Ancak devlet, bazı durumlarda sosyal sorumluluk ve toplumsal dayanışma kapsamında bu ödevini bireylerle paylaşım yoluna gitmiştir.

Günümüz şartlarında fakir ve muhtaç durumundaki bir çocuğun sahipsiz bırakılması ahlakî çöküntüye de neden olmaktadır. Çocuk temel ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla hukûkî ve ahlakî olmayan yollara başvurabilmektedir. Sağlıklı nesillerin devamı ve aile içi huzur ve barışın sağlanması için, yardımlaşma ve dayanışmanın her fırsatta yapılması hem dinimize hem de hukukumuza uygun bir davranış olacaktır.

---

[841] "Yargıtay 3. Hukuk Dairesinin E.2003/1225, K.2003/1222 (14 Ekim 2003) karar sayılı hükmünde; TMK'nin 182/2. maddesine göre "boşanma veya ayrılık vukuunda, velayet kendisine verilmeyen eş, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmak zorundadır. Bu husus kamu düzenine ilişkin olup tarafların iradesine tâbi kılınmamıştır" denilmektedir." Doğan, "Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası", 67-68; Dural - Sarı, *Aile Hukuku*, 144; Özdemir-Ruhi, *Çocuk Hukuku*, 98.

[842] Doğan, "Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası", 68.

[843] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, K.2756/3727 (24 Mart 2004) sayılı kararı: "Boşanma davası sırasında küçüğün çıkarlarına aykırı olarak ve henüz tahakkuk etmemiş (doğmamış bir alacaktan) iştirak nafakasından feragat geçersizdir. Feragate ilişkin açıklama, küçüğün ergin olacağı tarihe kadar sürecek olan nafakayı kapsamaz. İştirak nafakası her an doğup işleyen haklardandır." ; Doğan, "Tedbir Yoksulluk ve İştirak Nafakası", 68.

[844] Feyzioğlu, *Aile Hukuku*, 389; Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, 233; Enver Aydemir, *Türk Yargı Kararları Işığında İştirak Nafakası* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018), 23; Şahin Topkaya, *Yoksulluk ve İştirak Nafakası* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017), 92.

[845] Tuba Birinci Uzun, "Eğitimine Devam Eden Ergin Çocuğa Ödenen Nafakanın Bazı Yargıtay Kararlarında Yardım Nafakası Olarak Nitelendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 20/2 (2018), 92.

[846] Akıntürk - Karaman, *Aile Hukuku*, 305.

5.3.3.4. Yakın Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü

Müşterek bir usûlde birleşen; kardeşler, kardeş çocukları, amca, hala, dayı, teyze ile yeğenleri ve bunların çocukları arasındaki nesep bağı civar akrabalığını oluşturur.[847]

İslâm hukukuna göre yardım yapılmadığında zaruret durumuna düşecek kişiye akrabalarının ekonomik durumlarına göre yardım etmesi hem ahlakî hem de hukûkî bir görevdir. Maddi durumu yerinde olan kişinin geçimini temin edemeyen yakınlarına yardım etmemesi, akrabalık ilişkilerini zedeleyen bir tutumdur.

Hanefî fıkıhçılar usûl ve furuun haricindeki nafaka alacaklısı akrabayı tespitte, kendileri ile ilişkiyi sürdürmenin farz, kesmenin ise haram oluşunu kıstas almışlardır. Hanefîlere göre Kur'an ve sünnette kişinin kendileri ile ilişkiyi kesmenin haram sayıldığı akrabalar, aralarında evlenme engeli bulunacak derecedeki mahrem akrabalardan oluşmaktadır.[848]

Hanefîlere göre, birbirlerine karşı mirasçılık ehliyeti olan ve din farkı olmayan mahrem civar akrabalar arasında nafaka yükümlülüğü bulunmaktadır.[849] Hanefilere göre usûl-furuu nafakasında din farkı nafakaya engel değilken, civar akrabalar arasında nafakaya engeldir.[850]

Hanefîler, mahrem akrabalarla ilişkiyi kesmek meşru bir davranış olmayacağına göre, şartları tutan civar akrabaların nafakalarını teminde, nafaka mükellefinin zengin olması şartıyla vacip olduğuna hükmetmişlerdir.[851] Onlara göre civar akrabalarının birbirlerinden nafaka alacaklısı olabilmesi için alacaklının fakir ve kazanç sağlamaktan aciz olması gerekir. Evli kadın acziyetini ve fakirliğini ileri sürerek civar akrabalarından nafaka isteyemez. Ayrıca civar akrabaların nafakadan sorumlu olabilmeleri için zengin olmaları gerekir.[852]

Mâlikîler akrabalık nafakasından kaynaklanan nafaka mükellefiyetinin sınırını oldukça dar tuttuklarından civar akrabalar arasında nafaka mükellefiyetinin olmadığını ifade etmişlerdir.[853]

Şâfiî mezhebine göre, nafaka mükellefiyetini meydana getiren akrabalık doğum ile oluşur. Bu nedenle akrabalığa dayanan nafaka mükellefiyeti, sadece usûl ve furuu

---

[847] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 274.
[848] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/223-224; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi,* 4/30.
[849] Hassâf, *Kitâbu'n-nafakât*, 79; Serahsî, *el-Mebsût,* 5/224, 226; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi,* 4/731; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/656; İbnu'l- Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 4/417; Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 4/11-12; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 4/228; Haskefî, *Dürru'l-muhtâr,* 1/508; Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, 2/93; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, 2/740.
[850] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/226; Merğînânî, *el-Hidâye,* 3/348.
[851] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/31; Gandûr, *el-Ahvâlü*, 617; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/12; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, 3/622.
[852] Hassâf, *Kitâbu'n-nafakât*, 22; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/224; Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi*, 4/35; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, 3/622, 628.
[853] Düsûki, *Haşiyetü,* 2/523; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye*, 415.

akrabalar arasında cereyan eder. Nine ve dedelerle torunlar da bu grubun içerisinde sayıldığından bunların dışındaki civar akrabaları arasında nafaka mükellefiyeti yoktur.[854]

Hanbelîlere göre civar akrabalığını oldukça dar tutarak sadece aralarında din farkı yani biri Müslüman diğeri gayr-ı müslim olmayan ashâb-ı ferâiz ve asabeden bilfiil mirasçıları miras hisseleri oranında nafakayla mükellef olurlar.[855] Buna göre nafaka taraflar arasında vâris-muris ilişkisinin bulunması gerekir. Bu, babanın çocuklarına karşı nafaka yükümlülüğüne delil olan *"...Mirasçı üzerinde de aynı yükümlülük vardır..."*[856] ayetindeki ifadedir.

Hanbelîlere göre bu ayette babanın çocuklarına karşı nafaka yükümlülüğünün belirtilmesinin ardından, kişinin mirasçılarının da böyle bir yükümlülüğü bulunduğu ifade edilmektedir. Nafaka yükümlüsü akrabaların, nafaka alacaklısının mirasçılarından ibaret olduğunu gösterir.[857]

Hanbelîler civar akrabalık nafaka alacaklısı olabilmek için sadece fakir olmayı yeterli görmüşler, acizlik şartını aramamışlardır.[858]

İslâm hukukunda evli kadın civar akrabalığı kapsamında nafaka talep edemese de nafakasının düşmesine sebep olan bir durum nedeniyle kocasından nafaka alamadığı süreç içerisinde, mağdur olmasını önlemek için yakın akrabalarından nafaka talep edebilme hakkının olması gerektiğini düşünmekteyiz.

Mer'î hukukta sadece kardeşlerin birbirinden talep edebileceği yakın akrabalık nafakasında, fakir alacaklının kazanç sağlayamayacak durumda aciz olduğunu da doktor raporuyla belgelendirmesi ve bu talebini mahkeme yoluyla refah içerisinde yaşayan kardeşine yönlendirmesi gerektiği yönündedir.[859]

5.3.4. Akrabalık Nafakası Yükümlülüğünde Sıralama

Nafaka alacaklılarına karşı nafaka borçlusu olabilecek yakın kişilerin birden fazla olması durumunda sıralamanın nasıl olacağı konusunda İslâm hukukçuları farklı görüşlere varmışlardır. Hanefî hukukçulara göre nafaka lehtarının furuu yakınlarının bulunması durumunda civar akrabalar nafakayla sorumlu değildir. Bu durumda nafaka mükellefi olmada cüz'iyyet vasfı esas alınmış mirasçılık vasfı dikkate alınmamıştır.[860]

Hanefiler göre nafaka lehtarı usûle, furuun yakınlık derecesi esastır. Yakınlık derecesi farklı furuudan, alacaklı usûle en yakın olan mükellef olur. Furuun mükellef

[854] Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/190.
[855] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/377-378; Haccâvî, *el-İknâ'*, 4/148.
[856] el-Bakara 2/233.
[857] Buhûtî, *Şerhu Münteha'l-irâdât*, 3/238.
[858] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/377-378.
[859] TMK, md. 364/1; Yargıtay 3. HD. E. 2008/28, 10/03/2008 tarihli, K. 2008/4038; Baygın, *Soybağı Hukuku,* 444.
[860] İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/624; Gandûr, *el-Ahvâlü*, 633; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 288.

kılınması için usûlünün varisi olup olmaması, varis ise mirastaki payı önem taşımaz. Varis değilse bile yakın furuu mükellef kılınacağı gibi varis olsa da uzak furuu borçlu kılınamaz. Usûlüne karşı furuun bu mükellefiyetine fürudan başka kimse ortak kılınamaz.[861] Mesela yükümlülük şartlarını taşıyan yakınlar içerisinde oğul bulunuyorsa torunun, baba bulunuyorsa dedenin nafaka yükümlülüğü bulunmamaktadır. Aynı şekilde söz gelimi hem baba hem torun mevcutsa, daha yakın derecede olduğu için nafaka yükümlüsü babadır. Aynı yakınlık derecesine sahip usûl ve furuu akrabaların bulunması durumundaysa, nafaka mükellefiyetinde nafaka alacaklısının çocuklarının önceliği vardır.[862]

Hanefî fıkıhçılar nafakaya muhtaç kişinin nafaka ödeme şartlarını taşıyan erkek veya kız çocuklarının bulunması durumunda, başka hiçbir yakının nafaka yükümlülüğünde onlara ortak olmayacağını belirtmişlerdir.[863] Hanefî hukukçuların gerekçesi furuu yakınların nafaka mükellefiyeti cüz'iyyet vasfı sebebi ile sabit olduğundan, ebeveynin nafakasının erkek ve kız çocuklara miras paylarına bakılmaksızın her ikisine de eşit miktarda paylaştırılacağı yönündedir. Zira cüz'iyyet noktasında erkek ve kız çocuklar birbirine eşittir.[864] Nafaka alacaklılarının çocuklarının bulunmaması halinde, diğer yakın derecedeki akrabaya öncelik verilir. Yakınlık dereceleri aynı olursa, nafaka mükellefleri ve yükümlülük oranları, yakınların mirasçılık durumları ve mirastan alacakları paya bakılarak tespit edilir. Aynı yakınlık derecesine sahip usûl ve furuu yakınlar, alacaklının malında sahip oldukları miras hakkı oranında nafaka yükümlülüğüne ortak olurlar. Mesela nafaka alacaklısının nafaka talebinde bulunabileceği yakınları yalnızca dedesi ve torunu ise, mirastaki payları oranınca nafakanın 1/6'sını dede, 5/6'sını torun karşılar. Nafaka talebinde bulunulabilecek yakınların usûl ile civar akrabalardan ibaret olması durumunda, eğer her iki grup akrabalık da nafaka alacaklısının mirasçıları ise, nafaka yükümlülüğünde mirasçılık durumu dikkate alınır. Yalnızca bir grubun mirasçı olması halinde ise, mirasçılık durumları yerine cüz'iyyet vasfı dikkate alınır. Bundan dolayı böyle bir halin olmasıyla nafaka yükümlüsü usûl yakınlar olur.[865]

Hanefîler baba olmaz ve şartları da oluşursa annenin de baba gibi çocuklarının nafakasını teminle mükellef olduğunu belirtmişlerdir. Ancak nafakayla mükellef olan kadın usûlün zenginliği şarttır. Ödeme gücü bulunmayan kadın usûl, kazanmaya zorlanarak furuuna infâka zorlanamaz. Hanefîler erkek usûl için zenginliği şart koşmadıkları gibi çalışıp kazanma imkânına sahip olmaları yeterli görülmüştür. Buna göre fakir olan baba ve dedeler, Bakara suresi 236. ayet mucibince imkânlarına göre infâka zorlanabilirken fakir anne ve nineler buna zorlanamaz.[866] Ancak babanın

[861] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/222-224; Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi*, 4/33; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/12.
[862] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/32; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 285.
[863] Kudûrî, *el-Muhtasar,* 174; Merğînânî, *el-Hidâye,* 2/292; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/618-620.
[864] Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, 3/105.
[865] İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/625; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 289-291.
[866] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/223-224; Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 4/11; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, 3/12; Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, 2/93.

ekonomik durumu hiç bulunmazsa bu sorumluluk babanın durumu düzelinceye kadar zengin anneye geçer. Annenin fakir olması veya sağ olmaması durumunda bu sorumluluk talî olarak babanın babasına geçer.[867]

Akrabalık nafakasının sadece anne-babayla çocuklarına hasreden Mâlikîler, çocukların hepsinin mirastaki hisselerine göre, bazı Mâlikîler ise eşit paylarla sorumlu olduklarını söylemişler.[868] Şafiîlere göre usûlün nafakasından mükellef olan furuu, usûlden hissesine düşecek miras payı nisbetinde nafaka mükellefi olur.[869]

Nafakaya muhtaç kişinin nafaka yükümlüsü olabilecek hem babasının hem de çocuklarının olması durumunda, nafaka mükellefinin kim olacağına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre babanın nafaka yükümlülüğü nasla sabit olması nedeniyle nafaka yükümlüsü babadır. Diğer bir görüşe göre çocuk ve baba mükellefiyette eşit oranda ortaktırlar. Çünkü her ikisinin nafaka lehtarına karşı yakınlık derecesi aynıdır.[870] Üçüncü bir görüş ise, aynı yakınlık derecesine sahip olan üstsoy ve altsoy akrabalar arasındaki nafaka yükümlülüğünde altsoyun önceliğinin olacağı yönündedir. Mezhepte sahih kabul edilen görüş budur.[871]

Nafaka alacaklısı kişinin sadece altsoy akrabaları bulunuyorsa, yükümlülükte öncelik yakınlık derecesi göz önünde bulundurularak belirlenir. Yakınlık derecesi aynı olan altsoy akrabaların nafaka lehtarına mirasçı olup olmama hususunda eşit olmaları durumunda, Şâfiîlere göre kadın ya da erkek ayrımı olmaksızın nafaka yükümlülüğü hepsine eşit oranda paylaştırılır. Mirasçılık hususunda eşit olmamaları halindeyse, mezhepte muteber görüş mirasçı olan yakınların nafaka yükümlüsü olacağıdır. Yalnızca usûl yakınları nafaka yükümlüsü olabiliyorsa, yükümlü öncelikli olarak baba, o yoksa sırayla dede ve yukarı doğru diğer usûl akrabalarıdır. Eğer ki erkek usûl bulunmazsa bu durumda anne yükümlüdür. Şâfiî fıkıhçılar üstsoyda dede ve diğer usûlü, derecesi daha uzak olsa da nafakayı sağlama güç ve imkânına daha fazla sahip oldukları düşüncesiyle anneden öncelikli kabul etmişlerdir.[872]

Hanbelîler furuu usûlden alabileceği miras hisseleri nisbetinde usûlüne nafaka ödemesi gerektiğini belirtir. Hanbelî hukukçular nafaka alacaklısının nafaka yükümlülüğüne elverişli olan babası varsa nafakanın babaya ait olacağı, başka hiçbir yakının bu hususta babaya ortak olmayacağını ifade etmişlerdir. Hanbelî hukukçular babanın çocuklarına nafaka mükellefi sayılmalarının nasla sabit olmasına dayandırmaktadırlar. Çocuğun babasının nafakasını temin etmekle sorumlu olduğuna yönelik ise sarih bir nass bulunmayıp bu husus içtihat ile sabittir.[873] Nafaka lehtarı kişinin

[867] Serahsî, *el-Mebsût,* 5/227.
[868] Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/524; Haraşî, *Şerhu Muhtasari*, 4/204.
[869] Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc,* 7/212.
[870] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/159-160.
[871] Zeynüddîn Ebû Yahya Zekeriya b. Muhammed el-Ensârî, *Esne'l-metâlib fî şerhi Ravzı't-tâlib* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, 2013), 3/446; Özcan *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 284.
[872] Ensârî, *Esne'l-metâlib, 3/*445-446.
[873] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/159-160.

nafakasını temin edecek babasının bulunmaması halinde, Hanbelî hukukçulara göre bu kişinin nafaka mükellefiyeti için gereken şartları taşıyan bütün ashâb-ı ferâiz ve asabeden mirasçıları miras hisseleri oranında nafakaya ortak olurlar.[874]

Mer'î hukukta akrabalık nafakası kapsamında yardım nafakasını vermekle yükümlü kişiler kanunda tahdidi olarak sayılmıştır.[875] Altsoy ve üstsoy ile kardeşler dışında kalan civar akrabalar ve sıhrî yakınlar bu madde kapsamına girmez. Yardım nafakası davası açmanın özel bir sıralaması vardır. Nafaka davası, mirasçılıktaki sıra göz önünde tutularak[876] açılmaktadır. Buna göre dava, kişinin birinci sırada bulunan altsoyuna açılabilmektedir.[877]

Ebeveyne karşı nafaka sorumluluğunda altsoy, kişinin çocukları, torunları ve bu kişilerden doğanların tamamını kapsamaktadır. İkinci sırada ise kişinin kendi anne ve babası bulunmaktadır.[878] Üçüncü sırada refah içinde olmaları koşulu ile kardeşler,[879] dördüncü sırada ise başta dede ve nineler olmak üzere yukarıya doğru üstsoy nafaka ödemekle yükümlü olmaktadır. Talep edilen tarihte başlayan yardım nafakasının diğer nafaka türlerinde de olduğu gibi sonradan nafaka miktarının azaltılması, artırılması, kaldırılması mahkemeden talep edilebilmektedir.[880]

Aynı sıradan birden fazla nafaka mükellefinin bulunması durumunda, nafaka miktarı yükümlüler arasında ödeme güçleri oranında paylaştırılır.[881] İslâm aile hukukuna göre nafakaya muhtaç olan kişinin nafakasını temin edecek durumda akrabalarının olmaması halinde bu sorumluluk devlete intikal etmektedir.[882]

Mer'î hukukta mirasçılıktaki sıralamada, önceki zümrede mirasçının bulunması halinde sonraki zümrenin mirasçılık hakkı düşmektedir. Böylece birden çok zümre, nafaka yükümlülüğüne ortak olma durumu söz konusu değildir.

İslâm hukukunda ise farklı zümreden mirasçı olanlar mirastan alacakları pay oranında nafakaya ortak olabilmektedirler. İslâm hukukunda kabul edilen bu hüküm, fakir akrabaya maddi yardım külfetini akrabalar arasında paylaştırmak suretiyle nafaka yükümlülerinin yükünü hafifletmesi yanında, akrabalar arasındaki yardımlaşma ve dayanışma duygularını güçlendirici bir özelliğe de sahiptir.

---

[874] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/377-379; Haccâvî, *el-İknâ'*, 4/148.
[875] Öztan, *Aile Hukuku* 1021; Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku*, 33.
[876] TMK, md. 365/1.
[877] TMK, md. 495/1.
[878] TMK, md. 496/1.
[879] TMK, md. 496/2.
[880] TMK, md. 497/1; Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, 458-459; Genç, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası*, 56.
[881] Genç, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası*, 57-58.
[882] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 150.

5.3.5. Akrabalık Nafakasının Düşmesi

İslâm hukukçuları, akrabalık nafakasının, borçlusunun ve nafaka lehtarının ekonomik veya medeni durumunun değişmesiyle düşebileceğini belirtmişlerdir. Bu durumların belli başlıları; taraflardan herhangi birinin vefatı, nafaka lehtarı kadının evlenmesi, boşanma, zamanaşımı, nafaka lehtarının zenginleşmesiyle temel ihtiyaçlarını kendi başına karşılayabilecek duruma gelmesi veya borçlunun ekonomik durumunun kötüleşmesiyle nafaka ödeme imkânını yitirmesidir.[883] Tabii ki nafaka lehtarının nafaka hakkının devam etmesi için öncelikle hayatta olması gerekir.[884] Çünkü nafakanın her çeşidi kişisel bir hak olup bizzat alacaklısı tarafından kullanılması gerekir. İslâm hukukunda bütün nafaka çeşitlerinin devam etmesi için öncelikle nafaka alacaklısı ve borçlusunun sağ olması gerekir. Bu hak ve sorumlulukların mirasçılara da geçmesi mümkün değildir.[885] Diğer yandan akrabalık nafakasının düşmesine sebep, nafaka lehtarının ekonomik durumunun iyileşmesidir.[886] Akrabalık nafakası hakkını kullanan kadının evlenmesi ile yine nafakası son bulur. Zira evlenmeyle kadın, nafaka talebini kocasına yöneltme imkânına kavuşmuştur. Evlilik nafakasında zamanaşımı söz konusu olmamasına rağmen akrabalık nafakasında bir aylık zamanaşımı süresi bulunmaktadır. Talep edilmeyen geçmiş aylara ait nafaka alacağı düşmektedir.[887] Böyle bir uygulamanın nafaka alacaklısının hak kaybına uğrayabileceği göz önünde bulundurularak, alacaklının geçerli bir mazeretinin bulunup bulunmadığı ve süreye ilişkin tespitin mahkeme tarafından yapılarak karar verilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

İslâm hukukunda olduğu gibi mer'î hukukta da akrabalık nafakası önemle ele alınmış ve gereken düzenlemeler yapılmıştır. Mer'î hukukta, yoksulluğu nedeniyle belirli akrabaların ödemekle mükellef olduğu nafaka, TMK'ye göre şartların oluşması durumunda yerine getirilmesi gereken bir vecibedir.[888] Fakat bu vecibenin yürürlük kazanması için kendi imkânlarıyla geçimlerini sağlayamayan veya ilgili mevzuatınca yoksulluğu sabit olan kişilerin, akrabalık nafakası talebini ilgili akrabalarına karşı yetkili mahkeme yoluyla yönlendirmeleri gerekir. Zira mer'î hukukta akrabalık nafakasının icra edilebilmesi için mahkemeler taleple bağlılık ilkesi gereği re'sen buna karar verememektedir. Mahkeme kararıyla hüküm altına alınıp takdir edilmeyen sözlü talepler hiçbir hukûkî sonuç doğurmamaktadır.[889] Mer'î hukukta usûl ve furuu nafakasında mükellefin ödeme gücünü kaybetmesiyle, kardeşler arasında cereyan eden nafakanın ise

[883] Balta, "İslâm Hukukunda Nafaka Sorumluluğunun Sosyal Refaha Katkısı", 56.
[884] Nesefî, *Kenzu'd-Dekâik*, 313; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr,* 3/583.
[885] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/195; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc,* 7/155; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 134.
[886] İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, 3/612.
[887] Serahsî, *el-Mebsû*t, 5/195; Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi*, 4/29, 38.
[888] TMK, md. 364.
[889] Genç, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası*, 34.

nafaka mükellefinin refah halini yitirmesiyle borç ortadan kalkar.[890] TBK'nin zamanaşımını düzenleyen maddeleri uyarınca, nafaka alacağı on yıllık zamanaşımına tabi olmaktadır.[891] Zira TBK'nin 146. maddesinde: *"Kanunda, aksine bir hüküm bulunmadıkça, her alacak 10 yıllık zamanaşımına tabidir"* denilmektedir. Bu durum mer'î hukukta mahkemenin belirlemiş olduğu ve yükümlüsünün üzerinde borç olarak sabit olan nafaka miktarını, alacaklısı herhangi bir sebeple alamadığı birikmiş nafakalarının toplamını on yıllık hak düşürücü süre dolmadıkça yükümlüden talep edebileceğini göstermektedir.[892]

Mer'î hukukta akrabalık nafakası alan nafaka lehtarının, zaruret hali devam ettiği sürece nafaka alabilme hakkı da devam etmektedir. Zaruret halinin son bulmasıyla akrabalık nafakası ortadan kalkar.[893]

5.4. Mülkiyet İlişkisinden Kaynaklanan Hayvanların ve Cansız Varlıkların Bakım ve Gözetim Masrafları

İslâm hukukunda kişinin eşine ve akrabalarına karşı nafaka sorumluluğu yanında, sahip olduğu hayvanlara ve cansız varlıklara karşı da mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan bakım ve gözetim masraflarını da kapsayacak şekilde dört çeşit nafaka sorumluluk alanı bulunmaktadır.[894] İslâm hukukuna göre mal *"elde edilip koruma altına alınabilen ve mutat şekilde, İslâm'a aykırı olmadan kendisinden faydalanılabilen her şey"*[895] şeklinde ifade edilmiştir. Meşru yollarla bir mala sahip olan kişiye o malın mâliki, mal üzerinde sahibine mutlak bir tasarruf yetkisi sağlayan hukûkî bağa da mülkiyet denmiştir.[896] Hayvanların ve cansızların varlık ve verimliliklerini sürdürebilmeleri ve onlardan istifadenin devamı için yapılması gereken harcamalara genel olarak *"mülkiyet nafakası"* adı verilir.[897]

Hayvanların hayatiyetlerini ve verimliliklerini, cansız (ruh taşımayan) varlıkların ise işlevine uygun bir şekilde varlığını devam ettirebilmesi için sahiplerince veya ilgililerince her türlü harcamanın yapılması gerekir.[898]

Mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan, hayvanların türüne göre beslenme ve kümes, ağıl, ahır ve barınak giderleri ile cansız varlıkların devamlılığını ve fayda vericiliğini

[890] Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, E. 2006/18804, 2007/17 K. (22/01/2007).
[891] TBK, md. 146; Genç, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası*, 108.
[892] TBK, md. 146; Ateş, "İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabalıkya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", 25.
[893] Yargıtay 2.Hukuk Dairesi, E.7389, 4848 (21 Ekim 1950).
[894] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/15.
[895] Bilmen, *Kamus,* 6/9; Hasan Hacak "Mal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/461; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 47.
[896] İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik,* 5/278.
[897] Erbay, "Nafaka", 32/284.
[898] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât*, 92-93; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 49-50.

sürdürebilmeleri için sahiplerince yapılan tamir, tımar ve onarım giderleri hayvanların ve cansız varlıkların nafakası olarak tanımlanmaktadır.[899]

Günümüzde uygulama alanı bulunmamakla birlikte İslâm hukukunda geçmiş zamanın şartlarına göre, köle ve sahibi arasındaki ilişkiden doğan nafaka da mülkiyet nafakası kapsamda sayılmaktadır. Biz burada sadece mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan canlı ve cansız varlıkların bakım ve gözetimine yönelik yapılan harcamalar şeklinde iki başlık altında ele alınarak, konu İslâm hukukundaki ve mer'î hukuktaki haliyle mukayese edilecektir.

5.4.1. Mülkiyet İlişkisinden Kaynaklanan Hayvanların Bakım ve Gözetim Masrafları

İslâm hukukunda insanların birbirleri üzerinde hakları olduğu gibi hayvanların da insanlar üzerinde bir takım hakları vardır.[900] Ancak hayvan hakları insan haklarından kısmen farlılık arz ederek hayvan türünün ekosistemde sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirmesine yönelik haklarını ihtiva etmektedir.[901] İslâm, insan hakları kadar hayvan haklarına da önem vermiştir.[902] Bu anlamda hayvanların hayatlarını devam ettirebilmeleri ve sağlıklı bir hayat sürdürebilmeleri için lüzumlu olan masraflarını ve bakımlarını sahipleri veya ilgililerince karşılanmasına yönelik düzenlemeler yapmıştır. İslâm hukukunda hayvanların hem bireysel hem de toplumsal yönden ekonomik bir değeri bulunmaktadır. Dinimizde, hem bu değerlerinden dolayı hem de insanlara emanet edilmiş birer canlı olmaları hasebiyle hayvanlara da merhamet gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir.[903] Hayvanın hayatının devamı yanında yaratılış gayesine uygun olarak da verimliliğinin sürdürülmesine yönelik koruyucu önlemler alınmalı, gereken sağlık ve hijyen koşulları oluşturulmalı, türüne ve iklime uygun olarak, barınak, kümes, ağıl veya ahır yapılmalıdır.

İslâm hukukuna göre, eğer hayvan sahibi hayvanın bakım ve gözetimini ihmal ederse konu mahkemeye götürülür.[904] Mahkeme hayvanın sahibine, bu yöndeki sorumluluklarını yerine getirmesini ve gereken masrafları karşılaması ihtarında bulunur. Buna rağmen hayvanın bakım ve gözetimi ihmal edilerek gereken masraflar karşılanmazsa mahkeme, sahibinden, hayvanı satmasını ya da başkasına vermesini ister. Eğer bu durumda hayvanın bakım ve gözetimi yerine getirilmezse ve masraflarının ödenmesinde bir ihmalkârlık olursa bu görev o çevredeki Müslümanlarca karşılanır.

---

899 Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 46-47.

900 Ali Bardakoğlu, "Hak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15/151.

901 Filiz Kıroğlu, "Türkiye'de Hayvanlara Yönelik Şiddetin Hayvan Hakları Koruma Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi", *Meyad Akademi* 2/2 (2021), 174.

902 Erbay, "Nafaka", 32/282.

903 en-Nahl 16/5-8, 80; Buhârî, "Edeb", 18, 27.

904 İbn Hazm, *Muhalla*, 10/97; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/39; Merdâvî, *el-İnsâf fi,* 9/408.

Hanefîler, bunun bir hukûkî emir değil diyâneten uyarı nev'inden olduğunu belirtirler.[905] Şafiîler, sahibi tarafından hayvanın bakımının ihmal edilmesi durumunda mahkemenin hayvanın satılmasına karar verebileceğini belirtir.[906] Eğer sahibi satmazsa mahkeme re'sen kendisi satabilir. Hayvan sahibinin hem dinen hem de hukuken sorumlu tutulabilmesi için de her şeyden evvel çalışıp kendisinin, eşinin ve çocuklarının nafakasını temin edebilecek durumda olması gerekir. Bununla birlikte hayvan hasta dahi olsa bakımını yapmak sahibinin sorumluluğundadır. Bu duruma delil olarak şu hadis getirilmiştir: *"Bir kadın bir kedi yüzünden cehenneme girdi. Kadın o kediyi bağladı ne yemeğini verdi ne de bıraktı ki, yerde olanlardan beslensin, nihayet kedi açlıktan öldü"*.[907]

Hayvanların bakım ve gözetimi sadece onların beslenmesinden ibaret değildir. Onların taşıyamayacağı yükleri yüklemek ve işkence yapmak dinen ve hukuken yasaklanmıştır. Yine hayvanları cılız ve kötürüm düşürecek şekilde sütlerini sağmak uygun değildir. Hayvanların yavrularını doyuracak kadar da olsa süt bırakılmalıdır. Arıların kendi beslenmelerine yetecek kadar bal bırakmakta yine nafaka kapsamında değerlendirilmelidir. Zaten devlet zaman zaman hayvanların korunmasına ve desteklenmesine yönelik teşviklerde bulunmakta ve hayvanların korunmasına yönelik düzenlemeler yapmaktadır.

Hayvanların bakım ve gözetimine yönelik infâkın gerekçesi konusunda, Kur'an'daki *"Eti yenen büyük ve küçükbaş hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için soğuktan koruyucu şeyler ve başka yararlar vardır, ayrıca onlardan beslenirsiniz. Onlarda akşamları otlaktan getirirken, sabahları otlatmaya salıverirken size sergiledikleri bir güzellik de vardır. Bu hayvanlar ancak kendinizi fazlasıyla yorarak ulaşabileceğiniz bir beldeye yüklerinizi taşır. Kuşkusuz rabbiniz çok şefkatli, çok merhametlidir. Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır"*[908] ayeti bu yönde nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair önemli bir delildir. *"Merhametliler (var ya!)... Rahmân, işte onlara merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki gökyüzündeki(ler) de size merhamet etsin"*[909] hadisi ve bu bağlamdaki birçok hadisle hayvanlara karşı merhametli olunması, hayvanların ferdi ve toplumsal açıdan insanlara faydası ve dünya düzeninin bozulmaması konusundaki etkisinin önemine binaen nafaka konusu dâhilinde ele alınmıştır. Tabii ki önemli ve öncelikli olan hayvanın bakımının yükümlüsü veya yükümlüleri, hisseleri oranınca sahipleri ya da faydalanan kişisidir. Ancak hayvanın bakım ve gözetimine yönelik masrafları, yükümlüsü karşılamıyorsa bazı Hanefî hukukçular, hayvan hakkını savunamayacağından mahkemenin hayvanın bakım ve

[905] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât,* 93.
[906] Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/207-208.
[907] Buhârî, "Enbiyâ", 54.
[908] en-Nahl 16/5-8.
[909] Ebû Dâvûd, "Edep", 58.

gözetimine yönelik masrafların karşılanmasına dair bir karar vermesi gerektiğini ve hukuken icbar edilemeyen sahibi, diyaneten bu sorumluluğu yerine getirmesi için uyarılması gerektiğini belirtmişlerdir.[910]

Hz. Peygamber (s. a. v.) *"... hayvana eziyet ve eza vermeyi, malın zayi olmasına sebep olmayı yasaklamıştır."*[911] Hanefî mezhebi dışındaki İslâm hukukçularına göre; mezkûr hadise istinaden sahibinin hayvandan ister istifade etsin isterse etmesin, sahibi olduğu hayvanın nafakasını karşılaması gerekir. Eğer nafaka sorumluluğunu yerine getiremiyorsa hayvanın salıvermesi, eti yeniyorsa kesilmesinin daha uygun olacaktır. Bu da olmaz ise hayvanın bakımı, bulunduğu yerdeki Müslümanlar tarafından yerine getirilmelidir.[912]

Günümüzde bütün tedbirlere rağmen hayvanın bakımı sağlanamıyorsa, hayvanın bakımını belediyeler karşılamaktadır. 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nda *"Hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamaktır. Hayvanların korunması, gözetilmesi, bakımı ve kötü muamelelerden uzak tutulması için gerekli önlemler alınmalıdır"*[913] şeklinde bir düzenleme bulunmaktadır.

Mer'î hukukta Hayvanları Koruma Kanunu yürürlüğe girmeden önce hayvanlara karşı suçlar, kabahatlar kapsamında idari paralarla cezalandırılmaktaydı. Fakat 2021'deki değişiklikle, hayvanlara karşı işlenen suçlar Türk Ceza Kanunu kapsamına alınarak ve hayvanların mal değil, can statüsünde olduğuna vurgu yapılmıştır.[914] Yapılan bu değişiklik ile *"Bir hayvanı, sahiplenen veya ona bakan kişi, hayvanı barındırmak, hayvanın türüne ve üreme yöntemine uygun olan etolojik ihtiyaçlarını temin etmek, sağlığına dikkat etmek, insan, hayvan ve çevre sağlığı açısından gerekli tüm önlemleri almakla yükümlüdür. Sahipsiz hayvanların korunması, bakılması ve gözetimi için yürürlükteki mevzuat hükümleri çerçevesinde, yerel yönetimler yetki ve sorumluluklarına ilişkin düzenlemeler ile çevreye olabilecek olumsuz etkilerini gidermeye yönelik tedbirler alınır. Belediyeler, sahipsiz veya güçten düşmüş ya da tehlike arz eden hayvanların korunması ve bakımının yapılması ile rehabilitasyonunun sağlanması amacıyla hayvan bakımevleri kurar"*[915] denilerek hayvanlara yönelik yerinde bir düzenlemeyle onların da bakım ve gözetimi belirli bir hukûkî zemine oturtulmuştur.

[910] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât,* 24; Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi*, 4/40; İbnü'l Hümâm, . *Fethu'l-kadîr,* 4/428.
[911] Buhârî, *Sahih-i Buhari,* 2/713.
[912] Erbay, "Nafaka", 32/282-285.
[913] 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu Değişik: 9/7/2021, Ek Madde 1.
[914] Kıroğlu, "Türkiye'de Hayvanlara Yönelik Şiddetin Hayvan Hakları Koruma Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi", 177.
[915] 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu Değişik: 9/7/2021, Ek Madde 1.

5.4.1.1. Hayvanların Bakım ve Gözetiminin Kapsamı

İslâm hukukunda malın sahibi olan veya ondan faydalanan kimse, faydalandığı hayvanın bakım ve gözetimine yönelik ihtiyaçlarını aynî olarak temin etmesi veya nakdî olarak masrafları ödemesi gerekir.

Hayvanların bakım ve gözetiminin kapsamı, hayvanın beslenmesi, suyu, iklime ve türüne uygun barınağın, kümesin, ağılın ve ahırın temin edilmesi, korunması ve diğer veterinerlik masraflarından oluşmaktadır.[916] Hayvanlar türüne göre etçil, otçul ya da hem etçil-otçul olabilmektedir. Bu özellikleri dikkate alınarak bakım ve gözetimleri de buna uygun olarak yapılması canlılıklarını ve verimliliklerini sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri için önemlidir.

5.4.1.2. Hayvanların Bakım ve Gözetiminin İhlali

Hayvanların bu yöndeki bakımıyla ilgili hem İslâm hukukunda hem de mer'î hukukta düzenlemeler bulunmaktadır. İslâm düşüncesindeki *"sahipsiz hayvan yoktur"* düsturundan hareketle, hayvanların nafakası kapsamında dikkat edilecek en önemli husus, her hayvanın yaşaması ve verimliliğinin sağlanmasına yönelik, hayvanın türünün göz önünde bulundurulması gerekir.[917] Hayvanın hayatiyetini sürdürecek ve ondan istifadenin devamlılığını sağlayacak şekilde türüne uygun her türlü ihtiyaçları karşılanmalı ve bu yönde gereken giderler karşılanmalıdır.[918]

İnsanların hayvanlardan istifadesinin devamı için, onların beslenmeleri başta gelen ihtiyaçlarındandır.[919] Peygamberimiz hayvanların yiyeceğinin temininde yemi bolca olan uygun yerlerde otlatılmasını emretmiş,[920] beslenme ihtiyaçlarının da itinayla karşılanması gerektiğini belirtmiştir.[921]

Peygamberimiz bir gün Ensar'dan birinin hurma bahçesinin yanından geçerken, inleyen bir deve görmüş ve şefkatli elleriyle devenin başını okşayıp onu sakinleştirmiştir. Daha sonra devenin sahibine *"Allah'ın sana verdiği şu deve hakkında O'ndan korkmuyor musun?"*[922] şeklinde ikazda bulunduğu bu hadisi ve benzer birçok hadis, hayvanların yaşamını devam ettirebilmesi ve insanların onlardan fayda elde etmelerini sürdürebilmeleri için onların beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasını gerekli görmektedir.

---

[916] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât,* 88; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/660; İbn Müflih, *el-Mübdi*, 7/199; Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî**,** *el-İnsâf fi Marifeti'r-Râcihmine'l-Hilâf* (Mısır: y.y., 1377), 4/415; Haskefî, *Dürru'l-muhtâr*, 1/513; Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, 2/95; Erbay, "Nafaka", 32/284.

[917] Erbay, "Nafaka", 32/284; Mustafa el- Hin - Mustafa el-Buğâ, *Büyük Şâfiîi Fıkhı*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Arslan Yayınları, 1994), 2/250.

[918] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 52.

[919] el-Enam 6/142; en-Nahl 16/5, 10, 80; Tâhâ 20/54.

[920] Müslim, "İmare", 178.

[921] Ebû Dâvûd, "Cihad", 44.

[922] Ebû Dâvûd, "Cihad", 44.

Sütü sağılan hayvanın yavrusu var ise sütün yavrusundan artanın sağılması, arı kovanındaki balın alınırken kovanda bir miktar balın bırakılması gerekliliği görüşü de hayvanın beslenme ihtiyacı noktasında önemlidir.[923]

Allah'ın hayvanlara atfettiği değer ve insanoğlunun Allah'ın yeryüzündeki halifesi olması ve dünya düzeninin bu halife tarafından sağlanmasının gerekliliği, hayvanların da insanların hizmetine sunulmuş varlıklar olması ve *"Görmediler mi ellerimizin yaptıklarından kendilerine nice hayvanlar yarattık da kendileri onlara malik olmaktadırlar. Onları kendilerine boyun eğdirdik. İşte binekleri onlardandır ve onlardan yiyorlar. Kendileri için onlarda daha birçok faydalar ve içecekler var. Hâlâ şükretmiyorlar mı?"*[924] ayetinden dolayı, özellikle mâlik olunan hayvanların dünya nizamındaki yerinin korunması ve varlıklarının devam ettirilmesi için ihtiyaçlarının karşılanması da insan üzerine bir vazife olarak görülmektedir.[925]

Netice olarak konu ile ilgili aktarılan ayet ve hadisler ve değinilen görüşler çerçevesinde hayvanın beslenme ihtiyacının giderilmesi zorunludur. Hayvanın nafakası kapsamına; yaşamını sürdürmesi için yapılan her türlü veterinerlik harcamaları, beslenme ihtiyacının karşılanmasına yönelik hayvanın cinsine ve bünyesine uygun yem, ot, su, süt ve bal gibi farklı yemler, iklim ve bölge şartları göz önünde bulundurularak yapılan türüne uygun kümes, ahır ve ağıl gibi barınabilecekleri yerlerin temin edilmesine yönelik aynî ve nakdî harcamaların girdiğini ifade edilebiliriz.

5.4.2. Cansız Varlıkların Bakım ve Gözetim Masrafları

Cansız maldan menfaat sağlayan sahibi, o malı kullanım amacına uygun olarak bütünlüğünü devam ettirebilmesi için gereken giderleri karşılamalıdır. Cansız varlıkların bakım ve gözetiminin kapsamına, kimi zaman bunların devamlılıklarının sağlanmasına yönelik belirli periyotlarla bakımı kimi zamansa kendilerinden beklenen gayeleri gerçekleştirebilecekleri masraflarının karşılanması girmektedir. Bir meyveli ya da meyvesiz ancak kişinin mülkünde bulunan bir ağacın sulanması, meskenin ve bağ-bahçenin bakımının yapılması buna örnek olarak verilebilir.[926] İslâm hukukçuları cansız varlıkların verimli ve kullanışlı halde bulunması için gereken harcamaların yapılmasını, üretim ve ulaşım araçlarının da korunması, kullanım kapasitelerinin iyileştirilmesi için yapılacak her türlü bakım ve onarımı nafaka kapsamında görmüşlerdir.[927]

İslâm hukukunda cansız malların bakım, imar ve tamirlerinin yapılmaması halinde sahibinin bunu yapmaya icbar edilip edilemeyeceği konusunda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Zâhirilerin görüşü olup onlara göre, cansız varlıkların bakımı ve

[923] Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka,* 106; Bilmen, *Kamus,* 2/513.
[924] Yâsîn 36/71-73.
[925] Bilmen, *Kamus,* 2/511.
[926] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât*, 92-93.
[927] İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 4/428-429, Erbay, "Nafaka", 32/285.

imarını yapmayan sahibinin hukuken buna zorlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.[928] Diğer bir görüşteki İslâm hukukçuları, cansız malların bakımının sahibi tarafından ihmal edilmesi halinde hukuken değil ama diyaneten uyarmak gerektiğini ifade etmişlerdir. Aksi durumda malî zarara sebebiyet verileceği için sahibinin günah işlemiş sayılacağının hatırlatılmasının gerekli olduğu fikri benimsemişlerdir.[929]

Kur'an ve sünnetteki delilleri göz önünde bulunduran fıkıhçılar, tarla, bağ, bahçe, ev gibi şahsî mülkiyetlerle, devlet kurumlarının mülkleri gibi umumun kullandığı alanların da bakım ve imar masraflarını, bunların verimliliğini sürdürebilmeleri için gerekli görmüşlerdir. Zira Allah'ın (c.c), kâinattaki varlıkları ve varlıkların sağladığı imkânları insanların istifadesi için yaratmıştır. Buna mukabil insan, tabiatı ve çevreyi korumakla ve onların bakım ve imarının yapılmasına yönelik masrafları karşılamakla yükümlü kılınmıştır. Ayette *"Görmüyor musun ki, Allah yeryüzündekileri… sizin emrinize verdi"*[930] buyurulmuştur. Buna göre malın sahibi veya sahiplerinin istifade ettikleri malın bakım ve gözetim masraflarını karşılamaları gerekmektedir. *"Hâkimiyeti ele aldığında ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez"*[931] ayetine dayanarak ekinin yok edilmemesi, Mâlikîn de malın devamlılığını sağlayarak geçinebilmesi, aksi durumda muhtaç duruma düşmemesi için hukuken müdahale edilmesi icabeder. Cansız malın bakım ve imar giderleri kazaen sağlanamazsa, en azından diyaneten, bu mükellefiyeti yerine getirmeyen malik/malikleri, İslâm'ın hoş görmediği bir davranışta bulunduklarının ve mekruh bir hareket yaptıklarının hatırlatılması gerekir.[932]

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"Kim ölü araziyi ihya ederse o arazi onundur"*[933] hadisi, atıl vaziyette sahibi olmayan araziyi kim tımar ederse arazinin onun olacağını ifade etmiştir.[934] Bu uygulama arazilerin atıl bırakılmamasının Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından da tavsiye edilen bir durum olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer (r. a.), halifeliği döneminde ölü arazinin, onu imar edip faydalanılabilir hale getiren kimseye ait olduğunu belirtmiş,[935] Hz. Peygamber'in (s.a.s.) konu ile ilgili duruşu devam ettirilmiştir. Ayetler, hadisler ve Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemi sonrasındaki uygulamaların işaret ettiği gibi ölü arazinin imar edilmesinin, iyiliğin emredilip kötülükten sakındırılması emrinin yerine getirilmesi, tüm varlıkların bir gaye için yaratılmış olması ve insanlığın hizmetine sunulmuş olması göz önünde bulundurularak, cansız varlıkların bakımı kapsamına, onların korunmasına ve varlıklarını sürdürebilmeleri için imarlarına yönelik

[928] İbn Hazm, *el-Muhalla*, 7/123.
[929] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât*, 99; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/512; Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/522; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 7/299.
[930] el-Hac 22/65.
[931] el-Bakara 2/204-207.
[932] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 49.
[933] Buhârî, "Hars", 15; Ebû Dâvud, "İmâre", 37; Tirmizî, "Ahkâm", 38.
[934] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât*, 94.
[935] Zuhaylî, *Fıkhı*, 7/61.

harcamaların dâhil olduğu görülmektedir. Arazinin bakımının yapılmaması, arazi üzerindeki ağaçların kurumaya terkedilmesi mekruh olarak ifade edilmiştir. Arazi reşit olmayan kişinin mülkiyetinde ise bunların velileri, vakıf malı ise mütevellileri sorumlu tutulmuştur.[936]

Mecellede de ölü arazinin ihya edilmesini teşvik eden maddeler yer almış konunun öneminden dolayı, bu arazilerin imara kazandırılmasına yönelik hükümler düzenlenmiştir.[937] Buna göre bir kişi, sahipsiz ve ölü araziyi ihya ederse o yerin sahibi olur.[938] Mer'î hukukta *"Olağanüstü zamanaşımı yoluyla taşınmaz mülkiyetinin kazanılması"* esas itibariyle Türk Medeni Kanun'da düzenlenmiştir. Buna göre, *"tapuda kayıtlı olmayan bir taşınmazı davasız ve aralıksız olarak yirmi yıl süreyle ve malik sıfatıyla zilyetliğinde bulunduran kişi, o taşınmazın tamamı, bir parçası veya bir payı üzerindeki mülkiyet hakkının tapu kütüğüne tesciline karar verilmesini isteme hakkına sahip olur. Aynı koşullar altında, mâliki tapu kütüğünden anlaşılamayan ya da yirmi yıl önce vefat etmiş veya hakkında gaiplik kararı verilmiş bir kimse adına kayıtlı bulunan bir taşınmazın tamamının veya bölünmesinde sakınca olmayan bir parçasının zilyedine de o taşınmazın tamamı, bir parçası veya bir payı üzerindeki mülkiyet hakkının tapu kütüğüne tesciline karar verilmesini isteme hakkı vermektedir."*[939] Olağanüstü zamanaşımıyla bir taşınmazın mülkiyetinin kazanılabilmesi için, taşınmaz mülkiyetin bu yolla edinilmeye elverişli olması taşınmazın mülkiyetinin bu yolla kazanılabilmesi bakımından bir ön koşuldur.[940] Diğer koşullardan önce bunun araştırılması gerekir. Hukukta, bu yolla temlik edilecek mülkiyet, tapu tescili bulunmayan taşınmazlarla sahibinin kim olduğu tapu kayıtlarından anlaşılamayan veya mâliki yirmi yıl önce vefat etmiş ya da hakkında gaiplik kararı verilmiş olan tapulu taşınmazlardır.[941] Devlet arazilerinin bu yolla temlik edilmesi mümkün değildir.[942] Bu sebeple, olağanüstü zamanaşımı yoluyla mülkiyeti kazanılabilecek taşınmazlar, özel mülkiyete tâbi olabilen tapusuz ya da tapulu olup tapudaki kayıttan mâlikinin kim olduğu anlaşılamayan ya da mâliki yirmi yıldan beri ölü ya da gaip olan taşınmazlardır.[943] Böyle bir durumda eğer bu arazinin nafakası

[936] Bilmen, *Kamus,* 2/514.
[937] *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye,* md. 1270-1280.
[938] *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye,* md. 1272.
[939] TMK md. 713'de (MK md. 639); Şölen Külahçı Serengil, "KKTC Hukukunda Olağanüstü Zamanaşımı Yoluyla Taşınmaz Mülkiyetinin Kazanılması", Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi 11/2 (2009), 69.
[940] Süleyman Sapanoğlu, *Zilyedlikten Kaynaklanan Tescil Davaları* (Ankara: y.y., 2006), 49; Osman Erden, *Uygulamada Zilyetlik Davaları* (Ankara: Adil Yayınevi, 2002), 53-54; Saibe Oktay, *Türk Hukuku'nda Tapuda Kayıtlı Olmayan Taşınmazların Zamanaşımı İle Kazanılması* (İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1990), 25.
[941] TMK, md.713/1-2.
[942] TMK, md.715.
[943] Turhan Esener - Kudret Güven, *Eşya Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınları, 4. Bası, 2008), 206; Oktay, *Zamanaşımı İle Kazanılması*, 25; Kemal Oğuzman vd., *Eşya Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitapevi, 2017), 354; Şeref Ertaş, *Yeni Türk Medeni Kanunu Hükümlerine Göre Eşya Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 7. Baskı, 2006), 320; Kemal Gürsoy vd., *Türk Eşya Hukuku (*Ankara: AÜHF Yayınları, 2. Basım, 1984), 521.

mesabesindeki tımarını üstlenen ve o araziyi işleyen kişi, bu emeğinin karşılığı olarak araziye sahip olabilecektir.

5.4.2.1. Cansız Varlıkların Bakım ve İmarının Kapsamı

İnsanların canlı/cansız varlıklardan fayda görmesi ve kurulu düzenin bozulmaması için yaşam döngüsünde kendi hizmetlerine sunulmuş her türlü varlığa karşı yerine getirmesi gereken sorumluluklar vardır. Bu sorumlulukların kapsamı, varlıkların fayda vericiliğinin ve yararlanmanın devamı için gereken tamir, bakım ve imarının yapılması gelmektedir. Bu ihtiyaçlar ise bağ, bahçe, ekili dikil arazi, mesken, han, hamam, kamu binaları, fabrika, atölye ve nakil vasıtaları gibi cansız varlıkların/malların korunup fayda vericiliğinin devam edebilmesi, bakımı, imarı, tımarı ve tamiri için yapılan harcamalar olarak ifade edebiliriz.[944]

5.4.2.2. Cansız Varlıkların Bakım ve İmarının İhlali

Yeryüzünde yaratılan tüm varlıkların ve güzelliklerin insanın hizmetine sunulduğunu ifade eden ayetler ve hadisler çerçevesinde İslâm hukukçuları, sahibinin bu nimetleri kullanması ve onlardan faydalanması sebebi ile varlıkların devamlılığının ve fayda vericiliğinin sürdürülmesinden, onların bakım, onarım ve korunmasından mükellef olduğunu ifade etmişlerdir.[945] Kamuya ait alanların bakımından ise, kamunun yararını gözetmekle[946] var olan doğal güzelliklerin sürdürülmesi ile mükellef olan devlet sorumlu görülmüştür.[947] *"...İyilik ve takva hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir."*[948] *"Hâkimiyeti ele aldığında ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez"*[949] ayeti gereği, Allah'ın (c.c.) koyduğu düzen ve nizamın bozulmaması için canlı ve cansız varlıkların bakımının, imarının ve tamirinin yapılmasına yönelik iyilik ve takva yolunun izlenmesi gerekir.

[944] Erbay, "Nafaka", 32/285.
[945] Erbay, "Nafaka", 32/285.
[946] en-Nahl 16/68.
[947] Erbay, "Nafaka", 32/285.
[948] el-Maide 3/2.
[949] el-Bakara 2/205.

6. İSLÂM HUKUKUNDA VE MER'Î HUKUKTA UYGULAMADAN KAYNAKLANAN SORUNLARIN ÇÖZÜM YOLLARI

Yoğun bir tartışma alanı ve zemini olan nafaka konusunda hukuk sistemlerinde düzenlemeler yapılmıştır. Ancak uygulamadan kaynaklanan sorunlar ve tartışmalar devam etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde nafaka çeşitlerinin kapsamından, süresinden ve tahsilinden kaynaklanan sorunlara atıf yapılarak, bu sorunlar İslâm hukuku ve mer'î hukuk sistemindeki haliyle mukayese edilerek ele alınacaktır.

6.1. Nafakanın Kapsamından Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Yolları

Nafaka son zamanlarda ülkemizde çeşitli vesilelerle en fazla tartışılıp konuşulan konulardan biri haline gelmiştir. Özellikle yakın zamanda üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve barolar nafakanın her çeşidi üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Evlilik ve akrabalık ilişkisinden, mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan hayvanların, bitkilerin, ağaçların, arazinin, motorlu taşıtların, bağ, bahçe ve evin bakım ve korunmasına yönelik nafakadan tutun da hayatımızın her alanına ait nafakanın her çeşidiyle alakalı tartışmalar yaşanmaktadır.

İslâm hukukunda nafaka türleri içerisinde kapsamı en fazla tartışılan nafaka çeşidi, evlilik nafakasından kaynaklanan sağlık ve hizmetçi masraflarıdır. İslâm hukukunda genel olarak hizmetçi masrafları kocaya yüklenen bir mükellefiyet olarak görülürken, zamanın şartları da göz önünde bulundurularak sağlık giderleri nafaka kapsamında görülmemiştir.[950] Günümüz İslâm hukukçuları ise zamanın değişmesiyle günümüz temel ihtiyaçları arasında değerlendirilen sağlık harcamalarını nafaka kapsamına almışlardır.[951] Kaldı ki İslâm hukukçularından örneğin Mâlikî fıkıhçılar, kocanın, sürme, rimel, güzel koku maddeleri içeren kozmetik ürünler, temizlik, tarak ve kişisel bakım ürünleri gibi malzemelerin nafaka kapsamında karşılanması gerektiğini belirterek[952] kadının ayrıntı sayılabilecek ihtiyaçları bile giderilmeye çalışılmışken, sağlık giderlerinin karşılanmamasına yönelik görüşleri günümüz gerçekliği ile bağdaşmamaktadır.

Mâlikî hukukçular dışındaki İslâm hukukçuları, bunların nafaka kapsamından sayılıp sayılmayacağı konusunda, süs malzemesi veya kişisel temizlik malzemesi olup olmadıklarına göre farklı görüş beyan etmişlerdir.[953] Onlara göre sabun ve tarak, şahsî temizlik malzemeleri nafaka kapsamında olup bunların koca tarafından karşılanması

[950] Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 7/185; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/162-163; Halvetî, *Hâşiyetu Halvetî*, 5/457; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/6; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 144;.

[951] Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/287; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 52-53; Çolak, *İslâm Aile Hukuku,* 173; Acar, *İslâm Aile Hukuku,* 178, 180.

[952] Desûkî, *Hâşiyetu*, 2/510; Gırnâtî, *et-Tâc,* 5/543.

[953] Genç, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası*, 363.

gerekir.[954] Ancak Hanefî hukukçular zarûrî temizlik malzemeleri kapsamına girmeyen sürme ve parfüm gibi süs malzemelerini nafaka kapsamının dışında tutmuşlardır. Günümüzde iletişim vasıtaları, eşin eğitim giderleri, kültürel ve sportif faaliyetler ya da diyet programları, fitness veya güzellik bakım merkezleri masrafları bu kapsama girer mi? diye akla bir soru gelebilir. Eğer bu masraflar aile mutluluğuna hizmet ediyorsa veya koca tarafından bizzat istenen şeylerse bunlar nafaka kapsamında kabul edilecektir. Kadının iyi bir eğitim alarak bilgi ve görgüsünü artırmasına yönelik eğitim masrafları ile çocukların daha iyi yetişmesine yönelik masrafların da nafaka giderleri kapsamında düşünülmesi mümkündür. Koca, kadının güzellik ve fitness merkezleri gibi masraflarını karşılayıp karşılamamakta serbesttir. Koca bunların yapılmasını bizzat istiyorsa masraflarını da karşılamalıdır. Şâfiî ve Hanbelîler, kocanın, kadın için zorunlu olmayan bu gibi ihtiyaçlarını karşılama mükellefiyeti bulunmadığını belirtmişlerdir.[955] Eşinin süslenmesini yahut onda hoşuna gitmeyen bir kokunun giderilmesini istiyorsa, bu ürünleri temin etmesi gerekir.[956] Zaten Osmanlı Nafaka Kanunu'nda da şahsî bakım ürünleri nafaka kapsamına dâhil edilmiştir. Aynı kanun sağlık giderlerini nafaka kapsamı dışında bırakmıştır.[957] Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde ise sadece mesken ve meskende yaşamak için lüzumlu olan ev eşyaları açıkça belirtilmiş, yiyecek, giyecek ve diğer haklar zikredilmemiştir.[958] İlgili madde metnine göre: *"Koca, kendi istediği yerde zevcesine, tefrişatı için gerekli olan malzemelerle birlikte bir mesken tedarik etmeye mecburdur."*[959] Buradan anlaşılan erkeğin sadece sıradan mesken temin etmesi yeterli olmayıp bu meskenin kadının sosyo-ekonomik konumuna uygun nitelikte olması gerekir. Zira mesken ayrıca ele alınması gereken önemli bir sorumluluk alanıdır.[960] Türk Medeni Kanunu'nda, diğer nafakalarda olduğu gibi evlilik ilişkisinden kaynaklanan nafaka mükellefiyetinde de nafakanın kapsamı düzenlenmemiştir. Sadece TMK md. 175/1 maddesinde davalı tarafın gücü oranında nafaka istenebileceği ve süresiz olarak nafaka talep edilebileceği hükme bağlanmıştır. Bu durumda nafakanın kapsamı, tarafların yaşam seviyesi, sosyal ve ekonomik durumları dikkate alınarak belirlenmeye çalışılacaktır. Bu belirlemede de şahıslara yönelik nafakada en asgarisinden yoksulluk kriteri ölçü olarak alınmalıdır.

İslâm hukukunda kadının evlilik nafakasının veya boşanma durumunda iddet nafakasının kapsamına, hizmetçi masraflarının girip girmediği de tartışılan konulardan biridir. Eşin ev veya kendi işlerine yardımcı olması için hizmetçi teminini de kadının sosyal seviye bakımından emsali olan kadınlara eşleri tarafından yeterli miktarda[961]

[954] Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/564-565; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/590.
[955] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/354; Halvetî, *Hâşiyetu Halvetî,* 5/458.
[956] Genç, *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası*, 364.
[957] Osmanlı Nafaka Kanunu, md. 228-235, 70, 141.
[958] Genç *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası*, 364.
[959] Hukûk-i Âile Kararnâmesi, md.70.
[960] Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 143.
[961] Serahsî, *el-Mebsû*t, 5/182.

hizmetçi masrafları sağlanıyorsa ya da kadın bakıma muhtaç durumdaysa kadın için hizmetçi veya hizmetçi masrafları eş nafakasından sayılır ve kocanın hizmetçi tutması gerekir.[962] Günümüzde ekonomik olarak daha işlevsel olan kısmi zamanlı hizmetçi çalıştırma imkânı çok pratik ve eşler için daha masrafsızdır. Çünkü yatılı kalan hizmetçinin yeme, içme, barınma ve giyim masrafları da kocaya ait olduğundan koca önemli bir ekonomik külfetten kurtulmaktadır.

Günümüzde nafakanın kapsamından kaynaklanan sorunlardan bir diğeri ise eşlerin bıraktığı eğitimine veya işine, evlendikten sonra ya da boşandıktan sonra tekrar dönmek istemesi durumunda yapacakları muhtemel masraflardır. Boşanma sonrasında bireysel sorumluluk ilkesi gereği, kural olarak her eş kendi geçimini sağlamalıdır. Ancak kişisel ya da meslek edinmeye dönük alınacak eğitimler ve kariyer olanaklarını iyileştirmeye ve gerçek istihdama yönelik çalışmalar nafaka alacaklısı eşi bakıma muhtaç hâle getirmekten kurtarır. Evlilik devam ederken ev işleri nedeniyle mesleki eğitimden veya normal eğitiminden vazgeçen tarafın, boşanma sonrası yeniden bu eğitimine devam etmek isterse muhtemel masraflarını boşanma dilekçesinde talep edebilmelidir. Bu ihtimalde boşanma nafakası talebi, kural olarak eğitimin süresi ve kapsamıyla sınırlı olarak ileri sürülmelidir.[963]

Günümüzde kadınlar çalışmak istemekte veya nafakadan kendisinin de sorumlu olmasından dolayı çalışmak zorunda kalmaktadır. İslâm'da kadının da çalışma hürriyeti bulunmaktadır. Fakat kadın buna mecbur değildir. Nafakası her durumda güvence altına alınmıştır. Zira İslâm hukukunda kadının nafakasını temin etme görevi bekârken öncelikle babaya, evlenmesiyle kocaya yüklenmiştir. Günümüz şartlarına göre İslâm hukukunda var olan birtakım nafaka hükümlerinin ma'rufa göre yeniden düzenlenmesi nafakanın işlevine daha uygun olacaktır. Örneğin hizmetçi nafakası günümüz şartlarına göre tekrar gözden geçirilmesi hem nafaka lehtarının hem de nafaka mükellefinin menfaatlerine daha uygun olacaktır.[964]

Mer'î hukukta kanunlar, kocanın eşini ve çocuklarını ihmal etmesi, mazereti olmaksızın evine vakitli gelmemesi, madde bağımlılığı ve zararlı alışkanlıklardan meydana gelen herhangi bir ihmalin bulunması neticesinde kadına mahkeme aracılığı ile müdahale etme hakkı vermektedir. Buna karşılık kadının eşini ve çocuklarını ihmal etmesi sonucunda kocanın da bazı hakları bulunmaktadır.

Anayasa'da *"Herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı"*[965] bulunmaktadır. Ülkelerin ekonomik ve teknolojik gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun yoksulluk durumu genelde her ülkede bireysel

[962] Serahsî, *el-Mebsû*t, 5/182; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/77; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/162-163; Haskefî, *Dürru'l-muhtâr,* 259; Halvetî, *Hâşiyetu Halvetî*, 5/457; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/588; Komisyon, *Hindiyye*, 1/568, 569.

[963] Kalender, *Türk Aile Hukukunda Boşanma Nafakası*, 226.

[964] Lütfiye Akgül, "İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı", *Ekev Akademi Dergisi* 62 (Bahar 2015), 32.

[965] AY, md.17/1.

anlamda da olsa yaşanan bir sorundur. Bu sorunun tanımlanması da ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Ancak genel olarak yoksulluğu, temel gereksinimlerin karşılanamaması hali olarak tanımlayabiliriz.[966] Günümüzde yoksulluğun kadınları erkeklerden daha fazla etkilediği iddia edilse de[967] yoksulluğun sadece kadınları ilgilendiren bir sorun olduğunu düşünmek doğru değildir. Böyle bir durumda bireyin yoksulluğu yerini sosyolojik olarak da ele alınması gereken[968] *"kadın yoksulluğu"* gerçeğine bıraktığını söyleyebiliriz.[969] Kanunda yoksullukla ilgili bir tanımlamanın yer alması doktrinde kural içi boşluk olarak görülmüştür.[970] Bu sebeple hâkim, TMK md. 4 gereğince yoksulluk nafakasına hükmedecekse hakkaniyete uygun bir şekilde her bir olaya göre *"yoksulluk"* nafakasını açıklamalıdır.[971] Doktrindeyse, kendi maddi imkânlarıyla geçimini temin edemeyen eşin yoksulluğa düşeceği belirtilmektedir.[972] Yoksulluk olgusu için en önemli kriter, asgari geçim düzeyi[973] *"malvarlığıyla geçimini ve ihtiyaçlarını temin edemeyecek durumda olma"* yani nafakanın kapsamına dair ihtiyaçları gidererneme olarak belirlenmiştir. Yoksulluk nafakası açısından *"yoksulluk"* olgusu, şahsın hayati öneme sahip ve zorunlu ihtiyaçlarını kendi malvarlığı ya da malvarlığından elde ettiği gelirle karşılayamamasıdır. Bu durumda temel haklarına erişemeyen, gerekli beslenme, giyinme, mesken, sağlıklı yaşama imkânına ulaşamayan, maddi varlığını geliştirmesine yönelik zorunlu ve lüzumlu görülen harcamaları karşılayacak düzeyde geliri olmayanlar yoksul olarak kabul edilebilecektir.[974] Yoksulluk nafakası, boşanma kararıyla hükmolunacak bir nafaka olduğundan, evlilik birliğinin devam etmesine bağlı olarak eşlerin evlilik birliğinden kaynaklanan giderlere katılma yükümlülüğü ile birlik içerisinde yardımlaşma ve dayanışma sorumluluğunun, evlilik birliğinin sona ermesinden sonra da, kanunda belirtilen ve yoksulluk nafakasını sona erdiren şartların gerçekleşmesine kadar kısmen devamı niteliğini taşımaktadır. Kusursuz olsa bile taraflardan birinin ödemekle yükümlü olduğu yoksulluk nafakasının, ceza ve tazminat niteliği de bulunmaz. Yoksulluk nafakası alacağı, aile hukukundan kaynaklanan şahsa bağlı haklardandır. Burada en önemli husus boşanmanın hukuken tüm sonuçları açısından

---

[966] Aysel Günindi Ersöz, "Dünya Konferansları Belgelerinde Aile ve Yoksulluk: Saptamalar ve Öneriler" *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Eğitim - Kültür ve Araştırma Dergisi* 2/6 (Ekim-Aralık 2003), 72.

[967] N. Janset Dinçoflaz, *Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Kadın Yoksulluğuyla Mücadele Politikaları (*Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2009), 13.

[968] Dünyadaki en yoksul insanın mutlaka bir kadın olduğunu ve bunun da muhtemelen Afrikalı köylülerden biri olduğunu belirtilmektedir.", Reşat Açıkgöz, "Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme" (Erişim 15 Haziran 2022).

[969] AY, E. 2011/136, 17/5/2012 tarihli, 2012/72 sayılı kararında ilk derece mahkemesinin yaptığı başvuruda da benzer ifadelere rastlanmaktadır.

[970] Öztan, *Temel Kavramlar*, 146-147; Hüseyin Altaş, *Medeni Hukuk Başlangıç Hükümleri (*Ankara: Yetkin Yayınları, 2014), 250.

[971] Öztan*, Temel Kavramları,* 147; Öztan, *Aile Hukuku,* 834.

[972] Akıntürk - Karaman, *Aile Hukuku*, 303.

[973] Öztan, *Aile Hukuku,* 833.

[974] Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E. 1998/2-656, K. 1998/688 (7 Ekim 1998).

yaşanılan sorunların en aza indirilmesi, özellikle ailenin boşanmadan en az yarayla ayrılabilmesi için, eşlerin mahkeme aşamasındaki iletişimleri büyük önem taşımaktadır. Ancak boşanma ya da ayrılık davaları kamu düzeniyle yakından ilgili olması ve hâkimin müdahalesinin yoğunluğu bu iletişimi engellemektedir.[975] Bu önlemlerin belirlenmesi, değiştirilmesi veya kaldırılmasına ilişkin uyuşmazlıklar, arabuluculuk kurumunun kapsamına girmemektedir.[976] Sorunların en asgari düzeye indirilmesi için yoksulluk nafakasına yönelik aile danışmanlığı veya aile hukuku uyuşmazlıkları açısından arabuluculuk kurumu üzerinde düzenlemeler yapılması isabetli olacaktır. Zira yoksulluk nafakasıyla ilgili en iyi şekilde hazırlanacak kanun metni dahi mahkeme salonlarının soğukluğunu tek başına gideremeyecektir. Çözümün sadece bir kanun maddesinin lafzında değil, medeni uygulamaların ruhunda da bulunacağı gerçeği unutulmamalıdır.[977]

İslâm hukukunda olduğu gibi mer'î hukukta da mükellefleri bazen farklı da olsa çocuğun nafakası önemlidir. Çocuğa ödenecek nafakanın kapsamına çocuğun yeme, içme, mesken ve giyim gibi zorunlu ihtiyaçlar onun bedensel ve zihinsel gelişimi için gerekli masraflar girer. Eğitim-öğrenim giderleri, ulaşım, dinlenme, eğlence, boş zamanları değerlendirme ve cep harçlığı da dâhildir.[978] Hatta bu yükümlülüğün kapsamına siyasi düşünce ve inancın geliştirilmesi gibi manevi varlığın gelişimi için yapılması gereken masrafların da dâhil olduğu vurgulanmaktadır.[979] Yine iş kurma sermayesi ile evlilik için gerekli olan maddi yükümlülüğün de bu nafakanın kapsamına girdiği ileri sürülmektedir.[980] Ana babanın bu yükümlülüğü, çocuğun kendi malvarlığı olup olmamasından bağımsızdır. Çocuğun kendisine ait malvarlığı olsa bile bakım yükümlülüğü öncelikle ana baba tarafından sağlanmalıdır. Eğer her türlü çabaya rağmen bu yükümlülük karşılanamıyorsa, çocuğun malları da sarf edilebilir. Ancak çocuğun mallarından harcama yapılabilmesi için hâkimden izin alınması gerekir.[981] Ana babanın yoksul olması, çocuğun özel durumunun olağanüstü bir harcama gerektirmesi veya olağan dışı başka bir sebebin varlığı durumunda, mahkeme tarafından ana babaya, çocuk mallarından harcama izni verilmelidir. Ana babanın birden fazla çocuğu varsa, her bir çocuk bu nafakayı talep edebilir. Talep birden fazla çocuk tarafından yapıldığında, öncelikle daha dezavantajlı durumda olan çocuk için bu yükümlülük yerine getirilmelidir. Çocuğun bakım nafakası kural olarak, erginliğe kadar devam eder. Çocuk ergin olduğu

[975] Alper Uyumaz - Kemal Erdoğan, "Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/1 (2015), 149.
[976] M. Turgay Bilge, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Açısından Kamu Düzeni Kavramı", *Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Sempozyumu* 1 (İstanbul, 2014), 106; Beyhan Kaplan Güler, *Boşanmanın Hukuki Sonuçlarında Arabuluculuk* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 114.
[977] Nagihan Kartal, *Türk Hukukunda Yoksulluk Nafakası (*İstanbul: Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 148.
[978] Serozan, *Çocuk Hukuku*, 245; Baygın, *Soybağı Hukuku,* 121; Öztan, *Aile Hukuku,* 1053.
[979] Öztan, *Aile Hukuku,* 1046.
[980] Serozan, *Çocuk Hukuku,* 245.
[981] Dural - Sarı, *Aile Hukuku*, 349.

hâlde eğitimi devam ediyorsa, bu eğitim sona erinceye kadar ana ve baba çocuğa bakmakla yükümlüdür.[982] Eğitim kapsamına ilkokul, orta öğretim ve yükseköğretim aşamaları dâhildir.[983] Ana babanın nafaka ödeme yükümlülüğünün Türk hukukunda yalnızca ilk yükseköğretim eğitimine ilişkin olduğu kabul edilmektedir. İkinci bir yükseköğretim eğitimini karşılama nafaka yükümlülüğü kapsamına girmemektedir. Türk hukuk uygulamasında çocuğa ödenmesi gereken nafaka tespitinde ekonomik ve sosyal durum araştırılması yapılmaktadır.[984] Eşlerin çocuğa karşı nafaka sorumluluğunu sadece nakdî olarak değil aynî olarak da yerine getirmeleri mümkündür. Eşlerden biri çalışmayıp evde kalıyorsa, onun yükümlülüğü çocuğa aynî bakım şeklinde olacaktır. Bu eş, çocuğun ev içindeki yeme, giyinme, barınma ve temizlik gibi ihtiyaçlarını gidermelidir. Çalışan eş ise bunu nakdî olarak yerine getirmekle yükümlüdür. Çocuğun bakım nafakası, yardım nafakasından farklı olduğu için çocuğun zorunlu ihtiyaçları ile sınırlı değildir. Aynı şekilde, bu nafaka, boşanma nafakasından farklı olduğu için çocuğun nafaka talebi, onun yoksulluk içinde yaşamasına bağlı da değildir. Çocuk bakım nafakası, bakım borcu koşulları devam ettiği sürece talep edilebilir. Bu nafakanın talebi için açılacak olan davalarda TMK md. 177 hükmü saklı kalmak koşuluyla, görev ve yetki, genel hükümlere göre belirlenir.[985] Kanaatimizce çocuk tarafından veya onun adına açılacak olan çocuk bakım nafakalarında, dava harçları bakımından özel bir düzenleme yapılıp bu davaların harçtan muaf tutulması gerekir.[986]

Aile içindeki dayanışma ve yardımlaşma düşüncesine göre, aile fertlerinden birinin yoksulluğa düşmüş olması hâlinde diğer aile fertlerinin ona yardım etmesi hem ahlakî hem de dinî bir yükümlülüktür.[987] Kanun koyucu bu yükümlülüğü yalnızca ahlak kuralları ile bağlı olmasının işlevsel olmayacağından hareket ederek, onu hukuksal bir dayanağa kavuşturmuştur.[988] Kanunî dayanağa kavuşan yardım nafakası yükümlülüğü, bütün akrabalar bakımından kabul edilmemiştir. Bu yükümlülük, yalnızca kanunda zikredilen altsoy-üstsoy ve kardeşler bakımından öngörülmüştür.[989] TMK'de usûl-furuu, erkek ve kız kardeşler arasında muavenet şeklinde ifade edilen yardım nafakası yükümlülüğü, TMK'de ise üstsoy, altsoy ve kardeşler biçiminde zikredilmiştir. Üstsoy ve

[982] Bozovalı, *Türk Medeni Hukukunda Bakım Nafakaları,*46; Türkmen, "Eğitim Nafakası", 2707.
[983] Öztan, *Aile Hukuku*, 1060.
[984] Baygın, *Soybağı Hukuku*, 127; Öztan, *Aile Hukuku*, 1066.
[985] Ceylan, *Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları*, 188; Ruhi, *İçtihatlarıyla Nafaka Hukuku,* 68; Ceylan, *Değerlendirme*, 305.
[986] Kalender, *Türk Aile Hukukunda Boşanma Nafakası*, 46.
[987] A. Samim Gönensay, *Medeni Hukuk Cilt 2 Aile Hukuku* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940), 125; Andreas B. Schwarz, *Aile Hukuku (*İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları Ülkü Matbaası, 1942), 175; Kemaleddin Birsen, *Medeni Hukuk Dersleri* (İstanbul: Filiz Kitapevi, 1963), 329; Baygın, *Soybağı Hukuku,* 444; Ruhi, *İçtihatlarıyla Nafaka Hukuku*, 95.
[988] Öztan, *Aile Hukuku,* 1201; Baygın, *Soybağı Hukuku,* 444; Ruhi, *İçtihatlarıyla Nafaka Hukuku,* 96; Feyzioğlu*, Aile Hukuku*, 578; Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, 606; Zevkliler v.d, *Medeni Hukuk*, 691; Topuksak, *Yardım Nafakası,* 5.
[989] Feyzioğlu, *Aile Hukuku*, 578; Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, 606; Zevkliler vd., *Medeni Hukuk,* 691; Topuksak, *Yardım Nafakası*, 5.

altsoy bakımından herhangi bir koşul öngörülmemiştir. Buna karşın bir kardeşin diğerinden nafaka talep edebilmesi, kendisinden nafaka talep edilen kardeşin refah içinde yaşaması koşuluna bağlanmıştır.[990]

Boşanma nafakasında da, eşin diğer eşten nafaka talep edebilmesi için yoksulluğa düşebilecek durumda olması gerekir; ancak kendisinden nafaka talep edilen eşin refah içinde olması gerekmez. Yardım nafakası, boşanma nafakası gibi karşılıklıdır. Fakat boşanma nafakası talep eden eşin, daha ağır kusurlu olmaması gerekir.[991] Yardım nafakasında ise nafaka talebinde kusurun herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Boşanma nafakası da yardım nafakası da koşulları devam ettiği sürece talep edilebilir. Boşanma nafakası isteme hakkı, bir yıllık hak düşürücü süreye bağlı kılınmıştır. Yardım nafakası ise herhangi bir süreye bağlı olmaksızın istenebilir. Türk Medeni Kanunu'nun 182. maddesinin 2. fıkrası gereğince iştirak nafakası, kapsam olarak müşterek çocuğun eğitim ve bakım masraflarını içermektedir. Bakım masrafları kavramı; sağlık, barınma, giyecek, yiyecek başta olmak üzere müşterek çocuğun bakımı açısından gereken bütün masrafları ifade etmektedir. Eğitim masrafları kavramı ise, müşterek çocuğun eğitim hayatı için gereken okul, ulaşım, kırtasiye gibi eğitim için gereken masrafları ifade etmektedir. Doktrinde iştirak nafakasının; ulaşım, harçlık, eğitim-öğretim, dinlenme, sağlık, barınma, giyecek, yiyecek gibi masrafları kapsadığını belirtmiştir.[992] Müşterek çocuğun bakım masrafları kapsamında dinlenme masrafları da bulunmaktadır. Dolayısıyla iştirak nafakasına karar verilirken dinlenme masrafları da dikkate alınmalıdır. Dinlenme masrafları; yolculuk ve tatil gibi masrafları da içermektedir.[993] Müşterek çocuğun bakım masrafları kapsamında sağlık masrafları da bulunmaktadır. Dolayısıyla iştirak nafakasına hükmolunurken tedavi ve sağlık masrafları da dikkate alınmalıdır.[994] Yargıtay içtihatlarında tek seferliğine gerçekleştirilen sağlık masraflarının iştirak nafakasından bağımsız olarak talep edilebileceği ifade edilmektedir. Müşterek çocuğun tedavi gideri gerektiren kalıcı bir rahatsızlığı ya da engeli bulunması halinde iştirak nafakası tayin edilirken mevcut durum sebebiyle meydana gelen tedavi giderlerinin de hesaplamaya dâhil edilmesi gereklidir.[995] Müşterek çocuğun gündelik giderleri için çocuğa belirli bir harçlık ayrılması gerektiği konusunda şüphe bulunmamaktadır. Türk Medeni Kanunu'nun 327. maddesinin 1. fıkrası uyarınca müşterek çocuğun harçlık masrafı ebeveynler tarafından karşılanmalıdır. Boşanma neticesinde velayet hakkı kendisine tanınmayan eşin; müşterek çocuk için ödemek durumunda olduğu iştirak nafakasının

[990] TMK md. 364/2; MK md. 316/2.
[991] Öztan, *Aile Hukuku*, 837; Dural - Sarı, *Aile Hukuku*, 151.
[992] Gençcan, *Nafaka Hukuku*, 1302; Ceylan, *Değerlendirme*, 300-324; Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E.2017/2375, K. 2017/6136 (24 Mayıs 2017).
[993] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E.2007/15046, K.2007/15271 (7 Kasım 2007); Gençcan, *Nafaka Hukuku*, 1304.
[994] Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, E.2017/11341, K.2017/11962 (14 Eylül 2017).
[995] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E.2016/21174, K.2017/12856 (16 Kasım 2017); Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, E.2016/18021, K.2017/7655 (22 Mayıs 2017).

tayininde harçlık masrafları da dikkate alınmalıdır.[996] İştirak nafakasından bağımsız olarak ulaşım masrafları için müstakil bir hüküm verilemeyeceğinden,[997] müşterek çocuğun velayet hakkına sahip olmayan eşin ödemek durumunda olduğu iştirak nafakasının tayininde ulaşım masrafları da dikkate alınmalıdır.[998]

İslâm hukukunda cansız malların bakımını temin etmek o maldan istifade eden kişiye aittir. Bu tür bakımın kapsamı ise kişinin ondan istifadesiyle orantılıdır. İslâm hukukunda cansız varlıkların bakımının temini için mülkiyeti kayıtlayan istisnaî hükümler yer almaktadır. İstisnaen başkasının mülkünü kayıtlayarak da olsa hayvanlarını ve ziraatını sulamada kullandığı *"şirb hakkı"*; suyu komşunun arazisinden geçirmesi ve kendi arazisine gitmek için komşunun arazisi üzerinden kullandığı *"yol hakkı"*; kirli suyu tahliye etmek için bu suyu belli bir menfeze akıtmak veya başkasına ait olan araziden geçirmek gibi tasarrufları içine alan *"irtifak hakkı"* gibi hakları kullanırken bunların onarım ve bakım masraflarını karşılamakla mükelleftir. Tabi ki bu haklar kullanılırken hadiste geçen *"zarara zararla karşılık vermek yoktur"*[999] kaidesi çerçevesinde başkalarına zarar vermemek esastır.

İslâm hukuku cansız varlıkların kapsamının sınırlarını çizmiş, bakımsız toprakların imar edilerek ekili dikili arazi haline getirmeyi *"ölü araziyi diriltme"* olarak değerlendirmiştir. Ölü-canlı benzetmesiyle meselenin önemine vurgu yapmış, cansız varlıkların helak olmalarının önlenmesine yönelik, onların bakımı, korunması ve imarı nafaka kapsamında değerlendirmiştir. Zira İslâm hukukunda bitki ve tarıma yönelik faaliyetlerin devamı için nafaka mükellefleri hem teşvik edilmiş hem onların işleri kolaylaştırılmıştır. Bu doğrultuda tarımsal faaliyetleri kendi emeğini katarak masraf edip sulayandan zekât olarak 1/20; yağmur suyuyla veya kişinin fazla bir emeği olmadan yetişen ürünlerden ise 1/10 zekât alınmaktadır.

Mer'î hukukta herhangi bir taşınmazın mülkiyetini olağanüstü zamanaşımıyla kazanılabilmesi için tapu kütüğüne kayıtlı olmayan bir araziyi nizasız ve fasılasız yirmi yıl bakımını yapan kişi o arazinin bakım masraflarını karşılaması halinde o taşınmazı kendi adına tapu siciline kaydını talep edebilir.[1000] İslâm hukukuna göre hayvanların nafakası da insanlara olan sorumluluk kadar önemlidir ve İslâm hukukunun ana kaynakları tarafından da bunlar güvence altına alınmıştır. Kaldı ki evrendeki her şey insan için yaratılmış ve insanın istifadesine sunulmuştur. Bunun neticesinde de insana bir sorumluluk yüklenmiştir. İslâm hukukçuları, insanın sorumluluğu gereği kendi

[996] Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, E.2016/8331, K.2016/11862 (19 Kasım 2016).

[997] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E.2008/17929, K.2009/5547 (25 Mart 2009); "İştirak nafakasının kapsamında, barınma, giyinme, beslenme, eğitim, ulaşım gibi zaruri giderler bulunmaktadır. Mahkemece bu yön ve davacının talebi de dikkate alınarak nafaka takdiri gerekirken, infazda karışıklık yaratacak şekilde (HMK. md. 388) okul, yemek ve servis ücreti ayrık tutularak hüküm kurulması usul ve yasaya aykırıdır."

[998] Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, E.2015/18647, K.2016/2866 (29 Şubat 2016).

[999] İbn Mâce, "Aḥkâm", 17.

[1000] TMK, md.713.

istifadesine sunulmuş olan cansız varlıkların nafakalarının görülmesine yani gereken bakım, imar ve onarım masraflarının yapılmasını zorunlu görmüştür. Bu hususu cansız varlıkların nafakası kapsamında alış-veriş, kira, vakıf ve ariye gibi konular içinde incelenmiştir. Buna göre fabrika, atölye, makine ve nakil vasıtalarıyla meskenlerin, han, hamamların bakım ve onarımları için lüzumlu olan masrafları, aynı şekilde umumun faydalanması için ayrılan yerlerin, kamu binalarının bakımı nafaka kapsamında değerlendirilmiştir.[1001]

Hayvanların bakım ve gözetimi kapsamından kaynaklanan sorunlar genelde sahibinin hayvanı yeteri kadar beslememesi ve sağlık koşullarına dikkat etmemesinden kaynaklanmaktadır. Sahibi tarafından hayvanın bakımının yapılmaması ve temel ihtiyaçlarının karşılanmaması sahibini dinen ve hukuken sorumluluk altına sokmaktadır. Açlık ya da susuzluk nedeniyle hayvanların ölümüne sebep olan kişi sorumluluk altına girmektedir. Böyle bir durumda hukuk derhal müdahale etmektedir. Zira İslâm hukukunda canlı ve cansız varlıkların bakım ve gözetiminin kapsamı tam olarak yerine getirilmezse hukukun müdahalesi söz konusu olmaktadır.[1002] Ayet ve hadislerde canlı varlıklardan olan hayvanların nafakasına yönelik dinî ve hukûkî hükümler bulunması bunların da bakım ve gözetimlerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.[1003] Zira nafaka kapsamında korunması, beslenmesi, yol açtıkları veya onlara verilen zararın tazmini gibi birçok mesele İslâm âlimleri tarafından ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.[1004] Kur'ân, hayvanların da insanlar gibi birer ümmet olduklarını[1005] vurgulayarak hayvanların da ihtiyaçlarının sorumlularınca karşılanması gerektiğini belirtmiştir.[1006] Zira hayvanların bizler için sayısız faydaları bulunmaktadır.[1007] İslâm, hayvanların bile eğitilmesinden bahseder ki bu, hayvanların konumunu yüceltir. Hayvanların nafaka temin etme aracı olması da yine hayvanların derecesini yükseltir. Nisa suresinin 36. Âyetinde geçen *"sağ ellerinizin mâlik olduklarına iyi davranın"* ifadesi gereği insanın elinin altında olan hayvanlara iyi davranmak Yaratıcıya da bir itaattir. Âyetteki *"eymân"* ifadesi, te'kid için zikredilmiştir.[1008] Allah Resulü (s.a.s.), hayvanlara şiddet uygulayanları özellikle uyarmıştır. Hayvanlara da merhametle muamele edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Onların temel ihtiyaçlarının karşılanmasını istemiştir. Bu konuda Abdullah b. Amr'dan Allah Resulü'nün (s.a.s.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Rahman, merhamet edenlere merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki*

[1001] Erbay, "Nafaka", 32/285.
[1002] İbrahim Hayrullah Erdem, *İslâm Hukukunda Nafaka (*Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 155.
[1003] en-Nahl 16/5-8, 80; Buhârî, "Edeb", 18, 27, 90; Ebû Dâvûd, "Ḥudûd", 1; Tirmizî, "Birr", 16.
[1004] Mehmet Şener, "Hayvan", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/101-102.
[1005] el-En'âm 6/38.
[1006] en-Nahl 16/5-8.
[1007] en-Nahl 16/80.
[1008] Fahruddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mafâtihu'l- Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (İstanbul: Huzur Yayınları, ts.), 8/34.

gökyüzündekiler de size merhamet etsin."[1009] Cerir b. Abdullah'tan rivayetle Allah'ın nebisi şöyle buyurmuştur: *"Merhamet etmeyene merhamet edilmez."*[1010] Buradan hareketle hayvanların sağlıklı yaşamasına yönelik her türlü bakım ve koruma iâşe kapsamına girdiğini söyleyebiliriz.[1011]

Hayvanın yemi, suyu, barınağı hayvanın bünyesine ve iklim koşullarına uygun olarak bir barınak ve lüzumlu diğer şeyler nafaka kapsamındadır.[1012] Fıkıhçılar, hayvanlara kötü muameleyi, aç bırakılmasını, güçlerinin üstünde yük yüklemesini ve işe koşulmasını dinen günah hukuken yasak saymışlardır. Zira dinimizde hayvanların hayatlarını devam ettirmeleri yapılacak sorumluluklar Allah'a karşı yerine getirilmesi gereken bir vazifedir. Sahipsiz ve güç durumda kalmış hayvanların bakım ve gözetimlerinin karşılanması için vakıflar kurulduğu da bilinmektedir.[1013] Bu tür vakıfların sürekliliği bunlara karşı sorumlulukların yerine getirilmesiyle mümkündür.

Hayvanların temel ihtiyaçları yerine getirilirken mükellef olan kişi, bakım masraflarını yerine getirmesi gereken sahibidir. Bu, *"nafaka mükellefiyetinin menfaat karşılığında olduğu*" kaidesine de uygun düşmektedir.[1014] Hukuken olmasa da diyaneten bundan sorumludur.[1015] Hanefî hukukçuların dışındakilere göre kişi sahip olduğu hayvanın nafakasını temin etmezse hukuken sorumludur.[1016] Hayvanların sahipleri tarafından beslenmesi gerekir. Sahibi bunu ihmal ederse yetkililer o hayvana el koyabilir ya da sahibini bu hayvanı satmasını sağlar. Hayvanlar açık arazide olursa sahibi bunları meraya bırakmalıdır. Sahibi veya yetkililer iklim koşullarına uygun olarak hayvanların bakımı ve korunmasına yönelik olarak gereken tedbirleri alırlar.[1017] Hayvan sahibi bakım ve gözetim sorumluluğunu yerine getirmezse bu sorumluluğunu yerine getirmesi için zorlanır. Bu da sonuç vermezse hayvanın bakımını devlet tarafından karşılar. Bunun mümkün olmaması halinde Müslümanlar hayvanın temel ihtiyaçlarını gidermekle yükümlü olurlar.[1018] Hanefî hukukçular, hayvanın bir sahibi varsa hayvanın sahibi nafaka vermeye zorlanamaz. Çünkü bu durumda kişi kendi malına zarar vermektedir. Başkasına bir zarar vermemiştir. Ama hayvanın mülkiyeti ortaksa ortaklardan her biri kendi üzerine düşen nafaka sorumluluğunu yerine getirmezse diğer hak sahibi ortağının hakkı ihlal edildiği için sorumluluk doğar. Bundan dolayı nafaka sorumluluğunu yerine getirmeyen kişi buna zorlanır.[1019] Sahibi tarafından hayvanın nafakasını temine zorlanamayacağı yönündeki görüşler pek de isabetli durmamaktadır. Zira bu durumda başka bir insanın

[1009] Tirmizî, "Birr", 16. Bilmen, *Kamus*, 2/517.
[1010] Buhârî, "Edeb", 18; Müslim, "Feżâ'il", 65.
[1011] Erbay, "Nafaka", 32/284.
[1012] Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 52-53.
[1013] Şener, "Hayvan", 17/101-102.
[1014] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât*, 31.
[1015] Komisyon, *Hindiyye*, 1/592; Bilmen*, Kamus*, 2/511.
[1016] Haccâvî, *el-İknâ,* 4/155; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/208; Şirâzî, *el-Mühezzeb,* 3/163.
[1017] Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka*, 106.
[1018] İbn Kudâme*, el-Muğnî*, 6/512-513; Bilmen, *Kamus*, 2/511-512; Erbay, "Nafaka", 32/284.
[1019] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât,* 92, 98; Bilmen, *Kamus*, 2/511-512; Komisyon, *Hindiyye,* 1/593.

hakkı ihlal edilmemiş, zarar kişinin kendisine ait olsa da bir hayvanın canı mevzuu bahis olunca nafaka ihlalinin telafisi için sahibinin infâka zorlanması en doğru davranış olacaktır. Çünkü burada öncelikle hayvanın nafakasının temin edilememesinden dolayı telef olup olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumda nafaka için sahibinin doğal olarak zorlanması gereklidir. Allah Teâlâ *"... ne zulmederseniz ne de zulmedilirsiniz"*[1020] diye emrediyor. İyilik ve takvada yarışmak en aslî vazifelerimizdendir.[1021] Hayvanların temel ihtiyaçlarını karşılamakta şüphesiz kulluk görevlerimizden birisidir. Bu konuda infâktan kaçınma ise Allah'ın emrine karşı gelmektir. *"... Bir iş başına geçti mi yeryüzünde fesada, ekinleri ve nesli helak etmeye koşar. Allah ise fesadı sevmez"*[1022] ayetinden hareketle, hayvanların ve bitkilerin bakımının yerine getirilmemesi de yeryüzünde fesat çıkarma kabilinden sayılır. Çünkü bu durum dinî ve ahlakî olduğu kadar hukûkî olma özelliğini de taşır. Canlının zayi edilmemesi dinin ve hukukun bir emridir. İhlali halinde dinen ve hukuken sorumluluk doğar. Ayrıca Peygamberimiz bir kediye yiyecek vermeyip doğal ortamda beslenmesini de engelleyen ve bundan dolayı da telef olmasına neden olan bir kadının cehennemlik olacağını haber vermesi bu konunun önemine işaret etmesi bakımından önemlidir. Çünkü ancak emredilen bir iş yapılmadığında cehennem azabı ceza olarak verilir. Hatta eğer hayvana temel ihtiyaçları verilmediğinde hayvan telef olmayacaksa da yine bu hayvan için sahibi infâka zorlanmalıdır.[1023]

Dinimiz çevrenin temizliğine de gereken önemin verilmesini istemiştir. Abdullah b. Amr'dan Peygamberimiz'in şu şekilde buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Rahman, merhamet edenlere merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki gökyüzündekiler de size merhamet etsin."*[1024] Hatta Hz. Peygamber (s.a.s.), hayvanların taşıyamayacağı şekilde ağır yük yüklenmesi yasaklamıştır. Zira merhametli ve şefkatli olmak İslâm'ın şiarıdır. Onlara karşı bakımlarının ve temel ihtiyaçlarının ihmal edilmesi ise hem vebal hem de hukuken suçtur.[1025] Hayvanlara karşı en ufak bir eziyeti dahi yasaklayan dinimizin, onların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına da gereken önemi vermiştir.[1026]

Mer'î hukukta hayvanların bakımının ve korunmasının kapsamıyla ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Bunlardan *"Evcil hayvanlar, türüne özgü hayat şartları içinde yaşama özgürlüğüne sahiptir. Hayvanların korunması, gözetilmesi, bakımı ve kötü muamelelerden uzak tutulması için gerekli önlemler alınmalıdır. Yerel yönetimlerin, gönüllü kuruluşlarla işbirliği yaparak, sahipsiz ve güçten düşmüş hayvanların korunması için hayvan bakımevleri ve hastaneler kurarak onların bakımlarını ve tedavilerini*

[1020] el-Bakara 2/279.
[1021] el-Mâide 5/2.
[1022] el-Bakara 2/205.
[1023] Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/606.
[1024] Tirmizî, "Birr", 16.
[1025] Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 6/129.
[1026] Erdem, *İslâm Hukukunda Nafaka,* 141.

sağlamaları ve eğitim çalışmaları yapmaları esastır. Bir hayvanı, bakımının gerektirdiği yaygın eğitim programına katılarak sahiplenen veya ona bakan kişi, hayvanı barındırmak, hayvanın türüne ve üreme yöntemine uygun olan etnolojik ihtiyaçlarını temin etmek, sağlığına dikkat etmek, insan, hayvan ve çevre sağlığı açısından gerekli tüm önlemleri almakla yükümlüdür"[1027] şeklindeki maddeler, hayvanların bakım ve gözetimine vurgu yapması bakımından önemlidir.

6.2. Nafakanın Süresinden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Yolları

İslâm hukukundaki evlilik, iddet, akrabalık nafakasında; mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan hayvanların, bitkilerin ve cansız varlıkların bakım ve gözetimlerine yönelik giderlerde, süre yönünden herhangi bir tartışma bulunmayıp sadece bâin talâk nafakasında kadının hamile olup olmamasından kaynaklı kısmî bir görüş ayrılığı bulunmaktadır. Mer'î hukukta ise yoksulluk nafakasının süresine yönelik tartışmalar yoğun olarak yer almaktadır. İslâm hukukçuları, ric'î talâkla iddet bekleyen kadın ile gebe kadının iddet bekleme süresince nafaka ve mesken hakkının bulunduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır. Çünkü ric'î talâkta evlilik birliği devam ettiğ gibi kadından faydalanma hali de devam etmektedir. Kocanın geri dönmemesi halinde gebe olmayan kadın üç kur' müddeti, gebe olan kadınsa doğum yapıncaya kadar veya doğumun herhangi bir şekilde sonlandırılmasıyla iddet süresi ancak sona ereceğinden, bu süre zarfında kadının nafaka ve mesken hakkı da devam eder.

Bâin talâk iddeti bekleyen kadının nafaka hakkı hususunda İslâm hukukçuları farklı görüşler beyan etmişlerdir. İslâm hukukçuları, bâin talâkla boşanmış kadının hamile olması durumunda, iddet süresi içerisinde nafaka ve süknâ hakkının olduğu konusunda ortak görüşe varmalarına rağmen, hamile değilse nafaka ve süknâ hakkı bulunup bulunmadığı konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Hanefîler, ayrılık koca tarafından olursa ister bâin talâkla ister ric'î talâkla boşanmış olsun, zifaftan sonra boşanan her kadının ister hamile olsun ister olmasın iddet müddeti içerisinde nafaka ve süknâ hakkı bulunduğunu belirtmişlerdir.[1028] Mâlikî ve Şâfiîler ise, bâin talâkla boşanmış kadın, hamile değilse süknâ hakkı olmasına rağmen nafaka alma hakkının bulunmadığı görüşüne varmışlardır.[1029] Mesken hakkıyla ilgili olarak Ahmed b. Hanbel, âyet-i kerimeden[1030] dolayı kadının süknâ hakkının vacip olacağı; Fâtıma bint Kays hadisinden dolayı vacip olmayacağı yönünde iki farklı görüşü bulunmaktadır.[1031] Bâin talâk iddeti

[1027] Hayvanları Koruma Kanunu, md. 4-5.
[1028] Hassâf, *Kitâbü'n-nafakât,* 205; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 2/467; Şirâzî, *el-Mühezzeb,* 3/156; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201-202; İbn Kudâme*, el-Muğnî*, 11/202-203; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 3/113; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/8; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye*, 383.
[1029] Şâfiî, *el-Ümm,* 6/603-604; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 2/467; Şirâzî, *el-Mühezzeb,* 3/156; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 3/115.
[1030] et-Talâk 65/6.
[1031] İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 5/81.

bekleyen kadına ayetler ve ilgili rivayetler birlikte değerlendirildiğinde Hanefîlerin görüşünün günümüz şartlarına ve kadının menfaatlerine uygun olduğu için daha isabetli olduğunu düşünmekteyiz. Kaldı ki Fâtıma bint Kays, boşandığında evinin tenha bir yerde olması nedeniyle can güvenliğinin olmadığı yönündeki yakınması üzerine Peygamberimiz, onun iddet beklediği kocasının evinden ayrılabileceğini söylemesi[1032] önemli bir endişenin giderilmesine yönelik olduğunu düşünmekteyiz.

Mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan bakım ve gözetimin süresinden kaynaklanan sorunlara yönelik olarak, hayvanın yaşamı ve sahiplerinin de hayvandan istifadenin devam ettiği sürece, hayvanların her türlü bakımlarının yapılması ve temel ihtiyaçlarının temin edilmesi için şahsi ve müşterek mülkiyete konu olan mallar için yapılan nakdî ve aynî harcamaların da devam etmesi gerekir.[1033] Mülkiyeti altındaki hayvanların nafakalarını karşılamak da mâlike mülkiyet ilişkisi devam ettiği sürece gereklidir.[1034]

Mer'î hukukta bakım nafakası kapsamında olan yoksulluk nafakasının süresi, Türk Medeni Kanunu'nun 175. Maddesi çerçevesinde, ülkemizde en çok ele alınıp tartışılan konulardan biridir. Boşanma sonrası yoksulluğa düşen taraf lehine hükmedilen yoksulluk nafakası, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak en çok kadınların yararlandıkları bir hak olmaktadır. Son zamanlarda yoksulluk nafakasının boşanmaları arttırdığı ve erkek mağduriyetine neden olduğu ileri sürülebilir. Bazı sivil toplum örgütlenmelerinden de destek alan nafaka tartışmaları, yasal bir süreçle yeniden düzenlenmeye çalışılmaktadır. Nafakaya yönelik bu tartışmalar ise genellikle erkek mağduriyeti üzerinden gerçekleşmekte, ataerkil toplum yapısının pekiştirdiği ve içselleştirdiği cinsiyete dayanan eşitsizlikler konu edilmemektedir. Kadının toplumsal konumunu ataerkillikle perçinlemeye çalışılmakta ve kadının boşanmasına bile izin vermeyen bazı kesimlerce, fıtrat farklılıkları üzerinden temellenen düşünce doğrultusunda, kadınlar ev içi alanda konumlandırılmaya, *"güçlü aile, güçlü toplum"* söylemleriyle boşanmaların önüne geçilmeye çalışılmaktadır.[1035] Mer'î hukukta nafakanın süresinden kaynaklanan ve üzerinde en çok konuşulan yoksulluk nafakası mer'î hukukta özellikte süresiz olarak istenebileceği yönündeki düzenleme,[1036] önemli bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu sorun kısmen de olsa ancak koşulları mevcutsa davacı tarafından süreli olarak talep edilmişse hâkim de istemi reddetmemişse Yargıtay ilamına göre yoksulluk nafakasına süreli olarak hükmedilebilmesi de[1037] yaygın bir uygulamaya dönüşememesinden kaynaklı *"süresizlik sorunsalı"* varlığını devam

[1032] Buhârî, "Talâk", 39.
[1033] Ateş, "İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", 5-6.
[1034] Ebû Zehra, *Ahvâlu'ş-şahsiyye*, 183.
[1035] Sinem Çakmak, *Türkiye'de Yoksulluk Nafakası Tartışmalarının İslâmcı Basına Yansımaları: Yeni Akit Gazetesi Örneği* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 165.
[1036] TMK, md.175.
[1037] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, K.14283/19487 (11 Temmuz 2012); Gençcan, *Nafaka Hukuku*, 1280-1281.

ettirmektedir. Genellikle kadın aktivistler, yoksulluk nafakasının bir hak olduğunu ileri sürerken, kendilerini nafaka mağduru olarak adlandıran gruplar ise yoksulluk nafakasını kendi ifadeleriyle süresiz nafakayı bir zulüm olarak görmektedirler.[1038] Bu tartışmalarda iki taraf birbirlerini *"kadın düşmanı/erkek düşmanı"* diye etiketlemekte ve böylece anlaşma olanağı azalmakta ya da ortadan kalkmaktadır.

Aslında nafakanın kapsamı ve süresiyle ilgili *"süresizlik sorunsalı"* tek yönlü olarak değerlendirilebilecek bir kavram değildir. Konunun sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve hukûkî boyutları göz önünde bulundurmalıdır. Nafakanın sadece bir yönünü ele almak hem kadınlara hem erkeklere zarar vermektedir. Bireyin ve toplumun sosyo-ekonomik yapısı da analiz edilerek, nafakanın günümüz insanının vicdanını rahatlatacak ve sorunun hakkaniyetli bir şekilde çözüme kavuşturulması en isabetli bir yol olacaktır.

Kadının mağduriyetini önlemek adına sosyal devletin de bir gereği olarak bir yıllık sürenin sonunda nafaka alacaklısı ki bu çoğu zaman kadın olduğu da göz önünde bulundurularak, geçimini kendi imkânlarıyla temin edemeyen eşin bir işte çalışmasını ya da meslek edindirme kurslarıyla gereken eğitimler sağlanabilir. Bedensel veya sağlık durumları uygun olmayanlara ise bir fon vasıtasıyla maaş bağlanabilir. Aksi halde TMK 175. ve 176. maddeleri önemli bir sorun olarak varlığını devam ettirecektir.

6.3. Nafakanın Tahsilinden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Yolları

Hukuk sistemlerinde nafakanın kapsamına ve süresine yönelik sorunlar kadar tahsilinden kaynaklanan sorunlarla da karşılaşılabilmektedir. İslâm hukukunda kocanın nafakayı ödememesi durumunda kadın mahkemeye başvurabilir. Nafakanın tahsilinde Hanefîler kocanın nafakayı ödemedeki acziyetiyle, kocanın nafakayı keyfi olarak ödememesini birbirinden ayırt etmişlerdir.

Kocanın arızi olarak nafakayı ödeyememesi durumunda karının boşanma talebini mahkemeye götüremeyeceği yönündeki görüşlerini *"borçlunun darlık içerisinde bulunması halinde eli genişleyinceye kadar ona mühlet verilmesinin daha hayırlı olacağı"*[1039] ve *"… Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır"*[1040] yönündeki ayete dayandırmışlardır. Hanefî hukukçuların bu yöndeki uygulamaları da mer'î hukuktaki karı-kocanın *"iyi günde kötü günde, hastalıkta ve sağlıkta…"* birbirine destek ve yanında olacaklarına dair akidleşmesine de uygun düşen bu sözlerin, lafta kalmayarak uygulamaya dönük güzel yönlerinden biridir.

Hanefî hukukçulara göre nafaka borçlusu kocanın yoksul olması nedeniyle nafaka sorumluluğunu yerine getirememesi halinde koca hapsedilmez ve karısı ile de arası ayrılmaz ise de yoksul kocanın nafaka mükellefiyeti devam eder, zenginleşinceye kadar

[1038] Yılmaz Şahin, *Eleştirel Erkeklik Çalışmaları İzdüşümünde Türk Aile Hukukunda Nafaka* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021), 2.
[1039] el-Bakara 2/280.
[1040] et-Talâk 65/7.

üzerinde borç olarak kalır. Zira koca yoksulluğu nedeniyle veremediği nafakadan dolayı haksızlık yapmış sayılmaz. Çünkü hapis, açıkça haksızlık yapan bir kişiyi haksızlığından caydırmak içindir. Oysa burada kocanın haksız bir fiili değil özrü bulunmaktadır.[1041]

Hâkim kadın için kocasının adına borç olarak alabileceği nafakayı takdir eder. Bu borçlardan sonra kocanın vefat etmesiyle terekeden öncelikle bu borçlar ödenir. Ancak kadın mahkeme kararı olmaksızın borç almışsa bunlardan koca sorumlu olmaz. Çünkü mahkeme kararı olmaksızın kadının kocası üzerinde velayet hakkı yoktur. Mahkeme kararı ile takdir edildikten sonra kocanın ekonomik durumu iyileşir ve fakirlikten kurtulursa, ailesinin nafakasını tamamlaması gerekir. Mahkemece nafaka takdir edilmeden ya da eşler nafaka miktarında anlaşmamışlarsa, kadına verilmemiş olan geçmiş zamanların nafakası sâkıt olur. Eğer böyle bir belirleme ve anlaşma varsa verilmeyen geçmiş dönemlerin nafakası verilir. Keyfi olarak nafaka yükümlülüğünü ifa etmeyen kocanın ortada malı yoksa kadının talep etmesiyle hâkim, kocayı hapseder. Koca, nafakayı ödeyene kadar tutuklu kalır. Ancak kadının rızasıyla hürriyetine kavuşturulur.[1042] Ödenmeyen nafakanın boşanmaya etkisi bakımından, Hanefî hukukçulara göre, mahkeme kadın nafakasını borç alacak kimse bulamamışsa mahkeme eşlerin arasını ayırmaz, eşini boşaması için kocayı da zorlayamaz.[1043] Kocanın nafakayı temin etme gayreti içine girmeyerek savsaklaması ve bundan dolayı karının mağduriyet yaşaması neticesinde bunu mahkemede dava edebilmesi ve nikâhın feshi talebinde bulunabilmesi *"... haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın"*[1044] ayetine uygun düşen bir davranış olacaktır.

Mâlikî hukukçular, kocanın nafaka temin edemeyecek durumda olduğunu bilerek onunla evlenen kadının, bu gerekçeyi ileri sürerek fesih talebinde bulunamayacağını belirtirler.[1045]

Şafiî hukukçular erkeğin, eşinin nafakasını temin etmemesini, nikâhın feshi için gerekçe oluşturacağını ifade etmişler[1046] ve görüşlerini *"(ric'î) talâk ikidir. Bundan sonra kadını ya iyilikle tutmak yahut güzellikle salıvermek vardır. Kadınlara verdiğiniz mehirlerden bir şeyi almanız size helal olmaz…"*[1047] ayetine dayandırmışlardır. Ayette geçen *"iyilikle tutmak"* ifadesi kadının mehir ve nafaka haklarının tam olarak karşılanmasını ifade etmektedir. Eğer koca bunu yerine getirmezse geriye *"güzellikle salıvermek"* kalır ki o da aralarının ayrılmasıdır.[1048]

Hanefî mezhebinde nafakasını tahsil edemeyen kadının boşama hakkı sınırlı olduğu için, Şâfiîlerin görüşünün tercih edilmesi uygulamada kadının mağduriyetini

[1041] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/187.
[1042] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/184, 188.
[1043] Serahsî, *el-Mebsût*, 5/190.
[1044] el-Bakara 2/231.
[1045] Sâlih Abdüssemi, el-Ezherî, *Cevâhiru'l-iklil* (Beyrut: el-Mektebetu's-Sakafiyye, ts.), 1/405.
[1046] Şâfiî, *el-Ümm*, 4/277.
[1047] el-Bakara 2/229.
[1048] Köse, *Evlilik Birliğini Sona Erdiren Diğer Hususlar,* 2/236.

gidermeye yönelik bazı kolaylıklar sağlayabilir. Zira zaman zaman buna başvurulduğunu görmekteyiz. Hatta Hanefî mezhebi görüşlerinin çok titiz uygulandığı Osmanlılarda çözümlenemeyen meselelerin Şafiî mezhebinin görüşleri tercih edildiği yönünde uygulama örnekleri bulunmaktadır.[1049] Hanefî uygulamasının günümüz sosyal gerçekliği ile uyuşmayan ve yaşadıkları zamanın şartlarına göre verilmiş yönleri olabilir. Tarihsel sürece baktığımızda da toplumsal hayatta hukukun uygulanmasına yönelik mezheplerin yerleşik içtihatları yerine somut olaya göre hareket edildiğini de görmekteyiz. Aile hukuku alanında salt yerleşik teorisine odaklanmayıp farklı uygulamaların tercih edilmesi mümkündür.[1050] Bu anlamda Hanefî mezhebinin yerleşik içtihatlarının kamu yararı gözetilerek Osmanlıda diğer mezheplerin görüşlerinden istifade edildiğini görmekteyiz. Bu yöndeki uygulamalar günümüzde de tercih edilebilir. Kamu yararı gözetilerek tercih edilecek farklı mezheplerin uygulanması kişisel durum açısından en kolay olan görüşün tatbik edilmesi mümkün olabilmektedir.[1051] Hukuken bunun zorunluluk olması durumunda Hanefî mezhebi haricindeki bir mezhep içtihadının ya da Hanefilerin yerleşik görüş terkedilmesini gerekli kılıyorsa devlet başkanının (padişah) izniyle diğer mezheplerin görüşlerinden yararlanmanın yolları aranması mümkündür.[1052] Nitekim eşini Türkiye'de bırakarak yurt dışında yaşayan, eşi ve çocuklarıyla ilgilenmeyen ve nafakalarını temin etmeyen pek çok erkek bulunmaktadır.[1053] Böyle bir durumda bu görüşten yararlanmak mümkündür.[1054]

Erkek, kadının nafakasını sağlamadığı müddetçe kadınla karı-koca ilişkisi kurmaya veya kendisiyle kalmaya zorlayamaz. Ancak kadın, nafakasının tahsilinden kaynaklanan meseleyi yargıya taşımayıp kocasına borç olarak yazılmasını da talep edebilir[1055] ya da istediği zaman fesih talebinde bulunabilir.[1056]

Şafiî hukukçular, buna benzer bir durumda kadının fesih hakkı ile ilgili Ebu Hureyre'den *"Peygamberimiz (s.a.s.) eşinin nafakasını temin edemeyen bir adamla karısının arasını ayırmıştır"*[1057] hadisinden hareketle, kadının nafakasının temin edilmemesi durumunda kadın açısından ortaya çıkan zararın, erkeğin cimâ hakkının ortadan kalkmasından daha büyük ve önemli olduğunu söylemişlerdir. Şafiîler erkeklik kudretinden aciz kalan kocanın nikâhı feshediliyorsa, nafaka ödemekte aciz kalan kocanın nikâhının evleviyetle feshedilmesi gerektiğini savunurlar. Şafiî hukukçulara göre karı,

[1049] Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 125.
[1050] Yusuf Balta, "Osmanlı Aile Hukuku, Yazar Mehmet Akif Aydın (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018)", *Atebe Dergisi* 8 (Aralık 2022), 358.
[1051] Eyyüp Said Kaya, "Telfîk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/401.
[1052] Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 141.
[1053] Akgül, "İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı", 29.
[1054] Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 240.
[1055] Şîrazî, *el-Mühezzeb*, 3/154.
[1056] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî*, el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2010), 18/272.
[1057] Şâfiî, *el-Ümm*, 4/277; Nevevî, *el-Mecmû,* 18/268.

kocasının yoksul olduğunu bilerek evlenmişse yine de kocanın yoksul olmasını gerekçe göstererek boşanma davası açabilir. Çünkü nafaka hayatın vazgeçilmezlerindendir. Evlilik akdi esnasında eşinin durumunu bilip buna rıza gösteren kadın, kocasının nafakayı behemehâl temin edebileceğini düşüncesine istinat etmiştir. Zira bir müddet fakirlik çeken bir kişi sonraları maddî durumu iyi olabilir ve karısına karşı nafaka yükümlülüğünü aksatmadan yerine getirebilir.[1058]

Hanbelî fıkıhçılara göre zengin kocanın eşine karşı nafaka sorumluluğunu yerine getirmemesi, kadın lehine nikâhın feshine yönelik bir hak meydana getirir. Buna göre kadın isterse bu hakkını derhal kullanma yoluna gidebilir. Nafakasının karşılanmaması halinde boşanma talebi ile mahkemeye müracaat ederse hâkim kadını boşayabilir. Zira kadının beklemesini gerektiren şer'î bir delil bulunmamaktadır.[1059] Tabii ki bu durumdaki kadın fesih yoluna gitmeksizin bekleyebilir de. Ancak kocasının evlilik birlikteliğinden kaynaklanan taleplerini yerine getirirse nafakası kocası üzerinde borç olarak sabit olur.[1060] Hanbelî âlimler kocasının nafakayı temin edemeyecek kadar fakir olduğunu bile bile onunla evlenen bir kadının da nafakasının tahsil edilememesinden dolayı fesih isteminde bulunabileceği görüşündedirler.[1061]

Hanefîlere göre kocanın kaybolmasından dolayı karının yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyaçlarının tamamı ya da bir kısmı karşılanamazsa, bu durum karısıyla ayrılmasını gerektirmez. Hanefîlerden çoğunluk görüşe göre mahkeme, kocanın malından ödenmek üzere nafaka takdir eder. Hâkim, kocanın malı bulunmazsa karının borç temin etmesi yönünde karar verme yoluna gider. Koca geri dönüp geldiğinde, borç olarak temin edilen nafakayı kocanın ödemesine hükmedilir. Hâkim kayıp kişiyi temsil eden vekil veya vâsî gibi hukûkî bir şahıs olmadıkça kayıp hakkında hüküm veremez. Hâkim, kayıp kocaya haber göndererek karısını boşamaya icbar da edemez. Çünkü Hanefîlere göre kaybolan koca için nafakayı ödeyemeyeceği anlamına gelmez. [1062] Bununla birlikte karı da mağdur edilmez. Mahkemeye müracaat etmesi halinde hâkim, kadının nafakasını kocanın yokluğunda temin etmekle yükümlü akrabaların vermesine hükmeder. Bunlar nafaka ödemeye yanaşmazlarsa hapis cezasına çarptırılırlar.[1063]

Mâlikî hukukçulara göre karısı için nafaka bir mal bırakmadan kaybolması halinde kocanın ortaya çıkması için bir müddet beklendikten sonra mahkeme yoluyla erkeğe, ya eşinin nafakasını ödemesini yoksa karısının boş olacağına hükmedileceği yönünde haber gönderilir. Kocanın tutumuna göre mahkemece karar verilir.[1064]

[1058] Şâfîî, *el-Ümm*, 4/278.
[1059] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/362.
[1060] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/191.
[1061] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/360-361.
[1062] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/187-191; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik,* 4/200; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtar,* 3/609.
[1063] Serahsî, *el-Mebsut*, 5/188.
[1064] Desûkî, *Haşiyetu*, 2/519.

Şafiî hukukçulara göre, kocanın kaybolması halinde kadının nafakasını temin etmeyen kocanın nikâhı derhal feshedilmez. Zira fesih gerekçesi nafakanın temin edilmemesine dayanmaktadır. Oysa kocanın kayıp olması nafaka temininde acze düştüğü anlamına gelmez.[1065] Ancak karının, kaybolan kocasının yoksulluğunu derhal ispat ederse fesih için mahkemeye müracaat hakkı doğmuş olur.[1066]

Mer'î hukukçular evlilik birliğinden kaynaklı nafaka mükellefiyetinin ihmal edilmesi gerekçesiyle yargıyı devre dışı bırakarak, bireysel veya ortak iradeyle evlilik birliğini sona erdirme yetkisini kabul etmediği gibi aile bireyleri arasındaki nafaka yükümlülüğünü, bireylerin kendi iradelerine bırakmamışlardır. Bu nedenle hukuk düzeni nafaka yükümlülüğünün çerçevesini belirlemiştir. İcra ve İflâs Kanunu, bazı alacakları nitelikleri gereği özel düzenlemeye tâbi tutmuştur. Nafaka alacakları da özel olarak ele alınmış alacaklardan olup, İcra ve İflâs Kanunu'nda imtiyazlı alacak olarak değerlendirilmektedir. Bireyin elde ettiği nafaka alacağı, takip ve tahsilinde özellik arz eden bir alacaktır. Bu özel durum nafaka alacağının kaynağını oluşturan aile kurumuna verilen önemin sonucudur. Nafaka hukuku ilişkisinde alacaklı ve borçlu sıfatına sahip bireyler, aile ilişkileri nedeni ile alacaklı ve borçlu hâline gelmiş kimselerdir. Bu bireylerin kendi aralarındaki alacak ilişkisini tahsil etmeleri çoğu zaman pek çok problemi de beraberinde getirir. Bir alacağa imtiyaz statüsü verilmesi onu diğer alacaklardan üstün bir konuma getirmemekte sadece takip ve tahsilini diğer alacaklara nispetle kolaylaştırılmasını sağlamaktadır. Nafaka alacağı sayesinde yardıma muhtaç birey, yaşamını sürdürmesi bakımından gerekli ihtiyaçlarını temin eder. Bu bakımdan nafaka lehtarı alacağına biran evvel kavuşmak ister.

Kanun nafaka alacağına ulaşmanın alacaklısı bakımından içerdiği hassasiyeti göz önünde bulundurarak, alacağı kendi içinde imtiyazlı ve imtiyazsız kısma ayırmaktadır. İcra ve İflâs Kanunu nafaka alacaklarının takip ve tahsilinde çeşitli imtiyazlar sunmaktadır. Bu imtiyazlar takibin kesinleşme aşamasında görülebildiği gibi haciz ve paylaştırma aşamalarında da görülebilmektedir. Örneğin nafaka alacağına dayalı ilamın icra takibine konulması halinde borçluya, icra emrini geriye bırakabilmesi için bir süre verilmez.[1067] Takibin kesinleşmesi sonrasında nafaka alacaklısı borçlunun haczedilen malları üzerinde imtiyazlı olarak iştirak edebilme imkânına sahiptir.[1068] Nafaka alacaklıları, mahcuz malların satış giderlerinden öncelikli olarak yararlandırılır. İmtiyazlı nafaka alacakları mahcuz malın satış bedelinden öncelikli olarak ödenir.[1069] Bu durum ilamsız ve ilamlı icra takiplerinde olduğu kadar iflâs yolu ile takiplerde de önem taşır.

[1065] Şîrâzî, Şâfiî Mezhebindeki zayıf olan bir görüşü naklederek, kendisinden haber alınamayan kayıp kocanın, kadının nafakasını temin edememesinden dolayı bunu "i'sar"gibi değerlendirerek nikâhın feshedilebileceğini belirtir. Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/158.
[1066] Heytemî, *Tuḥfetu'l-muhtac,* 8/336; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 7/212-213.
[1067] İİK, md. 36/4.
[1068] İİK, md. 101/3.
[1069] İİK, md. 206/4-c.

Mer'î hukukta nafaka alacakları, konkordato (iflas anlaşması) halinde de imtiyazlı olarak teminat kapsamında yer alan alacaklardandır. Yine bu alacakların elde edilmesindeki gereklilik nedeni ile özel olarak bir ceza hükmü ile de uygulanması pekiştirilmiştir.[1070] İcra ve İflâs Kanunu dışındaki kanunlarda nafaka alacaklarının takip ve tahsiline özgü hususlara yer verildiğini görmek mümkündür. Örneğin emekli maaşları üzerinde hacze imkân tanınmazken bu yasak nafaka alacakları bakımından uygulanmaz.[1071] Diğer kanunlarda düzenlenen nafaka alacağına ilişkin imtiyazlar, alacağın tahsili ile sınırlı olarak incelenmiştir.

Kanaatimizce mahkeme tarafından karara bağlanmış bir tedbirin uygulanmasında daha hızlı ve basit bir yol öngörülmelidir. Tedbir nafakası ile zor durumda olanın korunması ve bir an evvel içinde bulunduğu zor durumdan kurtarılması amaçlanır. Hukûkî korumanın etkinliğinin sağlanması için icra edilebilirliğin hızlı ve çözümcü bir yaklaşım çerçevesinde ilerlemesi faydalı olacaktır.[1072] Nitekim istisnai olarak 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, şiddet mağdurunun özel durumunu gözeterek mahkeme tarafından takdir edilen nafaka kararının re'sen icra dairesine gönderilmesini düzenlemiştir.[1073] Bu kanuna dayalı olarak çıkarılan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği[1074] md. 43/3 uyarınca nafaka alacaklısının talebi aranmaksızın, icra müdürü tarafından nafaka yükümlüsü eşin aylık, maaş veya ücreti haczedilebilir. İcra müdürü yapacağı sorgulama neticesinde nafaka yükümlüsü eşin, SGK çatısı altında geliri olduğuna dair bilgilerin edinmesi hâlinde, haciz işleminin re'sen uygulanacağı öngörülmüştür. Suç mağduru ve nafaka alacaklısı eş, gizlilik kararı ile korunmakta iken vekil tutma imkânına sahip olmadığı böyle bir durumda, icra müdürünün kendisine tevdi edilen nafaka hükmüne istinaden talep aranmaksızın icra takibini bizzat başlatması yerinde bir uygulamadır. Ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesine dair kanuna ilişkin uygulaması kapsamında Yönetmeliği md. 43/4 uyarınca takibin yapılması amacıyla gerekli masraflar Cumhuriyet Başsavcılığı suçüstü ödeneğinden karşılanır. Nafaka alacaklısı eş, kendi lehine ve varsa çocuk lehine hükmolunan tedbir nafakasının tahsili için ilamsız veya ilamlı icra takibini başlatabilir. Bilindiği üzere ilamsız (genel haciz yolu ile) takiplerde İİK md. 50'nin atfı ile HMK'nin yetkiye ilişkin kuralları uygulanır. Ara karar ile hükmedilen tedbir nafakası alacağının tahsili amacıyla başlatılan genel haciz yolu ile icra takibinde ise yetki kuralları, yetkiyi düzenleyen genel kuraldan farklılaşır. Genel kuraldan ayrılma, tedbir nafakası alacağının özel niteliğinden kaynaklanır. Tedbir nafakalarının tedbir amaçlı olarak düzenlenmesi ve

[1070] İİK, md. 344.
[1071] 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, md. 93.
[1072] Yazıcı, *İcra ve İflâs Hukukunda Nafaka Alacağı*, 102.
[1073] 6284 sayılı Aileyi Koruma Kanunu, md. 18.
[1074] Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği, *Resmi Gazete* 28532 (18 Ocak 2013), *Kanun no*: 6284, md.43/3.

geçici hukûkî koruma niteliği taşıması sebebiyle bu alacakların en kolay ve en hızlı şekilde ifa edilmesi arzu edilmektedir.

Mer'î hukukta nafaka borcunu ödemeyen nafaka borçlusuna yönelik olarak nafaka alacaklısının şikâyette bulunması durumunda, İcra ve İflâs Kanunu 344. maddesine göre yoksulluk, iştirak ve tedbir nafakasının ödenmemesi durumunda üç aya kadar tazyik hapsine hükmedilebilmektedir. Ancak tedbir nafakası boşanma ilamının kesinleşmesinden sonra son bulacağı için buna ilişkin hapis cezası da uygulanamamaktadır. İştirak nafakasında da çocuk ergin olunca sona ereceğinden eğitimine devam etmeyen ergin çocuğa iştirak nafakası verilmemesi halinde tazyik hapsi uygulanmaz. Tazyik hapis cezalarında tekerrür hükümleri uygulanmadığı gibi seçenek yaptırımlar ya da uzlaşma hükümleri uygulanmaz. Ancak hapsin uygulanmasına başlandıktan sonra nafakanın ödenmesi durumunda ise nafaka borçlusu tahliye edilmektedir. Nafaka borçlusu olan eş tarafından iştirak nafakasının ödenmezse ödenmeyen nafaka, icra kanalıyla borçludan tahsil edilmektedir. İcra kanalına başvurma hakkı bulunan taraf, velayetin verildiği eş, çocuk ya da çocuğun vesayet altında olması durumunda vasidir.[1075] TMK'nin 359. maddesi kapsamında çocuğun maddi gelire sahip olması halinde iştirak nafakasının tayininde çocuğun geliri de dikkate alınarak tayin edilmelidir. Yoksa denge gözetilmeden takdir edilen nafakanın tahsilinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Zaten Yargıtay, çocuğun kişisel gelirinin kendi giderlerini karşılayacak miktarda olması durumunda iştirak nafakasına hükmedilmeyebileceğini belirtmektedir.[1076] Tedbir nafakası açısından davacı ya da davalı olunması önem taşımamaktadır. Kendi imkânlarıyla geçimini sağlayamayan eş lehine mahkeme tarafından tedbir nafakası takdir edilmektedir. Boşanma kararının kesinleşmesi ile birlikte çocuklar için öngörülen tedbir nafakası sona ermektedir. Ancak eşler, boşanma ile evlilik bağını ortadan kaldırsalar da müşterek çocuklarının bakım ve eğitim giderlerini anne-baba olmaları nedeniyle karşılamaya devam etmekle yükümlüdürler. Bu nedenle velayeti kendisine verilmeyen eşin, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılması gerekmektedir.

Mer'î hukukta kocanın evlilik birliğinden kaynaklanan nafaka yükümlülüğünü yerine getirmekten yani kocanın çalışmaktan kaçınması sonucu nafakayı ödememesi halinde kadının, boşanma davası açma hakkı bulunmaktadır.[1077] Mer'î hukukta eşlerden biri, evlilik birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemek kastıyla diğerini terk ettiği veya haklı bir sebep olmadan ortak konuta dönmediği takdirde ayrılık, en az altı ay sürmüşse terk edilen eş, boşanma davası açabilmektedir.[1078] Evlilik birliği

[1075] Ayşe Gül Memişoğlu Bozan, *Boşanma Davalarında Nafakalar* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 43.

[1076] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 1995/7307, K. 1995/9962 (6 Ekim 1995).

[1077] Yargıtay'ın bu konudaki kararları için Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E.2006/ 267, K.2006/6150; E.2006/13013 K.2007/702; E.2006/21779, K.2007/11092.

[1078] TMK, md. 164.

sorumluluğunu yerine getirmeyen taraf aleyhine boşanma davası açılması yönünde diğer eşe önemli bir hak vermektedir. Bu yolla mağdur olan eşe durum gerektiriyorsa mağduriyetinin boyutuna göre nafakasının tahsili yönünde dolaylı bir hak vermektedir.

Her iki hukuk sistemimizde de cansız varlıkların bakım ve gözetiminden sahibi ya da onlardan yararlanan kişiler sorumludur. Cansız varlıkların bakım ve imarıyla sorumlu olan mülkiyet sahibi veya sahipleri kendisinden yararlandıkları malların nafakasından kaçınması halinde mahkeme, bu malların zayi olmasının önüne geçmek için gereken tedbiri alır. Zira kişinin sahibi olduğu cansız varlıkların bakımını yerine getirmemesi hem dînen hem de hukûken bir borç olduğundan, bu borcun yerine getirilmemesi halinde hem dünyevî hem de uhrevî cezası bulunmaktadır. Ayette geçen *"O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde fesad çıkarmaya, ekini ve nesli helâk etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez"*[1079] şeklindeki ifadelerde cansız varlıklara zarar verenler zemmedilmiştir. Malının bakım yükümlülüğünü yerine getirmeyen şahsa fıkıhçıların çoğunluğunca mahkemenin yaptırım uygulamaması, bu kişinin bakım ve gözetimden sorumlu olmadığı ya da bunun günah olmadığı anlamına gelmez. Kaldı ki yaptırımdan bahseden âlimler de bulunmaktadır. Şahsi mülkiyetindeki malının bakım sorumluluğunu yerine getirmeyen kişiye fıkıhçıların çoğunluğuna göre mahkeme tarafından yaptırım uygulanmayacağı görüşüne varılsa da *"İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma"* usûlleri çerçevesinde gereken uyarılar yapılmalıdır.[1080]

Cansız varlıkların nafakası gerek bir ağaç gerekse bir eşya veya araç-gereç olabilir. Tarihi ve kültürel yerlerin de bakımı ve onarımı tüm bölge halkına aittir. Yine kıyıların, nehir ve denizlerin temiz tutulması öncelikle istifade eden kişilere aittir. Kimsenin mülkiyeti altında bulunmayan umumi yerlerin bakımı ve onarımı *"menfaat, tazminat karşılığıdır"* ilkesi doğrultusunda çevre halkı tarafından karşılanması gerekir. Sahipli özel mülkiyetin bakım masrafları ise o mülkiyet sahiplerine aittir. Çünkü burada hak ve menfaatte onlarındır. Menfaat elde edebilmek için o yerin gerekli masraflarının da karşılaması gerekir.[1081]

Sahipsiz bir araziyi ihya eden kimse orayı elde etmeye hak kazanır.[1082] Kuyu suyu sahibinin gereken bakım ve onarımı yapmaması halinde kuyunun ıslahı için bu kişiye zorlama yapılır. Çünkü zorlama olmazsa Müslümanların hakkının iptali söz konusu olur.[1083] Arazi sahibinin, arazisini sulamak amacıyla suyu kendi arazisinden geçirmek isteyen tarla komşunun *"mecra hakkı"*nı engelleme hakkı bulunmamaktadır. Ortak kullanım alanlarına zarar vermeme sorumluluğu kişilere, bakım ve onarımı ise devlete aittir. Müşterek mülkiyetli yerlerin nafakasından ise her kişi hissesi oranınca

[1079] el-Bakara 2/205.
[1080] İbn Hazm, *Muhallâ*, 10/99-100; Erbay, "Nafaka", 32/285.
[1081] Zuhaylî, *Fıkhı*, 7/104-105.
[1082] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât*, 93-94, 96.
[1083] Zuhaylî, *Fıkhı*, 7/104-105.

sorumludur.[1084] Kirli suların geçirilme hakkı olan *"mesil hakkı"* kullanımında onarım giderleri kimin mülkiyetinde olduğuna bakılmaksızın ondan yararlanan kişiye aittir. Bu haktan herkes yararlanıyorsa o takdirde bakım giderleri beytülmâl tarafından karşılanır. Bu gibi konularda *"kamuya gelecek zararı önlemek için özel zarara katlanılır"*, *"kadim olan kıdemi üzerine bırakılır ve izale edilmez"*[1085] kaidesince cansız varlıkların bakımı yerine getirilir. Günümüzde de karşılaşılabilecek bir durum olması bakımından özellikle apartmanlarda üst katta oturan kişinin alt katta oturan kişinin dairesi üzerine dayanmak, tavanından yaralanmak, mevcut yapının üstüne yapılaşma hakkı anlamında kullanılan *"tealli hakkı"*[1086] konusunda Mâlikî hukukçulara göre her iki kat arasındaki tavan, alt dairede oturana aittir. Onun bakım ve onarımı da ona düşer. Üst katta oturan ise o tavan üzerinde oturma hakkına sahiptir. Hanefîler de bu görüştedirler. Şâfiî fıkıhçılara göre tavan, üst kattaki dairenin sahibiyle alt dairenin sahibi arasında, iki mülk arasındaki duvar gibi müşterektir. Çünkü ikisi de ondan ortak olarak yararlanmaktadır.[1087]

Şâfiî fıkıhçıların görüşü *"nimet, külfet karşılığındadır"* kaidesi gereği daha isabetli olduğunu düşünmekteyiz. Lavabo veya wc tıkanması ya da alt kattakini rahatsız edecek durumlar olması halinde de bu durum üst katta oturanın kusurundan kaynaklandığından dolayı onun bakım ve onarım yaptırması gerekir.

Mer'î hukukta ki uygulama da bu şekildedir.[1088] Yargıtay'ın yerleşik ilamına göre, Borçlar Kanunu'nun 58. maddesindeki hüküm gereğince, *"bir bina veya imal olunan herhangi bir şeyin mâliki, o şeyin fena yapılmasından yahut muhafazasındaki kusurdan dolayı sorumludur. Bu maddedeki sorumluluk, objektif özen yükümlülüğüne aykırılıktan doğan ağırlaştırılmış bir kusursuz sorumluluk halidir"*[1089] hükmüne göre de cansız varlıkların nafakası, bakım ve onarımı yine mâlikine aittir. Bazı durumlarda zarar, komşu binanın yıkılmasına sebep olabilecek, binayı zayıflatacak, komşuya rahatsızlık ve zarar veren ya da intifa hakkını tamamen ortadan kaldıran tasarruflar gibi ileri derecede bir zarar olabilir. Mesela kişi evini hamama, fırına veya marangoza dönüştüremez. Yine kullanımına uygun olmayacak şekilde eğlence merkezi gibi yerlere dönüştüremez.[1090]

İslâm hukukunda hayvanlara karşı nafaka sorumluluğunun yerine getirilmesi insanlara karşı yerine getirilmesi gereken nafaka sorumluluğu kadar önemli olduğunu görmekteyiz. Kur'ân bu konuya vurgu yaparak hayvanların da insanlar gibi birer ümmet olduklarını bildirmektedir.[1091] Hayvanlar da bizim gibi birer ümmet olduklarına göre onların da ihtiyaçlarının diyaneten ve hukûken nafaka mükellefleri tarafından yerine

[1084] Erbay, "Nafaka", 32/285.
[1085] *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye*, md. 6.
[1086] Hasan Hacak, "İrtifak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/462.
[1087] Zuhaylî, *Fıkhı*, 7/108-111.
[1088] Yargıtay 11.Hukuk Dairesi, E.2005/7308, K.2006/7693 (29 Haziran 2006).
[1089] Tazminat hukuku, "Bina ve Yapılardan Sorumluluk Konusunda Yargıtay Kararları" (Erişim 28 Haziran 2022).
[1090] Zuhaylî, *Fıkhı*, 7/19-21.
[1091] el-En'âm 6/38.

getirilmesi gerekir. Çünkü hayvanlar, nafaka mükellefi kişiye birçok yararlar sağlamaktadır.[1092] Sahipleri hayvanları hem taşımacılıkta kullanmakta hem de onların yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından yararlanmaktadır.[1093] İslâm, insanlara olduğu kadar hayvanlara da merhamet gösterilmesini emretmektedir.[1094] Peygamberimizde hayvanların nafakasından sorumlu olanların bu sorumluluklarını titizlikle yerine getirmelerini emretmiştir.[1095] Aç ve susuz kalan hayvanlara karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri için uyarmış, yerine getirenleri de müjdelemiştir.[1096] Peygamberimiz çevrenin ağaçlandırılmasını doğaya karşı nafaka sorumluluğunun yerine getirilmesi gereken dini bir görev olduğunu belirtmiş ve bunu sadaka olarak görmüştür.[1097]

İslâm tarihine baktığımız zaman, başıboş gezen ve zor durumda kalan hayvanların bakım ve gözetimlerinin daha iyi sağlanması için vakıflar kurulduğunu, hayvanların türüne ve iklim koşullarına uygun bakımlarının yapıldığını görmekteyiz.[1098]

Hanefîlerin dışındaki İslâm hukukçularına göre şahsi mülkiyet altında bulunan hayvanın nafakası karşılanmazsa durum mahkemeye intikal ettirilir. Hâkim kişiye bu görevi yerine getirmesini söyler. Eğer sahibi bunu yerine getirmezse o hayvanın devlet yoluyla satılacağı ihtarında bulunur. Eğer hayvan bu süreçte zor durumda kalacaksa nafakası devlet tarafından karşılanır. Bunun mümkün olmaması halinde ise bu görev bütün Müslümanların üzerine bir görev olur. Kişi mülkiyetindeki hayvanların beslenmesinin ve bakımının ihmal etdilmesi toplum, din ve hukuk tarafından hoş karşılanmamıştır.[1099]

Hanefîler, mülkiyetinde bulunan hayvanların bakımını yerine getirmeyen kişinin, kendi mülkünü telef etmesi nedeniyle hukuken cezalandırmayacağını ancak diyanetten bunun hoş karşılanmayacağını belirtmişlerdir.[1100] Zira ayette *"... ne zulmedersiniz ne de zulmedilirsiniz"*[1101] diye emredilmektedir. Hayvanların aç ve susuz kalması bu toplum için bir kayıptır. Ayrıca Allah (c.c), iyilik ve takvada yardımlaşmamızı bizlere emretmektedir.[1102] Bu emir doğrultusunda hayvanların ihtiyaçlarının karşılanması iyilik ve takva, bunun tersi ise vebaldir, zulümdür ve kötülükte yardımlaşmadır. Hayvanların nafakasının temini konusunda infâk etmekten kaçınmak Allah'ın emirlerine uymamaktadır. Kur'an'da *"... bir iş başına geçti mi yeryüzünde fesada, ekinleri ve nesli helak etmeye koşar. Allah ise fesadı sevmez"*[1103] ayeti, yeryüzünde fesadın önlenmesi,

[1092] en-Nahl 16/5-8.
[1093] en-Nahl 16/80.
[1094] en-Nisâ 4/36.
[1095] Buhârî, "Edeb", 27; Tirmizî, "Birr", 16.
[1096] Müslim, "Selâm", 40.
[1097] Buhârî, "Edeb", 27.
[1098] Şener, "Hayvan", 17/101-102; Güleç, *İslâm Hukukunda Nafaka,* 106.
[1099] Nevevî, *el-Muğnî*, 2/2017; Bilmen, *Kamus*, 2/511, 513; Erbay, "Nafaka", 32/284.
[1100] Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât*, 92, 98; Komisyon, *Hindiyye*, 1/593; Bilmen, *Kamus*, 2/511.
[1101] el-Bakara 2/279.
[1102] el-Mâide 5/2.
[1103] el-Bakara 2/205.

yüce Allah'ın insanların hizmetine verdiği hayvanların ve cansız varlıkların bakım ve gözetiminin yapılmasına da bağlıdır.

Hanbelî hukukçulara göre eğer ki hayvanın sahibi nafakasını karşılamazsa infâka zorlanır.[1104] Zira bunun yapılmaması yeryüzünde fesadın çıkarılması ve ekinlerin yok edilmesinin önlenmesi çevrenin bakım ve imarının yapılmasıyla sağlanabilir. Bu konunun önemine işaretle Peygamberimiz *"Rahman, merhamet edenlere merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki gökyüzündekiler de size merhamet etsin"*[1105] ve *"Merhamet etmeyene merhamet edilmez"*[1106] şeklinde buyurmuştur. Hatta Peygamberimiz, hayvanların güçlerinin üstünde yük taşıtılmasını hoş karşılamamış ve bunu yapanları uyarmıştır.[1107] Merhametli olmak ve şefkatli davranmak İslâm'ın şiârıdır.[1108] Bütün bu açıklamalar ışığında hem İslâm hukuku hem de mer'î hukuk hayvanların bakımına, korunmasına ve nafakalarının teminine büyük önem verdiğini ve onların nafakalarının karşılanmamasını bir takım hak yoksunluğuna ve yaptırımlara bağlamış olduğunu görmekteyiz.

[1104] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/512-513.
[1105] Tirmizî, "Birr", 16.
[1106] Buhârî, "Edeb", 18.
[1107] Müslim, "Selâm", 53.
[1108] Müslim, "Fezâil", 65.

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmada İslâm hukukundaki nafakanın her çeşidi, mer'î hukukla benzeşen ve ayrışan yönleriyle mukayese edilerek ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın her bir başlığı altında, mer'î hukukla mukayese bağlamında tartışılan ve nafaka konusunun beslendiği damarı olan hukuk-toplum ilişkilerinin önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Nafakayı, fıkıh/hukuk-aile-birey ilişkileri kapsamında, üst üste yükselen ve alttaki yapının üstteki yapıyı etkilediği bir piramit olarak şemalaştırmanın, konuyu açılarken işlevsel bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Öyle ki en alttaki yapı olan bireyin, toplumla ve şer'î hükümle/hukukla ilişkisi, ailenin ve bireyin fıkhî/hukûkî sorumluluğunu şekillendiren en önemli etkenlerdir. Fıkhî/hukûkî çalışmaların vurguladığı gibi topluma, aileye ve bireye sorumluluk yükleyen bu ilişkiler sadece fıkıh/hukuk kurallarına bakılarak yorumlanıp değerlendirilemez. Bireyin içerisinde bulunduğu toplumun sahip olduğu sosyo-ekonomik özelliklerle etkileşimi, gerek hukuk kurallarının oluşumunu gerekse uygulamada büründüğü anlamlar ve yarattığı sonuçlar bakımından önem arz eder.

Aile ve evlilik kurumunun yer aldığı hukuksal bağlam, evli bireyin nafaka sorumluluğunu doğrudan şekillendirir. Bu şekillendirme sürecini anlatmak için İslâm hukukçularının nafakaya dair görüşlerini mer'î hukukla mukayese etmek amacıyla yapılan kavram tahlilleri, her iki hukuk sistemindeki teorik ilişkinin ne olduğu sorusunu cevaplar nitelikte olması bakımından önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda mer'î hukukla mukayese için ele alınan mehir, mut'a, tedbir, iştirak ve yoksulluk nafakası gibi kavram tahlillerinin, evlilik ilişkisinden kaynaklanan nafakayla ilgili verileri analiz etmemizi kolaylaştırdığı görülmüştür. Nafaka ve nafakayla ilişkili kavramların açıklanması günümüzdeki nafakanın her iki hukuk sisteminde ne ifade ettiğinin tespitinde önümüzü aydınlattı. İlk başta araştırmanın başlığında, İslâm hukukunun ve mer'î hukukun aynı cümlede kullanılıyor oluşu, kimine göre dikkat çekici kimine göre ise uzlaştırılamaz bir durum gibi gözükmekteydi. Ancak doktora süreci boyunca dikkatimizi çeken ve bizi şaşırtan husus, biri sıcak diğeri soğuk aynı nehirde yan yana, iki suyun birlikte aktığının tespiti oldu. Öyle ki teorik sorular ve cevaplar, araştırılan konuyla süregelen etkileşimin ve okumaların içinde yenilenerek sürekli olarak şekillendi. Her iki hukuk literatürü üzerine yapılan araştırmalar sırasında çalışmanın üzerine inşa edildiği teorik zemin, mer'î hukukta karşılaşılan boşanma sonrası süresiz nafaka gibi kronik sorunların tartışılmasına doğru evirildi. Mer'î hukuktaki sağlam bir hukûkî zemine oturmayan sorunların nedenlerine de kısaca temas edilmesi gerektiği için zaman zaman bu alana girilmiş oldu. Güncel anlamda ciddi bir sorun olan boşanma sonrası süresiz nafaka olgusu toplumsal cinsiyet merkezli bir anlayışa dayandırılmaya çalışılmışsa da asıl itibariyle bunun adalet esaslı bir hukuk anlayışıyla bağdaşmadığı görülmüştür.

Nafakaya dair teorik açıklamalar, tez başlığını duyan çoğu kişinin kafasında oluşturduğu soru işaretlerine ve olası şaşkınlığa da cevap verilmesini sağlayan zemini hazırlar nitelikteydi. Gerçekten de nafaka kavramının ne şekilde anlaşıldığı meselesi, özellikle evlilik ilişkisinden kaynaklanan bireyin nafaka yükümlülüğü bununla ilişkili kavramlar, mer'î hukuk uygulamalarıyla hem teorik hem de pratikle ilişkisinin ne olduğu sorusunu da cevaplar niteliktedir. Çalışmada nafakayı şer'î/hukûkî ilişkisel yükümlülük kapsamında tartışmanın ve sonuca gitmenin uygun bir tercih olduğu görülmüştür. Bu gerekçelerden hareketle, İslâm hukuku alanına yönelik nafaka yükümlülüğünün uygulamaya dönük olguları, mer'î hukukun bireyi ilişkilerden kopuk ve rasyonel olarak resmeden, toplumun değerlerinden soyutlayıcı yaklaşımlarıyla karşılaştırılıp bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar şu şekilde ifade edilebilir:

1- İslâm hukukunda nafaka, *"kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yiyeceğinin, giyeceğinin, oturacağı meskenin temini; hayvanların ve cansız varlıkların fayda vericiliğinin devamı için gereken harcamalar"* anlamında kullanılmıştır. Buna göre nafaka, normal bir hayatın devamı için gerekli olan yiyecek, içecek, yazlık ve kışlık olmak üzere giysi, mesken, ev eşyası, su, aydınlatma, temizlik malzemesi ve kadının zarûrî olan şahsî eşyaları, bazı hâllerde de hizmetçi ve sağlık giderleri; hayvanların türüne uygun beslenmesini ve barınmasını; cansız varlıkların işlevine uygun varlığını ve fayda vericiliğini devam ettirmesi için yapılan imar, tamir ve bakımlarını kapsar. İslâm hukukunda evlilik, nesep ve mülkiyet ilişkisi nafakanın hukûkî sebepleri olarak kabul edilmiş ve buna bağlı üç nafaka çeşidi benimsenmiştir. Mer'î hukukta ise bakım nafakası yardım nafakası başlığı altında ele alınmıştır.

2- Araştırmada önemli bir yer teşkil eden evlilik ilişkisinden kaynaklanan, günlük geçimlik masraflar anlamındaki nafaka, kapsamı tartışmalı da olsa, İslâm hukukunda temelde beslenme, giyinme, mesken ve ev eşyasından meydana gelen harcama kalemlerinden oluşmaktadır. Bu harcama kalemlerini ifade ederken İslâm hukukçuları *"nafaka"* terimini kullanırken, mer'î hukukçular *"iaşe, aile masrafları veya aile birliği giderleri"* ifadelerini kullanmıştır. Zira mer'î hukukta *"nafaka"* terimi, evlilik devam ederken veya boşanma neticesinde taraflara mahkemece yüklenilen malî sorumluluğu ifade etmektedir. İslâm hukukundaki evlilik nafakasının karşılığı olarak mer'î hukukta "*aile birliği giderleri"* olarak ifade edilmesini, mer'î hukuktaki nafakanın tasnifi açısından bir eksiklik olduğu düşünülebilir. Araştırmamız doğrultusunda mer'î hukuktaki bakım nafakası ana başlığı altında evlilik birliği içerisindeki nafakayı ifade etmek için *"evlilik nafakası"*; 6284 sayılı yasa gereği korunan kişinin nafakasının karşılanmasına yönelik verilen veya boşanma davasının açılması ya da ayrılık kararlarının devamı süresince yerine getirilmesi gereken nafaka yükümlülüğünü ifade etmek için *"tedbir nafakası"*; boşanma durumunda çocuklar lehine *"iştirak nafakası"* ve davacı eş lehine

verilen *"yoksulluk nafakası"* şeklinde bir tasnifle bu eksikliğin giderilmesi gerektiği sonucuna ulaşıldı.

3- İslâm hukukçuları evlilik nafakasının kapsamına, iaşe maddeleri, giyecek eşya, mesken, ev için lüzumlu eşyaların girdiği konusunda ortak görüşte olmalarına rağmen, tedavi harcamaları hususunda görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Hizmetçi tutma konusunda kocanın malî imkânları, örf adet kuralları, kadının hastalık durumunun etkili olduğu sonucuna varılmıştır. İslâm hukukunda, babasının evindeyken veya evlenmeden önce hizmetçi kullanmaya alışkın olan kadına, kocanın maddî imkânı yerinde olması durumunda, hizmetçi tutması gerekir. Mer'î hukukta bu yönde bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak ortak teamül İslâm hukukundaki gibi tarafların sosyo-ekonomik durumuna göre hareket edilmesidir.

İslâm hukukundaki evlilik nafakası kalemlerinin günümüz şartlarına göre sınırlı kaldığı düşünülebilir. Ancak İslâm hukukundaki nafakanın, hayatın ahlakî ve hukûkî yönlerini de içine alacak şekilde naslarla düzenlenmiş geniş bir alanı kapsadığı görülecektir. Klasik fıkıh eserlerinde kadının tedavi giderleriyle ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte, günümüzde bunu kocanın karşılamasının daha doğru olacağı kanaati oluşmuştur. Kadının sağlık giderleri kapsamındaki doktor ücreti, tedavi ve ilaç masraflarının karşılanması aile birliğinin mutluluğu için koca tarafından yerine getirilmesinin aile birliğine ve mutluluğuna katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Her bakımdan hızla değişen ve dönüşen çağımızın getirdiği zorunlu giderler içerisine kadının tedavisi bir yana, evlendikten sonra yarım kalan eğitimini tamamlamak isteyen kadının eğitimini tamamlama ve kadının eş, çocuk, akraba ve arkadaş çevresiyle iletişim kurmasındaki masraflarını da belirli ölçülerde buraya dâhil etmenin uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Ailenin huzur ve güvenliğini daha iyi temin etmesi ve ailenin mutluluğuna, çocukların daha iyi yetişmesine katkı sağlayabilecek kültür ve sanatsal faaliyetler de koca tarafından karşılanmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Zaten bu yönde hukûkî bir düzenleme olmasa bile, zamanın gereklerine göre nitelik ve nicelik yönünden ihtiyaçların farklılaşması doğrultusunda, aslî ihtiyaç konumuna geçen şeylerin de kendiliğinden nafaka kapsamına alınmış olduğu sonucuna ulaşıldı. Ancak bunların hukûkî bir zemine oturtulmasının işlevselliğini artıracağı kanaatindeyiz. Buradaki esas ölçü eşleri ekonomik sıkıntıya sokmayacak, lükse girmeyecek ve ailenin huzurunu kaçırmayacak şekilde olmasıdır. Kaldı ki her iki hukuk sistemindeki uygulama, nafaka temininde kocanın/eşin sosyal ve ekonomik durumu göz önünde bulundurularak yerine getirilmesi yönündedir.

Nafakanın miktarının tespitinde en önemli ilkenin *"ma'rufa uygunluk ve kifayet miktarı"* ölçüsünün, dikkate alınması gereken, her çağa ve topluma uygun kıstas olduğu bulgusuna ulaşıldı. İslâm hukuku kaynaklarında bu ölçünün, nafaka lehtarının hayatını normal bir şekilde sürdürebilmesi için gerekli olan aslî ve zarûrî ihtiyaçları kapsadığı görüldü. Bu ihtiyaçlar zamana ve yaşanılan coğrafyaya hatta oturulan muhite bağlı olarak

değişkenlik gösterebileceğinden, nafaka belirlenirken tarafların yaşadıkları toplumun örf ve âdetlerinin göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatine varıldı. Mer'î hukukta da sadece nafaka alacaklısının geçimi için gerekli olan miktar, yardım nafakası kapsamında değerlendirildiği, temel ihtiyaçlar dışındaki harcamalar için nafaka talep edilemeyeceği görüldü.

Mer'î hukukta nafaka kalemleri, İslâm hukukunun klasik eserlerindeki nafaka kalemlerine göre daha geniş tutularak sağlık giderleri de nafaka kapsamına alınmıştır. 4721 sayılı TMK'de inceleme konumuz olan nafaka anlamında *"evlilik birliğinin giderleri"* ifadesi yer almaktadır. Mer'î hukukta bu giderlerin kapsamına esas itibariyle ailenin bütün ihtiyaçları girmektedir. Evlilik birliğinden kaynaklanan giderlere gıda, konut, giyim, kişisel bakım, seyahat, eğitim, dinlenme ve tedavi masrafları gibi zaruri ihtiyaçlar için yapılan harcamalar girmektedir. Ayrıca kültürel ihtiyaçlar için yapılan harcamalarla, sosyal güvenlik harcamaları ve aileye hizmet eden mal varlığı harcamaları da birlik giderleri olarak kabul edilmektedir.

İslâm hukukunda ve mer'î hukukta barınma giderleri de nafaka içine dâhil edilmiştir. Eşlerin oturacakları evi birlikte seçmeleri ailenin huzuru için önemlidir. Hatta aile saadeti için ortak karar vermeleri tavsiye edilir. 4721 sayılı TMK md. 186'de *"eşler oturacakları konutu birlikte seçerler"* diyerek, evin seçiminde kadının da doğrudan söz sahibi olmasını hükme bağlamıştır. Mer'î hukukun yeni uygulamasına uygun olarak kadının da rızasının alınması daha sağlıklı ve huzurlu bir aile düzeni için elzem olacağı kanaatindeyiz.

İslâm hukukunun klasik eserlerinde nafaka, kısmen nakdî harcamalar manasında kullanılmış olsa da genel olarak para harici iâşe ve süknâ kalemlerini ihtiva edecek şekilde ifade edildiğini görmekteyiz. Mer'î hukuk doktrininde ise nafaka, dar anlamda sadece para olarak ifade edilmiştir. Mahkeme kararlarında nafakayla sadece nakdî bir edimin yerine getirilmesi kastedilmiş olsa da, nafaka borçlusu bu edimini kısmen aynî olarak da yerine getirebilmektedir. Önemli olan, nakdi ödeme yükümlülüğünün mahkeme tarafından bir ilama dönüştürülmesinden önce, nafaka lehtarının herhangi bir sorun yaşamadan zaruri ihtiyaçlarını giderme imkânına kavuşmasıdır. Zaten teknoloji alanındaki gelişmeler sayesinde, kişi sanal market uygulamalarıyla ihtiyacı olan her şeyi nakdî olarak temin edebilme imkânına sahip olabilmektedir.

4- İslâm hukukunda iddetle ilgili düzenlemelerin, kadına ve erkeğe, dinî ve hukûkî hak ve görevler getirdiği görüldü. Bunlardan kadın için doğan en önemli hukûkî sonuçlardan birinin kadının iddet müddeti süresince başka biriyle evlilik yapamayışıdır. Erkek açısından oluşan en önemli sorumluluk ise nafakadır. İslâm hukukunda kadının nafaka hakkı iddet süresiyle sınırlıyken, mer'î hukukta genelde koca, boşanma nafakasından süresiz olarak sorumlu olmaktadır. Bu durumda taraflar arasında hukuken bir bağı kalmamış alan taraflar arasında süresiz bir şekilde nafaka hak ve yükümlülüğü söz konusu olmaktadır. Bunun maddî ve manevî sıkıntılara neden olduğu görülmüştür.

Netice itibariyle İslâm hukukunda, evlilik birliği içerisinde eşin geçimi kocanın sorumluluğundadır. Ancak bu mükellefiyet, iddet süresinin tamamlanmasıyla sona ermektedir. Zira iddetini dolduran kadının kocasıyla hukûkî anlamda bir bağı kalmamaktadır. Bu sebeple şer'an kocasına karşı yabancı konumuna gelen kadının, kendisini boşayan kişiden nafaka almaya devam etmesine İslâm hukukunda cevaz verilmemiştir. Bununla beraber kocanın, boşadığı kadının nafakasını kendi rızası ile karşılamasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Zaten böyle bir ödeme nafaka olarak değil tasadduk olarak değerlendirilecektir. İddet müddetinin sona ermesiyle kocanın üzerindeki nafaka yükümlülüğü, şartları oluşması halinde kadının akrabalarının sorumluluğuna geçer.

İslâm hukukunda Zâhirî hukukçu İbn Hazm haricindeki hukukçulara göre, evlilik birliği devam ederken veya boşanmadan sonraki iddet döneminde nafaka borçlusu her zaman kocadır. Kadının evlilik birliğinden kaynaklanan herhangi bir nafaka yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ailenin bütün nafaka giderlerini karşılamak kocanın sorumluluğundadır. İslâm hukukunda evlilik birlikteliğinden kaynaklanan eşe karşı nafaka yükümlülüğü, her durumda kadın lehine tek yönlüyken, mer'î hukukta karşılıklıdır. Çünkü Türk Medeni Kanunu'nda nafaka hakkı, yoksulluğa düşen tarafa verilmiştir. Bundan dolayı bazı durumlarda kadın da nafaka borçlusu olabilmektedir. Evlilik birliği devam ederken eşlerin birbirlerine karşı nafaka sorumluluğunda kusurun bulunmasının herhangi bir önemi yokken, boşanma nafakasında, davacı eşin daha az kusurlu olması gerektiği sonucuna varılmıştır. İslâm hukukunda karı, kocasına karşı nafaka vermekle sorumlu olmadığından, kadının kusuru sebebi ile de olsa boşanma meydana gelirse, kadın kocasına nafaka ödemekten sorumlu olmaz. Ancak bu sorumluluğunu yerine getirirken kocanın sosyo-ekonomik durumunun da dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

5- Evlilik nafakası kapsamında karının nafakayı hak etmesi için sadece sahih nikâhın yeterli olamayacağı bunun yanında *"temkin"* şartının da gerekli olacağı, nüşûz durumunda nâşize kadının nafakası temkini reddetmesiyle fiilen istifraş imkânının ortadan kalkacağı ve kadından kaynaklanan bir nedenin bulunması halinde kadının nafaka alma hakkını kaybedeceği sonucuna ulaşılmıştır. Mer'î hukukta boşanma durumunda eşlerin kusur durumlarına göre nafakanın miktarı da belirlenmektedir. Bu uygulamanın isabetli olduğunu düşünmekteyiz. Zira nafaka sorumlusu tarafın bu yükümlülük altına girmemek veya maddî ve manevî olarak kayıplar yaşamamak için aile ilişkisinden kaynaklanan davranışlarında daha özenli hareket edeceği kanaatindeyiz.

6- İslâm hukukunda ve mer'î hukukta evlilik birliğinden kaynaklanan nafaka alacağının diğer alacaklara önceliği bulunmaktadır. Bu tür nafaka alacağı hacze konu olamaz. Nafaka alacağından ancak geriye dönük olarak feragatin geçerli olacağı, gelecek dönemlere ait nafakanın henüz doğmamış olması nedeniyle nafakadan feragatte geçerli olmayacağı tespit edildi. Nafaka mükellefiyetinin evlilik birliğine bağlı akdin hukûkî

sonuçlarından olduğu hususunda fıkıhçılar görüş birliğine varmışlardır. Evlilik birliği devam ettiği sürece nafaka mükellefiyeti de devam eder.

7- İslâm hukukundaki mefkûd kocanın durumu TMK'nin 164. maddesinin konusunu teşkil eden *"terk"* hükümlerine benzemektedir. Ancak İslâm hukukunda kocanın gaipliği nedeniyle eşinin nafakasını temin etmemesi durumu boşanmaya mutlak gerekçe oluşturmayacağı sonucuna varılmıştır. Zira mefkûd kocanın malî durumu, kadının nafakasını karşılayabilecek durumda olabilir. TMK'ye göre ise terk mutlak boşanma gerekçesidir. Koca terk müddetince eşinin geçimini temin etse bile kanunda belirtilen sürenin ve şartların gerçekleşmesi halinde mahkemenin boşanmaya hükmetmesi gerektiği sonucuna varıldı.

8- İslâm hukukçularının boşanmanın vasfı bakımından yaptıkları *"ric'i talâk"*, *"bâin talâk"* ayrımın hukûkî ve pratik faydası, erkeğin karısına rücû' hakkı veya aynı kadınla yeniden evlenebilmeye imkân vermesi ve buna bağlı olarak da nafaka hak ve sorumluluğu doğması bakımından oldukça önemli olduğu kanaatindeyiz. İslâm hukukunda iddet nafakasının ödenip ödenmeyeceği evliliği sona erdiren sebebe göre iddet süresiyle sınırlı olmak üzere değişiklik gösterdiği, ric'î talâk ile evlilik birliğinin sonlandırılması halinde kadın, iddet günlerinde nafakayı hak edeceği, kocası vefat eden kadına ise iddet süresince nafaka verilmeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Fâsid bir nikâh veya şüpheye dayanan bir cinsî ilişki sebebiyle iddet bekleyen ve hamile olmayan kadına nafaka verilmeyeceği tespitinde bulunulmuştur. Mer'î hukukta ise iddet nafakası şeklinde bir uygulamanın bulunmadığı, ancak boşanma durumunda şartların oluşmasıyla genellikle kadına süresiz olarak nafaka bağlanabildiği sonucuna varılmıştır.

9- Toplumun en önemli yapıtaşı olarak ifade edebileceğimiz aile, bireyin, toplumun ve devletin gelişmesinde büyük bir role sahiptir. Bu sebeple Türk toplumunun temeli olan aile kurumu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md. 41 hükmünde özel olarak yer almıştır. Türk Medeni Kanunu, aile hukuku ile ilgili konularda, aile fertleri arasında daha zayıfın, güçlü olana karşı korunması ilkesinden yola çıkmaktadır. Buradan hareketle nafaka alacağı, kamu düzeni ile ilgili olduğunu belirtebiliriz. Kamu düzeni ile ilgili uyuşmazlıklarda hâkim kendiliğinden hareket eder, talep aranmaz. Kamu düzeni hususu daha çok tedbir nafakasında karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple hâkim, boşanma davası açıldığında şartları oluşması halinde talep olmasa dahi eş veya çocuklar lehine nafakaya hükmetmek durumundadır. Nafaka alacaklarının kamu düzeni ile ilgili olmasının diğer bir sonucu; taraflardan her ikisinin de yabancı ülke vatandaşı olması durumunda dahi nafaka davalarında tarafların rızası olmasa da Türk mahkemeleri yetkilidir.

10- Nafaka alacağı, kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardan olması sebebiyle, nafaka alacaklısının veya nafaka yükümlüsünün ölümü halinde sona ereceği ve varislere intikal etmeyeceği sonucuna varılmıştır. Nafakaya ilişkin davanın açılmasıyla, kişisel hak olan nafaka hakkı malvarlığı hakkına dönüşmektedir. Mer'î hukukta böyle bir durum söz konusu olduğunda, mirasçılar sınırlı bir talepte bulunabilir. Nafaka alacaklısının

mirasçıları, davanın açıldığı tarih ile alacaklı murislerinin ölüm tarihi arasındaki dönemle sınırlı nafaka miktarını talep edebilecekleri sonucuna varılmıştır.

11- Çalışmada tartıştığımız akrabalık nafakasının günümüzde çok önemli bir yere sahip olduğu görüldü. İslâm hukukçuları nafaka mükellefiyetine muhatap olabilecek akrabalar için cüz'iyyet, mahremiyet veya mirasçılık gibi vasıflardan biri veya birkaçının bulunmasını yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Mer'î hukukta, İslâm hukukunda dikkate alınan bu üç vasıftan öncelikli olarak cüz'iyyet vasfının dikkate alındığı, bu sebeple üstsoyla altsoyun hepsi miras hukukundaki zümre sistemi dikkate alınarak nafaka hukukuna dâhil edildiği, bu iki soyun dışında ise yakın akrabalık ilişkisi çerçevesinde kardeşlerin nafaka yükümlüsü veya alacaklısı olabilecekleri bulgusuna ulaşıldı.

İslâm hukukunda genellikle ebeveyn ve diğer üstsoyun altsoyundan nafaka alabilmesi için asgari şartın fakir olmalarının yeterli olduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşımda refah içinde yaşayan kimselerin fakir olan anne, baba, dede ve ninelerin geçim derdiyle uğraşmalarının, onlara gösterilmesi gereken hürmet ve iyi muameleyle bağdaşmadığı düşüncesinin etkili olduğu görüldü. Nafaka hukukunda kişinin kendisiyle arasında cüz'iyyet ilişkisi bulunan akrabaların, diğerlerine göre önceliğinin bulunduğu, hem İslâm hukukunda hem de mer'î hukukta benimsenen bir durumdur. İslâm hukukunda üstsoya ve altsoya nafaka yükümlülüğünün doğması için nafaka yükümlüsünün nafaka ödeyebilecek kadar mal ya da gelire sahip olması yeterli görülmüş, civar akrabalara nafaka yükümlülüğünde ise zenginlik şartı aranmıştır. Mer'î hukukta da benzer bir şekilde, kişinin kardeşlerine nafaka ödemekle yükümlü olabilmesi için refah içinde yaşaması şartının, üst ve altsoy için aranmadığı görülmüştür.

Akrabalık nafakasının ihtiyaç halinde istenebileceği, aslî ve zorunlu ihtiyaçlardan sayıldığı, hacz edilemeyeceği, alacaklı rıza göstermedikçe takas edilemeyeceği ve akrabalık nafakasının zaman aşımına uğrayabileceği, bu nafaka çeşidinin karşılıklı olduğu ve nafakanın sadece temel ihtiyaçlar için olduğu sonucuna ulaşıldı. Mer'î hukukta akrabalık ilişkisinin, nafaka yükümlülüğü kapsamında, altsoy ve üstsoy arasında karşılıklı olarak nafaka hak ve sorumluluğu meydana getirdiği, kardeşlerin birbirlerine karşı nafaka yükümlülüğünde ise bazı şartlar arandığı, her iki hukuk sisteminde de sıhrî hısımlardan olan damat ya da gelinle kayınpeder veya kayınvalide arasında nafaka yükümlülüğünün bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akrabalık nafakasıyla ilgili yapılan çalışmaların birçoğunda *"akrabalık nafakası"* yerine *"hısımlık nafakası"* ifadesinin kullanıldığı, bunun ise yanlış bir kullanım olduğu sonucuna varıldı. Zira *"akrabalık"* kelimesi kan bağıyla kurulan nesep ilişkisini ifade etmek için kullanılırken, evlilik yoluyla sonradan oluşan bağa *"hısımlık"* denilmektedir. Çalışmada, bu tespitle diğer araştırmalarda özellikle de hukuk alanındaki çalışmalarda gördüğümüz *"hısımlık nafakası"* kavramı yerine daha doğru bir kullanım olduğu düşünülen *"akrabalık nafakası"* ifadesi kullanılmıştır.

Akrabalık nafakasının, Hanefî hukukçular, altsoy ve üstsoy ile mahrem yakın akrabalar; Mâlikî fıkıhçılar, çocuklarla anne-baba; Şafiî hukukçular sadece altsoyla üstsoy arasında cereyan edeceğini belirtmişlerdir. Hanbelî hukukçular ise mirasçılık ehliyetini ölçü alarak, aralarında vâris-mûris ilişkisi olmayan kişileri akrabalık nafakası kapsamına almamışlardır. Nafaka verilmesini gerektiren akrabalığın belirlenmesinde mezhepler içerisinde çerçeveyi en dar tutan mezhebin Mâlikîler, en geniş tutanların ise Hanbelîler olduğu tespit edildi. Hanefîlerin görüşünün en isabetli görüş olduğu kanaatine varılmıştır. Ancak bunun biraz daha genişletilerek mahrem olmayan akrabalardan fakir ve acziyet içerisinde olanların, hatta bunun içerisine evlatlığın da dâhil edilmesinin daha isabetli olacağı düşüncesine varılmıştır.

İslâm hukukçularının gelir temini imkânsızlığı manasına kullandıkları acizlik terimi içinde değerlendirilen fizyolojik, sosyal ve sıhhî nedenler yanında öğrencilik durumundan kaynaklanan kazanç temin edememe gibi durumları da acizlik terimi içerisinde değerlendirdikleri görülmüştür.

İslâm hukukunda birbirlerinden nafaka talep edebilecek akrabaların, sıhrî ve süt hısımlığına değil, kan hasımlığına dayanması gerektiği tespit edildi. Altsoyun üstsoydan nafaka talep edebilmesi için fakirliğine ilaveten herhangi bir kazanç temininden acizliğinin de şart olduğunu belirten İslâm hukukçuları bulunduğu gibi üstsoyun sadece fakirliğini yeterli gören hukukçular da bulunmaktadır. Altsoyun nafaka talebine muhatap erkek usûlün gelir temin imkânına sahip bulunmaları mükellefiyetler için yeterli sebep olduğu halde kadın için zengin olmasının şart olduğu sonucuna varılmıştır.

Furuun nafakasından babanın sorumlu olduğu, kız çocuklarının evleninceye kadar, erkek çocukların ise bulûğa erinceye kadar nafakalarını babalarının karşılaması gerektiği mütalaa edildi. Furuun nafaka mükellefi olması durumunda usûlün acziyet içinde bulunması gerektiğini, yoksa usûle furuun infâk mecburiyetinin olmadığını savunanların görüşlerinin aksine, furuundan nafaka talep eden usûlün fakirliğini yeterli gören İslâm hukukçularının görüşlerinin daha isabetli olduğu düşüncesine varılmıştır. Yakın akrabalar arasındaki nafaka alacaklılığında ise hem fakir hem de kazanç sağlayamayacak derecede acziyet içerisinde bulunmaları gerektiği yönündeki uygulamanın adaletli bir çözüm olduğu kanaatine varıldı. Usûl, furuu ve yakın akrabaların hepsini kapsayacak şekilde evli kadının akrabalık nafakasını alamayacağı tespitinde bulunuldu. Evli olan kadının nafakasından kocası sorumlu olsa da nâşize kadının nafakasının geçici olarak düştüğü süre içerisinde şartları oluşmuşsa akrabalık nafakasını talep etme hakkının bulunması gerektiği düşüncesine varılmıştır.

12- İslâm hukukunda boşanma durumunda talep olsun ya da olmasın baba, akrabalık nafakası kapsamında çocuğunun nafakasını sosyo-ekonomik durumuna uygun olarak teminle mükellef olduğu, mer'î hukukta boşanma hükmünün kesinleşmesiyle çocuklar için hükmedilen tedbir nafakasının, şartları oluşması halinde iştirak nafakası olarak devam edeceği sonucuna varılmıştır. İslâm hukukuna göre koca, eş ve çocuklarının

nafakasını sağlamakla yükümlü olduğu, kadın ister Müslüman olsun, ister gayr-i müslim, ister fakir isterse zengin olsun, kadının nafakasından kocasının sorumlu olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

13- Çalışmada hayvanların ve cansız varlıkların bakım ve gözetim masraflarının, malik olma, menfaat sağlama ve üzerinde tasarruf hakkının olması sebebi ile malikle hayvanlar veya cansız varlıklar arasında mülkiyet ilişkisi sonucunda ortaya çıkan her türlü harcamayı kapsadığı sonucuna ulaşıldı. Kişi mülkiyetinde bulunan hayvanlardan ve cansız varlıklardan yararlanmasının karşılığı olarak birtakım harcamalar yapması gerekmektedir. Hayvanların temel ihtiyaçlarının temin edilmesi hayvan sahibine aittir. Hayvanların temel ihtiyaçlarını karşılamayan ve bakımlarını yapmayan sahibinin hukuken icbar edilmesi gerektiği yönündeki görüşün daha işlevsel olacağı düşünülerek, hayvanların bakımını; cansız varlıkların tımarını ve tamirini ihmal ederek telef olmalarına sebebiyet veren sahibinin veya ilgili kişilerin hem adlî hem de idarî olarak cezalandırılması gerektiği kanaatine ulaşılmıştır.

Mülkiyet nafakası kapsamında hayvanların bakım ve gözetiminin sahibi tarafından karşılanması gerektiği, açlığa ve ölüme terkedilmemesi, aksini yapanların dinen ve hukûken sorumlu olacakları görüldü. Sahibi olunan cansız varlıklar için yapılan harcamalar ise fayda vericiliğinin ve varlığının devam ettirilmesi için sahipleri tarafından, gerekli olan bakım, tamir ve tımar giderlerinin yerine getirilmesi gerektiği bulgusuna ulaşıldı. Mer'î hukukta hayvanların bakım ve gözetimine yönelik yasal düzenlemeler bulunmaktadır. 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun ilgili maddeleri ve Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği, hayvanların bakım ve gözetimi kapsamında temel ihtiyaçlarının karşılanması ve bakımlarının yapılmasına yönelik önemli düzenlemeler içermektedir. İslâm hukukundaki mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan hayvanların bakım ve gözetiminin mahiyeti ve kapsamına yönelik örnek uygulamaların, günümüzde hayvanlarla ilgili yapılacak hukûkî düzenlemelere ışık tutması açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz. İslâm hukukuna dair çok önemli bir sorumluluk alanı bulunan mülkiyet ilişkisinden kaynaklanan hayvanların ve cansız varlıkların, hayatiyetini devam ettirmesine ve verimliliğini sürdürmesine yönelik her türlü tedbir alınmalıdır. Mülkiyet nafakasının kapsamına İslam'ın ilk yıllarında olduğu gibi köle, hayvan ve cansız varlıkların girdiği; mülkiyet ilişkisine dayalı köle nafakasının zamanımızda uygulama alanın kalmadığı sonucuna varılmıştır.

14- Mer'î hukukta, boşanmanın gerçekleşmesiyle birlikte nafakanın hem tahsilinden hem de süresinden kaynaklanan sorunlarla karşılaşıldığı, özellikle kadınların nafakasını almakta çok zorlandıkları ve mağdur oldukları sonucuna ulaşıldı. Bu mağduriyetleri önlemek adına yakın zamanda birçok baronun, üniversitelerin ve sivil toplum örgütlerinin yoksulluk nafakasına dair çalışmalar yaptıkları görülmüştür. Son zamanlarda boşanmaları kolaylaştırdığı, aile kurumunu çökerttiği ifade edilen konulardan birinin de yoksulluk nafakası olduğu, ödenen yoksulluk nafakası nedeniyle kocanın

mağduriyete uğradığı, nafaka alan kadınların refah içinde yaşadıkları ve keyfi olarak çalışmadıkları, süresiz nafakanın nikâhsız birlikteliklere neden olduğu, hatta kadın cinayetlerini arttırdığına yönelik iddiaları olan *"nafaka zede"* gruplar kurulduğu, sosyal medyada örgütlenerek bazı medya grupları tarafından da desteklendiği görülmüştür. Nafakanın psikolojik, sosyolojik, felsefi ve ekonomik boyutunun olduğunun tespitiyle nafakanın bu yönleri de göz önünde bulundurularak, hukuk uygulamalarında hegemonik/baskın erkekliğin ve erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinin en aza indirilip bireysel ve toplumsal açıdan sorunun hakkaniyetli bir şekilde çözüme kavuşturulması gerektiği kanaatine ulaşılmıştır. Son zamanlarda haberlerde toplumda infial oluşturan *"ömür boyu nafaka"* veya *"nafaka terörü"* gibi yer edinen nafaka türünün yoksulluk nafakası olduğu sonucuna varıldı. Bu çalışmanın sınırları dışında kalacağı düşüncesiyle değinilmeyen, İslâm hukukundaki nafakanın sosyolojik ve felsefî yönlerinin ele alındığı veya nafakanın finansmanını irdeleyen akademik çalışmaların yapılması gerektiği ve nafakanın her çeşidinin günümüze kadar tarihsel süreç içerisinde ele alınıp incelenmesi gerektiği yönündeki kanaatimizi de bu vesileyle ifade etmek isteriz.

15- Çalışmada dikkat çekmek istediğimiz diğer bir husus, İslâm hukukundaki mehir ve mut'a ile mer'î hukuktaki boşanmada kusur ilkesinin varlığı üzerine oldu. İslâm hukukundaki mehir müessesi ile mer'î hukuktaki kusur ilkesi, evlilik birliğinin sonlandırılmasını zorlaştıran bir yaptırım olarak görülse de bunlara bağlı mehir ödeme yükümlülüğü ve tazminat miktarı, boşanmaları engellediği söylenemez. Mer'î hukukta devlet-aile-nafaka ilişkilerinin sıkı tutulmak istenmesinin bir nedeni de boşanmaların zorlaştırılmasıdır. Evlilikleri koruyup korumadığı tartışmalı da olsa kusur ilkesinin boşanmaları zorlaştırmanın temel aracı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Ancak pratikte kusur ilkesine bağlı tazminatların, boşanmaları zorlaştırıp evlilikleri koruduğu yönündeki söylemlerin isabetli bir yaklaşım olmadığını ifade etmeliyiz. Boşanma oranlarının, değişen dünya ve topluma paralel olarak birçok etkenden ötürü yükseldiğini hesaba katarsak, İslâm hukukundaki mehir ve mut'a uygulamaları ve mer'î hukuktaki süresiz yoksulluk nafakası ve manevî tazminatla boşanmanın zorlaştırılmasına yönelik düzenlemeler, toplumsal olayları değiştiremeyeceği ve boşanmaların sonunu getirmeyeceği gibi nafaka tartışmalarını da nihayete erdirmeyecektir. Nafaka mükellefiyetinin hemen her çeşidinde, bireysel rızâî/vicdanî kurgunun, hem nafakanın kapsamındaki hem de tahsilindeki fonksiyonunun saptanması, her somut olayda birey-nafaka ilişkisindeki vicdanî kurgunun niteliğini ve bireyin ve toplumun sosyo-ekonomik yapısını bilmekle mümkün olacağını düşünmekteyiz.

16- Nafakanın evlilik, nesep ve mülkiyet ilişkisinden kaynaklandığı, aile kurumuna ait ilişkilerden kaynaklanan evlilik nafakasının, önemli bir uygulama alanına sahip olduğu; sosyal devletin yanlış bir yorumu kapsamında evirilen evliliklerin bir sosyal güvence kurumu olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Klasik fıkıh eserlerindeki kocanın nafakadan sorumlu tek kişi oluşunu, nafakaya gereğinden fazla değer atfeden

söylemlerin ve geçmiş dönemlerden günümüze intikal eden ataerkil zihniyetin varlığını devam ettiriyor oluşu, günümüzde nafaka yükümlülüklerinin değişik ideolojik görünümleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Nafaka yükümlülüğünün uhrevî boyutu da düşünülerek mağduriyetlerin oluşmasına sebep olan iklimin de ele alınması önemlidir. Koca için nafaka mükellefiyetinin niteliğini, koşullarını ve süresini büyüteçle incelediğimizde nafakanın sosyo-ekonomik ve hukuksal boyutunun ortaya çıkış sebebi daha kapsamlı görülebilir. Evlilik nafakasının diğer nafaka çeşitlerine göre mükellefiyet bağlamında önemli ve geniş bir toplumsal zemine sahip olduğunu söylemek abartı olmayacağını düşünmekteyiz. Bu anlamda geniş bir toplumsal iklimde gerçekleşen evlilik nafakasına daha dikkatli yaklaşmak gerekiyor.

Nafaka mükellefiyetini yerine getiren birey, devlet tarafından aşırı müdahaleye uğraması neticesinde, sürecin ilk başında gereğinden fazla yıpranabileceği kanaatine ulaşıldı. Bireylerin nafaka mükellefiyetindeki ihmallerine yönelik ilgili kurumların yersiz müdahale etmesine bireyin karşı çıkışını *"rıza"* kavramı kapsamında tartışılması gerektiğini düşünmekteyiz. Mükellefiyetin rızaya evirilmesini engelleyen müdahaleci yaklaşım, toplumsal karmaşa ve kavganın da tetiklendiği bir hal almasına ortam hazırlamaktadır. Bu noktada kanun hükümlerinin uygulanmasına yönelik nafaka mükellefini hırpalayan müdahaleci yaklaşım tarzı, adaletin gerçekleşmesi bakımından önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin biçimlendirici baskısının yoğun olduğu toplumlarda, kanaatimizce yoksulluk nafakasından kaynaklanan sorunları daha hızlandırıcı bir nitelik arz ediyor. Aslında daha geniş bir bağlamda görülmesi gereken ve uhrevî sorumluluğu da beraberinde getiren yardım görünümlü nafaka mükellefiyetinin, rızâî/vicdanî kurgusu oluşturulmadığı sürece, bu mükellefiyet tam olarak işlevsellik kazanamayacaktır. Günümüzde mer'î hukukta nafakayla ilişkili çok fazla tartışılan süresiz nafaka sorunsalına karşın, İslâm hukukunda iddet müddetiyle sınırlandırılan takdire şayan örnek uygulamaların bulunmasının önemi gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu gibi düzenlemeler, mukayesesini yaptığımız her iki hukuk sistemini birbirine rakip kılmasa da İslâm hukuk sistemindeki uygulamalar, günümüz hukuk sistemlerinin kodifiye edilmesinde dikkate alınması gereken alternatif, örnek vesikalardandır. Bu sebeple İslâm hukukundaki güncel sorunların çözümünde işlevsel bir yere sahip olan ve toplum tarafından da doğrulanmış bu gibi uygulama örneklerini, mer'î hukukun göz ardı edebileceği bir durum olmadığı düşünülmektedir.

17- Nafakanın hemen her çeşidi iki birey arasında bir alacak-verecek ilişkisi olmaktan ziyade, İslâm hukukunun içtihatlarında ve mer'î hukukun bazı yargı kararlarında, yardım ilkesinin şekillendirdiği kadın ve erkek açısından farklı anlam ve imalar içermektedir. Bunların toplumsal uzlaşı ve rıza zemininden beslendiği kadarıyla kabul gördüğü bulgusuna ulaşılmıştır. Nafakanın icrası bu hususlar göz önünde bulundurularak uygulanması gerekiyor. Bu yorum, toplumsal barışa ve rızaya dayalı

bireysel vicdanî kurguyu görmemiz için de daha net bir mercek sunmaktadır. Hukûkî perspektifte sosyal dengenin gözetilmesi hukuk sistemlerinde önemlidir. İslâm hukuku da sosyal dengeyi korumak adına bütün prensipleri net bir şekilde ortaya koymuştur.

İslâm hukuku rafa kaldırılan hükümler öngören bir hukuk sistemi değildir. Zamanın değişmesiyle ortaya çıkan yeni şartlar karşısında nafaka hükümlerinin sosyo-ekonomik bağlamı da göz ardı edilmemelidir. Belki ma'rûf kavramı göz önünde bulundurulup şer'î hükümlerin özü korunarak mer'î hukukla ayrışan hususları yeniden gözden geçirilebilir. Örneğin, evlilik ilişkisi bağlamındaki tedavi masrafları tekrardan ele alınıp günümüz şartlarına göre düzenlenebilir.

18- Kocanın ailesinin geçimine ve bakımına yönelik ilgisiz kalmasına, zararlı alışkanlıklardan kaynaklanan ihmaller neticesinde, kadına mahkeme aracılığıyla müdahale edilmesini talep etme hakkı verilmektedir. Buna karşılık kadının da çocuklarını ve eşini ihmal etmesi sonucunda ona da hukûkî yaptırımlar öngörülmektedir. İslâm hukukundaki kocasına karşı nâşize davranışlar sergileyen kadının nafaka hakkını kaybetmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre ister zengin, ister fakir olsun evlilik birliğinden kaynaklanan harcamaların yükümlüsü kocadır. Zahirîler, mer'î hukukla aynı yönde görüş beyan ederek zengin kadının fakir kocanın nafakasından sorumlu olduğunu belirtir. Kocanın vefat etmesiyle, eşinin mirasını hak kazanacağından kadının nafaka ve süknâ hakkı sona erer. Boşanma durumunda ise şer'î deliller çerçevesinde kadının yeni bir hayata hazırlanması için, ister bâin talâk isterse ric'î talâk ile boşanmış olsun beklemesi gereken iddet süresi veya gebeliğin sona ermesiyle sınırlı olarak, nafaka ve süknâ hakkına sahip olduğunu söyleyen Hanefî hukukçuların görüşlerinin esas alınması, günümüz şartlarına daha uygun olacağından, bu makul bir uygulama olarak görülmektedir. Ancak İslâm hukukunda hakkaniyet gereği iddet müddetinden sonraki süreçte, kadının nafakasından yakınlık derecesine göre akrabaları sorumlu olduğundan, İslâm hukukçularının ittifakıyla koca bundan sonra nafaka ödemekle yükümlü değildir. Bunun nimet-külfet dengesine ve hakkaniyete çok daha uygun olduğu söylenebilir. Mer'î hukuktaki yoksulluk nafakasının hakkaniyete uymadığı, bu durumun erkeğin ekonomik özgürlüğünü ipotek altına aldığı, kadını ise ekonomik olarak erkeğe bağımlı kıldığı dile getirilmektedir.

19- Çalışmada, sosyal bir güvence olarak görülüyor oluşuyla da ilişkilendirilen yoksulluk nafakasının, hukûkî düzenlemelerde yol açtığı sonuçlar çerçevesinde, aile ve evlilik ilişkisi bağlamında günümüzde en çok tartışılan konulardan biri olduğu görülmüştür. Çalışmada yapılan analizler sonucunda bitmiş olan bir evlilik sonucu süresiz bir şekilde verilen yoksulluk nafakasının toplumsal ve bireysel rızâî/vicdanî kurgusunun oluşturulamamış olması, sorunun en önemli tetikleyicisi olduğu görülmüştür. Bu anlamda ilişkisel bir bakış yürüterek yoksulluk nafakasının şu an ki düzenlenişi kapsamında tarafların sosyo-ekonomik durumlarına uygunluğunun ne derece korunduğunun irdelenmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Bu irdeleyiş mukayeseli bir yaklaşım

kapsamında gerçekleştiği için de uygulamada daha çok kadın lehine hükmedilen yoksulluk nafakasının kadını güçlendirmede olumlu katkılar sunmadığı, tam tersine olumsuz bir sonuç yarattığı kanısına ulaşılmıştır. Çoğu kişinin yakındığı kötüye kullanım hususu bir yana, süresiz olarak verilen yoksulluk nafakası, aslında tarafların hala diğeri üzerindeki denetim ilişkisi vesilesiyle, bitmiş olan bir evliliğin, sürekli devam edeceğine dair imalar içermektedir.

20- Ceza veya tazminat niteliği taşımayan ve ayrıca kusursuz olunması halinde de yükümlülük doğurabilen yoksulluk nafakasına süresiz olarak karar verilmesi sonucunu doğuran düzenlemenin, kişi haklarında hakkaniyete aykırı ve ölçüsüz uygulamalar getirdiği, mahkemelerin bu ödevi özellikle de erkek eşe yüklediği yönündeki eleştiriler nedeniyle tartışmanın odağında yer aldığı sonucuna varılmıştır. Yoksulluk nafakasının niteliğinde herhangi bir ceza veya tazminat yönü bulunmasa da süresiz nafaka kararlarının verilmesinin hakkaniyete uygun olmadığı ve ekonomik özgürlüğü sınırlandırdığı, devletin, ödevinin eşe yüklendiği yönünde yoğun eleştiriler bulunmaktadır. Hakkaniyete uygun olmayan süresiz nafakanın kamu vicdanına uygun bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği, bunun her somut olaya göre hâkimin takdirine bırakılmasının daha isabetli olacağı düşüncesine varılmıştır.

Son dönemde mahkemelerin *"süresiz nafaka"* kararlarının yoğun bir şekilde tartışılması nedeniyle, kanun değişikliği teklifleri ortaya atıldığı görülmüştür. Sorunun temelinde, madde metni ile anlatılmak istenilenin yoksulluk nafakasına süresiz hükmedilme zorunluluğu olup olmadığının tam olarak belirlenmediğini düşünmekteyiz. Yoksa süreli olarak talep edilen nafakanın süresiz olarak verilemeyeceği yönünde Yargıtay ilamları bulunmaktadır. Madde metninde sadece süresiz olarak nafaka talep edileceği yer almasına rağmen, oluşan teamül gereği mahkemelerin de nafakaya süresiz olarak karar vermesi gerektiği yönündeki baskın görüşler bulunmaktadır. Kanun maddesinde değişiklik yapılmadığı sürece, mahkemeler, uygulamada genellikle kadın lehine süresiz olarak yoksulluk nafakasına hükmetmeye devam edecektir.

21- Fıkıh/hukuk-nafaka-birey ilişkileri, nafaka yükümlülüğünün hukûkî niteliğini, özelliğini, tanımını, süresini ve kapsamını şekillendiren en temel yapıdır. Günümüzde devlet-aile-birey ilişkisinin sıkı tutulduğu ve nafakanın hükümet politikalarıyla özellikle aile ve evlilik birlikteliğinden kaynaklanan belirli bir nafaka sorumluluğu modelinin açıkça tercih edildiği söylenebilir. Bu modelin etkileri İslâm hukuku alanında en az seviyede olsa da mer'î hukuk alanında toplumsal cinsiyet rollerine bakılmaksızın kişilerin ekonomik gücüne göre çizildiği ve bunun belirginleştirildiği tespit edildi. Erkeğin ekonomik güç bakımından egemen bir karakter olmasından kaynaklı nafakanın merkezine yerleştirildiği, kadının ise genelde biyolojik yapısına uygun olarak bakım görevini üstlendiği bir konuma yerleştirildiği söylenebilir. Böyle bir yapıyı ve konumlandırmayı bozmaya yönelik yazılı kurallar oluşturmaya çalışılsa da aslında bu yapıyı sorgulatan evlilik pratiklerine, uygulamada sıcak bakılmadığı bulgusuna

ulaşılmıştır. Bu bulgu bizi nafaka-birey ilişkisine odaklanılması ve her bir nafaka çeşidi yükümlülüğünün sosyo-ekonomik eşitsizliği bünyesinde barındırıp barındırmadığının devlet tarafından denetlenmesinin doğru bulunabilir bir yaklaşım olup olmadığını sorgulamamız gerektiği kanısına götürmüştür. Çalışmada yaptığımız tartışmalar ve ulaştığımız bulgular sonucunda olması gerekenin, devletin özellikle aile hukukuna dair nafaka mükellefiyetinde, bireylerin nafaka yükümlülüğüne dair rollerin yerine getirilmesinde, müdahaleci bir rol üstlenmek yerine, toplumda sağlıklı ilişkileri korumasının ve bu ilişkilerin sürdürülmesine yönelik katkı sağlamasının daha isabetli olacağı sonucuna varılmıştır.

İslâm hukukunun genel karakteristiği bağlamında her çağa uygun, uygulanabilir bir hukuk sistemi olduğunu her araştırmacının ifade edebileceği kavramlardır. Bu nedenle bu hukuk sisteminin en önemli özelliği, sabit olması yanında esneklik ve şumûliyettir. Şer'i hükümler; İslâm hukukunun değişmeyen genel kaide ve prensiplerini temsil eden sabit hükümler ve içinde bulunulan zamanın, mekânın şartları ve maslahat düşüncesi göz önünde bulundurularak verilen içtihatlar çerçevesinde değişebilen hükümler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu anlamda çalışmamız açısından nafakanın kapsamı ve miktarı nasla tayin edilmeyen hükümlerdendir. Burada şunu ifade etmeliyiz ki; İslâm hukukundaki nafakanın bütün çeşitleri, zamanın ve şartların değişmesiyle değişebilir yönleri bulunmaktadır. En önemlisi bu değişim süreci içerisinde nafakanın öncelikle kişinin sosyo-ekonomik seviyesine uygun olarak, rızaî/vicdanî kurgusunun oluşturulması ve ma'rufa göre hareket edilmesidir. Devletin nafaka mükellefiyetine aşırı müdahaleci yaklaşımı bireyi daha da hırpalayıp toplumsal çözülmeleri beraberinde getirdiğini düşünmekteyiz. Yoksulluk nafakasının *"süresiz nafaka"* düzenlemesi yerine, sosyal devletin gereklerine uygun olarak erkeğin sosyal, ekonomik ve medeni hakları da ipotek altına alınmadan, kadınları daha da koruyucu ve güçlendirici tedbirler alınması gerektiği yönündeki kanaatimizi ifade etmek isteriz. Aile hukukundan doğan uyuşmazlıklarında özellikle nafakaya ilişkin sorunların dava şartı arabuluculuk kapsamında taraf iradelerine bırakılmasının sorunların çözümlenmesinde daha isabetli olacağını düşünmekteyiz.

Evliliğin eşlerin hayatında kalıcı etkiler yaratması, özellikle ortak çocuğun varlığı, evlilik dolayısıyla eşlerden birinin ekonomik bağımsızlığından vazgeçmesi, evlilik süresinin görece uzun olması gibi durumların varlığı, boşanma sonrası hakkaniyet gereği nafaka ödenmesini gerektirir durumlardır. Nafakanın kapsamı ve süresinin de toplumun sahip olduğu ortak değerler, dinî inançlar, örf ve adetler gibi birçok nedene bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini ifade etmeliyiz.

İslâm hukukundaki ve mer'î hukuktaki nafaka mükellefiyetinin hiç de çok farklı birer uygulama alanının olmadığı, bu iki hukuk sistemindeki uygulamaların yoksulluk nafakasının süresiz olması haricinde birbiriyle örtüştüğünün belirtilmesi gerekmektedir. Yapılması gereken, mer'î hukuk uygulamasındaki boşanma sonrası süresiz nafaka yükümlülüğünün yerine, devlet müdahalesini en aza indirecek, bireysel vicdanî

kurgunun/rızanın ön plana çıkarıldığı alternatif çözümler getirilmesidir. İslâm hukuku hükümlerinin ebed müddet hayatımızda olacağı hakikatinden hareketle, günümüzde nafakanın her çeşidinde yapılacak hukûkî düzenlemelerde, İslâm hukukunun toplumsal hayata yönelik uygulamalarından yararlanılarak hakkaniyete uygun bir çözüm ortaya konulması gerektiğini düşünmekteyiz. Son olarak ele alıp incelediğimiz *"nafaka"* konulu bu çalışmanın hem İslâm hukukunda hem de mer'î hukukta yapılacak bütün akademik araştırmalara bir nebzede olsa ışık tutması ve insanların bu çalışmadan istifade etmeleri temennisiyle en doğruyu bilen Allah'a sonsuz hamd ve senâlar olsun.

KAYNAKLAR

Acar, Halil İbrahim. İddet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Acar, Halil İbrahim. Talâk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Acar, Halil İbrahim. Mehrin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 367-388.

Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

Açıkgöz, Reşat. Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme. Erişim 15 Haziran 2022. https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423938558.pdf

Ahterî, Muslihuddin Mustafa. *Ahterî-i kebîr*. İstanbul: Matbaatu Âmire, 1310.

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (Kanun no: 6284). *Resmi Gazete* 28532 (18 Ocak 2013). Erişim 24 Haziran 2022. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6284.pdf

Akgül, Lütfiye. İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı. *Ekev Akademi Dergisi* 62 (Bahar 2015), 21-62.

Akgündüz, Ahmet. Fürû. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/249-250. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Akgündüz, Ahmet. *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyatı: Özel Hukuk-1 (Şahsın Hukuku ve Aile Hukuku)*. 3 Cilt. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012.

Akıntürk, Turgut – Karaman, Derya Ateş. *Türk Medenî Hukuku Cilt 2 Aile Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım, 2014.

Akıntürk, Turgut. *Aile Hukuku Dersleri*. Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 1967.

Akil, Cenk. *Borçlunun Üçüncü Kişilerdeki Mal ve Alacaklarının Haczi*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2013.

Aktan, Hamza. Sıhri Hısımlık. *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. 4/117. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1997.

Alkış, Alparslan *İslâm Hukuk Usûlü.* İstanbul: Ravza Yayınları, 2020.

Altaş, Hüseyin. *Medeni Hukuk Başlangıç Hükümleri.* Ankara: Yetkin Yayınları, 2014.

Ansay, Sabri Şakir. *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2.Basım, 1954.

Apaydın, H. Yunus. Fesad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/417-421. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Apaydın, H. Yunus. İbrâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/263-266. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Arbek, Ömer. Boşanmanın Mali Sonuçları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54/1 (2005), 115-163.

Arning, Hatice Pürselim. Türk ve Alman Milletlerarası Özel Hukuklarında Mehir Kavramının Vasıflandırılması. *Publicand Private İnternational Law Bulletin* 33/2 (2013), 137-151.

Aslan, Mehmet Selim. *İslâm Aile Hukuku*. Bursa: Emin Yayınları, 2015.

Ata, Ayşegül. *İslâm Hukukuna Göre Boşanma Sonrası Nafaka ve Manevi Tazminat*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ateş, Üveys. İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabalığa Karşı Nafaka Yükümlülüğü. *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 1-31.

AY, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. *Resmi Gazete* 17863 (9 Kasım 1982). Erişim 29 Temmuz 2021. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf

Ayan, Mehmet. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Konya: Mimoza Yayınevi, 9. Baskı, 2015.

Aydemir, Enver. *Türk Yargı Kararları Işığında İştirak Nafakası*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Aydın, Mehmet Âkif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985.

Aydın, Mehmet Âkif. Aile. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 2/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Aydın, Mehmet Âkif. İstidane. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/322. İstanbul: TDV Yayınları. 2001.

Aydın, Mehmet Âkif. "Mehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/389-391. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Aydın, Mehmet Âkif. *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Aydın, Seda Gayretli. Kadın ve Kanuni Bekleme Süresi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 136 (2018), 263-292.

Ayık, Hamiyet. *Eşin Nafakasını Düşüren Haller*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd. *el-İnaye fi Serhü'l-Hidâye*. Beyrut: Darü'l-İlim, 1994.

Balta, Yusuf. İslam Hukukunda Nafaka Sorumluluğunun Sosyal Refaha Katkısı. *Din Sosyolojisi Araştırmaları* 2/2 (Nisan/April 2022), 35-62.

Balta, Yusuf. Osmanlı Aile Hukuku, yazar Mehmet Akif Aydın (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018). *ATEBE Dergisi* 8 (Aralık 2022), 351-359.

Bardakoğlu, Ali. İrtidat, *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. 2/421. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1997.

Bardakoğlu, Ali. Hak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/151. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Bardakoğlu, Ali. İcâre. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/379-388. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Basrî, Ârif. *Nafakâtü'z-zevce fi'teşrî'i'l-İslâmî*. Beyrut: y.y., 1981.

Baygın, Cem. *Soybağı Hukuku*. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2010.

Bayram, Aziz Erman. Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun Tedbir Nafakasına Dair 25.10.2018 Tarihli ve 2017/2-1891 Esas, 2018/1577 Karar Sayılı Kararının Değerlendirilmesi. *TBB Dergisi* (Eylül-Ekim 2019), 213-248.

Becker, Gary S. *A Treatise on the Family.* Massachusetts: Harvard University Press, 1993.

Bedrân, Ebü'l-Ayneyn. *el-Fıkhu'l-mukârenli'l-ahvâli'ş-şahsiyye*. 8 Cilt. Beyrut: y.y., 1967.

Benli, Abdullah. *İslâm Hukukunda Manevi Tazminat*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.

Bereketî, Muhammed Amîmü'l-ihsân el-Müceddidî. *et-Ta'rîfâtü'l-fıkhiyye*. Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye: y.y., 1424/2003.

Biber, Sharlene Nagy Hesse - Leavy, Patricia Lina. *Feminist ResearchPractice*. California: Sage Publications, 2007.

Bilge, M. Turgay. Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Açısından Kamu Düzeni Kavramı. *Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Sempozyumu* 1 (İstanbul, 2014), 93-114.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü.* haz. Abdullah Kahraman. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016.

Birsen, Kemaleddin. *Medeni Hukuk Dersleri*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 1963.

Bozan, Ayşe Gül Memişoğlu. *Boşanma Davalarında Nafakalar*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Bozdağ, Gonca Gülfem. *Türk Hukukunda ve Uluslararası Hukukta Nafaka*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014.

Bozovalı, Haluk. *Türk Medeni Hukukunda Bakım Nafakaları*. İstanbul: Kazancı Kitap Tic. AŞ, 1990.

Böke, Emine Gümüş. İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2020). 93-112.

Bugâ, İmâm Mustafa. *Nafakâtü'l-ekâribfi'ş-şerîati'l-İslâmiyye*. Dımeşk: Dâru'l-Mustafa, 1430/2009.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*. çev: Ahmed Naim. 12 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1980.

Buhûtî, Mansûr b.Yûnus b. İdrîs. *Şerhu Münteha'l-irâdât*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1993.

Cercâvî, Ali Ahmed. *Hikmetü't-teşrî' ve felsefetü*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1994/1414.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1993.

Ceylan, Ebru. Geçmişten Bugüne Yargıtay Kararlarında Yoksulluk Nafakası Talebinde Etkili Olan Unsurları Değerlendirme. *İstanbul Barosu Dergisi* 92/5 (2018), 15-32.

Ceylan, Ebru. *Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukûkî Sonuçları*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 2006.

Cezîrî, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*. .çev. Mehmet Keskin. 7 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Cin, Halil. İslâm Hukukunda Mehr. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29/1 (1972), 199-254.

Cin, Halil. *Eski Hukukumuzda Boşanma*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988.

Cin, Halil. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2. Basım, 1988.

Cin, Halil - Akgündüz, Ahmed. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.

Costa, Fernanda Doz. Povertyand Human Rights: From Rhetoricto Legal Obligations. *International Journal of Human Rights* 81 (2008).

Cündî, Ziyâüddin Halil b. İshak. *Muhtasaru Halîl*. thk. Ahmed Câd. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1426/2005.

Cürcânî, Ali b. Muhammed. *Ta'rîfât.* Beyrut: y.y., 1983.

Çakır, Nagehan. *Boşanma Sonrası Ortak Velayet*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2020.

Çakırca, Seda İrem. Mehir Sözleşmesinin Hukûkî Niteliği. *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9 (2014), 89-116.

Çakırca, Seda İrem. Kardeşler Arasında Nafaka Yükümlülüğü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 64/1 (2015), 65-101.

Çakmak, Sinem. *Türkiye'de Yoksulluk Nafakası Tartışmalarının İslâmcı Basına Yansımaları: Yeni Akit Gazetesi Örneği.* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Çeker, Orhan. *Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Aile Hukuku Kararnamesi*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 1979.

Çeker, Orhan. *Nafaka Kanunu*. İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.

Çelik, Özlem. *İslâm Hukukun da Hısımlık Nafakası Mükellefiyetinde Din Farkı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Çeliktaş, Demet. Medeni Kanun'da ve Medeni Kanun Ön Tasarısında Nafaka. *Yargıtay Dergisi* 15/1- 4 (Ocak-Ekim 1989), 650-703.

Çetintaş, Recep. İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka. *İslâm Hukuku Araştırma Dergisi* 24 (2014), 185-203.

Çimen, Hatice Çakırbey. *Sosyal Devlet İlkesi Açısından Ailenin Korunması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Çitak, Burçak. Yoksulluk Nafakası. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 74/1 (2016), 241-257.

Çolak, Abdullah. İslâm Hukuku'nda Evlilik Nafakası. *Mehir Aile Dergisi* 1 (2001), 25-44.

Çolak, Abdullah. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. 12 Cilt. Beyrut: y.y., 1424/2004.

Dalgın, Nihat. *İslâm Hukukuna Göre Müslüman Gayr-ı Müslim Evliliği*. Samsun: Etüt Yayınları, 2005.

Demir, Nurdan. İslâm Hukukuna Göre Vefat İddeti Bekleyen Kadının Durumu. *Kocaeli İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Haziran 2018), 23-37.

Demirci, Kürşat. Cenaze. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/354-357. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Desûkî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmet. *Hâşiyetu Desûkî 'alâşerh'l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-fikr, t.s.

Diduck, Alison – Kaganas, Diduck Felicity. *Family Law, Genderand the State*. Portland: Hart Publishing, 2002.

Dinçoflaz, N. Janset. *Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Kadın Yoksulluğuyla Mücadele Politikaları.* Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2009.

Dirik, Mehmet. İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015), 135-159.

Doğan, İzzet. Türk medeni Kanunu'nun düzenlemelerine göre Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 35/1 (2015), 59-95.

Dolu, Serhat. *İştirak Nafakası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. 2 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Dönmez, İbrahim Kâfi. Müt'a, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 32/174-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Dönmez, İbrahim Kâfi. Örf, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 34/93-94. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Dural, Mustafa – Sarı, Suat. *Türk Özel Hukuku Cilt 2 Temel Kavramlar ve Medeni Kanunun Başlangıç Hükümleri*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 13. Baskı, 2019.

Dural, Mustafa vd., *Türk Özel Hukuku Cilt 3 Aile Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2013.

Durmuş, Üzeyir. *İslâm Hukukunda İddet ve Hükümleri.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları,1992.

Ebû Zehra, Muhammed. *el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye*. Kâhire: Dâru`l-Fikri, 1950.

Efendi, Mehmet Zihni. *Büyük İslâm İlmihali Nimet-i İslâm.* İstanbul: Türkiyât Matbaacılık, 1986.

Egger, August. *Aile Hukuku Birinci Kısım: Evlenme Hukuku.* çev. Tahir Çağa. İstanbul: Kenan Matbaacılık, 1949.

Ensârî, Zeynüddîn Ebû Yahya Zekeriya b. Muhammed. *Esne'l-metâlib fî şerhi Ravzı't-tâlib*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, 2013.

Erbay, Celal. *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası: Kitabu'n-nafakat ve Türk Yargı Kararları ile Mukayeseli*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Basım, 1998.

Erbay, Celal. Nafaka. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 32/282-285. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Erdem, İbrahim Hayrullah. *İslâm Hukukunda Nafaka.* Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Erden, Osman. *Uygulamada Zilyetlik Davaları*. Ankara: Adil Yayınevi, 2002.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005.

Eren, Fikret. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 25. Baskı, 2020.

Ergenekon, Yılmaz. *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakaları*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası, 1966.

Ergün, Zafer. *Boşanma Davaları*. Ankara: Adalet Yayınevi 4. Baskı, 2009.

Erol, Ayten Vahapoğlu. *Karşılaştırmalı İslâm Milletlerarası Özel Hukuk*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.

Ersöz, Aysel Günindi. Dünya Konferansları Belgelerinde Aile ve Yoksulluk: Saptamalar ve Öneriler. *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Eğitim - Kültür ve Araştırma Dergisi* 2/6 (Ekim-Aralık 2003), 71-79.

Ersöz, Oğuz. Yoksulluk Nafakasının Sona Ermesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 6/12 (2018), 463-509.

Ertaş, Şeref. Sürekli Borç İlişkilerinde Zamanaşımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16 (2014), 3093-3104.

Ertaş, Şeref. *Yeni Türk Medeni Kanunu Hükümlerine Göre Eşya Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 7. Baskı, 2006.

Esen, Hüseyin. İslâm Hukukunda Ölümün Mali Hak ve Borçlara Etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2005), 55-86.

Esener, Turhan - Güven, Kudret. *Eşya Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 4. Bası, 2008.

Eshleman, J. Ross - Bulcroft, Richard A. *TheFamily*. Boston: Pearson, 2006.

Ezherî, Sâlih Abdüssemi. *Cevâhiru'l-iklil*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu's-sakafiyye, ts.

Ezzy, Douglas. *Qualitative Analysis: Practiceand Innovation*. London: Routledge, 2002.

Ferruh, Ömer. *İslâm Aile Hukuku*. çev. Yusuf Ziya Kavakçı. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1994.

Feyzioğlu, Feyzi Necmeddin. *Aile Hukuku Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971.

Fîrûzâbâdî, Ya'kûb b. Muhammed. *Kamusu'l-Muhit*. 6 Cilt. Mısır: y.y., 1371.

Galligan, Dennis. Legal Theoryand Empirical Research. *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research*. New York: Oxford UniversityPress, 2010.

Gandûr, Ahmed. *el-Ahvâlü'ş-şahsıyyefi't-teşrî'i'l-İslâmîye.* Kuveyt: Mektebetü'l-felâh, 1427/2006.

Gedikli, Haluk. *Boşanma ve Ayrılık Davalarında Alınacak Geçici Önlemler ve Tedbir Nafakası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Genç, Akif. *Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Genç, Mustafa - Aksoy, Muhammed Mihdi. Bazı Kanunlar ile Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Eş Nafakası. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Haziran 2019), 351-390.

Gençcan, Ömer Uğur. *Nafaka Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2. Baskı, 2021.

Gençcan, Ömer Uğur. Boşanma Davasının Mirasçılar Tarafından Sürdürülmesi. *Manisa Barosu Dergisi* 80 (20021), 51-62.

Gezder, Ümit. *Türk Medenî Hukuku- Başlangıç, Kişiler, Aile Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 2014.

Gırnâtî, Muhammed b. Yûsuf b. Ebi Kasım b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-Mevvâk el-Abderî. *et-Tâc ve'l-iklîl-alâ (bi-şerhi) Muhtasarı Halil.* 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmiyye, 1994.

Gittens, Diana. *Aile Sorgulanıyor*. çev. Tuna Erdemd. İstanbul: Pencere Yayınları, 2011.

Gökkaya, Vildan. Eğitimi Devam Eden Çocuğa Ana ve Babası Tarafından Verilen (Eğitim Nafakasının) Nafakanın Hukûkî Niteliği ve Nafakaya Hükmedilebilme Koşulları. *İstanbul Barosu Dergisi* 91/4 (2017), 274-286.

Gönensay, A. Samim. *Medeni Hukuk Cilt 2, Aile Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1940.

Görgülü, Şadiye. *İslâm Hukukunda Karı Nafakası*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Güleç, Hasan. *İslâm Hukukunda Nafaka*. İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1996.

Güler, Beyhan Kaplan. *Boşanmanın Hukûkî Sonuçlarında Arabuluculuk.* Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Gümrükçüoğlu, Saliha Okur. İslâm Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme. *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/4 (2013), 223-256.

Gürpınar, Hatice Boyalı. *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Gürsoy, Kemal vd. *Türk Eşya Hukuku.* Ankara: AÜHF Yayınları, 2. Basım, 1984.

Hacak, Hasan. Mal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/461. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Hacak, Hasan. İrtifak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22/462. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Haccâvî, Şerefüddîn Ebu'n-Necâ Musa b. Ahmed. *el-İknâ' fî fıkhi'l-İmâmAhmed b. Hanbel*. thk. Abdüllatîf Muhammed Musa es-Sübkî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Haddâd, Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed. *el-Cevheratü'n-neyyire*. 6 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-hayriyye, 1322.

Halebî, İbrâhim b. Muhammed. *Mülteka'l-Ebhur*. çev. Ahmed Davudoğlu. 4 Cilt. İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1990.

Hallâf, Abdülvebhâb. *Ahkâmu'l-ahvâli'ş-şahsiyye*. Beyrut: Daru'l-kalem, 2. Baskı, 1990.

Halvetî, Muhammet b. Ahmet el-Buhûti. *Hâşiyetu Halvetî 'alâmunteha'l-iradât*. thk. Muhammed b. Abdullah b. Salih el-Luheydan. 7 Cilt. Katar: Daru'n-nevâdir, 2011.

Hamzaçebi, Mehmet. Türk Medeni Kanunu'na Göre Boşanma ve Ayrılık Hâllerinde Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10 (2002), 23-48.

Hanay, Hilal. *İslâm Aile Hukukunda Evliliğin Malî Hükümleri ve Modern Hukuktaki Durum.* Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî. *Şerhu Muhtasari Halil li'l-Harraşi*. Beyrut: y.y., 2006.

Haskefî, Alâuddîn Muhammed b. Ali. ed-Dürrü'l-muhtâr. thk. Abdülmün'im Halil İbrahim. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1423/2002.

Hatemi, Hüseyin – Serozan, Rona. *Aile Hukuku.* İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993.

Hillî, Cemâlüddîn el-HasenİbnÜ'l-Mutahhar. *Muhtelefü'ş-Şîʿa fî aḥkâmi'ş-şerîʿa*. 7 Cilt. Beyrut: y.y., 1417.

Hin, Mustafa - Buğâ, Mustafa. *Büyük Şâfiîi Fıkhı*. çev: Ali Arslan. 4 Cilt. İstanbul: Arslan Yayınları, 1994.

HMK. Hukuk Muhakemeleri Kanunu. (Kanun No: 6100). *Resmi Gazete* 27836 (4 Şubat 2011). Erişim 25 Mart 2022. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf

Huber, Ernst Rudolf. Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet. çev: Tuğrul Ansay. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 27/3 (Mayıs 1970), 27-51.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddu'l-Muhtârale'd-Dürri'l-Muhtâr*. 17 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1324.

İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed. *el-Kavânînü'l-fıkhiyye*. y.y., ts.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed el-Kazvînî. *Mu'cemü Mekāyîsi'l-Luga.* Beyrut: Dar'ul-Ciyl, 1972.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmet. *Muhallâ*. 12 Cilt. Mısır: y.y., 1352.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî. *Fethu'l-kadîr.* 10 Cilt. Kahire: y.y., 1970.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebî Muhammed Abdullâh b. Ahmed. *el-Muğnî*. 15 Cilt. thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî. Riyâd: Dârü 'alemi'l-Kütüp, 1997.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebî Muhammed Abdullâh b. Ahmed. *el-Kâfî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 6 Cilt. Riyâd: Dârü 'alemi'l-Kütüp, 1997.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebî Muhammed Abdullâh b. Ahmed. *el-Muğnî Muhtasarı*. çev. A. Alpaslan Tunçer. 4 Cilt. İstanbul: Ravza Yayıncılık, 2015.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Nasırüddin Albeni. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerremd. *Lisânü'l-Arab*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru sâdır, 1414.

İbn Müflih, Burhanüddin Ebu İshak İbrahim b. Muhammed. *el-Mübdi fî şerhi'l-Muğni*. 8 Cilt. Riyad: y.y., 2003.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *Bahrü'r-râ'ik.* 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid. 4 Cilt.* Kahire: Darü'l-Hadîs, 2004.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ.* thk. Alî Muhammed Ömer. 9 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1421.

İİK. İcra ve İflâs Kanunu (Kanun No. 2004). İcra ve İflâs Kanunu (İİK). *Resmi Gazete* Sayı No 2128 (19 Haziran 1932). Erişim 29 Ekim 2021.

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.2004.pdf

İnal, Nihat. *Uygulamada Nafaka Davaları*. Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları, 1992.

İnce, İrfan. İrtidâd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/91-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Kahveci, Nuri. Boşanma Sonucu Manevi Tazminat Olgusuna İslâm Aile Hukuku Açısından Bir Yaklaşım. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2005), 89-113.

Kahveci, Nuri. *Fıkıh Usûlü Açısından Emrin Delâleti ve Emre Delâlet Eden Lafızlar Üzerine Bir Değerlendirme*. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2009), 21-66.

Kahveci, Nuri. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017.

Kahveci, Nuri - Demir, Halis. *İslâm Hukuku (şahıs-aile-miras)* Sahih Evliliğin Genel Hükümleri. 3 Cilt. ed. Nuri Kahveci. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.

Kahveci, Nuri – Bilginer, Yahya. Medeni Hukukla Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Evlenmenin Geçici Engelleri. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17 (Haziran 2021), 125-139.

Kalender, Ahmet. *Türk Aile Hukukunda Boşanma Nafakası.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Kanadoğlu, Korkut. *Evlilik ve Ailenin Anayasal Korunması. Anayasa Mahkemesinin Medeni Hukuka İlişkin Kararlarının Değerlendirilmesi Sempozyumu.* ed. Tufan

Öğüz - İlhan Helvacı. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 1. Basım, 2013.

Kal'acî, Muhammed Revvâs Kal'acî. *Mu'cemü lugati'l-fukahâ*. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1408/1988.

Karadağ, Bekir. İslâm Hukuku Sistematiğine Dair Bir İnceleme (Kitâbu'n-Nikâh Örneği). *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Haziran 2020), 107-127.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîre*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garb, 1994.

Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku: Hususi Hukuk*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 20. Baskı, 2017.

Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku.* 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.

Karaman, Hayrettin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995.

Karataş, Fatih. İslâm Hukukunda İddet. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2013), 161-190.

Karataş, Fatih. *İslâm Hukuku Açısından İddet ve Boşanmış Kadının Evliliği*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Kartal, Nagihan. *Türk Hukukunda Yoksulluk Nafakası.* İstanbul: Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kâsânî, İmâm 'Alâuddîn Ebî Bekr b. Mes'ud. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'Arabî, 2. Baskı, 1974.

Kaya, Eyyüp Said. Telfîk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/401. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Keskin, Dilşad. Küçük Yaşta Evlenmenin Müeyyidesi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 15/4 (2011), 63-84.

Kılıçoğlu, Ahmet Mithat. *Aile Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2019.

Kılıçoğlu, Ahmet Mithat. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler.* Ankara: Turhan Kitabevi, 14. Basım, 2011.

Kılınç, Ahmet – Kılınç, Ayşe Nur. Mehrin Türk Pozitif Hukuku Açısından Yeniden Değerlendirilmesi Gerekliliği. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1 (2019), 103-118.

Kıroğlu, Filiz. Türkiye'de Hayvanlara Yönelik Şiddetin Hayvan Hakları Koruma Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi. *Meyad Akademi* 2/2 (2021), 172-185.

Kocabaş, Gediz. Evlilik Sonrası Dayanışma İlkesi ve Bu İlkenin Sınırı Olarak Clean Break İlkesi Doğrultusunda Yoksulluk Nafakasını Belirleyici Ölçütler. *Maramara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19/1 (2013), 357-391.

Koç, Mehmet. *Osmanlı Hukukunda Ta'zîr Suç ve Cezaları*. Konya: Aybil Yayınları, 2017.

Koçak, Muhsin vd. *İslâm Hukuku: İslâm Hukukuna Giriş Aile Hukuku Miras ve Ceza Hukuku.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

Komisyon, *el-Fetâva'l-Hindiyye*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2000.

Komisyon, *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*. Nafaka. 45 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2002.

Komisyon, *Türk Hukuk Lûgatı*. 2 Cilt. Ankara: Türk Hukuk Kurumu Yayınları, 3.Baskı, 1991.

Köse, Saffet. Misyar Nikâhı. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 13-34.

Köse, Saffet. *İslâm Hukuku - Aile Hukuku*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

Köse, Üzeyir. *Fıkhî Açıdan Hamilelik*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

Köse, Üzeyir. *İslâm Hukuku (şahıs-aile-miras) Evlilik Birliğini Sona Erdiren Diğer Hususlar ve Sona Ermenin Sonuçları.* 3 Cilt. ed. Nuri Kahveci. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.

Köseoğlu Bilal - Kocaağa, Köksal. *Aile Hukuku ve Uygulaması*. Ankara: Ekin Yayınevi, 2011.

Köseoğlu, Zahit. *İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Kudûrî, Ahmed. *Muhtasar-ı Kudûrî*, çev. Süleyman Fâhir. İstanbul: Kit-San Matbaacılık, 1979.

Kuhistâni, Şemsüddîn Muhammed. *Câmiʿu'r-rumûz*. 2 Cilt. İstanbul: Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1299.

Kumaş, Ali. Kadının İddet Bekleme Yeri ve İddet Esnasında Evden Çıkmasının Hükmü. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (Nisan 2016), 457-478.

Kur'ân-ı Kerim Meâli. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8.Baskı, 2003.

Kutluer, İlhan. Fesad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/421-422. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Mahmasânî, Subhî. İslâm Hukukunun Tedvini. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (İstanbul 1985), 313-328.

Mahmasânî, Subhî. *el-Mebâdiü'ş-Şer'iyye ve'l-Kânûniyye fi'l-hacri ve'n-nafakâti ve'l-mevârîsi ve'l-vasıyye*. Beyrut: Dâru'l-ilmi li'l-melâyîn, 9.Baskı, 2002.

Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr fi Fıkhi mezhebi'l-İmâm eş Şâfiî.* thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1414/1994.

Merdâvî, Süleymân b. Ahmed. *el-İnsâf fi Marifeti'r-Râcihmine'l-Hilâf*. 9 Cilt. Mısır: y.y., 1377.

Merğînânî, Burhaneddin Ali b. Ebu Bekir. *el-Hidâye Tercemesi*. çev. Ahmed Meylânî. 4 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2015.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Kahire: Dârü'l-fikri'l- 'Arabî, ts.

Meydânî, Abdülganî el-Guneymî. *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb.* 2 Cilt. çev. Okan Kadir Yılmaz. İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.

Mısrî, Muhammed Muhyiddîn b. Abdilhamîd. *el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye fi-Şeriati'l-İslâmiyye.* Beyrut: y.y., 1984.

Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu'cemu'l-vasît*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Narin, İsmail - Özdaş, Haşim. Talâkta Ric'at Bağlamında Kur'ân-ı Kerim'de Belirtilen İlkeler. Tokat İlmiyat Dergisi. 8/2 (Aralık 2020), 681-706.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdul Mun'im Şelbî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Kenzu'd-Dekâik*. 9 Cilt. Mısır: y.y., 1313.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, ts.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Minhâcü't-tâlibîn.* Mısır: y.y., 1377.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb.* 22 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2010.

Oğuzman, Kemal - Barlas, Nami. *Medeni Hukuk*. İstanbul: Vedat Yayıncılık, 26. Basım, 2020.

Oğuzman, Kemal – Öz, Turgut. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 17.Baskı, 2019.

Oğuzman, Kemal vd. *Eşya Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 2017.

Oktay, Saibe. *Türk Hukuku'nda Tapuda Kayıtlı Olmayan Taşınmazların Zamanaşımı İle Kazanılması*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1990.

Ortaylı, İlber. Anadolu'da 16. Yüzyılda Evlilik İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 1 (1980), 33-40.

Özbay, İbrahim. Eşler Arası Cebri İcra Yasağı. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8 (2000), 87-119.

Özbay, İbrahim. İcra ve İflâs Hukukunda Haczedilmezlikten Feragat (İİK md.83/a). *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/1-2 (2005), 543-567.

Özcan, Ruhi. *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996.

Özcan, Ruhi. *İslâm Hukukunda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1976.

Özdemir, Hayrunisa. Yargıtay Kararları Işığında Türk Medeni Hukukunda Yardım Nafakası. *Terazi Hukuk Dergisi* 9/100 (2014), 65-78.

Özdemir, Hayrunnisa - Ruhi, Ahmet Cemal. *Çocuk Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2012.

Özdemir, Nadire. *İlişkisel Özerklik Bağlamında Evli Birey*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Öztan, Bilge. *Aile Hukuku*. Ankara: Turhan Kitapevi, 5. Baskı, 2004.

Öztan, Bilge. Resmî Nikâhtan Sonra Yapılan Mehir Anlaşması Geçerli Midir?. *Prof. Ali Bozer'e Armağan*. ed. Yaşar Karayalçın. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1998.

Öztan, Bilge. *Medeni Hukuku'un Temel Kavramları*. Ankara: Turhan Kitabevi, 37. Baskı, 2012.

Özuğur, Ali İhsan. *Gerekçeli - Açıklamalı - İçtihatlı Nafaka Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı, 2015.

Paçacı, İbrahim vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Paşa, Kadri. *el-Ahkâmü'ş-Şeriyye fi'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye (Kitâbu'n-Nafaka)*. İstanbul: Muhammed Atıyye el-Kütübî, 1327.

Pekcanıtez, Hakan vd. *İcra ve İflâs Hukuku.* İstanbul: On İki Levha Yayınları, 7. Baskı, 2020.

Râzî, Fahruddîn Muhammed b. Ömer. *Tefsîr-i KebîrMafâtihu'l- Gayb*. çev. Suat Yıldırım vd. 32. Cilt. İstanbul: Huzur Yayınları, ts.

Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir. *Muhtârü's-sıhâh*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1420.

Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza. *Nihâyetü'l-muḥtâc ilâ şerhi'l-Minhâc.* 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 2005.

Resioğlu, Safa. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Beta Yayınları, 20. Baskı, 2008.

Ruhi, Ahmet Cemal. *İçtihatlarla Nafaka Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, 2010.

Ruhi, Ahmet Cemal. *Türk Hukukunda Nafaka ve Nafaka Alacaklarının Yabancı Ülkelerde Tahsili*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.

Sabık, Seyyid. *Fıkhu's-Sünne: Ayet ve Hadislerle İslâm Hukuku*. çev. Tayyar Tekin. 4 Cilt. İstanbul: Pınar Yayınları, 7. Basım, 2015.

Sağlam, Hadi. İslâm Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası mıdır?. *Universal Journal of Theology* 1/1 (2016), 1-19.

Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Mudevvenetü'l-Kübra*. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1998.

Salter, Michael – Mason, Julie. *Writing Law Dissertations: An Introductionand Guide to the Conduct of Legal Research*. Essex: PearsonLongman, 2007.

Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türki*. haz. Raşit Gündoğdu vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 4. Basım, 2014.

Sapanoğlu, Süleyman. *Zilyedlikten Kaynaklanan Tescil Davaları.* Ankara: y.y., 2006.

Saraçoğlu, Simge. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Yasa Kapsamında Tedbir Nafakasına Hükmedilmesinin Koşulları. *Prof. Dr. M. İlhan Ulusan'a Armağan Cilt 2.* ed. Nihal Ural. İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Sartâvî, Mahmut Ali. *Şerhu Kânuniahvâli'ş-şahsiyye*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 3. Baskı, 2010.

Saymen, Ferit H. - Elbir, Halid K. *Türk Medeni Hukuku Cilt 3 Aile Hukuku*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1957.

Schwarz, Andreas B. *Aile Hukuku.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları Ülkü Matbaası, 1942.

Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût.* 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Serengil, Şölen Külahçı. KKTC Hukukunda Olağanüstü Zamanaşımı Yoluyla Taşınmaz Mülkiyetinin Kazanılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi* 11/2 (2009), 69-94.

Serim, Azra Arkan. Yoksulluk Nafakası. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 65/1 (2007), 287-302.

Serozan, Roza. *Çocuk Hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2017.

Sinerji Mevzuat. Yargıtay Kararları. Erişim 30 Nisan 2022.

https://www.sinerjimevzuat.comd.tr/index.jsf?dswid=134

Şa'bân, Zekiyüddin. *el-Ahkamü'ş-şeriyyeli'l- ahvali'ş-şahsiyye*. Mısır: y.y., 1964.

Şa'ban, Zekiyüddün. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Şafak, Ali. *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Selim Kitabevi, 2002.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm.* 5 Cilt. Beyrut: y.y., 1993.

Şahin, Osman. *İslâm Hukukunda Zamanaşımı.* İstanbul: Enşar Neşriyat, 1. Basım, 2016.

Şahin, Yılmaz. *Eleştirel Erkeklik Çalışmaları İzdüşümünde Türk Aile Hukukunda Nafaka*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Şener, Mehmet. Hayvan. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/101-102. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Şener, Orhan. *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Beta Yayıncılık, 2015.

Şeybânî, Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Hassâf. *Kitâbü'n-nafakât*. nşr. Ruhi Özcan. Ankara: y.y., 1978.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Takrîr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1984.

Şirin, Şükrü. İslâm Hukukunda Mehir Davaları. *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi* 15/2 (Kış 2015), 298-319.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. *Türkiye'de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi.* Ankara: Mekromedya, 2009.

Tahtâvi, Ahmed b. Muhammed. *Haşiyetu't-Tahtâvîale'd-Dürri'l-Muhtâr*. 12 Cilt. Mısır: y.y., 1254.

Tanrıverdi, Hasan. İslâm Hukukunda Boşanma Tazminatı (Mut'a). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10/38 (Güz 2011), 443-463.

Tazminat hukuku. "Bina ve Yapılardan Sorumluluk Konusunda Yargıtay Kararları". Erişim 28 Haziran 2022. https://www.tazminathukuku.com/dosyalar/641_bina-ve-yapilardan-sorumluluk.pdf

TBK. Türk Borçlar Kanunu. (Kanun No: 6098). *Resmi Gazete Sayı No* 27836 (4 Şubat 2011). Erişim 25 Mart 2022. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf

Tekinay, Selahattin Sulhi vd. *Tekinay Borçlar Hukuku.* İstanbul: Filiz Kitabevi, 7.Baskı, 1993.

Tekinay, Selâhattin Sulhi. *Türk Aile Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 5. Baskı, 1982.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muḥammed b. Îsâ b. Sevre. *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.

TMK. Türk Medeni Kanunu. (Kanun No: 4721). *Resmi Gazete Sayı No* 24607 (8 Aralık 2001). Erişim 12 Ocak 2022. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf

Topkaya, Şahin. *Yoksulluk ve İştirak Nafakası*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Topuksak, Zümra. *Yardım Nafakası.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali. *el-Mebsût fi Fıkhî'l- İmamîyye*. 8 Cilt. Tahran: Mektebetü'l-Murtazâvi, ts.

Türcan, Talip vd. *İslâm Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Basım, 2015.

Türk Dil Kurumu. Nafaka. Erişim 1 Ocak 2022. https://sozluk.gov.tr/

Türkmen, Ahmet. "Eğitim Nafakası (TMK, md. 328/2). *Yaşar Üniversitesi e-Dergisi* 8 (2013), 2707-2764.

Türkmen, Ahmet. Yargıtay'ın Bağışlama Yaklaşımı Çerçevesinde Mehir ve Mehrin Geri Alınması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 22/2 (2020), 541-576.

Ulusal, Şemsettin. İslâm ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 185-208.

Uyumaz, Alper - Erdoğan, Kemal. Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/1 (2015), 119-169.

Uzun, Mine. *Türk Medeni Kanun ve Yargıtay Kararları Kapsamında Yoksulluk Nafakası*. İstanbul: Vedat Yayıncılık, 2013.

Uzun, Tuba Birinci. Eğitimine Devam Eden Ergin Çocuğa Ödenen Nafakanın Bazı Yargıtay Kararlarında Yardım Nafakası Olarak Nitelendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 20/2 (2018), 89-125.

Üçok, Coşkun. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Başnur Yayınevi, 1966.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku*. İstanbul: Nurgök Matbaası, 1965.

Yağcıoğlu, Ali Haydar. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2017), 913-966.

Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2008.

Yaylalı, Davut. İslam Hukukunda Zamanaşımı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/4 (1992), 155-164.

Yazıcı, Burçin. *İcra ve İflâs Hukukunda Nafaka Alacağı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu*. 5 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1997.

Yelek, Kamil. Hanefî Hukukunda Ebeveyne Karşı Nafaka Sorumluluğu. *Eskiyeni* 44 (Eylül/September 2021), 585-610.

Yıldırım, Mehmet Kamil - Yıldırım, Nevhis Deren. *İcra ve İflâs Hukuku*. Ankara: Beta Basım Yayım, 8.Baskı, 2021.

Yılmaz, Ejder. *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2011.

Yılmaz, Ejder. *İcra İflâs Kanunu Şerhi*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2016.

Yılmaz, İbrahim. *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Zapata, Tan Tahsin. *Medeni Hukuk*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2021.

Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî. *Tâcü'l-arûs*. Mısır: y.y., 1306.

Zerkeşî, Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî. *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fıkıh.* 8 Cilt. nşr. Ömer Süleyman el-Eşkar. Kahire: Dâru Safve, 2. Baskı, 1994.

Zevkliler, Aydın vd. *Medeni Hukuk*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 6. Baskı, 2000.

Zeydan, Abdülkerim. *el-Mufassal fî Ahkamü'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye.* 9 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993.

Zeyla'î, Osman b. Ali. *Tebyînü'l-hakâik.* 7 Cilt. Kahire: el-Matbaatü'l-kübrâ el-emîriyye, 1313.

Zuhaylî, Vehbe. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*. çev. Ahmet Efe vd. 10 Cilt. Konya: Risale Yayınevi, 1994.